

ВАЗОРАТИ САНОАТ ВА ТЕХНОЛОГИЯҲОИ НАВИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
МИНИСТЕРСТВО ПРОМЫШЛЕННОСТИ И НОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
MINISTRY OF INDUSTRY AND NEW TECHNOLOGIES OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

ДОНИШГОҲИ ТЕХНОЛОГИИ ТОҶИКИСТОН
ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ТАДЖИКИСТАНА
TECHNOLOGICAL UNIVERSITY OF TAJIKISTAN

МАВОДИ КОНФЕРЕНСИЯИ
ҶУМҲУРИЯВИИ ИЛМӢ-НАЗАРИЯВӢ
«ХУДШИНОСИИ МИЛӢ ВА СОЗАНДАӢ – ЗАМИНАҲОИ РУШДИ УСТУВОРИ ҶОМЕА»
бахшида ба ҷашни 35-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон
(30 сентябри соли 2026)

* * * * *

МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
«НАЦИОНАЛЬНОЕ САМОСОЗНАНИЕ И СОЗИДАНИЕ – ОСНОВЫ УСТОЙЧИВОГО
РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА», посвящённой празднованию 35-летия
Государственной независимости Республики Таджикистан
(30 сентября 2026 года)

* * * * *

PROCEEDINGS OF THE REPUBLICAN
SCIENTIFIC AND THEORETICAL CONFERENCE
«NATIONAL SELF-AWARENESS AND CREATION: FOUNDATIONS OF THE SUSTAINABLE
DEVELOPMENT OF SOCIETY» *dedicated to the celebration of the 35th Anniversary*
of the State Independence of the Republic of Tajikistan
(30 September 2026)

Душанбе – 2026
Dushanbe – 2026

ҲАЙАТИ ТАДРОКУТО

Раҳмонзода З.Ф. – д.и.и., дотсент, ректори Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон, раиси кумитаи тадрокот;
Насриддинзода М.Ш. – н.и.и., дотсент, муовини ректор оид ба таълим ва идораи сифати таҳсилот;
Яминзода З.А. – д.и.т., дотсент, муовини ректор оид ба илм ва татбиқот;
Икромӣ Х.И. – д.и.т., дотсент, муовини ректор оид ба равобити байналмилалӣ;
Ғафоров Ф.М. – н.и.и., дотсент, муовини ректор оид ба инноватсия ва технологияҳои таълим;
Тошматов М.Н. – н.и.и., дотсент, мушовири ректор;
Сафарзода Ғ.Ғ. – н.и.таъ., мушовири ректор;
Зарифбеков М.Ш. – н.и.ф.-м., дотсент, сардори идораи таълимию методӣ;
Назарзода Р.С. – н.и.п., сардори идораи корҳои илмӣ-татбиқотӣ;
Мизозода Г.Х. – н.и.т., дотсент, декани факултети муҳандисӣ-технологӣ;
Ҷалилзода Ф.Р. – н.и.т., дотсент, декани факултети технология ва дизайн;
Султонов А.Н. – н.и.и., декани факултети технологияҳои иттилоотӣ ва интеллектӣ сунӣ;
Сатторзода А.А. – н.и.и., дотсент, декани факултети менеҷмент ва маркетинги байналмилалӣ;
Абдуҳаминов М.А. – н.и.ф.-м., и.в.дотсент, декани факултети телекоммуникатсия ва таълимоти касбӣ;
Раҳимзода М.И. – н.и.и., и.в. дотсент, декани факултети иқтисодиёт ва молия;
Анушервони Ш. – н.и.т., дотсент, декани факултети таҳсилоти фосилавӣ ва ғоибона;
Олимбойзода П.А. – н.и.т., дотсент, мудири шуъбаи омодаسازی кадрҳои илмӣ ва илмӣ-педагогӣ.

ОРГКОМИТЕТ

Раҳмонзода З.Ф. – д.э.н., доцент, ректор Технологического университета Таджикистана, председатель оргкомитета;
Насриддинзода М.Ш. – к.э.н., доцент, проректор по учебной работе и управлению качеством образования;
Яминзода З.А. – д.т.н., и.о. профессора, проректор по науке и внедрению;
Икромӣ Х.И. – д.т.н., и.о. доцента, проректор по международным связям;
Ғафоров Ф.М. – к.э.н., доцент, проректор по инновации и образовательным технологиям;
Тошматов М.Н. – к.э.н., доцент, советник ректора;
Сафарзода Ғ.Ғ. – к.ист.н., советник ректора;
Зарифбеков М.Ш. – к.ф.-м.н., доцент, начальник учебно-методического управления;
Назарзода Р.С. – к.п.н., начальник управления по науке и внедрению;
Мирзоода Г.Х. – к.т.н., доцент, декан инженерно-технологического факультета;
Ҷалилзода Ф.Р. – к.т.н., доцент, декан факультета технологии и дизайна;
Султонов А.Н. – к.э.н., декан факультета информационных технологий и искусственного интеллекта;
Сатторзода А.А. – к.э.н., доцент, декан факультета менеджмента и международного маркетинга;
Абдуҳаминов М.А. – к.ф.-м.н., и.о. доцента, декан факультета телекоммуникации и профессионального образования;
Раҳимзода М.И. – к.э.н., и.о. доцента, декан факультета экономики и финансов;
Анушервони Ш. – к.т.н., доцент, декан факультета дистанционного и заочного образования;
Олимбойзода П.А. – к.т.н., доцент, зав. отдела подготовки научных и научно-педагогических кадров.

* * * * *

Масъулияти муҳтаво ва эътимоднокии иттилооте, ки ба нашр пешниҳод шудаанд, ба дӯши муаллифон воғузур карда мешавад. Ҳайати таҳририя ба мазмуни маводи пешниҳодишуда ҷавобгӯ нест. Андешаи муаллифони мақолаҳо метавонанд ба нуқтаи назари ҳайати таҳририя мувофиқ наояд.

Ответственность за содержание и достоверность сведений, предоставляемых для опубликования, несут авторы. Редакция не несёт ответственности за содержание предоставленного материала. Мнение авторов публикаций может не совпадать с точкой зрения редакторов.

The authors are responsible for the content and accuracy of the information provided for publication. The editors are not responsible for the content of the material provided. The opinion of the authors of the publications may not coincide with the point of view of the editors.

* * * * *

Сборник конференции размещается в РИНЦ
The conference proceedings are posted in the RSCI
Маводҳои конференсия ба ШИИР ҷойгир шудаанд.

eLIBRARY.RU

МУНДАРИЧА – СОДЕРЖАНИЕ – CONTENTS

1.	Ализода Д.А. СОҲИБКОРИИ СОЗАНДА ВА ИҚТИСОДИ ВОРИДОТ-ИВАЗКУНАНДА: ЗАМИНАҲОИ РУШДИ УСТУВОРИ ВИЛОЯТИ СУҒД	5-9
2.	Асадуллаев Р.Д. МАВРИДИ АМАЛ ҚАРОР ГИРИФТАИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ ДАР СОҲАИ МАОРИФ	9-15
3.	Асадуллаев Р.Д. РУШДИ ҚОМЕА АЗ ХУДШИНОСИИ МИЛЛӢ ВОБАСТАГӢ ДОРАД	15-22
4.	Асомуддини А. 35 СОЛИ МУЗАФФАРИЯТ ВА СОЗАНДАГӢ	22-26
5.	Ашурова Н.Э. ИННОВАЦИОННЫЕ МЕХАНИЗМЫ РАЦИОНАЛИЗАЦИИ ВОДНО-ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ	26-38
6.	Ашурова Н.Э. ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ МОНИТОРИНГА ЛЕДНИКОВ И РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ ТАДЖИКИСТАНА В КОНТЕКСТЕ 35-ЛЕТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ	38-46
7.	Ашурова Н.Э., Иматова Р.Д. ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ ДИПЛОМАТИЯ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН ЗА 35 ЛЕТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ: ДОСТИЖЕНИЯ, СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ	46-55
8.	Бегмуродов С.Ш. РАЗВИТИЕ РЫНКА АВТОТРАНСПОРТНЫХ ПАССАЖИРСКИХ ПЕРЕВОЗОК РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН	55-61
9.	Досова Г.С., Восихова Г.Х., Ахадова Т.Р. ПРОБЛЕМЫ ИНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В АСПЕКТЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА	61-66
10.	Досова Г.С., Восихова Г.Х., Ахадова Т.Р. ФОРМИРОВАНИЕ ОБРАЗОВАННОСТИ И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА	66-72
11.	Зарипов С.А. МОДЕЛҲОИ АМАЛӢ-УСЛУБИИ КАЛИМАҲО ДАР МЕДИАМАТНҲОИ МУОСИР	72-76
12.	Зарипов С.А. УСУЛҲОИ НЕЙРОДИДАКТИКИИ ФАӢОЛҲАРОДОНӢИ РАВАНДҲОИ АЗХУДКУНӢ	77-81
13.	Зарипов С.А., Абдуллозода Н.С. ТАТБИҚӢ УСУЛҲОИ ФАӢОЛ ДАР РАВАНДӢ ТАӢЛИМ	81-86
14.	ИкромӢ М.Б., Назаров Д.Н. АКВАФАБА – ИННОВАТСИЯ ДАР ТЕХНОЛОГИЯИ МАҲСУЛОТИ ОРДӢ-ҚАННОДӢ	87-90
15.	Иматова Р. Д. ТОҶИКИСТОН ДАР МАСИРИ 35 СОЛИ ИСТИҚЛОЛИЯТ	91-94
16.	Мачидов Ф.А. НАҚШИ МАРКЕТИНГӢ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР РУШДИ ИҚТИСОДИ ҚУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	95-99
17.	Мачидов Ф.А. РОҲҲОИ ҚОҲИШӢБИИ ХАРОҚОТИ НАҚЛИЁТӢ ДАР НИЗОМИ ЛОГИСТИКАИ МУОСИР	100-106
18.	Назаров Д.Н. КОНЦЕПЦИЯ ПО РАСШИРЕНИЮ АССОРТИМЕНТА ХЛЕБО-БУЛОЧНЫХ ИЗДЕЛИЙ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН	106-114
19.	Олимжонзода У.О., Ашурова Н.Э. ЦИФРОВИЗАЦИЯ МОНИТОРИНГА ЛЕДНИКОВ ТАДЖИКИСТАНА КАК ФАКТОР ВОДНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В УСЛОВИЯХ 35-ЛЕТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН	114-121

20.	Охонов А.А. ХУДШИНОСИИ МИЛЛӢ ВА СОЗАНДАГӢ – ЗАМИНАҲОИ РУШДИ УСТУВОРИ ҶОМЕА	122-126
21.	Палавонов А.М. ТАҚСИМОТИ ДУРУСТИ ВАҚТИ ДАРС – ОМИЛИ БЕҲТАР КАРДАНИ СИФАТИ ТАЪЛИМ	126-136
22.	Палавонов А.М. ТАРБИЯИ ҶАВОНОН ВА МУШКИЛОТҲОИ ОН ДАР ШАРОИТИ ҶАҲОНИШАВӢ	136-144
23.	Пирматова М.С. ПРОДОВОЛЬСТВЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ КАК ВАЖНЕЙШЕЕ УСЛОВИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН	144-148
24.	Раҳмонкулова Э.С. ПОЯҲОИ АСОСИИ ХУДШИНОСИИ МИЛЛӢ ВА СОЗАНДАГИИ НАСЛИ НАВ	149-152
25.	Сандов Б.Л. ИСТИҚЛОЛИ ДАВЛАТӢ ВА ТАТБИҚИ ҲАДАФҲОИ МИЛЛӢ	153-158
26.	Сайдуллаева Г.Р. ХУДШИНОСИИ МИЛЛӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ ТАҲКИМИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ ДАВЛАТӢ (ДАР МИСОЛИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН) ...	158-164
27.	Сафарзода Ғ.Ғ. ЛОЛА ВА СИЁВУШ ҲАМЧУН РАМЗҲОИ ФАРҲАНГИ МИЛЛӢ	164-168
28.	Сафарзода Ғ.Ғ. ХУДШИНОСИИ МИЛЛӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ ТАҲКИМИ ҲУВИЯТ ВА СОЗАНДАГИИ ҶОМЕА	168-173
29.	Сафозода Ҳ.С. ТАШАККУЛИ МЕХАНИЗМИ ҲАМКОРИИ БАӢНИ ДАВЛАТ ВА БАХШИ ХУСУСӢ ДАР ШАРОИТИ САНОАТИКУНОНӢ	173-177
30.	Тошматова З.М. ИНВЕСТИЦИИ В БУДУЩЕЕ ТАДЖИКИСТАНА: ОБРАЗОВАНИЕ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ЖЕНЩИН И ДЕВОЧЕК	177-181
31.	Хусанова Т.К. РЕАЛИЗАЦИЯ ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ – ОДИН ИЗ АСПЕКТОВ КАЧЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ВУЗЕ	181-186
32.	Ҳасанов А.Р. БАЛАНД БАРДОШТАНИ САМАРАНОКИИ ХАРОҶОТИ БУҶЕТИ ДАВЛАТӢ БА БАХШИ ҲОКИМИЯТИ ДАВЛАТӢ ВА ИДОРАКУНӢ	186-193
33.	Шамсова Б.Қ. СУЛҲ, СУББОТ ВА ОСОИШТАГӢ – АСОСИ РУШДИ ҶОМЕА ВА ДАВЛАТ	193-197
34.	Шамсова Б.Қ., Нурова Ш.Ғ. ТОҶИКИСТОН КИШВАРИ СОҲИБИСТИҚЛОЛ	197-200

ТДУ 332.1:334.7:338.2

СОҲИБКОРИИ СОЗАНДА ВА ИҚТИСОДИ ВОРИДОТИВАЗКУНАНДА: ЗАМИНАҲОИ РУШДИ УСТУВОРИ ВИЛОЯТИ СУҒД

Ализода Д. А.

Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б. Гафуров

Дар мақола алоқамандии концептуалии соҳибкории созанда ва равандроҳи воридотивазкунӣ ҳамчун таҳкурсии стратегии рушди устувори иҷтимоию иқтисодии вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳқиқ қарор гирифта шудааст. Дар заминаи татбиқи ҳадафи чоруми миллӣ – саноатикунории босуръати кишвар – аз ҷониби муаллиф таъдир ёфтани худшиносии миллӣ ва фалсафи созандагӣ ба институтҳои мушаххаси иқтисодӣ ва натиҷаҳои истеҳсолӣ кушода дода мешавад. Дар асоси таҳлили маълумоти эмпирикӣ ва нишондиҳандаҳои омории саноати вилояти Суғд, модели иштироки тижорати минтақавӣ дар таъмини амнияти озуқаворӣ, саноатӣ ва иқтисодӣ сохта шудааст. Таъсиҳои амалӣ оид ба тақомули дастгирии давлатии истеҳсолоти воридотивазкунӣ, ҳавасмандгардонии соҳибкории инноватсионӣ ва рушди иқтисодии содиротии минтақа таҳия шудаанд.

Калидвожаҳо: соҳибкории созанда, воридотивазкунӣ, вилояти Суғд, рушди устувор, амнияти озуқаворӣ, саноатикунории босуръат.

Дар шароити ноустувории кунунии иқтисоди ҷаҳонӣ ва таҳаввулоти геополитикӣ, иқтисодиёти рӯ ба инкишоф бо масъалаи муҳими таъмини соҳибхӯшӣ ва устувории низомҳои иқтисодии миллии худ рӯбарӯ ҳастанд. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Стратегии миллии рушд барои давраи то соли 2030 ҳамчун самти асосии сиёсати дарозмуддати давлатӣ хизмат карда, гузариш аз модели аграрӣ-саноатӣ ба модели саноатӣ-аграриро ҳамчун афзалияти стратегӣ муайян менамояд. Ёлгон гардидани саноатикунории босуръати кишвар ҳамчун ҳадафи чоруми миллӣ аз ҷониби Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аҳамияти ҳоси ғайриоддӣ иқтисодии саноатии ватанро таъкид месозад.

Дар ин замина, ташаккули мафҳуми категорияи иқтисодии «соҳибкории созанда» ҳам аз лиҳози назариявӣ ва ҳам амалӣ қобили таваҷҷуҳ аст. Нисбат ба тафсириҳои классикӣ соҳибкорӣ ҳамчун ғайриоддӣ, ки танҳо ба гирифтани фоидаи максималӣ равона карда шудааст, соҳибкории созанда ҷанбаи амиқии иҷтимоию фарҳангӣ ва ватандӯстонаро дар бар мегирад. Он ҳамчун таҷассуми бевоситаи моддӣ худшиносии миллӣ ва рӯҳияи эҷодӣ амал мекунад. Тижорати созанда заминаи моддӣ техникаи истиқлолияти давлатиро ташкил дода, дастурҳои идеологии ваҳдати миллиро ба корхонаҳои саноатии амиқ (воқеӣ), ҷойҳои корӣ ва маҳсулоти ватанӣ босифат таъдир медиҳад.

Вилояти Суғд ҳамчун минтақаи пешқадами саноатӣ кишварии Тоҷикистон, нақши муҳаррики таҳаввулоти иқтисодӣ ва майдони озмоиширо барои татбиқи механизмҳои пешрафтаи воридотивазкуниро иҷро мекунад. Омӯзиши таҷрибаи вилояти Суғд имкон медиҳад, ки қонуниятҳо ва таъсирҳои асосии рушди соҳибкории созанда, ки устувории тамоми иқтисодиёти миллиро муайян мекунад, ошкор намояд.

Дар иқтисодиёт, тасаввурот дар бораи соҳибкорӣ аз ғайриоддӣ он ҳамчун омили истеҳсолот (Й. Шумпетер, А. Смит) то эътирофи нақши ниҳодии он дар рушди ҷомеа, таҳаввул ёфтааст. Дар шароити иқтисодиёти дар ҳоли таҳаввул, соҳибкории созандаро бояд аз нигоҳи ҳамоҳангсозии манфиатҳои иқтисодии хусусӣ бо афзалиятҳои давлатӣ баррасӣ намуд.

Хусусиятҳои асосии соҳибкории созанда инҳоянд:

- **Таваҷҷуҳ ба таснифи арзиши иловашудаи воқеӣ:** афзалият ба бахшҳои истеҳсоли, технологияҳои баланд ва коркард дода мешавад, на ба сармояи спекулятсионӣ ва миёнаравӣ.

- **Таваҷҷуҳ ба воридотивазкунӣ ва маҳаллисозӣ:** ҳадаф иваз кардани маҳсулоти воридотӣ бо маҳсулоти ватанӣ ва ба ҳадди аксар расонидани истифодаи ашёи хом ва захираҳои меҳнатии маҳаллӣ мебошад.

- **Масъулияти иҷтимоӣ ва рушди сармояи инсонӣ:** фароҳам овардани ҷойҳои кори баландихтисос, коҳиш додани муҳочирати меҳнатии беруна, ва сармоягузорӣ ба инфрасохтори иҷтимоии минтақа.

- **Самаранокии экологӣ ва истифодаи захираҳо:** татбиқи технологияҳои каммасрафи қувва ва аз лиҳози экологӣ беҳатар, ки устувории дарозмуддати биосфераи минтақаро таъмин мекунад.

Робитаи мутақобилаи байни воридотивазкунӣ ва рушди устувори минтақавӣ дар таъмини рушди мӯътадили иқтисодӣ, ки боиси тамомшавии захираҳои табиӣ ва иҷтимоӣ намегардад, зоҳир мешавад. Модели иқтисодии воридотивазкунӣ монетаи муҳофизатиро дар баробари зарбаҳои беруна, (ноустувориҳои) курби асёр ва ҳалалдоршавӣ дар занҷирҳои ҷаҳонӣ таъминот эҷод намуда, ба ин васила суботи дохилии ҷомеаро кафолат медиҳад.

Ҳиссаи вилояти Суғд дар ҳаҷми умумии истеҳсолоти саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон беш аз 55 фоизро ташкил медиҳад [3, с. 123]. Мавқеи мусоиди ҷуғрофӣ, заминаи бойи ашёи хом, анъанаҳои соҳибкорӣ аҳолӣ ва инфрасохтори рушдфто барои татбиқи сиёсати давлатӣ оид ба иваз кардани воридот заминаи мустаҳкам фароҳам меоранд.

Дар давраи солҳои 2022–2024 дар минтақа тамоюлҳои мусбат дар самти ба истифода додани иншооти нави саноатӣ бақайд гирифта шуданд. Дар доираи барномаи давлатии дастгирии воридотивазкунӣ, соҳаҳои саноати сабук, хӯрокворӣ, сохтмон ва кимиё, инчунин коркарди захираҳои маъданӣ рушди назаррасро аз сар гузарониданд.

Ҷадвали 1.

Динамикаи нишондиҳандаҳои асосии бахши саноати вилояти Суғд (солҳои 2022–2024)

Нишондиҳанда	2022	2023	2024	Суръати афзоиш (%)
Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ (миллион сомонӣ)	23835,4	25694,5	30499,4	+27,95%
Шумораи корхонаҳои саноатии фаъол	860	1105	1230	+43,02%
Саноати коркард	747	988	1099	+2,4%
Ҳиссаи саноати коркард (%)	86,9	89,4	89,3	+2,4 банди фоизӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси сарчашмаи [4, с. 186,188]

Муваффақиятҳои муҳимтарин дар соҳаи воридотивазкунӣ дар вилояти Суғд дар кластерҳои зерин ба даст оварда шудаанд:

1. **Кластерҳои агросаноатӣ ва хӯрокворӣ:** рушди хоҷаҳои паррандапарварӣ (таъмини аҳолӣ бо 90% ё бештар аз он бо гӯшти парранда ва тухм), коркарди меваҳои сабзавот (ҚДММ “Оби Зулол”, ҚСК “Абрикос и К”), истеҳсоли маҳсулоти ширӣ ва қаннодӣ.

2. **Кластери нассочӣ ва дӯзандагӣ:** коркарди амиқи нахи пахта ба либосҳои тайёр ва матоъҳои хонагӣ (ҚДММ “Сатн”, ҚДММ КМ “Ҷавонӣ”, ҚДММ “Арвис Зелал Текстайл”, Комбинати қолинбофӣ “Қайроққум”, ҚДММ “Нассочӣ Хучанд”).

3. Кластери масолеҳи сохтмонӣ: истеҳсоли семент, хишт, гипсокартон, масолеҳи сохтмонии хушк омехтаҳо, рангу лакҳо, ки ба ҷои воридоти гаронбаҳои хориҷӣ комилан иваз карда шудаанд.

Хусусияти соҳибкорӣ созанда дар таъсири синергетикии он ба соҳаи иҷтимоии минтақа намоён аст. Муҳоҷирати меҳнати хориҷӣ муддати тӯлонӣ дар бисёре аз минтақаҳои кишвар мушкилоти асосии иҷтимоӣ буд. Рушди саноати воридотивазкунандаи дар шаҳрҳои Хучанд, Истаравшан, Конибодом ва Панҷакент, инчунин дар ноҳияҳои Б.Ғафуров ва Спитамен имкон дод, ки ҳазорҳо мутахассисони ҷавон ба меҳнати муташаққили саноатӣ ҷалб карда шаванд.

«Таъсису фаъолияти коргоҳу корхонаҳои нав дар афзун намудани маҷмӯи маҳсулоти саноатӣ, рушди иқтисоди миллӣ, ҳалли масоили иҷтимоӣ, аз ҷумла фароҳам овардани ҷойҳои нави корӣ нақши муҳим доранд» – Эмомалӣ Раҳмон [1].

Бақте ки шаҳрвандони Тоҷикистон маҳсулоти босифатро таҳти бренди "Дар Тоҷикистон истеҳсол шудааст" (Истеҳсолшуда дар Тоҷикистон) меҳаранд, шуури ҷамъиятӣ тағйир меёбад. Ётимод ба ниҳодҳои миллӣ меафзояд, ифтихор ба истеҳсолкунандагони ватанӣ меафзояд ва пояи ватандӯстонаи ҳувиати миллӣ (худшиносии миллӣ) мустаҳкам мешавад. Ҳамин тариқ, соҳибкорӣ созанда ҳамчун пул байни пояи иқтисодӣ ва сохтори идеологии ҷомеа амал мекунад.

Бо вучуди муваффақиятҳои бадастомада, раванди пурра амалӣ кардани иқтисодии воридотивазкунӣ дар вилояти Суғд бо як қатор маҳдудиятҳои объективӣ ва субъективӣ рӯбарӯ аст:

- **Арзиши баланд ва дастрасии маҳдуд ба захираҳои қарзии дарозмуддат:** Меёриҳои ғоизӣ барои қарзҳои тичоратӣ барои лоиҳаҳои саноатии дорои сармояталаб баланд боқӣ мемонанд.

- **Вобастагӣ аз воридоти ашёи хом ва таҷҳизот:** Аксари хатҳои истеҳсоли ва таҷҳизот аз хориҷа харидорӣ мешаванд, ки хароҷоти ибтидоии сармояро зиёд мекунад.

- **Норасоии кадрҳои баландихтисоси муҳандисӣ ва техникӣ:** номутавозинӣ байни ниёзҳои корхонаҳои муосир ва сохтори тайёр кардани мутахассисон дар донишгоҳҳо вучуд дорад.

- **Хароҷоти инфрасохторӣ ва мантиқӣ:** монеаҳои тарифӣ ва нақлиётӣ дар амалиётҳои содиротӣ-воридотӣ.

Таҳқиқоти гузаронда фарзиро тасдиқ мекунад, ки соҳибкорӣ созанда ва иқтисодиёти воридотивазкунанда барои рушди устувори вилояти Суғд ва умуман кишвар заминаи муҳим ба шумор мераванд. Амалӣ гардонидани ин иқтисодии созанда рушди иқтисодиро ба воситаи таъмини ҳамгироии иҷтимоӣ ва таҳкими истиқлолияти Тоҷикистон таъдил медиҳад.

Барои ҳавасмандгардонии минбаъдаи соҳибкорӣ созанда ва амиқтар кардани равандҳои воридотивазкунӣ дар вилояти Суғд, пешниҳоди мақсадҳои зерин муҳим аст:

Барои вилояти Суғд таҳия намудани нақшаи роҳсозии минтақавӣ оид ба воридотивазкунӣ: муайян кардани категорияҳои маҳсулот бо саҳми баланди воридот ва пешниҳод кардани лотҳои мақсадноки сармоягузорӣ барои тичорати маҳаллӣ.

Такмил додани механизмҳои қарздиҳии сармоягузори имтиёзнок: васеъ кардани таҷрибаи субсидияҳо барои соҳибкоре, ки корхонаҳои коркарди пурраро таъсис медиҳанд.

Тақвияти ҳамгироии илм, маориф ва тичорат: ҷорӣ намудани низоми ҷалби мақсадноки кадрҳо аз корхонаҳои саноатии Суғд дар донишгоҳҳои минтақавӣ (ДДХ, ДДПБП, ДДТТ, ДКМТ, ДПДТТ дар шаҳри Хучанд).

Ҳавасмандгардонии брендинги кластери "Дар Тоҷикистон истеҳсол шудааст": дастгирии давлатӣ ба истеҳсолкунандагони ватанӣ дар таблиғи маҳсулоти онҳо ба бозорҳои хориҷӣ ва ба даст овардани сертификатсияи байналмилалӣ (ISO, Ҳалол, НАССР).

Адабиёт:

1. [Манбаи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: https://radiotoj.tj/?p=36297&utm_source (санаи муроҷиат: 11.09.2026).
2. Дастгирии давлатӣ барои иваз кардани воридот: барномаҳо, субсидияҳо ва воситаҳо барои кумак ба ширкатҳои саноатӣ [Манбаи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://clck.ru/36YNzz> (санаи муроҷиат: 05.09.2026).
3. Минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2025. – 337 с.
4. Омили солони вилояти Суғд. Сарраёсати Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Суғд. – Хучанд, 2025. – 459 с.
5. Усков В.В. Усулҳои арзёбии таъсири ивазкунии воридот ба ҳавасмандгардонии рушди истеҳсолоти ватанӣ дар Федератсияи Русия / В.В. Усков, Д.А. Дударов // Иқтисодиёт: дирӯз, имрӯз, фардо. – 2022. – Ҷ. 12. № 9-1. – С. 691-698. – DOI 10.34670/AR.2022.28.57.005. – EDN UAZALQ.
6. Ушвитский Л.И. Рақобатпазирӣ минтақа ҳамчун воқеияти нав: моҳият, усулҳои арзёбӣ, вазъи кунунӣ / Л.И. Ушвитский, В.Н. Парахина // Маҷмӯаи мақолаҳои илмӣи Донишгоҳи давлатии техникии Қафқози Шимолӣ (NorthKavSTU). Силсилаи «Иқтисодиёт». - Владикавказ: Донишгоҳи давлатии техникии Қафқози Шимолӣ, 2005. – № 1. – С. 1-20.
7. Фалтсман В.К. Афзалиятҳои сиёсати сохторӣ: вобастагӣ аз воридот, ивазкунии воридот, имкониятҳо барои содироти маҳсулоти саноатии инноватсионӣ / В.К. Фалтсман // ЭКО. – 2014. – № 5 (479) [Манбаи электронӣ]. - Дастрасӣ дар: <https://clck.ru/38ZGxF> (санаи муроҷиат: 05.09.2026).

**СОЗИДАТЕЛЬНОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО И ЭКОНОМИКА
ИМПОРТОЗАМЕЩЕНИЯ: ОСНОВЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ
СОГДИЙСКОЙ ОБЛАСТИ**

В статье исследуется концептуальная взаимосвязь созидательного предпринимательства и процессов импортозамещения как стратегического фундамента устойчивого социально-экономического развития Согдийской области Республики Таджикистан. В контексте реализации четвертой национальной цели – ускоренной индустриализации страны – автором раскрывается трансформация национального самосознания и созидательной философии в конкретные экономические институты и производственные результаты. На основе анализа эмпирических данных и статистических показателей промышленности Согдийской области выстроена модель участия регионального бизнеса в обеспечении продовольственной, промышленной и экономической безопасности. Сформулированы практические рекомендации по совершенствованию государственной поддержки импортозамещающих производств, стимулированию инновационного предпринимательства и развитию экспортного потенциала региона.

Ключевые слова: созидательное предпринимательство, импортозамещение, Согдийская область, устойчивое развитие, продовольственная безопасность, ускоренная индустриализация.

**CREATIVE ENTREPRENEURSHIP AND THE IMPORT SUBSTITUTION ECONOMY:
FOUNDATIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE SUGHD REGION**

This article examines the conceptual relationship between creative entrepreneurship and import substitution processes as a strategic foundation for the sustainable socio-economic development of the Sughd Region of the Republic of Tajikistan. In the context of implementing the

fourth national goal - accelerated industrialization of the country - the author reveals the transformation of national self-awareness and constructive philosophy into concrete economic institutions and production results. Based on an analysis of empirical data and industrial statistical indicators of the Sughd Region, a model of regional business participation in ensuring food, industrial, and economic security is constructed. Practical recommendations are formulated to improve state support for import-substituting industries, stimulate innovative entrepreneurship, and develop the region's export potential.

Key words: constructive entrepreneurship, import substitution, Sughd Region, sustainable development, food safety, accelerated industrialization.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Ализода Дилором Алӣ – муаллими калони кафедраи баҳисобирии муҳосибӣ ва аудити Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б. Гафуров. e-Mail: dilya.0609@bk.ru

Сведения об авторе:

Ализода Дилором Али – старший преподаватель кафедры бухгалтерского учёта и аудита Худжандского государственного университета имени академика Б. Гафурова. e-Mail: dilya.0609@bk.ru

Information about the author:

Alizoda Dilorom Ali – senior lecturer of the Department of Accounting and Auditing at the Academician B. Ghafurov Khujand State University. e-Mail: dilya.0609@bk.ru

МАВРИДИ АМАЛ ҚАРОР ГИРИФТАИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ ДАР СОҲАИ МАОРИФ

Асадуллаев Р. Д.

**Донишқадаи исломии Тоҷикистон
ба номи Имоми Аъзам-Абуҳанифа Нуъмон ибни Собит**

Дар мақолаи мазкур суҳан дар бораи Паёми Пешвои миллат муҳтарам, Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми соли 2024 ки дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳури ироа гардида буд, қайд карданд, ки “Тоҷикистон дар ҷодаи гузариш ба рақамикунонии соҳаҳои иқтисоди миллӣ ҷиҳати таъмин намудани шаффофияти муносибатҳои иқтисодиву молиявӣ қадамҳои устувор гузошта истодааст” [4].

Дар ин замина, рақамикунонии молияи давлатӣ на танҳо воситаи боло бурдани самаранокии идоракунӣ, балки механизми муҳим барои таҳкими шаффофиятнокӣ, беҳсозии назорат ва мубориза бо омилҳои коррупсионӣ ҳисоб меёбад. Яке аз омилҳои асосие, ки барои суръатбахшии рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсир мерасонад, ин рушди технологияҳои рақамӣ мебошад. Рушд ёфтани технологияҳои рақамӣ дар Тоҷикистон барои расидан ба ҳамаи ҳадафҳои рушди устувор аҳамияти муҳим дорад.

Калидвожаҳо: инноватсия, афзалиятнок, бонуфуз, таҳаввулот, муассир, рақобат, тақвият, институтсионалӣ, инфрасохтор, коммуникатсия.

Дар Паёми Пешвои миллат мухтарам, Эмомалӣ Раҳмон дар соли 2024 ки дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ ҷумҳурӣ ироа гардида буд, қайд намудаанд, ки “Тоҷикистон дар ҷодаи гузариш ба рақамикунонии соҳаҳои иқтисоди миллӣ ҷиҳати таъмин намудани шаффофияти муносибатҳои иқтисодиву молиявӣ қадамҳои устувор гузошта истодааст” [4].

Дар ин замина, рақамикунонии молияи давлатӣ на танҳо воситаи боло бурдани самаранокии идоракунии, балки механизми муҳим барои таҳкими шаффофиятнокӣ, беҳсозии назорат ва мубориза бо омилҳои коррупсионӣ ҳисоб меёбад. Яке аз омилҳои асосие, ки барои суръатбахшии рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсир мерасонад, ин рушди технологияҳои рақамӣ мебошад. Рушд ёфтани технологияҳои рақамӣ дар Тоҷикистон барои расидан ба ҳамаи ҳадафҳои рушди устувор аҳамияти муҳим дорад.

Масъалаи таълими инноватсионӣ ё бо истилоҳи дигар навгонӣ дар замони муосир хеле аҳамияти калон дорад. Ба ҳамагон маълум аст, забонҳо тавассути робитаи одамон бо мурури замон аз ҳисоби забонҳои дигар захираи луғавии худро ғани гардонидани меоянд. Ҳоло мо нисбати ба захираи луғавии илми педагогика ворид шудани калимаи «инноватсия» маълумот медиҳем. Инноватсия (аз англи. Innovation – навигарӣ, навӣ, новатсия) – ин дигаргунии дар зимни системаҳо аст.

Дар шарҳи педагогӣ ва маънои умумии худ инноватсия дар андарунии системаҳои педагогӣ навигарию ифода намуда, баҳри беҳтар намудани чараён ва натиҷаҳои раванди таълиму тарбия аҳамият дорад. [5]

Дар даврони соҳибистиклолӣ соҳаи маориф дар ҷумҳурӣ рушд карда, давоми зиёда аз се сол беш аз 3670 муассисаи нави таҳсилоти миёнаи умумӣ, 262 муассисаи томактабӣ ва 35 муассисаи таҳсилоти олии касбӣ бо тамоми шароити ба талаботи замони муосир ҷавобгӯ сохта ба истифода дода шудааст.

Агар ба таърих назар афканем, соли 1991 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамагӣ 13 муассисаи таҳсилоти олии касбӣ бо фарогирии 69 ҳазор донишҷӯ фаъолият мекард. Дар соли 2024 шумораи ин муассисаҳо ба 48 ва донишҷӯёни онҳо зиёда аз 214 ҳазор нафар расидааст, ки ин шаҳодат аз он медиҳад, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон пешрафти илму маорифро самтҳои афзалиятнок ҳисобида, ҷавонони бомаърифатро давомдиҳандаи наслҳои миллати тоҷик ва ворисони Ватан арзёбӣ намудаанд.

Маҳз самарайи соҳибистиклолӣ аст, ки имрӯз 42 ҳазору 400 нафар ҷавонони тоҷик дар донишгоҳҳои бонуфузи 42 давлати мутараққии ҷаҳон таҳсили илм доранд, ки 13 ҳазор нафар ё беш аз 30 фоизи онҳоро духтарон ташкил медиҳанд. [4]

Ин ҳама пешравӣ дар кишвари мо таҳаввулоти иқтисодиву иҷтимоиро ба амал оварда, татбиқи омилҳои рақамикунонӣ дар соҳаи иҷтимоӣ, аз ҷумла дар соҳаи маорифро замина гузошт. Бо ташаббус ва дастгириҳои бевоситаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба рақамикунонии иқтисодиёти мамлакат таваҷҷуҳи хоса равона карда мешавад.

Дар шароити муосир дар раванди таълим якҷанд заминаҳои моддиву техникаӣ барои баланд бардоштани сатҳи сифати таълим тадбирҳои муассир гузошта шуда, дар кишвар низомии рақамикунонии соҳаи маориф ба роҳ монда шудааст. Раванди педагогӣ, ҷи тавре ки мо медонем, дар системаи педагогӣ чараён меёбад.

Системаи педагогӣ (СП) – ин пайваस्ताгии мустаҳками қисматҳои бо ҳам алоқаманд, ки аснои дигаргуниҳо пайдор мекунанд. Агар дигаргуниҳо (навигариҳо) хусусият ва имконияти аз ҳад болоравӣ (бо захираи пайдор) гиранд, онҳо система вайрон мешавад, ба ҷои он бо хислатҳои хоси худ дигар системаи нав ба вуҷуд меояд [5]

Профессор В. И. Беспалько нисбати системаи педагогӣ менависад: “Соҳти ҳар системаи педагогӣ (антиқӣ ва асримиёнагӣ, буржуазӣ ё сотсиалистӣ) дар замони муосир ба таври алоқакунии маҷмӯи вариантҳои унсурӣ зайл тасаввур карда мешаванд: 1 – хонандагон; 2 – мақсади тарбия (умумӣ ва хусусӣ); 3 – мазмуни тарбия; 4 – чараёни тарбия (тарбия ва омӯзиши хусусӣ); 5 – муаллим ё ки воситаҳои техникийи омӯзиш – (ВТО); 6 – шаклҳои ташкилии кори тарбиявӣ” [6]

Низоми идоракунии дар соҳаи маориф, барномаи иттилоотии “eDonish” буда, дар асоси Қарори Раиси шаҳри Душанбе аз 6 августи соли 2020, №409 “Дар бораи татбиқи барномаи электронии “eDonish” дар муассисаҳои таҳсилоти умумии шаҳри Душанбе бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ” тасдиқ гардидааст. Ҳадафи асосии рақамикунонии соҳаи маорифи кишвар, ин баланд бардоштани савияи дониши хонандагон, ки яке аз оимлҳои мусбати ин барнома, назорати волидайн тариқи рӯзномаи электронии хонанда огаҳӣ ёфтан мебошад.

Инчунин, имкониятҳои барномаи “eDonish” ба хонандагон ва омӯзгорон барои беҳтар намудани шароити мусоиди корӣ фароҳам оварда, тариқи ин барнома: ҷадвали дарсӣ дар шакли электронӣ, хабарнома аз омӯзгор, рӯзномаи электронии хонанда, мавзӯи дарс, вазифаи хонагӣ, баҳо ва ҳозирӣ ғойби хонанда, пешрафти хонанда, муқоисаи хонандагон дар синф инчунин муқоисаи хонандагон дар мактаб аз тарафи волидайн ва ҳам аз тарафи омӯзгорон назорат карда мешавад.

Я. А. Коменский мувофиқ созем. Педагогикаи советӣ ин принсипро «идеалистӣ» эълон кард ва бо талаботи норавшане онро ба ҳисобгирии хусусиятҳои синнусолии мактабиён иваз кард. Аз сабаби фаровонии доғмаҳои идеалистӣ педагогикаи советӣ ҳеҷ вақт илм набуд. Ба хотир овардани принсипи аввалини методологии он дар бораи баробарии модарзодии одамон, нисбати имконияти баробарӣ доштан дар омӯзиш ва тарбия кифоя аст [6]

Ҳадафи дигари рақамикунонии соҳаи маориф, ин муомилоти ҳуҷҷатҳо яъне истифодаи интиқолдиҳандаҳои иттилоотӣ коғазӣ коҳиш ёфта, ба ин васила нигоҳ доштан ва ҳифзи захираҳои табиӣ, аз ҷумла буридани дарахтон сарфа карда мешавад. Инчунин, таъсири мусбии рақамикунонии соҳаи маориф дар он аст, ки маълумоти тарбиятгирандагон ва хонандагони тамоми муассисаҳо дар барномаи “eDonish” сабт гардида, бо ин усул мутахассисони соҳа метавонанд, вобаста ба савияи дониши толибилм, баъди хатми муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ба муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ равона созанд.

Иқтисоди рақамӣ дар соҳаи маориф низ мавриди амал қарор гирифтааст: ташкили марказҳои тестӣ, паркҳои технологӣ ва журналҳои электронӣ аз заминаҳои амалишавии иқтисоди рақамӣ мебошанд. Дар солҳои охир рушд бахшидани иқтисоди рақамӣ ба яке аз ҳадафҳои муҳими Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон табдил ёфтааст. Таҷрибаи кишварҳои пешрафта баёнгари он аст, ки дар шароити рушди технологияи рақамӣ мо метавонем дар беҳбудбахшии соҳаҳои дигари ҳаёти ҷамъиятӣ аз имкониятҳои он истифода намоём.

Хусусан, пайдоиши мафҳумҳои навро чун «Ҳукумати электронӣ» ва «иқтисоди рақамӣ» аз истифода шудани имкониятҳои технологияҳои муосир дар рушди соҳаҳои муҳталиф дарак медиҳад. Лозим ба ёдоварист, ки дар шароити имрӯзаи Тоҷикистон рушди иқтисоди рақамӣ аз бисёр ҷиҳат муҳим аст. Аз он ҷумла, истифодаи зарфиятҳои иқтисоди рақамӣ барои муқовимат бо зухуроти номатлуби коррупсионӣ дар кишвари мо муҳим мебошад.

“Хуштобеъоне во мехӯранд, ки ҳама чизро доништан мехоҳанд, вале дар ҷунинҳо ҳам камбудӣ нест, баъзеҳо дар фанҳои муайян тааҷҷубовар бефаҳм ва кунд. Дигар – дар улуми ҳанноти – уқоб, вале дар хирадмандии амалӣ – марқаб бо лира. Иддае дар мусиқӣ кунд, аммо дар дигарҳо моҳир, ба омӯзиш. Дар дигарҳо ҳам ҷунин монандӣ ҷой дорад: бо математика ё назм ё бо мантиқ ва ғ.” [5]

Муассисаҳои таълимие, ки номи инноватсионӣ гирифтаанд, ба навоарӣ ё унсури он шурӯъ карданд. Қариб ҳамаи роҳбарони муассисаҳои талимӣ мамлакат ба раванди инноватсионӣ тарафдорӣ бинмудаанд. Ба хоҳири минбаъда баҳри асосонидани ин даъво нисбати моҳият, мазмун ва самтҳои инноватсионии азнавсозиро бояд равшан кард. Барои ба шакли муайян даровардани меъёри инноватсионии муассисаҳои таълимӣ инҳоро хотирovar мешавем: - навоарӣ на фақат чараён ва натиҷаҳои раванди таълиму тарбияро беҳтар, ҳамчунин метавонад бад кунад; - эълон дар бораи инноватсия маънои тамоман гирифтани натиҷаҳои муфидро надорад; - бавучудоварии инноватсия на ба хоҳири инноватсия, балки барои самарабахшии таълим ва тарбия мебошад.

Маънои талаботи меъёри мазкур аз он иборат аст, ки барои таъмин кардани имконияти муқоисакунии мактабҳо аз ҷиҳати гуногун: база, ҳаёти педагогӣ ва талабагон, таҷҳизот, маблағдиҳӣ ва ғ. имконпазир гардад. Агар ин муносибат истифода бурда нашавад, онгоҳ гимназияи яккачин ҳамеша ба таври автоматикӣ ба сарфи инноватсионӣ дохил мешавад, вале мактаби деҳот ба қатори умқи ақибмонҳо, агарчи афзоиши аввали маҳсулноки аз ҳисоби муаллимон ва талабагони деҳот меравад, вале дар навбати дуюм аз манбаи дохилӣ, яъне инноватсияи ҳақиқӣ фарсахҳо дур мемонад.

Маҳз дастовардҳои мазкур дар соҳибистиклолии кишвар маҳсуб ёфта, имрӯз дар кишвар 744 муассисаи таҳсилоти томактабӣ, 4037 муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ва 48 муассисаи таҳсилоти олии касбӣ бо шароити ба талаботи муосир ҷавобгӯ фаъолият намуда, ҳамаи муассисаҳо бо технологияҳои муосири замонавӣ ва бо китобхонаҳои электронӣ таъмин мебошад. [8]

Ҳамин тарик, низомии рақамикунонии соҳаи маориф дар даврони соҳибистиклолӣ дар холи рушд қарор дошта, ба дастовардҳои назарраси иқтисодиёт мушарраф гардидааст. Инчунин, ин дастовардҳо ба ташаккули “ҳукумати электронӣ”, “энергияи сабз”, “иқтисоди сабз”, “иқтисоди рақамӣ”, ихтироъ ва татбиқи технологияҳои инноватсионӣ ва зехни сунъӣ замина гузошта истодааст. Гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ барои Тоҷикистон (на фақат барои мо, балки барои ҳамаи давлатҳо) аз бисёр ҷиҳат манфиатовар хоҳад буд. Аз ҷумла, барои суръатбахшии рушди соҳибқори хурд ва миёна, баландбардории ҳосилнокии меҳнат, афзоиши рақобатнокии ва дар умум рушди иқтисоди миллӣ ба амал меояд.

Ҳамин нуктаро низ Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми солонаи худ ба Маҷлиси Олӣ қайд намудаанд: “...дар шароити кунунӣ рушди технологияҳои рақамӣ шартӣ асосии рақобатнокии иқтисодӣ ба шумор меравад” [4].

Дар солҳои охир равандҳои иқтисодиёти рақамӣ дар Тоҷикистон низ ҷорӣ шуда истодааст. Таҳлилгарони ширкатҳои байналхалқии консалтингӣ дар асоси маълумотҳои омории давлат тайи солҳои 2016- 2017 изҳор медоранд, ки ҳиссаи иқтисодиёти рақамӣ дар маҷмуи маҳсулоти дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамагӣ 0,56%-ро ташкил медиҳад. Қобили зикр аст, ки дар замони муосир дар Тоҷикистон агар ҳар як панҷ нафари баъдӣ истифодабарандаи интернет бошад, пас, дар давлатҳои тараққикарда аз панҷ чор нафари он дастрасӣ ба интернетро дорад.

Ин фақат як мисоли қафомонӣ аз технологияҳои рақамист. Дар дигар соҳаҳо бошад, аз қабili истифодабарии иттилооти рақамӣ ва технологияҳои мутараққӣ ин қафомонӣ низ мушоҳида мешавад. Дар ин робита дар Паёми навбатии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон масъалаи мазкур мавриди баррасӣ қарор гирифта, таъкид карда шуд, ки “Татбиқи барномаҳои қабулнамудаи мо барои гузаштан ба ин раванд қонёкунанда нестанд ва зарур аст, ки чораҳои ба ташаккули шароит барои тақвияти соҳаи рақамикунонӣ мусоидаткунанда андешида шаванд” [4]

Барои бартарафсозии чунин мушкилот аз тарафи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар охири соли 2019 Консепсияи иқтисодиёти рақамӣ тасдиқ гардида, чиҳати оmodасозии “Барномаи миёнамуҳлати рушди иқтисодиёти рақамӣ” дар назди Ҳукумати мамлакат вазифаҳо гузошта шуд. Дар Паёми навбатӣ низ барои боз ҳам ҷоннок намудани корҳо ва бо мақсади таҳкими асосҳои институтсионалии иқтисоди рақамӣ, рушди инфрасохтори иттилоотиву коммуникатсионӣ дар тамоми қаламрави кишвар, рақамикунонии соҳаҳои иқтисоди миллӣ ва вусъатбахшии раванди амалӣ намудани “ҳукумати электронӣ” ба Ҳукумати мамлакат ва сохтору мақомоти дахлдор супориш дода шуд, ки доир ба таъсис додани Агентии инноватсия ва технологияҳои рақамии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон чораҷӯӣ намоянд. Воқеан, бесабаб нест, ки роҳбари давлат ба рушди соҳаҳои маориф ва илм, саноат диққати хоса зоҳир менамоянд.

Зеро таҷрибаи мамлакатҳои рушдфтои ҷаҳон нишон медиҳад, ки онҳо маҳз бо таъки ба маориф, илм ва саноат ва инчунин гузариш ба технологияҳои рақамӣ, ҳукумати электронӣ ва муносибатҳои байналхалқӣ мақом ва нақши худро дар арсаи байналмилал устувор гардонид, ба дастовардҳои назаррас ноил гардидаанд. Дарҷаи фаъолияти зайли мактаб, муаллимон ва талабагон ба ҳамагон маълум нокифоягӣ, танқидқорона, гузошташаванда ва беҳтаринро дар бар мегирад.

Барои таъмини охирини раванди таълиму тарбияи услуби асосии муносибгардонии зайл истифода бурда мешавад:

1. Муносибати комплексӣ бинмудан ҳамчун талаботи умумии пешгирикунӣ яктарафагӣ дар лоиҳакашӣ, банақшагирӣ, татбиқ кардани ченаки фаъолиятҳои амалӣ, арзёбии натиҷаҳо мебошад.

2. Мушаххас намудани вазифаҳо бо назардошти хусусиятҳои (муайян кардан, имконият ва ғ.) системаҳои педагогӣ.

3. Интихоби вариантҳои муносибгардонии мазмунӣ раванди таълимию тарбиявӣ бо ёрии ҷудокунии асосӣ, мутобиқаткунонии байнифаннӣ ва байниравиявӣ, оқилона созмондиҳии мазмунӣ онҷост.

4. Интихоби метод ва шаклҳои раванди таълиму тарбиявӣ, ки бештар имконияти бомуваффақият вазифаи гузошташударо дар вақти муайянкунанда ҳал мекунанд.

5. Иҷрокунии рафтори тафриқавӣ ва инфиродӣ бо суҷхонҳо, пешқадамон ва бо ҳамаи хонандагонро таъмин намудан аст.

6. Оқилона пайвастанӣ идоракунӣ ва худидоракунии фаъолияти таълимӣ – тарбиявӣ, банақшагирии ғаврӣ ва ислоҳқорӣ чараёни онҳо. Тадриҷан табдил додани омӯзиш ба худомӯзӣ, аммо тарбияро ба худтарбиякунӣ.

7. Таҳлили натиҷаҳои раванди таълимӣ – тарбиявӣ ва сарфи вақт баҳри комёбиҳои онҳо мутобиқи меъёри муайяншудаи муносибгардонӣ ва муносибат ба сарфакорӣ маҳсулот.

Агар мухтасар амалиёти асосии педагогиро роҷеъ ба муносибгардонии раванди таълиму тарбия ҷамъбаст кунем, ноили инҳо мешавем:

- комплексонӣ ва мушаххасонӣ вазифаҳо;
- марказонӣ (ҷудокунии асосӣ);
- мутобиқаткунонии байнифаннӣ ва байниравиявӣ;
- интихоби вариантҳо дар асоси муқоисаи арзёбии онҳо;
- гуманизитикунӣ;
- барпо намудани шароити зарурӣ; - якҷоягии идоракунӣ ва худидоракунӣ;
- танзими ғаврӣ ва ислоҳи раванд;
- баҳои ҷамъбасти он мувофиқи меъёри муқарраршуда;
- гузоштан ба масъалаҳои бештари мураккаб;
- раванди доимӣ будани инноватсионӣ.

Адабиёт:

1. Коменский Я.А. Избр. Пед. соч. – М., 1995 – с. 300-301
2. Лутфуллоев М. Дидактикаи муосир. – Душанбе, 2001.
3. Лутфуллоев М. Истиқлолияти Тоҷикистон ва маорифи навин: Душанбе -2006.
4. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ 28.12.2024 <https://president.tj>
5. Раҳимов Х. Нурув А. Педагогика. – Душанбе 2007.
6. Раҳимов Х. Нурув А. Педагогика. – Душанбе 2010.
7. Рақамҳои оморӣ аз <https://www.maorif.tj>
8. Юнусов И. Педагогика. - Душанбе, 2005.

**ПРАКТИЧЕСКОЕ ПРИМЕНЕНИЕ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ
В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ**

В данной статье речь идет о послании Основателя мира и национального единства- Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан и Постановлении Правительства Республики Таджикистан от 28 XII. 2024 года О “формировании» зеленой экономики”, ускорении процесса цифровизации экономики, развитии человеческого потенциала, повышении конкурентоспособности отечественной продукции, укреплении экспортных возможностей страны и повышение качества социальных услуг. Одним из основных факторов, влияющих на ускорение экономического развития Республики Таджикистан, является развитие цифровых технологий. Развитие цифровых технологий в Таджикистане имеет важное значение для достижения всех целей устойчивого развития.

Ключевые слова: инновации, приоритетный, авторитетный, развитие, эффективный, конкуренция, укрепление, институциональный, инфраструктура, коммуникации.

**PRACTICAL APPLICATION OF THE DIGITAL ECONOMY
IN THE SPHERE OF EDUCATION**

This article is about the message of the Founder of peace and national unity-Leader of the nation, President of the Republic of Tajikistan, the respected Emomali Rahmon Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan and the Decree of the Government of the Republic of Tajikistan dated December 28. XII. 2024, on the "formation" of the green economy", accelerating the process of digitalization of the economy, developing human potential, increasing the competitiveness of domestic products, strengthening the country's export capabilities, and improving the quality of social services". One of the main factors affecting the acceleration of economic development in the Republic of Tajikistan is the development of digital technologies. The development of digital technologies in Tajikistan is essential for achieving all the goals of sustainable development.

Keywords: innovation, priority, authoritative, development, effective, competition, strengthening, institutional, infrastructure, communications.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Асадуллоев Раҳматулло Давлятович - номзоди илмҳои педагогӣ, омӯзгори кафедраи педагогика ва мероси ғайрон-и Донишқадаи илмҳои Тоҷикистон ба номи Имоми Аъзам-Абуҳанифа Нуъмон ибни Собит. тел.: 905-05-41-50. e-Mail: asadulloeve@mail.ru

Сведения об авторе:

Асадуллаев Рахматулло Давлятович - кандидат педагогических наук, преподаватель кафедры педагогики и наследия предков исламского института Таджикистана имени Имама Аъзама-Абуханифы Нуман ибн Сабита, тел.: 905-05-41-50. e-Mail: asadulloevr@mail.ru

Information about the author:

Asadullaev Rakhmatullo Davlyatovich - candidate of Pedagogical Sciences, lecturer at the Department of Pedagogy and Ancestral Heritage of the Imam Azam Abu Hanifa Numan ibn Sabit Islamic Institute of Tajikistan, phone: 905-05-41-50. e-Mail: asadulloevr@mail.ru

РУШДИ ҚОМЕА АЗ ХУДШИНОСИИ МИЛЛӢ ВОБАСТАӢӢ ДОРАД

Асадуллаев Р. Д.

**Донишкадаи исломии Тоҷикистон
ба номи Имоми Аъзам-Абуханифа Нуъмон ибни Собит**

Дар мақолаи мазкур сухан дар бораи худшиносии миллӣ меравад. Кӯдаконро тарзе тарбия бояд кард, ки онҳо ватандӯсту ватанпарвар, матину қавиירוда ва далеру шучоъ дар ҳамаи соҳаҳои иқтисодии миллӣ ва ҳаёти қомеа ғайратмандона заминаи маърифатӣ ва зеҳнии ҳудро гузоранд. Баъд аз хатми муассисаҳои таълимӣ дар пешрафти мамлакат ҳиссаи муносиб гузошта тавонанд ва барои ободиву пешрафти Ватани маҳбубамон софдилона хизмат кунанд, марзу буми сарзамини аҷдодӣ ва амниятро оромии давлатро содиқона ҳифз намуда, бо донишҳои муосири ҳеш дар тараққиёти кишварамон саҳми арзанда гузоранд.

Вобаста ба таъкидиҳои Сарвари давлат кӯдакону наврасони мамлакат софдилона бо дарки масъулият таҳсил намоянд, бо донишҳои муосир, маърифату ҷаҳонбинии васеъ ва одоби ахлоқӣ ҳамида дар рушди ҳаёти сиёсӣ иқтисодии мамлакат саҳм гузоранд.

Калидвожаҳо: Армонҳо, муҳочират, тақазо, таҷриба, талош варзидан, робита, ногузастанӣ, дарк намудан, чараён, ҷанба, инкишофи ҳамаҷониба, саҳмгузор, мутобиқшавӣ, матин, қавиירוда.

Дар азҳудкунии таҷрибаи иҷтимоӣ ва танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ ва ҳонаводагӣ идҳои анъанавӣ ва ҷамъиятӣ-сиёсӣ нақши бузург мебозанд. Тавассути онҳо арзишҳои ахлоқӣ-маънавӣ, армонҳои халқ, худшиносии он, ҳислат, қолабҳои рафтор аз насл ба насл интиқол меёфтанд ва интиқол меёбанд, инчунин иҷтимоиғардонии кӯдакон таъмин карда мешавад.

Бисёр падару модарон оиди баланд бардоштани сатҳи донишҳои тиббӣ-психологӣ ва педагогӣ оид ба амалисозии шароитҳои маҷмӯии педагогии тарбияи ҷисмонӣ ва иҷтимоиғардонии кӯдакон дар муҳити ҳонавода ниёз доранд. Дар оила тадбирҳои манфии таъсиррасонӣ ба тарбияи ҷисмонӣ ва иҷтимоиғардонии наврасон вучуд доранд, ки онҳо ба сатҳи фарҳанги педагогии волидон, вазъи молиявии ҳонавода, дастрасии хидматрасонии тиббӣ, истифодаи ҷазои ҷисмонӣ, фароҳамсозии мақоми афзалиятнок барои наврасони алоҳида, ҳудро аз тарбия канор гирифтани мардҳо, ҳузур надоштани онҳо бо сабаби муҳочират, вучуд надоштани назорат аз болои истифодабарии технологияи иттилоотии муосир вобастагӣ дошта, ба ҳолати равониву ҷисмонии наврасон таъсир мегузоранд. [4,с.35]

Ташкил ва гузарондани фаъолияти фарҳангӣ-фароғатии наврасон, идҳо, дилхушиҳои варзишӣ-бадеӣ, баланд бардоштани фарҳанги педагогии падару модарон дар соҳаи тарбияи ҷисмонӣ, ташаккули сифатҳои ахлоқӣ-иродавӣ ҳар наврас тақозо менамоянд, ки падару модарон бо маводҳои психологӣ-педагогӣ ва методӣ таъмин карда шаванд.

Таҳлили қорҳои тарбиявӣ нишон медиҳанд, ки шароити зарурӣ барои ташкили тарзи ҳаёти солими кӯдакони синну соли гуногун таъмин шуда истодааст. Ба муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ҳамакнун кӯдаконе меоянд, ки хонда, ҳисоб карда метавонанд, вале дорои таҷрибаи камтар мебошанд. Махсусан дар кӯдаконе, ки таҳсилро оғоз мекунанд, бояд сифатҳое, ки ба худтарбиякунӣ (тоқати нишастан, маҳорати беэиён барои саломатӣ талош варзидан, гузаштан аз як намуди фаъолият ба намуди дигари он) робитаи ногусастанӣ доранд, инкишоф дода шаванд.

Тамоми имкониятҳо, тарзи рушд ва афзоиш додани низоми донишхоро дар соҳаи маърифати кӯдак, ки бевосита таъсири мусбат мерасонанд, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дода метавонанд, зеро ки ба зиммаи онҳо вазифаҳо доир ба таълиму тарбия ва ташаккули тарзи ҳаёти солим вогузор карда шудааст. [3, 41с]

Тарбия намудан ва инкишоф додани шахсият дар давраи таърихии мазкур ташаккулдиҳии тани солим ва рӯҳи солим дар кӯдакро тақозо мекунанд, ки ба ин васила ӯ воқеияти иҷтимоиро дарк намуда метавонад ва дар одам инкишоф додани солимӣ, раванӣ ва зудҳаракатии иҷтимоиро бедор созад.

Синну соли мактабӣ дар ташаккули таҳкимбахши саломатии ҷисмонӣ ва психологии бачагон ҳалқунанда мебошад, зеро маҳз аз синни ҳафтсолагӣ инкишофи босуръат ва ҳамаҷонибаи узвҳо ва низомҳои амалқунандаи организм чараён гирифта, ҷанбаҳои асосии шахсият ва ҳуқуқ ҳислати фард ташаккул меёбанд. Муҳим он аст, ки дар ин марҳила, дар кӯдакон донишҳо, малакаҳои амалии тарзи ҳаёти солим, талаботи даркшуда ба машғулиятҳои пайдарпайи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш ташаккул дода мешаванд. [3, 41с]

Суръати пешрафти ҷомеаи муосир беш аз пеш талаботи зиёдро аз инсон ва ҳаҷми фаъолияти он талаб менамояд ва бинобар ин, масъалаи ба таври назаррас болоравии неруи ҷисмонӣ ва маънавӣ аввалиндараҷа мегардад. Бояд қайд кард, ки ба ҳифз ва тақвияти саломатӣ низоми шаклҳои солими ҳифзқунандаи фаъолияти ҳаётии инсон, яъне тарзи ҳаёти солим мусоидат менамояд, ки он дар хурдсолӣ, яъне дар оила замина гузошта мешавад, зеро сифатҳои дар айёми кӯдакӣ азхудкардашуда, ҳамеша басо мустаҳкам буда, ба тамоми раванди минбаъдаи ташаккули шахсият таъсиргузор мебошанд.

Дар воқеъ бунёди ҷомеаи демократӣ ба дуруст роҳандозӣ намудани раванди таълиму тарбия ҷиҳати воридшавии иҷтимоии насли наврас дар равандҳои солими ҷамъиятӣ вобаста аст.

Яке аз омилҳои муҳимми рушди ҷомеаи шахрвандӣ ва пойдории давлати демократӣ аз инкишофи ҳамаҷонибаи кӯдакон ва наврасон вобаста аст. Зеро насли ҳамаҷониба инкишофёфта метавонад дар бунёди давлати пешрафтаву мутамаддин саҳмгузор бошад.

Солимгардонӣ дар кӯдак ба ташаккул ва қавӣ гардондани ҷисми вай таъсири мусбат мерасонад, ки барои азхудкунии меъёрҳо, қоидаҳо, шаклҳои фаъолияти ҳаётӣ ва фаъолияти амалӣ мусоидат мекунанд. [3, с.35]

Дар раванди мутобикшавии фаъоли иҷтимоӣ шахс барои зудтар мутобик шудан ба муҳити иҷтимоӣ бо омилҳои иҷтимоӣ фаъолоне созиш менамояд. Дар баробари ин кӯшиш менамояд, ки дар ҳамкории ногусастанӣ бо муҳит мушкилиҳои пешомадаро паси сар кунад ва ба равандҳои он таъсири худро расонад [1, с. 146-155]

Иҷтимоикунони шахсият дар тули ҳаёти инсонӣ чараён мегирад, вале асоси амалишавии бомуваффақияти он дар кӯдакӣ ниҳода мешавад. Суръатнокии инкишофи ҷисмонии кӯдакони

синни томактабӣ давраи, равонӣ ва азхудкунии механизмҳои иҷтимоигардонӣ ва азхудкунии меъёрҳои рафтори иҷтимоӣ мебошад.

Аз ин сабаб иҷтимоикунонии шахс аз синни томактабӣ дар замони муосир яке аз вазифаҳои муҳими илми педагогика ва психология мебошад. Вазифаи асосии он ба кӯдакон омӯзондани донишҳо, малака ва қобилиятҳои рафтори иҷтимоӣ, риояи қоидаҳои иҷтимоӣ - фарҳангӣ ва инкишофи муносибатҳои байнишахсии ба иҷрои меъёрҳои ахлоқӣ равонашуда аст.

Воситаҳои мутобиккунонии иҷтимоӣ на танҳо аз хусусиятҳои синнусолии инсон, балки аз махсусиятҳои муҳити иҷтимоии ӯ, аз қабилӣ намудҳои таъсиррасонии мақсадноки хонаводагӣ, хусусияти муносибатҳо онҳо бо ҳамсолон, шаклҳои кор дар гурӯҳҳои таълимию касбӣ ва ғайра вобастагӣ калон дорад.

Мутобикшавии иҷтимоии аввалиндараҷаи кӯдак маҳз дар оила сарчашма мегирад. Сарчашмаҳои иҷтимоишавии наврасонро таҷрибаи синни барвақти бачагӣ, ташаққули шаклҳои оддитарини рафтор, ниҳодҳои иҷтимоӣ, тарбия, таълим, маълумот ва муносибати байниҳамдигарии онҳо бо дигар аъзоёни ҷомеа дар раванди фаъолият ташкил медиҳанд.

Дар раванди мутобикшавии иҷтимоии кӯдакон ва наврасон дар баробари гурӯҳҳои дигари иҷтимоӣ махсусан, таъсири оила ниҳоят бузург аст. Дар ин чараён, ислоҳкунӣ ва муътадилгардонии муносибати байниҳамдигарии наврасон ва волидон, наздикони онҳоро чун раванди мақсадноку ҳадафманди таъсирасонӣ, метавон ҳамчун усули идораи равандҳои иҷтимоикунии кӯдакон арзёбӣ кард.

Дар муҳити рушди кулли соҳаҳои ҷомеаи муосир масъалаҳои омӯзиши механизми иҷтимоигардонии кӯдакон дар марҳилаҳои гуногуни синну сол аҳамияти зиёд пайдо мекунад. Дар шароитҳои зуд-зуд тағйирёбандаи роҳи инкишофи ҷомеаи мо имрӯз ва фардо аз он вобаста мебошад, ки дар кӯдак кадом арзишҳои ҷисмонӣ, маънавӣ ва шахсиятӣ ташаққул дода мешаванд ва то кадом андоза ӯ ба муносибатҳои нави иҷтимоӣ омода мегардад.

Мутобикшавии иҷтимоӣ раванди муттасил ва қатънашавандае мебошад, ки дар рафти он инкишофи зиндагии инсон сурат мегирад. Дар ин раванд на танҳо инкишофу таҳаввули шахсият, балки тағйироту рушди ҷашмраси ҷомеа низ сурат мегирад [1, с. 146-155]

Оила дар ҳама миллатҳо, муносибатҳои иҷтимоӣ (меҳру муҳаббати байниҳамдигарӣ, муҳаббат ба фарзандон ва ғамхорӣ дар тарбияи онҳо, тарзи ҳаёту зиндагӣ, масъулияти шахсӣ нисбати солимии аҳли оила) ва мавқеи иҷтимоиро (чун мард, зан, фарзанд, бобою бибӣ) дар бар мегирад, ки онҳо аз арзишҳои маънавии халқ - одату анъанаҳои миллии сарчашма мегиранд. Ин одату анъанаҳо тӯли ҳазорсолаҳо аз насл ба насл гузашта ҳамчун рисолати тарбиявӣ, иҷтимоишавии кӯдакони сини томактабӣ ва насли наврасро таъмин менамоянд. [4, с.35].

Дар баланд бардоштани нақши оила, масъулияти волидон дар тарбия ва инкишофи шахсияти бачаҳо дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи оила», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулият дар таълим ва тарбияи кӯдак»; 20.06.2024, Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар ҳуҷҷатҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ ва барномавии давлатӣ бараъло нишон дода шудааст.

Дар тарбияи фарзанд оила нақши басо калон дорад ва тарбияро дар оила падару модар аз рӯи таҷрибаҳои аз гузаштагонӣ худ омӯхта, анъанаҳои миллии ва мувофиқи мақсад ба амал мебароранд. Мафҳуми «тарбия» дар илми педагогика ҳамчун ғамхорӣ оид ба ҳифзи ҳаёт, мустаҳкам кардани саломатӣ (дар кӯдакии барвақтӣ ва томактабӣ); таъмини инкишофи ҷисмонӣ, ахлоқӣ ва ақлонӣ; тарбия ва омӯзондани қоидаҳои рафтор; навозиш кардан, нигоҳубин намудан ва аз таъсирҳои манфӣ (сардӣ ва гармӣ, бемориҳо, афтодарӯхӣ, захмдоршавӣ ва ғайра) ҳимоя кардан истифода бурда мешавад.

Мутобиқшавии иҷтимоӣ дар оила, яъне аз худ кунондани таҷрибаи иҷтимоӣ - ин раванди мақсаднокӣ шинос намудан ва аз худ кунондани арзишҳои маънавӣ ва қоидаҳои рафтор дар ҷамъият аст, ки дар ҷомеа қабул карда шудааст. Он ба саломатӣ ва инкишофи ҷисмонии ҳар як шахс алоқаманд аст.

Аҳамияти оила дар ҷараёни тарбия ва инкишофи шахсият дар асарҳои педагогҳои рус К. Д. Ушинский, Л. Н. Толстой, В. А. Сухомлинский, А. Ш. Амонашвили, мероси адабии намоёндагони адабиёти классикии форсу тоҷик Саъдии Шерозӣ, Абдурраҳмони Ҷомӣ, осори ахлоқӣ-тарбиявии Унсуралмаолии Кайковус, Носири Хисрав, Ҷалолиддини Румӣ ва дигарон бо тавсиф оварда шудааст, ки онҳо пойгоҳи назариявии пажӯҳиши масъалаҳои тарбия, таълим ва рушди иҷтимоии кӯдакон дар ҳама давраҳои ҳаёт мебошанд. [8, с.10]

Иҷтимоишавӣ ин пеш аз ҳама таъмин намудани тарбия ва инкишофи ҷисмонӣ ва дар як вақт тайёр будан ба зиндагӣ ва иҷро кардани қоида ва меъёрҳои ахлоқӣ аст, ки оила зинаи аввалини ин раванди тарбияро таъмин менамояд.

Оила ҳамчун ячейкаи хурди ҷамъиятӣ ба тарбияи инкишофи равонӣ, ҷисмонӣ ва иҷтимоигардонии кӯдакони хусусан синнусоли томақтабӣ таъсири хосаи худро дорад. Оила муҳити аввалин ва ягонаи иҷтимоист, ки кӯдакро ба дунё оварда, бо муҳаббату ғамхорӣ эмотсионалӣ, ҳешовандӣ ихота карда вайро ба воя мерасонад.

Дар оила тадбирҳои манфии таъсиррасонӣ ба тарбияи ҷисмонӣ ва иҷтимоигардонии наврасон вучуд доранд, ки онҳо ба сатҳи фарҳанги педагогии волидон, вазъи молиявии хонавода, дастрасии хидматрасонии тиббӣ, истифодаи ҷазои ҷисмонӣ, фароҳамсозии мақоми афзалиятнок барои наврасони алоҳида, худро аз тарбия канор гирифтани мардҳо, ҳузур надоштани онҳо бо сабаби муҳочират, вучуд надоштани назорат аз болои истифодабарии технологияи иттилоотии муосир вобастагӣ дошта, ба ҳолати равоиву ҷисмонии наврасон таъсир мегузоранд. [10, с. 35].

Саранҷом бояд гуфт: мактаббача будан синну солро дар назар надорад. Давраи мактабӣ маҷмуаи зуҳури зебоиҳо дар зиндагӣ ва саршор аз шодиву нишот ва лабрез аз ишқу умед аст. Айёми кӯдакӣ даврони дурахшандагӣ, шодмонӣ, қувват, умед ва ҳаяҷон аст ва яке аз бузургтарин сармои инсонии ҳар кишвар ба шумор меравад.

Оиди масъалаҳои тарбияи наврасон дар муҳити оила дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи д.и.п., профессор Мачидова Бибиҳафизамо, ва д.и.п., профессор Иззатова Муҳаббат тадқиқотҳои илмӣ гузаронида шудаанд. Ба масъалаҳои ташаккули самтгирию арзишии донишомӯзон ва таъсири онҳо ба тарбияи ҷисмонӣ ва тарзи ҳаёти солим таҳқиқотҳои педагогҳои ватанӣ, аз қабилӣ Л. А. Губанова, Д. Д. Каримова, Т. Б. Намозов, Л. А. Орлова, Ш. А. Сафаров ва дигарон бахшида шудаанд.

Ҳамин тариқ, мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки масъалаи муносибати байни наврасон ва калонсолон, хусусан муносибат бо падару модар яке аз масъалаҳои муҳим ба шумор меравад. Қисми зиёди калонсолон бар он назаранд, ки аксари наврасони имрӯза ноороманд ва бо маслиҳати онҳо амал намеkunанд. Баръакс, аз онҳо дурӣ мечӯянд мегурезанд. [9, с.145]

Осудаҳои ҷисмонӣ, равонӣ ва инкишофи кӯдак аз падару модарон ва дигар калонсолон вобастагӣ дорад. Махсусан, оилаҳои тоҷикон, ки бештарашон серфарзанд мебошанд, таъсири тарбиявии калонсолон хусусияти мунтазамӣ, дарозмуддатӣ ва мақсаднок доранд. Мавҷудияти имкониятҳо барои ҷалб намудани кӯдакон ба фаъолияти хоҷагӣ-маишӣ ва тарбиявӣ-фароғатӣ, ворид намудани кӯдакон ба доираи васеи муносибатҳои оилавӣ барои аз бар намудани таҷрибаи иҷтимоӣ таъсир мерасонад.

Иҷтимоигардонии наврасон дар муҳити оила ҷараёни ошносозии наврас бо арзишҳои умумибашарӣ, миллӣ ва меъёрҳои рафтор, таъмини тарбияи ҷисмонӣ ва осудаҳои наврасон ҳамчун арзиши иҷтимоии оила ва ҷомеа мебошад, ки он таҳкурсии ташаккули шахсият

мебошад. Аҳамияти ҳалқунанда доштани оила дар ҳама гуна давраи синнусолӣ ва иҷтимоигардонии кӯдакон ба ҳамагон маълум аст.

Дар ташаккули салоҳиятҳои иҷтимоии наврасон нақши падару модар ва омӯзгорон аҳамияти калон дорад. Таъсири муносибати байнишахсӣ ва мисолҳои шахсӣ аз ҳаёти воқеии калонсолон дар шавқу ҳаваси фарзанд ба тақлиди калонсолон асос гузошта шудааст. Барои ҳамин бояд калонсолон доимо дар хотир нигоҳ дошта бошанд, ки ҳар як амали онҳо намунаи рафтор барои бачагон аст.

Тарбияи ҷисмонӣ ва иҷтимоигардонии наврасон дар оила раванди мақсаднок ва муташаққилонае мебошад, ки он барои фароҳамсозии шароитҳо барои бадастоварии инкишофи ҷисмонӣ ва психологие нигаронида шудааст, ки онҳо ба рушди ҷисмонӣ, азхудкунии арзишҳои иҷтимоӣ - фарҳангӣ ва ҷисмонии наврас мусоидат менамоянд.

Рушди иқтисодию иҷтимоӣ ва сиёсӣ фарҳангии ҳар як миллату давлат ба зарфиятҳои инсонӣ - нерӯи зеҳнӣ вобастагӣ дорад. Дар робита ба ин Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёмашон ба Маҷлиси олии мамлакат оид ба кӯдакон ояндаи миллат ва саҳми минбаъдаи онҳо дар пешрафти мамлакат ба таври зайл таъкид кардаанд.

Кӯдаконро тарзе тарбия бояд кард, ки онҳо ватандӯсту ватанпарвар, матину қавиירוда ва далеру шучоъ дар ҳамаи соҳаҳои иқтисоди миллӣ ва ҳаёти ҷомеа ғайратмандона заминаи маърифатӣ ва зеҳнии ҳудро гузошта, минбаъд баъд аз таҳсили мактаб ва донишгоҳҳо дар пешрафти мамлакат ҳиссаи муносиб гузошта тавонанд, барои ободиву пешрафти Ватани маҳбубамон софдилона хизмат кунанд, марзу буми сарзамини аҷдодӣ ва амниятро оромии давлатро содиқона ҳифз намуда, бо донишҳои муносири хеш дар тараққиёти кишварамон саҳми арзанда гузоранд.

Вобаста ба таъкидҳои Сарвари давлат кӯдакону наврасони мамлакат софдилона бо дарки масъулият фаъолият карда, бо донишҳои муосир, маърифату ҷаҳонбинии васеъ ва одоби ахлоқӣ ҳамида дар рушди ҳаёти сиёсӣ иқтисодии мамлакат саҳм гузоранд.

Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҷои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ғолибон ва ҷоизадорони мусобиқаҳои байналмилалӣ варзишӣ” дастгирии нафарони варзишгар буда, кӯдаконро мебояд аз хурдсолӣ ба тарзи ҳаёти солим ҳидоят кард, то тавонанд дар оянда парчамбардори мамлакати хеш бошанд.

Маҳз имрӯзҳо дар сафи Артиши миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳазорон ҷавонон адои хизмати ҳарбӣ карда истода, машғули ҳифзи марзу буми давлат мебошанд ва ин аз он шаҳодат медиҳад, ки кӯдакон дар давраи синну соли хурди мактабӣ ба тарзи ҳаёти солим ворид гаштаанд. Кӯдакон бояд дар рӯҳияи солими психологӣ ба воя расанд, ки ба пешрафти давлати пешрафта мусоидат мекунад.

Кӯдакон қувваи созандаи имрӯзу фардоянд, ки бо худ ақидаву назарияҳо ва мойи асливу ҷавҳари ахлоқии миллатро пеш мебаранд ва ҳамин тариқ, ҳамоҳангии наслҳоро таъмин месозанд. Дастовардҳои мактаббачагон дар олимпиадаву мусобиқаҳои байналмилалӣ ва баланд шудани Парчами Тоҷикистон дар ин чорабиниҳо мавқеи Тоҷикистонро дар арсаи ҷаҳон боз ҳам болотару устувортар мегардонад, ки аз роҳбурди тарзи ҳаёти солим дар муассисаҳои таълимӣ гувоҳӣ медиҳад.

Ҳангоми омӯзиши дастуру ҳидоятҳои маорифпарваронаи Пешвои миллат дар семинарҳои махсусу мақсаднок нуктаҳои баррасӣ мешаванд, ки дархӯри замони воқеианд. Ба ин мазмун, ки истифодаи эҷодкорона ва боҳадаф аз технологияҳои навин ба насли муосир имкон медиҳад, ки дар таҳсилот дастболо шаванд. Дар ин раванд вақти он фаро расидааст, ки баъд аз таҳсили муваффақона насли даврони ҷадид бояд ба ихтироъкориву эҷодкорӣ шуғл

варзад ва маҳсулоти офаридаи ӯ дар бозори ҷаҳонӣ рақобатпазир бошад. Он гоҳ насли ояндаи маърифатманд аз рисолати фарҳангии хеш бештар бархурдор гардида, дар дунёи ихтироот устуворона муқовимат карда метавонад ва ин мақсаду мароми ниҳони давлат, оила, ҷомеа ва муассисаи таълимӣ ба шумор меравад. Консепсияи миллии тарбия аз 18 унсур: тарбияи ғоявӣ, шаҳрвандӣ, маънавӣ, ахлоқӣ, ҳарбӣ-ватандӯстӣ, миллий, экологӣ ва ғайра иборат мебошад, ки тамоми самтҳои тарбияи насли наврас ва ҷавононро дар бар мегирад. [7]

Инкишофи ҷисмонӣ ва иҷтимоигардонии наврасон дар оила басо муҳим мебошад, зеро наврасон бештари вақти худро дар назди падару модар мегузаронанд ва дар нақши гузоштани инкишофи ҷисмонӣ ва иҷтимоигардонии наврасон ҳама аъзоёни оила, иштирок меварзанд. Аз нуқтаи назари психологҳо ва педагогҳо тарбияи кӯдак дар оилаҳои серфарзанд нисбати оилаҳое, ки як ё ду фарзанд доранд сабуктар мебошад.

Аз рӯи мушоҳидаҳои этнографӣ, педагогӣ, психологӣ анъанаву одатҳои тарбиявии халқи тоҷик, ки ба тарбия ва ташаккулёбии шахсияти насли наврас таъсир мерасонад, тӯли ҳазорсолаҳо вобаста ба шароитҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ, таърихӣ-фарҳангӣ ва табиӣ ҷуғрофӣи зисти мардум ба вучуд омадаанд.

Ҳамчунин бояд зикр намуд, ки тарбияи ҷисмонӣ ба иҷтимоигардонии кӯдакони синни томактабӣ таъсири муҳим мерасонад. Азбаски як қисм кӯдакон дар шароити тарбияи оилавӣ қарор доранд ба муассисаи таҳсилоти томактабӣ намеравад. Вазифаҳои асосии падару модар то ба мактаб рафтани онҳо вазифаҳои солимгардонӣ, таълимӣ ва тарбиявӣ, пешгирӣ ва ислоҳи иштибоҳоти зимни ташаккулёбии шахсият мебошад, ки ин дар боби 2-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модарон барои таълиму тарбияи фарзандон» зикр шудааст: «падару модарон бояд ба саломатӣ, инкишофи ҷисмонӣ, равонӣ ва ахлоқии фарзандони худ ғамхорӣ намоянд» [6, с.9-10].

Яке аз одату анъанаҳои арзишманди мардуми тоҷик ба муҳофизати саломатии ҷисмонӣ равоии модару наврас, таъмин намудани шароити имкониятҳо ба тарбия ва рушди ҷисмонӣ маънавӣ, ташаккул додани сифатҳои ҷисмонӣ (пуртоқатӣ, тобовар будан, чусту чолоқӣ, хушёрию зирақӣ, далерию нотарсӣ ва ғайраҳо), меҳнатдӯстӣ равона карда шудаанд. Амалисозии бомуваффақияти раванди тарбияи солимӣ ва иҷтимоигардонии наврасонро шароитҳои педагогӣ таъмин менамоянд. Ташкили таъсиррасонии махсуси тарбиявӣ ба наврас аз ҷониби тамоми аъзои хонавода ба амал бароварда мешавад. [2,с.49]

Фаъолияти фарҳангӣ-фароғатӣ дар хонавода яке аз шароитҳои педагогии тарбияи солимӣ ва иҷтимоигардонии наврасон мебошад, зеро он истифодаи вақти холӣ, тақвият ва тақмил додани ҷисм, ба даст овардани муваффақиятҳо дар азхудкунии муносибатҳои иҷтимоиро фаро мегирад. Фаъолияти фарҳангӣ-фароғатӣ ба ташаккулёбии анъанаҳои хонаводагӣ, муносибатҳои неки тарафайн, эҳсоси ёрии ҳамдигарӣ, эътимоднокӣ, некӯкорӣ ва дигар сифатҳои ахлоқӣ - иродавии барои иҷтимоигардонии барвақтии наврасон зарурӣ мусоидат мекунад.

Фаъолияти фарҳангӣ-фароғатии наврасон дар хонадон аз машқҳои махсуси ҷисмонӣ, иштирок дар дилхушиҳои варзишӣ, ташкили бозиҳои серҳаракати варзишӣ ва мусобиқаҳои ва ғайра, ки фаъолияти бочидду ҷаҳди ҳаракатнокиро талаб месозанд, иборат мебошад. [7, с.18]

Риояи меъёрҳо ва қоидаҳои гигиенаи шахсӣ ва ҷамъиятӣ, тарбияи малакаҳои маданӣ-гигиенӣ ба азхудкунии таҷрибаи иҷтимоӣ, ки муносибати кӯдаконро ба ҳодисаҳои иҷтимоӣ муайян месозанд, мусоидат менамояд.

Фароҳамсозии муҳите, ки ба рушди фаъолияти узвҳои ҳис, суръат гирифтани рушди психологӣ, дастгирии муошират ва робитаҳо бо атрофиён, пешгирии зуҳури ҳаяҷоннокӣ, бадқасдӣ, асабиятнокии ва афтодарӯхӣ дар кӯдакон мусоидат мекунад, эмотсияҳо ва эҳсосоти мусбати барои саломатии равонӣ ва солимӣ заруриро ташаккул медиҳад.

Бинобар ин, нерӯи мактаббачагони кишвар бояд ба ҳисси баланди худшиносиву худогоҳии миллӣ ва ифтихор аз давлату давлатдорӣ миллӣ, тамоми қувваи худро барои ҳифзи дастовардҳои истиқлолият, таҳкими давлатдорӣ, ваҳдати миллӣ, сулҳу субот, рушди минбаъдаи иқтисодиву иҷтимоии Ватани азизамон ва устувор гардонидани мавқеи он дар қатори кишварҳои мутараққӣ сафарбар гардонидани шавад.

Аз ин рӯ, мо омӯзгоронро зарур аст, дар рушду нумӯи зеҳнии мактаббачагон саҳми босазои худро гузошта, дар ин замина осори ниёгон ва фарҳангу ойини худро пос дорем, баҳри шукуфоии Тоҷикистони азизамон пайваста кӯшем ва сазовори номи тоҷик бошем. То замоне, ки хонандагон дар рӯҳияи эҳтиром ва бузургдошти фарҳангу ойини худ тарбият нагиранд, омӯзиши забони модариро аз дигар забонҳо боло надонанд, ба омӯзиши дастовардҳои илмию техникаӣ даст наёбанд, тасаввур кардани оянда барояшон мушкил хоҳад буд.

Адабиёт:

1. Абдурашитов Н.Ф. Раванди бозгардонии наврасони дар низоъ бо қонунбуда ба оила // Нақши ҳамкориҳои педагогӣ дар камолоти ахлоқию маънавии кӯдакону наврасон / Абдурашитов Н.Ф [Текст] Душанбе, 2012. С. 146-155
2. Асадуллоев Р.Д. Нақши варзиш дар ташакуллӯбии тарзи ҳаёти солим / Р. Д. Асадуллоев [Текст] Дастури методӣ. Чопхонаи «Сифат», -Душанбе: 2015.- 49 с.
3. Асадуллоев Р.Д. Автореферат. диссертация барои дарёфти дараҷаи илми номзади илмҳои педагогӣ. Ташккули тарзи ҳаёти солим дар коллективи кӯдакони синну соли гуногун дар истироҳатгоҳҳои тобистона / Р. Д. Асадуллоев [Текст] 2019, 41 с.
4. Асозода Б. Хусусиятҳои инкишофи ҷисмонии наврасон дар муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ / Асозода Б. [Текст] Дастури методӣ. Чопхонаи «Сифат», -Душанбе: 2018.- 35 с.
5. Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3.03. 2006, №94.
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» аз 2 августи соли 2011, № 762.
7. Раҳимов Х. Педагогика. – Душанбе, 2000.
8. Раҳимов Х., Нуров А. Педагогика. – Душабе, 2007.
9. Раҳимов Х., Нуров А. Педагогика. – Душабе, 2011.
10. Садохин А.П. Компетентность и компетентностный подход в диалоге культур // Журнал социологии и социальной антропологии. 2008. Том XI. № 2. С. 80-92.

РАЗВИТИЕ ОБЩЕСТВА ЗАВИСИТ ОТ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ

В статье речь идет о национальном самосознании. Воспитывать детей нужно таким образом, чтобы они были патриотами, стойкими, сильными, смелыми и энергичными во всех сферах национальной экономики и жизни общества, чтобы усердно закладывать свою образовательную и интеллектуальную основу.

После окончания учебных заведений они смогут внести достойный вклад в развитие страны, добросовестно служить благоустройству и развитию нашей любимой Родины, добросовестно защищать границы и территории древней Земли, безопасность и спокойствие государства и своими современными знаниями вносить достойный вклад в развитие нашей страны.

Согласно заявлениям главы государства, дети и подростки страны должны добросовестно учиться с чувством ответственности, с современными знаниями, широким

мировоззрением и твердой этикой вносить свой вклад в развитие политической и экономической жизни страны.

Ключевое слово: стремления, миграция, наказание, опыт, стремление, связь, неразрывность, восприятие, течение, аспект, всестороннее развитие, вкладчик, адаптация, настойчивость, сила воли.

THE DEVELOPMENT OF SOCIETY DEPENDS ON NATIONAL SELF-AWARENESS

The article discusses national self-awareness. Children should be raised in such a way that they become patriots – resilient, strong, brave, and energetic in all spheres of the national economy and social life – so that they diligently lay the foundation for their educational and intellectual development.

After graduating from educational institutions, they will be able to make a worthy contribution to the development of the country, faithfully serve the improvement and development of our beloved homeland, faithfully defend the borders and territories of the ancient land, the security and peace of the state, and, with their modern knowledge, make a worthy contribution to the development of our country.

According to the statements of the head of state, children and adolescents in the country should study conscientiously, with a sense of responsibility, possess modern knowledge, have a broad worldview and strong ethics, and contribute to the development of the country's political and economic life.

Key words: aspirations: migration, punishment, experience, aspiration, connection, inseparability, perception, course, aspect, comprehensive development, contributor, adaptation, perseverance, willpower.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Асадуллаев Раҳматулло Давлятович - номзади илмҳои педагогӣ, омӯзгори кафедраи педагогика ва мероси ниёгон-и Донишқадаи исломии Тоҷикистон ба номи Имоми Аъзам-Абуханифа Нуъмон ибни Собит. тел.: 905-05-41-50. e-Mail: asadulloevr@mail.ru

Сведения об авторе:

Асадуллаев Раҳматулло Давлятович - кандидат педагогических наук, преподаватель кафедры педагогики и Наследия предков исламского института Таджикистана имени Имама Аъзама-Абуханифы Нуман ибн Сабита, тел.: 905-05-41-50. e-Mail: asadulloevr@mail.ru

Information about the author:

Asadullaev Rakhmatullo Davlyatovich - candidate of Pedagogical Sciences, lecturer at the Department of Pedagogy and Ancestral Heritage of the Imam Azam Abu Hanifa Numan ibn Sabit Islamic Institute of Tajikistan, phone: 905-05-41-50. e-Mail: asadulloevr@mail.ru

35 СОЛИ МУЗАФФАРИЯТ ВА СОЗАНДАГӢ

Асомиддини А.

Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур оид ба 35-соли дастовардҳои сиёсӣ ва фарҳангии, ки халқи тоҷик дар замони Истиқлолият таҳти сарвари Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти мухтарам кишвар Эмомалӣ Раҳмон ба даст овардааст сухан меравад. Эмомалӣ

Раҳмон дар тули 35-соли Истиқлолият дар баланд бардоштани ҳисси худшиносии миллӣ ва пешрафти тамоми соҳаҳои хоҷагӣ халқ сахм гирифта, мардуми тоҷикро дар зерӣ парчами Ваҳдати ягонагии миллӣ мутаҳид намуд. Сиёсати хирадмандонаи Пешвои миллат боис гардид, ки Тоҷикистон дар арсаи сиёсати байналмилалӣ ҳамчун давлати ягона, дунявӣ, демократӣ ва соҳиб истиқлол муаррифӣ гардид. Шахсиятҳои бузурги мадуми тоҷик ба мисли Зардушт, Курӯши Кабир, Рӯдакӣ, Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ, Аҳмади Дониш, Садриддин Айний, Бобочон Ғафуров ва дигарон маҳз бо иқдоми Савари тоҷикони дунё дар китоби “Чехраҳои мондагор” зинда гардонда шуда, мавриди таваҷҷуҳи насли имрӯз қарор дода шуданд.

Дар мақола оид ба баъзе сабақҳои таърихӣ давлатдорӣ тоҷикон сухан рафта, муалиф бо ин восита насли имрӯзро аз мактаби давлатдорӣ Пешвои миллат, ки сарчашма аз гузаштаи пурифтихори тоҷикон мегирад маълумот пешниҳод менамояд.

Калидвожаҳо: Истиқлолият, ваҳдати миллӣ, давлат, сиёсат, кишвар, худшиносии миллӣ.

Истиқлолияти давлатӣ Тоҷикистон, ки дастоварди муҳими таърихӣ сиёсӣ ба ҳисоб меравад, барои мардуми шарафманди тоҷик саодати бузурги созандагиву ободкорӣ мебошад. Халқи бунёдкори тоҷик, ки тӯли ҳазорсолаҳо аз озодӣ, худшиносии сиёсӣ фарҳангии хеш бебаҳра буда, тақдираш дар дасти истилогарони аҷнабӣ вобаста буд, бо шарофати сиёсати хирадмандонаи Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чараён пайдо карда, мардуми сарбаланди тоҷикро дар ин муддат соҳиби эътибору эҳтироми баланд гардонид.

Тоҷикон дар ин муддат соҳиби давлати сиёсии худ гардида, аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳамчун миллати тамаддунсоз шинохта шуданд. Мардуми ҷаҳон халқи тоҷикро ба расмият шинохт ва онро ҳамчун миллати фарҳангсоз эътироф намуд. Дар саҳифаи таърихӣ башарият халқи бузурги мо бо донишу хиради азалии хеш шинохта шуда, дар фароғирии фарҳанги инсоният ва таъсиргузор ба соҳибфарҳангии дигар халқу миллатҳо сахми босазо гузоштааст.

Бояд таъкид намуд, ки Пешвои халқи бузурги Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чун Исмоили Сомонӣ - асосгузори давлатдорӣ Сомониён, барафрӯзандаи офтоби дурахшони Оли Сомон аст, ки дар ҷанги хонумонсӯз ва ваҳшатноки шаҳрвандӣ бо мардонагӣ шучоат ва хушёрӣ доноӣ, ҷон бар каф ба майдон омад ва ҳамчун Куруши Кабир парчами сулҳу ваҳдати иттифокро ба душ гирифт. Эмомалӣ Раҳмон халқи тоҷиконро чун Куруши Кабир, ки дар гузашта мардумони таърихӣ Порсу Модро мутаҳид намуда буд, зерӣ парчами иттиҳоду сулҳ кашид ва дар лаҳзаҳои ғамбортарин шароити таърихӣ, ки оташ аз замин омон меборид, тоҷиконро аз гирдоби нестӣ ва ҳалокат наҷот дод. Ё тавонист дасти иртиқои сиёҳи афродеро, ки дар иштибоҳи маҳз буданд, аз сари тоҷикон кӯтоҳ намояд. Чунин рисолаи бузургро дар рӯзгори мо Пешвои миллати сарбаланди тоҷикон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба сомон расонда, тоҷиконро аз ҷанги хонумонсӯзи бародаркӯш раҳо бахшид.

Дар тӯли 35 соли Истиқлолияти сиёсӣ барномаҳои таҳия шуданд, ки пеш аз ҳама ба хоҳири таҳкими рукҳои истиқлоли миллӣ татбиқ гардида, Тоҷикистонро дар арсаи байналмилалӣ ҳамчун кишвари сулҳу озош ва мардуми шарафманди онро миллати созандаю бунёдкор муаррифӣ намуд. Бунёди истгоҳи обию барқии Роғун имрӯзҳо бо иқтидори бузургаш таваҷҷуҳи тамоми ҷаҳонро ба худ ҷалб намуда, моро аз бухронҳои иқтисодӣ сиёсӣ раҳой мебахшад.

Ҳамзамон, бо ҷуръати том метавон арз кард, ки Пешвои муҳтарами мо дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ идораи кишвари дар коми оташ афтодаро ба дӯш гирифт ва имрӯз Тоҷикистони гулистонеро ба тоҷикони азиз ҳада кард, ки инро метавон дар саҳифаҳои китобҳои таърихӣ, аксу филмҳои аз он давра даврон метавон мушоҳида намуд, ки то имрӯз

гувоҳи ин гуфтаҳо аст. Роҳбари хирадманду некандеш дар зехну замири рӯшану тобони худ ба ин натиҷа расида буд, ки душманони тоҷик ва бегонапарастони ғайриорӣёӣ меҳоханд бо тафаккурот ва ақидаҳои кӯҳнаву пӯсидаи худ таърихи пурифтихори тоҷиконро аз байн бибаранд. Бо ин ҳама бадандешон ба мубориза бархосту ҷомеаи кишвари азизи моро ба ин рӯзи сайд, муҳити орому осуда оварда расонид.

Пешвои миллат дар он мавқеъ ба дарки дурусти таърихӣ ва илмӣ расида буд, ки агар миллат аз таъриху фарҳангаш дур монад, истиқлолашро аз даст медиҳад ва аз сафҳаи таъриху рӯзгор берун мешавад. Доиман таъкид мекарданд, ки агар аз як миллат таърихузабон ва фарҳангашро бигиранд, миллати бетаърих, забонгумкарда ва бефарҳанг гардида, истиқлолу озодиашро аз даст медиҳад ва он маҳкум ба нобудӣ аст ва аз сафҳаи таъриху рӯзгор берун мешавад.

Дар Рӯзи Дониш Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид намуданд, ки давлат вақте тавоно мегардад, ки ҷавононаш соҳиби илму дониш, касбу ҳунар, маҳорату малака, одобу ахлоқ ва ҳисси баланди ватандорӣ бошанд. Ин таъкиди Пешвои миллат моро водор менамояд, ки дар баланд бардоштани сифати таълим ва ҷалби ҷавонон ба омӯзиши илму дониш саҳми худро гузорем, то ояндаи худро бо ҷавонони созандаю бунёдкор ободу зебо гардонем.

Самараи Истиқлолият он аст, ки дар зарфи солҳои соҳибистиклолӣ шумораи донишқадаву донишгоҳҳои кишвар ба маротиб афзуда, ҳоло ба 51 расидааст ва чанде аз муассисаҳои таҳсилоти олии мо соҳиби мақоми байналмилалӣ гардидаанд. Имрӯз ҷавонони мо дар муассисаҳои илмию таълимии хориҷи кишвар дарсу таълим мегиранд, мутахассисони соҳаи худ гардида, дар ободии Ватани азизамон бо донишу таҷрибаи пешқадам ҳиссагузорӣ менамоянд.

Бо дарназардошти зиёд гардидани талабот ба мутахассисони соҳаи амнияти компютерӣ, технологияҳои иттилоотӣ, зехни сунъӣ ва барномасозӣ дар бозори меҳнат, Пешвои миллат дар назди сохторҳои марбута як қатор вазифаҳо гузошта, тарбияи мутахассисони забондону барномасозро аз вазифаҳои муҳимтарини масъулин зикр намуданд.

Зимни дарси сулҳ Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон вобаста ба вазъи сиёсии ҷаҳон андешаронӣ намуда, иброз доштанд, ки мо ҳамеша ва дар ҳама ҳолат бояд барои ҳифзи сулҳу субот, ваҳдати миллӣ, дастовардҳои Истиқлоли давлатӣ ва оромиву осоиш дар Ватани маҳбубамон ҷидду ҷаҳд намоем, пайваста кӯшиш кунем, ки раванди созандагиву бунёдкорихоро дар кишварамон боз ҳам вусъат бахшем.

Ҳамин тариқ, мо дар остонаи таҷлили ҷашни таърихии 35-солагии Истиқлолияти давлатии Тоҷикистони озод қарор дорем ва самараи корномаҳои созандаи Пешвои миллат ва пуштибонии мардум аз ин сиёсати созанда ва бунёдкор бозгӯи он аст, ки ҳар лаҳза тарху симои тамоми манотиқи кишвари азизи мо, хосса деҳоти Тоҷикистон дигаргун мешавад, пойтахти кишвари азизамон - шаҳри Душанбе симои худро ба марказҳои маъмурии ҷаҳонӣ мутобиқ месозад, мардум дар муҳити орому осоишта зиндагӣ ба сар мебарад.

Шукри Истиқлолу озодӣ ва соҳибдавлатӣ, шукронаи Пешвои муаззами миллат, ки мардумро сарҷаъму ба сӯи созандагӣ роҳнамоӣ мекунад. Халқи азизи Тоҷикистон низ ҳар таъкиду ҳидоятҳои Пешвои миллатро сармашқи ғайриояташ намуда, аз хонаву дор то кӯчаю маҳал, марказҳои маъмурии маҳал, шаҳру ноҳияҳоро ободону гулгулшукуфон намуда истодаанд. Дар тӯли 35 соли соҳибистиклолӣ роҳ ба сӯи ободию созандагӣ гирифтаем ва чун миллати хушбахт дар татбиқи сиёсати хирадмандонаю ободгаронаи Пешвои миллат ҳамовоз мебошем. Дар ин бораросто байте аз Фарруҳии Яздӣ дар васфи мардумони созандаю бунёдкор чун Пешвои миллати мо Эмомалӣ Раҳмон меорам, ки мегӯяд:

Алам шуд дар ҷаҳон Фарҳод дар ҷонбозии Ширин,
На ҳар кас кӯҳкан шуд дар ҷаҳон, Фарҳод мегардад.

35 ЛЕТ ПРОЦВЕТАНИЯ И ПРОГРЕССА

В данной статье рассматривается 35-я годовщина политических и культурных достижений таджикского народа в период независимости под руководством Основателя Мира и Национального Единства, Вождя Нации, Дistinguished Президента страны Эмомали Рахмона. За 35 лет независимости Эмомали Рахмон способствовал повышению чувства национального самосознания и прогрессу всех секторов экономики, объединяя таджикский народ под знаменем национального единства и солидарности. Мудрая политика Вождя Нации привела к тому, что Таджикистан был представлен на международной арене как единое, светское, демократическое и независимое государство. Выдающиеся личности таджикского народа, такие как Зороастр, Куруши Кабир, Рудаки, Мавлана Джалолоддин Балхи, Ахмад Дониш, Садриддин Айни, Бободжон Гафуров и другие, ожили и привлекли внимание современного поколения именно благодаря инициативе «Таджикского всадника мира» в книге «Лики вечности». В статье рассматриваются некоторые исторические уроки таджикской государственности, и таким образом автор предоставляет современному поколению информацию из школы государственности Лидера нации, которая берет начало в славном прошлом таджиков.

Ключевые слова: независимость, национальное единство, государство, политика, страна, национальное самосознание.

35 YEARS OF PROSPERITY AND PROGRESS

This article examines the 35th anniversary of the political and cultural achievements of the Tajik people during the period of independence, under the leadership of the Founder of Peace and National Unity—Leader of the Nation, the Honorable President Emomali Rahmon. Over these 35 years of independence, Emomali Rahmon has fostered a heightened sense of national consciousness and driven progress across all economic sectors, uniting the Tajik people under the banner of national unity and solidarity. The wise policies of the Leader of the Nation have established Tajikistan on the international stage as a unified, secular, democratic, and independent state. Prominent Tajik figures—such as Zoroaster, Cyrus the Great, Rudaki, Mawlana Jalaluddin Balkhi, Ahmad Donish, Sadridin Ayni, Bobojon Gafurov, and others—have been brought back to life and have captured the attention of the modern generation, largely thanks to the initiative of the "Tajik Horseman of Peace" as presented in the book *Faces of Eternity*.

The article explores key historical lessons regarding Tajik statehood; in doing so, the author shares insights with the modern generation drawn from the Leader of the Nation's school of statecraft—a tradition rooted in the glorious past of the Tajik people.

Key words: independence, national unity, state, politics, country, national consciousness.

Малумот дар бораи муаллиф:

Асомуддини Абдулмунин — мудири кафедраи фанҳои гуманитарӣ, номзади илмҳои таърих, Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. Тел. 988281877.

Сведения об авторе:

Асомуддини Абдулмунин — заведующий кафедрой гуманитарных наук, кандидат исторических наук Технологического университета Таджикистана. Тел. 988281877.

Information about the author:

Asomuddin Abdulmumin – Head of the Department of Humanities, Candidate of Historical Sciences Technological University of Tajikistan. Tel. 988281877.

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕХАНИЗМЫ РАЦИОНАЛИЗАЦИИ ВОДНО-ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

Ашурова Н. Э.

Технологический университет Таджикистана

В статье исследованы теоретические и организационно-экономические основы формирования инновационных механизмов рационализации водно-энергетических ресурсов в условиях цифровой трансформации экономики. Обоснована необходимость перехода от преимущественно традиционной модели управления водными и энергетическими ресурсами к интегрированному подходу, основанному на цифровом мониторинге, интеллектуальном учёте, геоинформационных технологиях, искусственном интеллекте, больших данных, автоматизированных системах управления и цифровом моделировании. Показано, что взаимозависимость водного и энергетического секторов обуславливает необходимость применения концепции Water-Energy Nexus, предусматривающей согласованное управление ресурсами и учёт взаимного воздействия принимаемых решений.

Предложена концептуальная модель инновационного механизма рационализации водно-энергетических ресурсов, объединяющая природно-ресурсный, цифровой, информационно-аналитический, управленческий, гидроэнергетический, экологический, экономический и институциональный компоненты. В отличие от фрагментарного внедрения отдельных цифровых решений, предлагаемый подход формирует сквозной механизм управления – от мониторинга состояния водных и энергетических ресурсов до принятия управленческого решения и оценки экономического, энергетического и экологического результата.

Особое внимание уделено современным институциональным преобразованиям Республики Таджикистан, сформировавшимся к 35-летию Государственной независимости. Рассмотрены Национальная водная стратегия Республики Таджикистан на период до 2040 года, Закон Республики Таджикистан «О защите ледников», создание Национального водного совета, развитие Национальной водной информационной системы, Стратегия развития «зелёной» экономики на 2023–2037 годы и Программа развития электроэнергетического сектора на 2026–2030 годы. Определены основные направления дальнейшего совершенствования инновационного механизма рационализации водно-энергетических ресурсов с учётом цифровизации, климатических изменений, развития гидроэнергетики и необходимости бассейнового и трансграничного взаимодействия.

Ключевые слова: водно-энергетические ресурсы, рационализация, инновационный механизм, цифровизация, искусственный интеллект, цифровой мониторинг, Water-Energy Nexus, гидроэнергетика, Национальная водная стратегия, Национальный водный совет, НВИС, устойчивое развитие, Таджикистан.

Водно-энергетические ресурсы являются одним из важнейших факторов социально-экономического развития Республики Таджикистан. Их особое значение определяется тесной

взаимосвязью водного и энергетического секторов. Вода выступает основой производства гидроэлектроэнергии, тогда как электроэнергия необходима для функционирования систем водоснабжения, орошения, водоотведения, перекачки и очистки воды.

Актуальность рационализации водно-энергетических ресурсов усиливается под воздействием изменения климата, роста потребности в воде и электроэнергии, увеличения антропогенной нагрузки на природные ресурсы и необходимости обеспечения экологической устойчивости. Для Таджикистана данные проблемы имеют особое значение вследствие горного характера территории, значительного гидроэнергетического потенциала, зависимости сельского хозяйства от орошения и трансграничного характера основных речных бассейнов.

Современные исследования подтверждают необходимость перехода от отдельного анализа воды и энергии к системному рассмотрению их взаимосвязи. В исследовании S. Zhang, Y. Li, G. Huang, Y. Ding и X. Yang предложен метод *copula-based input-output analysis*, позволяющий выявлять взаимосвязи между потреблением воды и энергии в экономических секторах Таджикистана и обосновывать необходимость совместного управления ресурсами [1].

Таким образом, эффективность рационализации ВЭР должна оцениваться не только по сокращению физического потребления воды или энергии, но и по способности системы обеспечивать оптимальное сочетание экономических, энергетических, экологических и социальных результатов.

Под рационализацией водно-энергетических ресурсов в настоящем исследовании понимается комплекс экономических, технологических, организационных и институциональных мероприятий, направленных на повышение эффективности использования воды и энергии, сокращение потерь, оптимизацию их распределения, снижение совокупных затрат и обеспечение экологической и водно-энергетической безопасности.

Особое значение в современных условиях приобретает цифровая трансформация управления. Она предполагает переход от периодического сбора информации и реагирования на уже возникшие проблемы к постоянному мониторингу, прогнозированию и предупреждению потенциальных рисков.

В связи с этим целью исследования является разработка концептуального подхода к формированию инновационного механизма рационализации водно-энергетических ресурсов Республики Таджикистан на основе интеграции цифровых технологий, экономических инструментов и современных институциональных механизмов.

Научная новизна исследования заключается в разработке концептуального подхода к формированию инновационного механизма рационализации ВЭР, в котором цифровой мониторинг, интеллектуальная аналитика, прогнозирование, автоматизированное управление, экономическое стимулирование и институциональное взаимодействие рассматриваются как взаимосвязанные элементы единой системы. В отличие от фрагментарного внедрения отдельных цифровых решений, предлагаемый подход ориентирован на формирование сквозного механизма управления ВЭР – от мониторинга природно-ресурсного состояния до принятия управленческих **решений и оценки экономических, энергетических и экологических результатов.**

В традиционной модели управления водными и энергетическими ресурсами решения часто принимаются в рамках отдельных отраслей. Водное хозяйство ориентируется преимущественно на распределение и использование воды, энергетический сектор – на производство и передачу электроэнергии. Однако подобное разделение не позволяет в полной мере учитывать взаимное влияние принимаемых решений.

Концепция Water-Energy Nexus исходит из того, что вода и энергия образуют взаимосвязанную систему. Производство гидроэлектроэнергии зависит от водности рек и режима работы водохранилищ, в то время как водоснабжение, ирригация и водоотведение требуют энергетических затрат. Следовательно, изменение режима использования одного ресурса неизбежно оказывает воздействие на другой.

Для Таджикистана данная взаимосвязь приобретает стратегический характер. Значительная часть электроэнергии производится гидроэлектростанциями, а вода одновременно используется в сельском хозяйстве, промышленности, коммунальном секторе и для поддержания экологических функций водных экосистем.

В работе Х. С. Абдусаматова подчёркивается значение государственного управления водно-энергетическими ресурсами, правовых инструментов регулирования и участия различных субъектов в управлении водными ресурсами [5]. Это позволяет сделать вывод, что технологическая модернизация должна сопровождаться институциональным совершенствованием.

Российский исследователь В. Ф. Фомина рассматривает цифровую трансформацию управления водными ресурсами через развитие информационных систем, цифровых технологий, межведомственного взаимодействия и повышение уровня цифровой зрелости водохозяйственного комплекса [3].

В свою очередь, исследования А. В. Ключковой и М. А. Шукуровой показывают необходимость адаптации инноваций в гидроэнергетике к национальным условиям Таджикистана, включая использование потенциала малой гидроэнергетики [6].

Таким образом, инновационный механизм рационализации ВЭР должен включать не одну технологию, а систему взаимосвязанных компонентов:

- ✓ цифровой мониторинг;
- ✓ интеллектуальный учёт воды и электроэнергии;
- ✓ геоинформационный анализ;
- ✓ обработку больших данных;
- ✓ искусственный интеллект;
- ✓ прогнозирование;
- ✓ автоматизированное управление;
- ✓ цифровое моделирование;
- ✓ экономическое стимулирование;
- ✓ институциональное взаимодействие;
- ✓ экологический мониторинг;
- ✓ трансграничное информационное сотрудничество.

Особенность предлагаемого подхода состоит в том, что цифровизация рассматривается не как самостоятельная цель, а как инструмент повышения эффективности управления ресурсами.

Первым элементом является цифровой мониторинг. Использование автоматизированных датчиков, телеметрии, спутниковых данных, дистанционного зондирования Земли и геоинформационных систем позволяет получать более оперативную информацию о состоянии водных объектов, водохранилищ, ледников, ирригационных систем и гидроэнергетической инфраструктуры.

Вторым элементом становится интеллектуальный учёт. Использование Smart Metering и автоматизированных систем учёта создаёт условия для повышения прозрачности потребления воды и электроэнергии, выявления потерь и повышения ответственности водо- и энергопользователей.

Третий элемент связан с применением Big Data, искусственного интеллекта и машинного обучения. Их использование позволяет объединять гидрологические, метеорологические, энергетические и экономические данные и осуществлять прогнозирование изменения водности рек, притока в водохранилища, потребления ресурсов, вероятности засух и паводков.

В 2026 году данное направление получило дополнительное развитие в Таджикистане. ООН отмечает возможности применения искусственного интеллекта для прогнозирования таяния ледников и речного стока, совершенствования систем раннего предупреждения, планирования орошения и гидроэнергетики [19].

Особое значение имеет проведённый в Душанбе в мае 2026 года форум «Water and AI: A Two-Way Nexus», организованный Правительством Республики Таджикистан совместно с ООН. В центре обсуждения находилась взаимосвязь «AI for Water» и «Water for AI», то есть использование искусственного интеллекта для рационального управления водой при одновременном учёте водных и энергетических потребностей цифровой инфраструктуры [20].

Данные процессы свидетельствуют о переходе Таджикистана от общей постановки вопросов цифровизации к формированию конкретной институциональной и технологической среды для применения цифровых решений в водном секторе.

На основе обобщения научных подходов, современных цифровых технологий и национального опыта предлагается концептуальная модель инновационного механизма рационализации водно-энергетических ресурсов.

Рисунок 1. Инновационный механизм рационализации водно-энергетических ресурсов в условиях цифровой трансформации

Источник: составлено автором на основе обобщения научных исследований, нормативно-правовых документов и современных подходов к управлению ВЭР.

- Первый компонент – **природно-ресурсная база**, включающая речные ресурсы, водохранилища, ледники, гидроэнергетический потенциал и водные экосистемы. Именно

состояние природной базы определяет исходные ограничения и возможности рационализации.

- Второй компонент – **цифровой мониторинг**, обеспечивающий получение информации посредством IoT-датчиков, телеметрии, GIS, дистанционного зондирования Земли и спутникового мониторинга.

- Третий компонент – **аналитика и прогнозирование**. На этом уровне применяются Big Data, искусственный интеллект, машинное обучение и цифровое моделирование.

- Четвёртый компонент – **интегрированное управление**, охватывающее распределение воды, орошение, водоснабжение, водоотведение и регулирование режимов работы гидроэнергетических объектов.

- Пятый компонент – **гидроэнергетический контур**, предусматривающий применение SCADA, цифровых двойников, автоматизированного контроля оборудования и оптимизации режимов эксплуатации ГЭС и водохранилищ.

- Шестой компонент – **экологический контур**, включающий мониторинг ледников и высокогорных озёр, раннее предупреждение паводков и селевых процессов, а также защиту водных экосистем.

- Седьмой компонент – **экономический механизм**, формирующий заинтересованность предприятий и иных участников в ресурсосбережении через инвестиции, государственно-частное партнёрство, тарифные стимулы, зелёное финансирование и иные инструменты.

- Восьмой компонент – **институциональный механизм**, обеспечивающий координацию государственных органов, бассейновых организаций, водопользователей, энергетических предприятий, научных организаций и международных партнёров.

Таким образом, модель показывает переход от традиционного принципа «управления по факту» к принципу «управления на основе данных и прогнозируемого сценария».

Для систематизации предлагаемых решений целесообразно представить их в виде функциональной классификации в таблице 1.

Таблица 1.

**Инновационные механизмы рационализации водно-энергетических ресурсов
и направления их применения**

Инновационный механизм	Основные технологии	Объект применения	Ожидаемый результат
Цифровой мониторинг	IoT, датчики, телеметрия	Реки, каналы, водохранилища	Оперативный контроль состояния ресурсов
Интеллектуальный учёт	Smart Metering, автоматизированные системы учёта	Вода и электроэнергия	Сокращение неучтённых потерь
Геоинформационный механизм	GIS, ДЗЗ, спутниковый мониторинг	Бассейны рек, ледники, ирригационные системы	Повышение точности пространственного анализа
Прогнозный механизм	Big Data, ИИ, машинное обучение	Водность рек, приток в водохранилища	Повышение точности прогнозов
Цифровое моделирование	Цифровые двойники	ГЭС, водохранилища	Оптимизация режимов эксплуатации
Автоматизированное управление	SCADA, IoT, интеллектуальные системы	ГЭС, насосные станции, водохозяйственные объекты	Снижение технологических потерь
Экономический механизм	Тарифные стимулы, ГЧП, инвестиции	Водохозяйственная и энергетическая инфраструктура	Стимулирование ресурсосбережения
Институциональный механизм	Цифровые платформы обмена данными	Государственные органы и водопользователи	Повышение согласованности решений

Источник: составлено автором

Представленные механизмы должны функционировать не изолированно, а как единая система. Цифровой мониторинг формирует информационную основу; Big Data и искусственный интеллект обеспечивают обработку и прогнозирование; автоматизированные системы переводят результаты анализа в управленческие действия; экономический механизм формирует стимулы для ресурсосбережения; институциональный механизм обеспечивает согласованность действий участников.

Экономический эффект рационализации может выражаться в сокращении потерь воды и электроэнергии, снижении эксплуатационных расходов, повышении производительности гидроэнергетических объектов, уменьшении аварийности оборудования, повышении точности прогнозирования и эффективности инвестиционных решений.

Особенно перспективным является использование цифровых двойников ГЭС и водохранилищ. Они позволяют моделировать различные сценарии эксплуатации объекта без непосредственного воздействия на физическую инфраструктуру. Например, изменение режима работы ГЭС может предварительно оцениваться с учётом прогнозируемого притока воды, спроса на электроэнергию, экологических ограничений и технического состояния оборудования.

К 35-летию Государственной независимости Республики Таджикистан сформировалась существенно более развитая институциональная основа управления водными и энергетическими ресурсами.

Важным этапом стало совершенствование водного законодательства и переход к бассейновому принципу управления. Водный кодекс предусматривает интегрированное управление водными ресурсами, деятельность Национального водного совета, бассейновых водных советов и бассейновых организаций. Кодекс также предусматривает внедрение инновационных водосберегающих технологий, средств измерения и учёта воды и экономическое стимулирование водосбережения [12].

Особое значение имеет **Национальная водная стратегия Республики Таджикистан на период до 2040 года**, утверждённая постановлением Правительства Республики Таджикистан от 29 ноября 2024 года №627. Стратегия определяет долгосрочные ориентиры интегрированного управления водными ресурсами, учитывает интересы различных водопользователей и необходимость защиты от негативного воздействия вод в условиях изменения климата [13].

Следующим важным институциональным шагом стало принятие в январе 2024 года **Закона Республики Таджикистан «О защите ледников» №2026**. Закон определяет правовые, экономические и организационные основы защиты ледников как объектов окружающей среды и стратегических источников водных ресурсов [14]. Для предлагаемого инновационного механизма это означает включение ледникового мониторинга в систему водной безопасности.

Особое значение имеет **Национальный водный совет**. Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 29 мая 2025 года №318 Национальный водный совет был официально создан как консультативно-совещательный орган при Правительстве. Его задачами являются координация деятельности государственных органов и других участников в области использования и охраны водных ресурсов, а также согласование стратегий, программ и бассейновых планов [15].

Первое заседание Национального водного совета состоялось в декабре 2025 года, что свидетельствует о переходе соответствующего институционального механизма к практической стадии функционирования.

Не менее важным является развитие **Национальной водной информационной системы (НВИС)**. Она предназначена для сбора, хранения, обработки и предоставления информации, необходимой для формирования государственной политики, прогнозов, стратегий, бассейновых планов и принятия стратегических и оперативных решений. В структуру НВИС входят Государственный водный кадастр, геопортал, водохозяйственные балансы водных объектов, системы питьевого водоснабжения и водоотведения, а также мелиорации и ирригации [16].

Таким образом, НВИС фактически формирует цифровую инфраструктурную основу предлагаемого инновационного механизма.

Параллельно развивается институциональная база энергетического сектора. Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 26 ноября 2025 года №648 утверждена **Программа развития электроэнергетического сектора на 2026–2030 годы**. В документе предусматриваются эффективное использование гидроэнергетических и других возобновляемых ресурсов, увеличение генерирующих мощностей, реконструкция действующих объектов и развитие сетей передачи и распределения электроэнергии [18].

Особенно важным для темы цифровизации является проект снижения потерь электроэнергии, в рамках которого в 2025 году было привлечено финансирование для установки **200 тыс. приборов учёта электроэнергии** в девяти городах и районах страны [17]. Это уже является конкретным примером перехода от традиционного учёта к интеллектуальному управлению энергопотреблением.

Дополнительным институциональным элементом выступает **Стратегия развития «зелёной» экономики Республики Таджикистан на 2023–2037 годы**. Её реализация предусматривает институциональные реформы, эффективное использование природного капитала, привлечение инвестиций, внедрение современных и инновационных технологий и развитие международного сотрудничества [17].

Следовательно, к 35-летию независимости в Таджикистане сформировалась система, в которой водное и энергетическое управление постепенно соединяются через стратегическое планирование, цифровую инфраструктуру, бассейновые механизмы, климатическую политику и развитие возобновляемой энергетики.

С учётом проведённого анализа целесообразно выделить следующие приоритетные направления.

Первое направление – создание единой цифровой среды управления ВЭР. НВИС должна развиваться не только как информационная система водного сектора, но и как основа интеграции водных, климатических и энергетических данных. Перспективным является формирование сопряжённых массивов данных о гидрологических постах, водохранилищах, ледниках, ГЭС, сельскохозяйственном водопотреблении, промышленном водопользовании и производстве электроэнергии.

Второе направление – применение искусственного интеллекта и Big Data. Необходимо развивать модели прогнозирования водности рек, притока в водохранилища, паводков, засух, изменения ледников и потребления воды и электроэнергии. Это позволит повысить качество средне- и долгосрочного планирования.

Третье направление – цифровизация гидроэнергетики. Для ГЭС перспективным является внедрение цифровых двойников, предиктивной диагностики оборудования, интеллектуального планирования производства электроэнергии и автоматизированного регулирования режимов работы водохранилищ.

Четвёртое направление – интеллектуальный учёт ресурсов. Развитие Smart Metering должно охватывать не только электроэнергию, но и водопотребление. Это позволит перейти от оценки нормативного потребления к управлению фактическими потоками ресурсов.

Таблица 2.

Современные институциональные механизмы управления
водно-энергетическими ресурсами Республики Таджикистан

Институциональный механизм	Период формирования	Основное содержание	Значение для рационализации ВЭР
Водный кодекс и бассейновый принцип управления	действующая система	Национальный и бассейновые уровни управления	Интеграция интересов водопользователей
Национальная водная стратегия до 2040 года	2024	Долгосрочное интегрированное управление водой	Стратегическое планирование
Закон «О защите ледников»	2024	Правовая и организационная защита ледников	Сохранение стратегических источников воды
Национальный водный совет	2025	Межведомственная координация	Согласование решений в водном секторе
Институциональный механизм	Период формирования	Основное содержание	Значение для рационализации ВЭР
Национальная водная информационная система	2025	Сбор, хранение, обработка и обмен водными данными	Цифровая основа управления
Стратегия «зелёной» экономики	2023–2037	Ресурсоэффективность, инновации, зелёные инвестиции	Экономическое стимулирование рационализации
Программа развития электроэнергетического сектора	2026–2030	Развитие ГЭС, ВИЭ, сетей и снижение потерь	Повышение энергетической эффективности
Интеллектуальный учёт электроэнергии	2025–2026	Установка автоматизированных приборов учёта	Снижение потерь и повышение прозрачности
Межгосударственное водное сотрудничество	постоянно развивающийся механизм	Трансграничное взаимодействие	Согласование использования бассейнов

Источник: составлено автором на основе нормативно-правовых документов и официальных материалов Республики Таджикистан.

Пятое направление – цифровизация мониторинга ледников. В соответствии с новым правовым статусом ледников как стратегических источников воды необходимо формировать постоянную цифровую систему их наблюдения на основе дистанционного зондирования Земли, спутниковых данных, автоматических датчиков и геоинформационных технологий.

Шестое направление – укрепление институционального взаимодействия. Национальный водный совет, бассейновые организации, бассейновые советы и НВИС должны рассматриваться как взаимодополняющие элементы единой системы. Цифровизация должна обеспечивать не только накопление данных, но и их использование при принятии согласованных решений. **Седьмое направление – развитие экономических стимулов.** Рационализация ВЭР требует экономической заинтересованности участников. Необходимо расширять механизмы ГЧП, зелёного финансирования, инвестиционной поддержки ресурсосберегающих технологий и стимулирования предприятий, снижающих удельное потребление воды и энергии.

Восьмое направление – трансграничное цифровое взаимодействие. Поскольку бассейны Амударьи и Сырдарьи являются трансграничными, эффективная рационализация ВЭР требует совместимого информационного пространства и обмена данными между странами Центральной Азии. Цифровизация способна стать инструментом не только национального управления, но и укрепления регионального сотрудничества.

В экономической сфере его результатом должно стать снижение потерь воды и электроэнергии, сокращение эксплуатационных затрат, повышение эффективности использования основных фондов, снижение аварийности оборудования и повышение отдачи инвестиционных проектов.

В энергетической сфере цифровизация позволит повысить эффективность работы ГЭС, оптимизировать использование водохранилищ, улучшить прогнозирование производства электроэнергии и снизить потери в сетях.

В водном секторе цифровые технологии создают возможности для более точного распределения воды между сельским хозяйством, промышленностью, коммунальным сектором и энергетикой.

В экологической сфере цифровой мониторинг обеспечивает раннее выявление негативных процессов, включая деградацию ледников, изменение состояния высокогорных озёр, паводки, засухи и другие климатические риски.

Социальный эффект связан с повышением надёжности водоснабжения и энергоснабжения, снижением рисков природных чрезвычайных ситуаций и повышением качества государственных услуг. В результате формируется комплексный эффект:

цифровизация → повышение прозрачности данных → повышение качества прогнозирования → оптимизация решений → снижение потерь → повышение эффективности → укрепление водно-энергетической безопасности → устойчивое развитие.

Проведённое исследование показывает, что рационализация водно-энергетических ресурсов в условиях цифровой трансформации должна основываться на интеграции технологических, экономических, экологических и институциональных механизмов.

Ключевым результатом исследования является разработка концептуального подхода, согласно которому рационализация ВЭР рассматривается как непрерывный управленческий процесс, начинающийся с мониторинга природно-ресурсной базы, продолжающийся цифровым сбором и аналитической обработкой информации и завершающийся принятием управленческих решений и оценкой полученных результатов.

Предлагаемая модель отличается от фрагментарного подхода тем, что объединяет цифровой мониторинг, Big Data, искусственный интеллект, интеллектуальный учёт, цифровое моделирование, автоматизированное управление, экономическое стимулирование и институциональное взаимодействие.

Особое значение для Таджикистана имеет то, что к 35-летию Государственной независимости сформировалась новая институциональная среда управления водно-энергетическими ресурсами. Её важнейшими элементами являются Национальная водная стратегия до 2040 года, Закон «О защите ледников», Национальный водный совет, Национальная водная информационная система, Стратегия развития «зелёной» экономики и Программа развития электроэнергетического сектора на 2026–2030 годы.

Именно соединение этих институциональных механизмов с цифровыми технологиями создаёт условия для перехода от традиционного управления ресурсами к интеллектуальной системе, основанной на данных, прогнозировании и согласованности решений.

Для Республики Таджикистан дальнейшее развитие инновационного механизма рационализации ВЭР целесообразно связывать с созданием единой цифровой среды водно-энергетического управления, развитием искусственного интеллекта и цифровых двойников, интеллектуальным учётом ресурсов, цифровым мониторингом ледников, совершенствованием бассейнового управления и расширением трансграничного обмена информацией.

Таким образом, инновационно-цифровой механизм рационализации ВЭР следует рассматривать не только как технологический инструмент ресурсосбережения, но и как важнейший элемент формирования современной модели экономического развития Республики Таджикистан, повышения водно-энергетической безопасности и обеспечения устойчивого развития страны.

Литература:

1. Zhang S.Q., Li Y.P., Huang G.H., Ding Y.K., Yang X. Developing a copula-based input-output method for analyzing energy-water nexus of Tajikistan // *Energy*. 2023. Vol. 266. Article 126511. DOI: 10.1016/j.energy.2022.126511.
2. Rahimzoda S. Water-Energy Equation in Central and South Asia: A Perspective from Tajikistan // *The Water, Energy, and Food Security Nexus in Asia and the Pacific*. Springer, 2024. DOI: 10.1007/978-3-031-29035-0_4.
3. Фомина В. Ф. Оценка цифровой трансформации управления водными ресурсами // *Вестник Пермского университета. Серия «Экономика»*. 2025. Т. 20. № 3. С. 346–376. DOI: 10.17072/1994-9960-2025-3-346-376.
4. Холиков Д. Ф. Интеллектуальное управление водными ресурсами как средство обеспечения устойчивого развития // *Экономика Таджикистана*. 2026. № 1. С. 378–382. DOI: 10.66691/KNVU7729.
5. Абдусаматов Х. С. Вопросы государственного управления водноэнергетическими ресурсами Республики Таджикистан // *Государственное управление*. 2024. № 4/3 (71).
6. Ключкова А. В., Шукурова М. А. Способы адаптации инноваций в гидроэнергетике с учетом специфики стран на примере Республики Таджикистан // *Научный журнал НИУ ИТМО. Серия «Экономика и экологический менеджмент»*. 2020. № 3 (42). С. 62–70. DOI: 10.17586/2310-1172-2020-13-3-62-70.
7. Циканова Л. М., Зезаев М. Р., Бокиева М. Б. Гидроэнергетика как стратегический ресурс экономики в обеспечении национальной безопасности: опыт Республики Таджикистан // *Вестник Адыгейского государственного университета. Серия «Экономика»*. 2025. № 2 (360). С. 141–151. DOI: 10.53598/2410-3683-2025-2-360-141-151.
8. Шарипов У. А. Основные направления обеспечения экономической безопасности и привлечения инвестиций в гидроэнергетику Республики Таджикистан // *Экономика Таджикистана*. 2023. № 2. С. 76–82.
9. Халиков Х., Рахимов Ш. С., Курбонализода С. Ш. и др. Энергетические ресурсы Таджикистана. Часть 1. Гидроэнергетические ресурсы // *Водные ресурсы, энергетика и экология*. 2023. Т. 3. № 1. С. 83–91.
10. Саидшозода М. С., Холиков Д. Ф. Истифодаи экологӣ-иқтисодии захираҳои обӣ – заминаи бунёди рушди устувор // *Таъмини рушди устувори соҳаи кишоварзӣ дар шароити тағйирёбии иқлим*. Душанбе, 2025. С. 95–100.
11. Холиков Д. Ф. Мукамалгардонии усулҳои истифодабарии захираҳои обӣ дар соҳаи кишоварзӣ // *Захираҳои обӣ, энергетика ва экология*. 2022. Т. 2. № 2. С. 40–44.
12. Водный кодекс Республики Таджикистан.

13. Национальная водная стратегия Республики Таджикистан на период до 2040 года. Утверждена постановлением Правительства Республики Таджикистан от 29 ноября 2024 года № 627.
14. Закон Республики Таджикистан «О защите ледников» от 3 января 2024 года № 2026.
15. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 29 мая 2025 года № 318 «О Национальном водном совете».
16. Национальная водная информационная система Республики Таджикистан (НВИС).
17. Стратегия развития «зелёной» экономики в Республике Таджикистан на 2023–2037 годы. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 30 сентября 2022 года № 482.
18. Программа развития электроэнергетического сектора Республики Таджикистан на 2026–2030 годы. Постановление Правительства Республики Таджикистан от 26 ноября 2025 года № 648.
19. Организация Объединённых Наций в Таджикистане. В Таджикистане внедряются инновации искусственного интеллекта для управления водными ресурсами. 27 марта 2026 г.
20. United Nations in Tajikistan. Republic of Tajikistan and the United Nations Convene “Water and AI: A Two-Way Nexus” Forum in Dushanbe. 25 May 2026.
21. Козеева Н., Козырева М. Гидроэнергетика Таджикистана: потенциал сегодня и возможности завтра // Энергетическая политика. 2023. № 4. С. 59–65. DOI: 10.46920/2409-5516_2023_4182_58.
22. Чоршанбиев С. Р., Усманова С. Р. Энергетическая безопасность: факторы и принципы ее обеспечения // Экономическая безопасность национальной экономики: возможности развития и вопросы цифровой экономики. Душанбе: Таджикский национальный университет, 2023. С. 110–120.

МЕХАНИЗМҲОИ ИННОВАТСИОНИИ ИСТИФОДАИ ОҶИЛОНАИ ЗАХИРАҲОИ ОБИЮ ЭНЕРГЕТИКӢ ДАР ШАРОИТИ ТАБДИЛӚБИИ РАҚАМӢ

Дар мақола асосҳои назариявӣ ва ташкилию иқтисодии ташаккули механизмҳои инноватсионии истифодаи оқилонаи захираҳои обию энергетикӣ дар шароити табдилёбии рақамии иқтисодиёт таҳқиқ карда шудаанд. Зарурати гузариш аз модели асосан анъанавии идоракунии захираҳои обӣ ва энергетикӣ ба муносибати ҳамгирошуда асоснок карда шудааст, ки ба мониторинги рақамӣ, баҳисобгирии интеллектуалӣ, технологияҳои геоинформатсионӣ, зехни сунъӣ, маълумоти калон (Big Data), низомҳои автоматикунонидашудаи идоракунӣ ва моделсозии рақамӣ асос меёбад. Нишон дода шудааст, ки вобастагии мутақобилаи бахшҳои об ва энергетика зарурати истифодаи концепсияи Water-Energy Nexus-ро ба миён меорад, ки идоракунии ҳамохангшудаи захираҳо ва ба назар гирифтани таъсири мутақобилаи қарорҳои қабулшавандаро пешбинӣ менамояд.

Моделҳои концептуалии механизми инноватсионии истифодаи оқилонаи захираҳои обию энергетикӣ пешниҳод гардидааст, ки чӯзҳои захираҳои табиӣ, рақамӣ, иттилоотию таҳлилӣ, идоракунӣ, гидроэнергетикӣ, экологӣ, иқтисодӣ ва институтсионалиро муттаҳид менамояд. Бар хилофи татбиқи парокандаи қарорҳои алоҳидаи рақамӣ, муносибати пешниҳодшуда механизми ягонаи идоракуниро ташаккул медиҳад, ки тамоми марҳилаҳоро аз мониторинги ҳолати захираҳои обӣ ва энергетикӣ то қабули қарорҳои идоракунӣ ва арзёбии натиҷаҳои иқтисодӣ, энергетикӣ ва экологӣ фаро мегирад.

Диккати махсус ба дигаргунӣҳои муносири институтсионалии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки то 35-солагии Истиқлолияти давлатии кишвар ташаккул ёфтаанд, равона карда шудааст. Стратегияи миллии обию Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2040, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи пирияхҳо», таъсиси Шӯрои миллии об, рушди

Системаи миллии иттилоотии обӣ, Стратегияи рушди «иктисоди сабз» барои солҳои 2023–2037 ва Барномаи рушди соҳаи энергетикаи барқӣ барои солҳои 2026–2030 баррасӣ шудаанд. Самтҳои асосии тақмили минбаъдаи механизми инноватсионии истифодаи оқилонаи захираҳои обию энергетикӣ бо дарназардошти рақамикунонӣ, тағйирёбии иқлим, рушди гидроэнергетика ва зарурати ҳамкории ҳавзавӣ ва фаромарзӣ муайян карда шудаанд.

Калидвожаҳо: захираҳои обию энергетикӣ, истифодаи оқилона, механизми инноватсионӣ, рақамикунонӣ, зехни сунӣ, мониторинги рақамӣ, Water-Energy Nexus, гидроэнергетика, Стратегияи миллии обӣ, Шӯрои миллии об, Системаи миллии иттилоотии обӣ, рушди устувор, Тоҷикистон.

INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR GLACIER MONITORING AND RATIONAL USE OF WATER RESOURCES IN TAJIKISTAN IN THE CONTEXT OF THE 35TH ANNIVERSARY OF STATE INDEPENDENCE

The article examines the theoretical and organizational-economic foundations for the formation of innovative mechanisms for the rational use of water and energy resources under conditions of digital transformation of the economy. The necessity of transitioning from a predominantly traditional model of water and energy resource management to an integrated approach based on digital monitoring, intelligent metering, geoinformation technologies, artificial intelligence, big data, automated management systems, and digital modeling is substantiated. It is demonstrated that the interdependence of the water and energy sectors necessitates the application of the Water-Energy Nexus concept, which provides for coordinated resource management and consideration of the mutual impacts of management decisions.

A conceptual model of an innovative mechanism for the rational use of water and energy resources is proposed, integrating natural-resource, digital, information-analytical, managerial, hydropower, environmental, economic, and institutional components. Unlike the fragmented implementation of individual digital solutions, the proposed approach establishes an integrated management mechanism covering the entire process, from monitoring the condition of water and energy resources to making management decisions and assessing economic, energy, and environmental outcomes.

Particular attention is paid to the contemporary institutional transformations of the Republic of Tajikistan that have developed by the 35th anniversary of State Independence. The National Water Strategy of the Republic of Tajikistan until 2040, the Law of the Republic of Tajikistan “On the Protection of Glaciers,” the establishment of the National Water Council, the development of the National Water Information System, the Green Economy Development Strategy for 2023–2037, and the Electricity Sector Development Program for 2026–2030 are considered. The main directions for further improvement of the innovative mechanism for the rational use of water and energy resources are identified, taking into account digitalization, climate change, hydropower development, and the need for basin-level and transboundary cooperation.

Key words: water and energy resources, rational use, innovative mechanism, digitalization, artificial intelligence, digital monitoring, Water-Energy Nexus, hydropower, National Water Strategy, National Water Council, National Water Information System, sustainable development, Tajikistan.

Сведения об авторе:

Ашурова Нодирабегим Эркиновна - старший преподаватель кафедры экономика и управление Технологического университета Таджикистан (города Душанбе, Республики Таджикистан). e-Mail: nodirabegim0485@gmail.com, ORCID 0009-0004-3737-4265.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Ашурова Нодирабегим Эркиновна – муаллими калон кафедраи иқтисод ва идоракунии Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон (шаҳри Душанбе, Ҷумҳурии Тоҷикистон). e-Mail: nodirabegim0485@gmail.com, ORCID: 0009-0004-3737-4265

Information about the author:

Ashurova Nodirabegim Erkinovna – Senior Lecturer Department of Economics and Management, Tajikistan Technological University (Dushanbe, Republic of Tajikistan). e-Mail: nodirabegim0485@gmail.com, ORCID: 0009-0004-3737-4265

**ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ МОНИТОРИНГА ЛЕДНИКОВ И
РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ ТАДЖИКИСТАНА В
КОНТЕКСТЕ 35-ЛЕТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ**

Ашурова Н.Э.

Технологический университет Таджикистана

В статье рассматривается значение ледников Таджикистана как стратегического компонента водных ресурсов страны и анализируются современные инновационные технологии их мониторинга и изучения. Особое внимание уделяется применению дистанционного зондирования Земли, спутниковых систем, геоинформационных технологий, искусственного интеллекта, беспилотных летательных аппаратов, георадарных исследований и автоматизированных систем наблюдения. Показано, что цифровая трансформация мониторинга ледников позволяет повысить оперативность получения информации об изменении площади, объёма и динамики ледников, состоянии высокогорных озёр и формировании водных ресурсов. На основе современных исследований 2025–2026 гг. обоснована необходимость интеграции дистанционного и наземного мониторинга в единую цифровую систему управления водными ресурсами. Рассматривается значение научно-технологического развития Таджикистана в контексте 35-летия государственной независимости и перспектив укрепления водной, экологической и энергетической безопасности страны.

Ключевые слова: ледники, Таджикистан, водные ресурсы, инновационные технологии, цифровизация, мониторинг, дистанционное зондирование, искусственный интеллект, GIS, спутниковые технологии, водная безопасность, изменение климата.

Таджикистан является одной из наиболее горных стран Центральной Азии, а его ледники имеют стратегическое значение для формирования и регулирования водных ресурсов [3,5]. Ледниковые и снежные запасы обеспечивают устойчивость речного стока и оказывают непосредственное влияние на водоснабжение населения, сельское хозяйство, гидроэнергетику и экологическое состояние горных территорий.

В современных условиях изменение климата усиливает необходимость постоянного наблюдения за состоянием криосферы. Сокращение площади и объёма ледников, изменение сроков таяния снега и льда, формирование и увеличение высокогорных ледниковых озёр могут оказывать существенное влияние как на объём доступных водных ресурсов, так и на вероятность возникновения природных опасностей [3,5].

Международное значение проблемы сохранения ледников существенно возросло после принятия Генеральной Ассамблеей ООН резолюции A/RES/77/158, которой 2025 год был объявлен Международным годом сохранения ледников, а 21 марта – Всемирным днём ледников [1]. Инициатива также предусматривала развитие доступа к точной и своевременной информации о состоянии криосферы.

Проведение в Душанбе в мае 2025 года Международной конференции по сохранению ледников продемонстрировало активную роль страны в формировании международной научной и политической повестки в сфере ледников, воды и климата.

В 2026 году, когда Таджикистан отмечает 35-летие государственной независимости, вопросы развития национальной науки, цифровизации и внедрения инновационных технологий приобретают дополнительное значение. Современные методы наблюдения за ледниками позволяют перейти от периодических исследований к системному цифровому мониторингу, обеспечивающему основу для долгосрочного прогнозирования состояния водных ресурсов.

Цель исследования заключается в определении роли инновационных технологий в мониторинге ледников и совершенствовании рационального использования водных ресурсов Таджикистана.

Для достижения поставленной цели определены следующие задачи:

- определить стратегическое значение ледников для водных ресурсов Таджикистана;
- рассмотреть современные изменения состояния ледников;
- проанализировать инновационные технологии мониторинга;
- определить возможности применения искусственного интеллекта и цифровых технологий;
- обосновать направления формирования интегрированной цифровой системы мониторинга ледников и водных ресурсов.

Ледники представляют собой важнейший природный резервуар пресной воды и один из ключевых элементов горной гидрологической системы. Для Таджикистана их значение определяется не только экологической функцией, но и непосредственной связью с формированием речного стока.

Изменение состояния ледников оказывает воздействие на бассейны рек и, следовательно, на сельскохозяйственное производство, население, промышленность и энергетический сектор. Особенно важна эта взаимосвязь для страны, в которой гидроэнергетика занимает значительное место в энергетической системе.

Современные исследования подтверждают необходимость постоянного мониторинга ледников Таджикистана. Исследование, опубликованное в 2026 году, характеризует сокращение ледников как фактор риска для региональной водной безопасности и отмечает необходимость объединения данных инвентаризации, наземных наблюдений и GIS-анализа.

Особую научную ценность представляет новый национальный инвентарь ледников Таджикистана, созданный на основе спутниковых изображений PlanetScope с пространственным разрешением около 3 м и методов глубокого обучения. Исследование 2026 года выявило **12 325 ледников общей площадью 7 720,26 км²** [2]. По сравнению с Randolph Glacier Inventory авторы оценивают сокращение оледенённой площади примерно на 11% [4].

Полученные данные свидетельствуют о необходимости формирования современной системы мониторинга, которая должна обеспечивать не только фиксацию уже произошедших изменений, но и прогнозирование будущей динамики ледников.

Изменение климата становится одним из основных факторов трансформации горных криосистем. Рост температуры воздуха, изменение характера атмосферных осадков и сокращение снегового питания могут изменять баланс накопления и таяния ледников.

Исследования Памира показывают, что динамика ледников определяется сочетанием климатических и гидрологических факторов. В частности, исследование 2025 года на основе наземных наблюдений, климатических данных и дистанционного зондирования анализировало изменения ледников в период 1999–2023 гг. и влияние сокращения снегопадов на состояние ледников и ресурсы талой воды [5].

Важной проблемой является также образование высокогорных ледниковых озёр. Их увеличение может создавать потенциальную опасность прорывных паводков, селевых процессов и других природных явлений.

В августе 2026 года Агентство по гидрометеорологии Таджикистана проводило аэрокосмические и визуальные наблюдения в бассейнах Муксу и Сурхоб, а также в районе ледника Таджикистан (Федченко). В ходе наблюдений были отмечены процессы отступления и таяния ледников, сокращение снежно-ледовых запасов и формирование ледниковых озёр [7].

Таким образом, современное состояние ледников требует перехода от эпизодических исследований к непрерывному цифровому мониторингу, позволяющему оперативно получать информацию и использовать её при управлении водными ресурсами.

Современный мониторинг ледников представляет собой комплексное сочетание дистанционных, наземных и цифровых методов [2,4]. Основные инновационные технологии представлены в таблице 1[2,4,6,7,8,9,10].

Таблица 1.

Современные технологии мониторинга ледников Таджикистана

Технология	Основное назначение	Практический результат
Спутниковое дистанционное зондирование	Определение площади и границ ледников	Получение регулярной информации о динамике ледников
PlanetScope	Высокодетальное картирование	Создание современных национальных инвентарей
GIS-технологии	Пространственный анализ	Формирование цифровых карт ледников и водных бассейнов
Искусственный интеллект	Автоматическое распознавание ледников	Ускорение обработки спутниковых данных
Машинное обучение	Классификация ледниковых поверхностей	Повышение точности мониторинга
БПЛА	Аэрофотосъёмка труднодоступных территорий	Получение детальной информации о поверхности
Георадар	Определение толщины и внутренней структуры льда	Оценка запасов льда
IoT-сенсоры	Автоматические измерения	Непрерывный сбор данных
Sentinel-1 SAR	Мониторинг водных объектов	Выявление изменений ледниковых озёр
Google Earth Engine	Автоматизированная обработка спутниковых данных	Оперативный пространственный мониторинг
Цифровое моделирование	Прогнозирование динамики	Оценка будущих изменений ледников

Источник: составлено на основе современных исследований и материалов мониторинга ледников Таджикистана.

Одним из наиболее перспективных направлений является сочетание спутниковых данных и искусственного интеллекта. В национальном инвентаре ледников Таджикистана 2024 года использовались многоспектральные данные PlanetScope, топографические параметры и модель глубокого обучения [2,4]. Полученная система позволила автоматически выделять как открытый лёд, так и покрытые обломочным материалом участки ледников.

Другим перспективным направлением является использование радиолокационных данных. В 2026 году в Таджикистане проводился практический семинар по применению инструмента TNAW, который использует данные Sentinel-1 SAR и платформу Google Earth Engine для автоматизированного мониторинга поверхностных водных объектов и выявления новых или аномально изменяющихся горных озёр [2,4].

Несмотря на высокую эффективность спутниковых технологий, только дистанционного наблюдения недостаточно для получения полной информации о состоянии ледников. Поэтому важным направлением является сочетание спутникового мониторинга с наземными измерениями.

Особый интерес представляет применение георадара [6]. В сентябре 2025 года в Таджикистане был проведён мониторинг ледников и высокогорных озёр с использованием георадарного оборудования в сочетании с аэродистанционными наблюдениями. По информации Агентства по гидрометеорологии, технология была применена с использованием вертолётной платформы для исследования труднодоступных высокогорных районов [6]. Метод позволяет получать данные о толщине и плотности льда, необходимые для оценки динамики ледников и водных ресурсов.

Значимым направлением являются и непосредственные измерения снегового питания ледников. В мае 2026 года специалисты провели экспедицию на ледник №457 в Памире для непосредственного измерения зимнего накопления снега [8,9]. Такая работа важна для формирования более полной системы наблюдений за масс-балансом ледников.

В августе 2026 года также была начата долгосрочная программа гляциологического мониторинга ледника №431 в бассейне реки Мургаб. Исследователи подчёркивают, что спутниковые данные должны дополняться систематическими полевыми измерениями, позволяющими непосредственно оценивать абляцию и баланс массы ледника [9].

Следовательно, наиболее эффективной является **гибридная модель мониторинга**, объединяющая спутниковые, георадарные, наземные и автоматизированные данные [2,4].

Рациональное использование водных ресурсов невозможно без достоверной информации об их формировании, состоянии и динамике. Поэтому цифровизация мониторинга ледников должна рассматриваться не как самостоятельная технологическая задача, а как элемент более широкой системы управления водными ресурсами [10].

Предлагаемая логика цифровой системы может быть представлена следующим образом:

Спутниковые данные → автоматическая обработка → искусственный интеллект → GIS-анализ → оценка состояния ледников → прогноз водного стока → управление водными ресурсами → экологический и экономический эффект [2,4].

На первом этапе осуществляется постоянное получение информации с использованием спутниковых систем.

На втором этапе данные автоматически обрабатываются и классифицируются с помощью алгоритмов искусственного интеллекта.

На третьем этапе GIS-технологии обеспечивают пространственное объединение информации о ледниках, речных бассейнах, водохранилищах и населённых пунктах.

На четвёртом этапе формируются прогнозы изменения ледникового покрова и потенциального водного стока.

На пятом этапе полученная информация используется для принятия управленческих решений в сфере водоснабжения, сельского хозяйства, энергетики и предупреждения природных опасностей.

Такой подход позволяет перейти от **реактивного управления к прогнозному управлению водными ресурсами.**

С учётом современных технологий целесообразно сформировать единую национальную цифровую платформу мониторинга ледников и водных ресурсов.

Её структура может включать пять взаимосвязанных блоков [2,4,6,8,9,10]:

1. Блок сбора данных

- спутниковые изображения;
- данные БПЛА;
- георадарные измерения;
- автоматические станции;
- наземные гляциологические наблюдения.

2. Блок цифровой обработки

- GIS;
- облачные вычисления;
- Google Earth Engine;
- базы пространственных данных;
- автоматизированная обработка изображений.

3. Аналитический блок

- искусственный интеллект;
- машинное обучение;
- анализ временных рядов;
- определение скорости отступления ледников;
- моделирование изменения площади и объёма.

4. Прогнозный блок

- прогнозирование таяния;
- оценка формирования речного стока;
- прогнозирование состояния ледниковых озёр;
- оценка природных рисков.

5. Управленческий блок

- рациональное распределение водных ресурсов;
- планирование сельскохозяйственного водопользования;
- управление гидроэнергетическими объектами;
- предупреждение чрезвычайных ситуаций;
- экологическое планирование.

Такую систему целесообразно развивать на основе принципа **«единые данные – единая цифровая карта – единый прогноз – единое управленческое решение».**

35-летие государственной независимости Таджикистана является не только значимой общественно-политической датой, но и поводом для оценки результатов научно-технологического развития страны [12].

За период независимости вопросы рационального использования природных ресурсов, водной безопасности и охраны окружающей среды получили особое значение.

Международная деятельность Таджикистана в сфере воды и ледников стала одним из заметных направлений его экологической и научной дипломатии [1,12]. Организация Объединённых Наций отмечает последовательную роль страны в продвижении международной водной повестки и инициатив по сохранению ледников.

Особое значение имеет то, что современные исследования ледников Таджикистана всё активнее опираются на цифровые методы. Новые национальные данные создаются с использованием спутниковых изображений высокого разрешения и искусственного интеллекта, а полевые исследования дополняются георадарными и автоматизированными технологиями.

Это означает переход к новому этапу развития национальной науки – от традиционного наблюдения к **цифровой, интеллектуальной и прогнозной системе мониторинга природных ресурсов.**

В этой связи 35-летие независимости может рассматриваться как символический рубеж, характеризующий не только исторический путь страны, но и формирование новых технологических возможностей для обеспечения водной и экологической безопасности [12].

Для дальнейшего совершенствования мониторинга ледников Таджикистана целесообразно развивать следующие направления [2,4]:

Во-первых, необходимо создать единую национальную цифровую базу данных ледников, регулярно обновляемую на основе спутниковых и наземных наблюдений.

Во-вторых, следует расширять использование искусственного интеллекта для автоматической классификации ледников и выявления изменений их площади, поверхности и динамики.

В-третьих, необходимо развивать сеть автоматизированных станций и сенсоров в ключевых ледниковых бассейнах.

В-четвёртых, целесообразно использовать беспилотные летательные аппараты для детального обследования отдельных ледников, особенно в районах, где спутниковых данных недостаточно.

В-пятых, необходимо расширять использование георадарных технологий для оценки толщины и внутренней структуры ледников.

В-шестых, важно интегрировать данные о ледниках с информацией о реках, водохранилищах, гидроэнергетике и сельскохозяйственном водопотреблении.

В-седьмых, перспективным направлением является создание цифровых двойников отдельных ледниковых и речных бассейнов. Такой подход позволит моделировать различные климатические сценарии и оценивать их последствия для водных ресурсов.

Ледники Таджикистана являются стратегическим природным ресурсом, от состояния которого во многом зависит устойчивость водной, экологической и энергетической системы страны. Современные климатические изменения усиливают необходимость постоянного контроля за динамикой ледников, снегового покрова и высокогорных озёр.

Проведённый анализ показывает, что традиционные методы наблюдения уже не могут в полной мере обеспечить необходимую оперативность и пространственный охват.

Наиболее перспективным направлением становится сочетание спутникового дистанционного зондирования, GIS-технологий, искусственного интеллекта, машинного обучения, георадарных исследований, БПЛА и наземных наблюдений.

Особенно важным достижением последних лет является создание современного национального инвентаря ледников Таджикистана на основе спутниковых изображений высокого разрешения и глубокого обучения. Полученные данные свидетельствуют о значительном масштабе современного оледенения и одновременно подтверждают необходимость дальнейшего мониторинга его сокращения.

Перспективным направлением является формирование единой цифровой системы, объединяющей мониторинг ледников с прогнозированием водного стока и управлением водными ресурсами. Такая система позволит повысить эффективность использования воды в сельском хозяйстве и энергетике, улучшить экологический мониторинг и обеспечить более раннее выявление природных рисков.

В контексте 35-летия государственной независимости Республики Таджикистан развитие инновационных технологий мониторинга ледников приобретает особое значение. Оно отражает переход страны к новой модели научно-технологического развития, основанной на цифровизации, международном научном сотрудничестве и использовании современных методов управления природными ресурсами.

Таким образом, сохранение ледников в современных условиях следует рассматривать не только как экологическую, но и как научно-технологическую, экономическую и стратегическую задачу. Именно интеграция инноваций, цифровых технологий и рационального управления водными ресурсами способна сформировать основу долгосрочной водной безопасности Таджикистана.

Литература:

1. Организация Объединённых Наций. Международный год сохранения ледников, 2025 год: резолюция Генеральной Ассамблеи ООН A/RES/77/158. Нью-Йорк: ООН, 2022.
2. Li R., Li J., Gulayozov M., Safarov M. и др. Новый кадастр ледников Таджикистана по данным изображений PlanetScope с разрешением 3 м (2024): Кадастр ледников Таджикистана (TGI) // Scientific Data. 2026. Т. 13. Ст. 812.
3. Современное состояние и последние изменения ледников Таджикистана // Regional Sustainability. 2026. Т. 7. № 1. Ст. 100296.
4. Выявление динамики ледников в 2016–2024 гг. с использованием спутниковых изображений Planet в верховьях реки Зарафшан, Таджикистан // Remote Sensing. 2026. Т. 18. № 9. Ст. 1293.
5. Снижение количества снегопадов в последние годы подрывает состояние ледников и ресурсы талой воды в Северо-Западном Памире // Communications Earth & Environment. 2025. Т. 6. Ст. 691.
6. Агентство по гидрометеорологии Комитета охраны окружающей среды при Правительстве Республики Таджикистан. Аэровизуальный и георадарный мониторинг ледников и высокогорных районов Таджикистана. 26 сентября 2025 г.
7. Агентство по гидрометеорологии Комитета охраны окружающей среды при Правительстве Республики Таджикистан. Результаты аэромаршрутных наблюдений за состоянием ледников Муксу, Сурхоба и Федченко. 19 августа 2026 г.
8. ЮНЕСКО. Впервые учёные Таджикистана провели измерение зимнего накопления снега на леднике Памира № 457. 2026.
9. Университет Центральной Азии. УЦА и таджикские исследователи начали долгосрочный мониторинг ледника № 431 в бассейне Мургаба. 2026.
10. Агентство по гидрометеорологии Комитета охраны окружающей среды при Правительстве Республики Таджикистан. Практический семинар по мониторингу горных озёр с использованием инструмента THAW. 2026.
11. Организация Объединённых Наций. Международный год сохранения ледников, 2025 год: глобальная инициатива по сохранению ледников и водных ресурсов. Нью-Йорк: ООН, 2025.
12. Организация Объединённых Наций. Выступление заместителя Генерального секретаря ООН на открытии Международной конференции по сохранению ледников. Душанбе, 30 мая 2025 г.

ТЕХНОЛОГИЯҲОИ ИННОВАТСИОНИИ МОНИТОРИНГИ ПИРЯҲҲО ВА ИСТИФОДАИ ОҚИЛОНАИ ЗАХИРАҲОИ ОБИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ЗАМИНАИ 35- СОЛАГИИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ ДАВЛАТӢ

Дар мақола аҳамияти пиряхҳои Тоҷикистон ҳамчун қузъи стратегии захираҳои обии кишвар баррасӣ гардида, технологияҳои муосири инноватсионии мониторинг ва омӯзиши онҳо таҳлил карда мешаванд. Диққати махсус ба истифодаи технологияҳои зондунии фосилавии Замин, системаҳои мохворай, технологияҳои геоинформатсионӣ, зеҳни сунъӣ, ҳавопаймоҳои бесарнишин, таҳқиқоти георадарӣ ва системаҳои автоматиконидашудаи мушоҳида равона карда шудааст. Муайян карда шудааст, ки табдили рақамии мониторинги пиряхҳо имкон медиҳад, ки ғаврияти гирифтани маълумот оид ба тағйирёбии масоҳат, ҳаҷм ва динамикаи пиряхҳо, ҳолати кӯлҳои баландкӯҳ ва ташаккули захираҳои обӣ баланд бардошта шавад.

Дар асоси таҳқиқоти муосири солҳои 2025–2026 зарурати ҳамгиро намудани мониторинги фосилавӣ ва заминии пиряхҳо ба низоми ягонаи рақамии идоракунии захираҳои обӣ асоснок карда шудааст. Аҳамияти рушди илмӣ-технологии Тоҷикистон дар заминаи 35-солагии истиқлолияти давлатӣ ва дурнамои таҳкими амнияти обӣ, экологӣ ва энергетикӣ кишвар мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Калидвожаҳо: пиряхҳо, Тоҷикистон, захираҳои обӣ, технологияҳои инноватсионӣ, рақамикунонӣ, мониторинг, зондунии фосилавии Замин, зеҳни сунъӣ, GIS, технологияҳои мохворай, амнияти обӣ, тағйирёбии иқлим.

INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR GLACIER MONITORING AND RATIONAL USE OF WATER RESOURCES IN TAJIKISTAN IN THE CONTEXT OF THE 35TH ANNIVERSARY OF STATE INDEPENDENCE

The article examines the significance of glaciers in Tajikistan as a strategic component of the country's water resources and analyzes modern innovative technologies for their monitoring and study. Particular attention is paid to the application of remote sensing technologies, satellite systems, geoinformation technologies, artificial intelligence, unmanned aerial vehicles, ground-penetrating radar research, and automated observation systems. It is demonstrated that the digital transformation of glacier monitoring makes it possible to improve the timeliness of obtaining information on changes in glacier area, volume, and dynamics, the condition of high-mountain lakes, and the formation of water resources.

Based on recent studies conducted in 2025–2026, the article substantiates the need to integrate remote and ground-based glacier monitoring into a unified digital water-resource management system. The significance of Tajikistan's scientific and technological development in the context of the 35th anniversary of State Independence is examined, along with prospects for strengthening the country's water, environmental, and energy security.

Key words: glaciers, Tajikistan, water resources, innovative technologies, digitalization, monitoring, remote sensing, artificial intelligence, GIS, satellite technologies, water security, climate change.

Сведения об авторе:

Ашурова Нодирабегим Эркиновна - старший преподаватель кафедры экономика и управление Технологического университета Таджикистан (города Душанбе, Республики Таджикистан). e-Mail: nodirabegim0485@gmail.com, ORCID 0009-0004-3737-4265.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Ашурова Нодирабегим Эркиновна – муаллими калон кафедраи иқтисод ва идоракунии Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон (шаҳри Душанбе, Ҷумҳурии Тоҷикистон). e-Mail: nodirabegim0485@gmail.com, ORCID: 0009-0004-3737-4265

Information about the author:

Ashurova Nodirabegim Erkinovna – Senior Lecturer Department of Economics and Management, Tajikistan Technological University (Dushanbe, Republic of Tajikistan). e-Mail: nodirabegim0485@gmail.com, ORCID: 0009-0004-3737-4265

**ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ ДИПЛОМАТИЯ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН ЗА 35 ЛЕТ
ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ: ДОСТИЖЕНИЯ, СОВРЕМЕННЫЕ
ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ**

Ашурова Н. Э., Иматова Р. Д.

Технологический университет Таджикистана

В статье исследованы особенности формирования и развития энергетической дипломатии Республики Таджикистан за 35 лет государственной независимости. Обосновано, что энергетическая дипломатия стала одним из важных инструментов обеспечения энергетической безопасности, привлечения международных инвестиций, развития трансграничной инфраструктуры и расширения регионального энергетического сотрудничества. Рассмотрена трансформация энергетической политики страны от решения преимущественно внутренних проблем энергоснабжения к формированию экспортного потенциала и участию в региональных энергетических проектах. Особое внимание уделено строительству Рогунской гидроэлектростанции, реализации проекта CASA-1000, развитию сотрудничества с Кыргызстаном, Узбекистаном, Пакистаном и международными финансовыми организациями. На основе официальных статистических данных проведён анализ основных результатов развития энергетического сектора за годы независимости. Показано, что энергетическая дипломатия Таджикистана постепенно объединяет энергетическую, инвестиционную, водную, климатическую и регионально-интеграционную составляющие. Сделан вывод о необходимости перехода к современной модели энергетической дипломатии, основанной на развитии «зелёной» энергетики, цифровизации, региональной торговли электроэнергией и комплексном управлении водно-энергетическими ресурсами.

Ключевые слова: энергетическая дипломатия, Таджикистан, государственная независимость, 35-летие независимости, энергетическая безопасность, гидроэнергетика, Рогунская ГЭС, CASA-1000, энергетическая интеграция, экспорт электроэнергии, инвестиции, водная дипломатия, «зелёная» энергетика.

Энергетика занимает особое место в системе национальной безопасности и социально-экономического развития Республики Таджикистан. Для государства, обладающего значительным гидроэнергетическим потенциалом и одновременно расположенного в верховьях основных трансграничных рек Центральной Азии, энергетическая политика имеет не только внутреннее, но и международное значение.

За годы государственной независимости энергетический сектор Таджикистана претерпел существенную трансформацию. Если в первые годы независимости приоритетом являлось обеспечение населения и экономики надёжным электроснабжением, то впоследствии стратегические задачи были расширены за счёт строительства новых генерирующих мощностей, модернизации энергетической инфраструктуры, привлечения иностранных инвестиций и формирования экспортного потенциала [1].

По данным Министерства энергетики и водных ресурсов Республики Таджикистан, в период независимости до 2025 года были реализованы 36 государственных инвестиционных проектов в энергетическом секторе общей стоимостью 2,7 млрд долл. США, ещё 18 проектов стоимостью 1,6 млрд долл. США находились в стадии реализации [1]. В результате было введено более 2000 МВт новых генерирующих мощностей, а энергетический потенциал страны превысил 6600 МВт [2].

При этом производство электроэнергии увеличилось с 17,4 млрд кВт·ч в 1991 году до 24 млрд кВт·ч в 2025 году [2]. Динамика данного показателя свидетельствует о постепенном расширении производственной базы электроэнергетики и создании условий для формирования экспортного потенциала.

В этих условиях особую актуальность приобретает исследование энергетической дипломатии, под которой в рамках данной статьи понимается совокупность внешнеэкономических, межгосударственных, инвестиционных и инфраструктурных механизмов, посредством которых государство продвигает свои энергетические интересы на международном и региональном уровнях.

Формирование энергетической дипломатии Таджикистана проходило поэтапно и было тесно связано с общим процессом укрепления государственности и экономической независимости.

На первоначальном этапе основное внимание уделялось сохранению функционирования энергетической системы и обеспечению населения электроэнергией. Последующее восстановление экономической стабильности позволило перейти к реализации масштабных энергетических проектов и формированию долгосрочной стратегии развития отрасли.

Важным показателем данного процесса является масштаб инвестиционной деятельности. Согласно официальным данным Министерства энергетики и водных ресурсов, за годы независимости в энергетике было реализовано 36 инвестиционных проектов на сумму 2,7 млрд долл. США [1]. Только за 2019–2023 годы в электроэнергетический сектор было привлечено 825,8 млн долл. США [3].

Таким образом, энергетическая дипломатия стала выполнять функцию не только международного политического взаимодействия, но и инструмента привлечения капитала, технологий и институциональной поддержки.

На современном этапе эта функция особенно заметна в сотрудничестве Таджикистана с международными финансовыми организациями. Например, в январе 2026 года Министерство энергетики и водных ресурсов и Европейский инвестиционный банк обсуждали финансирование Рогунской ГЭС, модернизацию Нурекской и Кайраккумской ГЭС и реализацию проекта CASA-1000 [4].

Главной особенностью энергетической дипломатии Таджикистана является её гидроэнергетическая основа. Значительная часть электроэнергии страны производится гидроэлектростанциями, что позволяет Таджикистану развивать модель внешнего энергетического сотрудничества, основанную преимущественно на использовании возобновляемого ресурса.

За годы независимости были введены крупные энергетические объекты, включая Сангтудинскую ГЭС-1 мощностью 670 МВт, Сангтудинскую ГЭС-2 мощностью 220 МВт, Душанбинскую ТЭЦ-2 мощностью 400 МВт, первые агрегаты Рогунской ГЭС и ряд малых гидроэлектростанций [1].

Параллельно развивалась передающая инфраструктура. Были построены и модернизированы подстанции и высоковольтные линии, включая линии 500 кВ «Юг–Север» и «Душанбе–Рогун», а также другие элементы национальной энергетической сети [1].

Таким образом, развитие энергетической дипломатии стало невозможно без одновременного формирования трёх взаимосвязанных элементов: генерации, сетевой инфраструктуры и внешнего рынка.

Для комплексной оценки достигнутых результатов целесообразно представить основные показатели в таблице.

Таблица 1.

Основные результаты энергетической дипломатии Таджикистана
за 35 лет государственной независимости

№	Направление	Показатель / результат	Значение для энергетической дипломатии
1	2	3	4
1	Производство электроэнергии	17,4 млрд кВт·ч в 1991 г. → 24 млрд кВт·ч в 2025 г.	Расширение энергетической базы страны [2]
2	Новые генерирующие мощности	Более 2000 МВт	Повышение энергетического потенциала [2]
3	Энергетический потенциал	Более 6600 МВт	Создание основы для увеличения экспорта [2]
4	Инвестиционные проекты	36 проектов на 2,7 млрд долл. США	Формирование инвестиционной составляющей дипломатии [1; 3]
5	Проекты в реализации	18 проектов на 1,6 млрд долл. США	Продолжение международного финансирования [1]
6	Рогунская ГЭС	Около 60% строительной готовности к концу 2025 г.	Центральный элемент долгосрочной энергетической стратегии [5]
7	Рогунская ГЭС	Около 14,4 млрд кВт·ч прогнозируемой годовой выработки	Значительное увеличение будущего экспортного потенциала [6]
8	CASA-1000	Региональная система передачи электроэнергии	Связь Центральной и Южной Азии [7]
№	Направление	Показатель / результат	Значение для энергетической дипломатии
9	CASA-1000	Ожидаемый ввод проекта – 2027 г.	Расширение региональной торговли электроэнергией [7]
10	Кыргызстан	Сотрудничество по CASA-1000 и REMIT	Формирование регионального рынка электроэнергии [8]
11	Пакистан	Энергетическое сотрудничество и CASA-1000	Выход на рынок Южной Азии [9]

Продолжение табл. 1.

1	2	3	4
12	Международное финансирование	Всемирный банк, ЕИБ и другие институты	Привлечение капитала и технологий [4; 6]
13	Водная дипломатия	Международный процесс «Вода для устойчивого развития»	Связь водной и энергетической безопасности [10]
14	Климатическая дипломатия	Международный год сохранения ледников – 2025	Международное продвижение водно-климатической повестки [11]
15	Цифровизация	Мониторинг воды, спутниковые технологии, ИИ	Новое направление энергетической и водной дипломатии [12]

Источник: составлено автором на основе официальных данных Министерства энергетики и водных ресурсов Республики Таджикистан, Всемирного банка и Организации Объединённых Наций [1–12].

Данные таблицы позволяют выделить четыре основных этапа трансформации энергетической дипломатии Таджикистана.

Первый этап – обеспечение энергетической безопасности. В первые годы независимости энергетическая политика была ориентирована прежде всего на поддержание функционирования национальной энергосистемы.

Второй этап – инвестиционно-инфраструктурная дипломатия. Реализация 36 государственных инвестиционных проектов стоимостью 2,7 млрд долл. США свидетельствует о значительном расширении международного участия в модернизации энергетического сектора [1].

Третий этап – региональная энергетическая интеграция. Его наиболее ярким проявлением стал проект CASA-1000, объединяющий Таджикистан, Кыргызстан, Афганистан и Пакистан в рамках создания инфраструктуры торговли электроэнергией [7].

Четвёртый этап – формирование комплексной энергетико-водно-климатической дипломатии. На данном этапе энергетические вопросы всё теснее связываются с проблемами изменения климата, сохранения ледников, управления трансграничными водными ресурсами и развития «зелёной» экономики [10; 11].

Следовательно, за 35 лет произошёл переход от внутренней энергетической политики к многоуровневой энергетической дипломатии.

Одним из наиболее значимых проектов энергетической дипломатии Таджикистана является CASA-1000. Проект направлен на создание системы передачи электроэнергии между Центральной и Южной Азией и предусматривает передачу избыточной сезонной электроэнергии из Кыргызстана и Таджикистана в Афганистан и Пакистан [7].

По данным Всемирного банка, строительство в Таджикистане, Кыргызстане и Пакистане в основном завершено, а завершение афганского участка необходимо для окончательного тестирования системы и начала её эксплуатации; полная реализация проекта ожидается к концу 2027 года [7].

Важное значение имеет и развитие инфраструктуры непосредственно на территории Таджикистана. В 2025 году была завершена 123-километровая линия 500 кВ от подстанции Рогунской ГЭС до Сангтуды как часть таджикского участка CASA-1000 [13].

В марте 2026 года Таджикистан продолжил переговоры по эксплуатации и техническому обслуживанию конверторных подстанций проекта CASA-1000 [14]. Это

свидетельствует о переходе от этапа преимущественно строительной дипломатии к этапу институционального обеспечения будущей торговли электроэнергией.

Особое значение приобретает также развитие проекта REMIT – регионального рынка электроэнергии и торговли электроэнергией в Центральной Азии. В июне 2026 года министры энергетики Таджикистана и Кыргызстана обсудили одновременно CASA-1000 и REMIT, подчеркнув их значение для энергетической безопасности и развития регионального рынка [8].

Таким образом, энергетическая дипломатия постепенно переходит от реализации отдельного трансграничного проекта к формированию регионального энергетического пространства.

Центральным элементом долгосрочной энергетической дипломатии Таджикистана является Рогунская ГЭС.

По официальным данным, к концу 2025 года строительная готовность Рогунской ГЭС достигла примерно 60%, а два временных агрегата станции уже выработали около 9,9 млрд кВт·ч электроэнергии [5].

Всемирный банк в июне 2026 года одобрил второй этап финансирования проекта и отметил, что завершение Рогунской ГЭС должно способствовать повышению надёжности энергоснабжения, созданию более 30 тыс. прямых и косвенных рабочих мест и расширению производства возобновляемой энергии в Центральной Азии [6].

По оценке Всемирного банка, будущая ежегодная выработка Рогунской ГЭС составит около 14,4 млрд кВт·ч, а проект позволит расширить региональную торговлю электроэнергией, в том числе с Казахстаном и Узбекистаном [6].

Следовательно, экономическое значение Рогунской ГЭС заключается не только в увеличении внутренней генерации. С точки зрения энергетической дипломатии станция представляет собой потенциальный центр формирования экспортных потоков электроэнергии и укрепления региональной энергетической взаимозависимости.

Важнейшей составляющей энергетической дипломатии является привлечение международного капитала.

За годы независимости в энергетическом секторе было реализовано 36 инвестиционных проектов на сумму 2,7 млрд долл. США [1]. При этом только за 2019–2023 годы в электроэнергетику было привлечено 825,8 млн долл. США [3].

В январе 2026 года Министерство энергетики и водных ресурсов Таджикистана и Европейский инвестиционный банк обсуждали инвестиции в энергетический сектор, финансирование Рогунской ГЭС, модернизацию Нурекской и Кайраккумской ГЭС и реализацию CASA-1000 [4].

Таким образом, международное сотрудничество способствует не только строительству объектов, но и формированию устойчивой системы международного финансирования энергетической модернизации.

В данном контексте энергетическая дипломатия становится инструментом продвижения национальных проектов на международном финансовом рынке.

Энергетическая дипломатия Таджикистана тесно связана с развитием отношений с государствами Центральной и Южной Азии. Особое место занимает сотрудничество с Кыргызстаном. В 2026 году стороны обсуждали CASA-1000, REMIT, обмен опытом в сфере строительства гидроэлектростанций и развитие регионального рынка электроэнергии [8].

С Пакистаном энергетическое сотрудничество также развивается в рамках CASA-1000. В июне 2026 года стороны обсуждали расширение сотрудничества в энергетике, торговле, привлечении инвестиций, развитии инфраструктуры и реализации региональных проектов [9].

Таким образом, география энергетической дипломатии Таджикистана постепенно расширяется от преимущественно центральноазиатского взаимодействия к формированию связей с Южной Азией.

Для Таджикистана невозможно отделить энергетическую дипломатию от водной дипломатии.

Гидроэнергетика непосредственно зависит от водности рек, состояния ледников, изменения климата и трансграничного движения воды. Поэтому международное продвижение водной повестки одновременно способствует созданию условий для долгосрочной энергетической безопасности.

В рамках Десятилетия действий «Вода для устойчивого развития, 2018–2028 годы» Таджикистан продвигает международный диалог по вопросам рационального управления водными ресурсами [10].

Организация Объединённых Наций отмечает, что Дискуссионный процесс Душанбе стал важной многосторонней платформой для реализации международной водной повестки и объединения государств, международных организаций, научного сообщества и других участников [10].

Особое значение для энергетической дипломатии имеет проблема ледников. В 2025 году в Душанбе состоялась Международная конференция высокого уровня по сохранению ледников, а 2025 год был провозглашён ООН Международным годом сохранения ледников [11].

По данным UNEP, среднегодовая температура в Таджикистане уже повысилась на 1,2 °C, а более 1000 ледников полностью исчезли за последние десятилетия [15].

Следовательно, климатическая дипломатия приобретает непосредственное значение для энергетической безопасности, поскольку изменение водности рек потенциально влияет на гидроэнергетическую генерацию.

Современный этап развития энергетической дипломатии связан не только с физическим строительством энергетических объектов, но и с развитием информационных технологий.

Организация Объединённых Наций отмечает расширение применения в Таджикистане спутникового мониторинга, искусственного интеллекта и цифровых инструментов для наблюдения за ледниками, речными бассейнами и водными потоками [12].

Это открывает возможность формирования нового направления – цифровой энергетической дипломатии. Её основными элементами могут стать:

- ✓ обмен гидрологическими данными между странами;
- ✓ цифровой мониторинг трансграничных рек;
- ✓ прогнозирование водности;
- ✓ интеллектуальное управление ГЭС;
- ✓ спутниковый мониторинг ледников;
- ✓ цифровые двойники энергетических объектов;
- ✓ единые информационные платформы;
- ✓ цифровой контроль трансграничных потоков электроэнергии.

Использование таких инструментов может повысить прозрачность регионального взаимодействия и снизить риски возникновения разногласий по вопросам распределения водных и энергетических ресурсов.

Стратегическое направление развития энергетики Республики Таджикистан на протяжении периода независимости формировалось при непосредственном участии Президента Республики Таджикистан, Лидера нации Эмомали Рахмона.

В рамках государственной политики энергетическая независимость была определена как одна из ключевых стратегических целей страны. Реализация крупных гидроэнергетических проектов, строительство линий электропередачи, привлечение международных финансовых организаций и развитие регионального энергетического сотрудничества стали взаимосвязанными направлениями государственной политики [1; 16].

Особое значение имеет международная деятельность Таджикистана в сфере воды и климата. ООН отмечает активную роль страны в продвижении глобальной водной повестки и инициатив, связанных с сохранением ледников [11; 17].

В этом контексте деятельность Лидера нации можно рассматривать как фактор формирования комплексной модели дипломатии, в которой энергетические интересы взаимосвязаны с водной, климатической, инвестиционной и региональной политикой.

Несмотря на достигнутые результаты, дальнейшее развитие энергетической дипломатии Таджикистана связано с рядом вызовов. К основным проблемам относятся: климатические изменения и сокращение ледников;

- ✓ необходимость дальнейшей модернизации энергетической инфраструктуры;
- ✓ необходимость расширения трансграничных линий электропередачи;
- ✓ согласование интересов государств Центральной Азии;
- ✓ необходимость повышения эффективности использования водных ресурсов;
- ✓ развитие устойчивого механизма региональной торговли электроэнергией;
- ✓ привлечение долгосрочных инвестиций;
- ✓ цифровизация управления энергетическими и водными ресурсами.

Особое значение имеет климатический фактор. По данным UNEP, изменение температуры и сокращение ледников создают долгосрочные риски для водной безопасности страны [15].

Поэтому перспективная модель энергетической дипломатии должна основываться не только на увеличении производства электроэнергии, но и на принципах водно-энергетического баланса, климатической устойчивости и цифрового управления.

Проведённый анализ позволяет сделать вывод, что за 35 лет государственной независимости энергетическая дипломатия Республики Таджикистан прошла несколько этапов развития: от обеспечения внутренней энергетической безопасности и восстановления инфраструктуры до формирования экспортного потенциала и участия в региональной энергетической интеграции.

За данный период было реализовано 36 государственных инвестиционных проектов стоимостью 2,7 млрд долл. США, введено более 2000 МВт новых мощностей, а энергетический потенциал страны превысил 6600 МВт [1; 2].

Производство электроэнергии увеличилось с 17,4 млрд кВт·ч в 1991 году до 24 млрд кВт·ч в 2025 году [2]. Данный рост создал основу для укрепления энергетической независимости и постепенного расширения экспортного потенциала.

Важнейшими инструментами энергетической дипломатии стали Рогунская ГЭС, CASA-1000, международное инвестиционное сотрудничество и развитие трансграничной энергетической инфраструктуры [5–9].

Особое значение приобретает переход к региональному энергетическому рынку. Обсуждение Таджикистаном и Кыргызстаном проекта REMIT свидетельствует о формировании нового уровня энергетического взаимодействия в Центральной Азии [8].

Одновременно энергетическая дипломатия Таджикистана всё более тесно связывается с водной и климатической дипломатией. Международные инициативы страны в сфере водных

ресурсов и сохранения ледников усиливают международное значение её энергетической повестки [10; 11].

Таким образом, 35-летний опыт государственной независимости позволяет определить энергетическую дипломатию Таджикистана как многоуровневую систему реализации национальных энергетических интересов, объединяющую энергетическую безопасность, инвестиционное сотрудничество, региональную интеграцию, экспорт электроэнергии, водную и климатическую дипломатию.

На перспективу целесообразно сформировать модель «Энергетическая дипломатия 2030», основанную на пяти взаимосвязанных направлениях: развитие гидроэнергетики, расширение региональной торговли электроэнергией, развитие солнечной и другой возобновляемой энергетики, цифровизация водно-энергетического управления и укрепление международного инвестиционного сотрудничества.

Именно такой подход позволит перейти от традиционной энергетической дипломатии к инновационной, цифровой и климатически ориентированной модели, соответствующей современным задачам устойчивого развития Республики Таджикистан.

Литература:

1. Министерство энергетики и водных ресурсов Республики Таджикистан. Проекты в области электроэнергетики. Официальный сайт Министерства энергетики и водных ресурсов Республики Таджикистан.
2. Министерство энергетики и водных ресурсов Республики Таджикистан. Энергетика и водные ресурсы: результаты развития энергетического сектора. 2025.
3. Министерство энергетики и водных ресурсов Республики Таджикистан. Материалы о привлечении инвестиций в энергетический сектор Республики Таджикистан. 2024.
4. Министерство энергетики и водных ресурсов Республики Таджикистан. Встреча с делегацией Европейского инвестиционного банка. 20 января 2026 г.
5. Министерство энергетики и водных ресурсов Республики Таджикистан. Пресс-конференция Министерства по итогам деятельности за 2025 год. 29 января 2026 г.
6. World Bank. *Advancing Energy Security and Jobs Through the Transformative Rogun Hydropower Project*. June 30, 2026.
7. World Bank. *Updated Q&A on CASA-1000 Resumption in Afghanistan*. January 15, 2026.
8. Министерство энергетики и водных ресурсов Республики Таджикистан. Встреча министров энергетики Таджикистана и Кыргызстана. 18 июня 2026 г.
9. Министерство энергетики и водных ресурсов Республики Таджикистан. Встреча сопредседателей Совместной межправительственной комиссии Таджикистана и Пакистана. 3 июня 2026 г.
10. United Nations. *Tajikistan Inputs: International Decade for Action “Water for Sustainable Development”, 2018–2028*. 2025
11. United Nations in Tajikistan. *International Conference on Glaciers’ Preservation*. Dushanbe, 2025.
12. United Nations in Tajikistan. *Tajikistan Manages Water with AI Innovation*. 2026.
13. World Bank. *Tajikistan – CASA-1000 / Rogun Hydropower Project documents*. 2025-2026.
14. Министерство энергетики и водных ресурсов Республики Таджикистан. Техническое обслуживание конверторных подстанций проекта CASA-1000 обеспечено до 2028 года. 12 марта 2026 г.

15. United Nations in Tajikistan / UNEP. *Tajikistan's melting glaciers put water resources under stress, UNEP Atlas reveals*. 2 September 2025.

16. Президент Республики Таджикистан. Послание Президента Республики Таджикистан. Материалы по вопросам развития энергетики и достижения энергетической независимости.

17. United Nations. *International Conference "Water Diplomacy of Emomali Rahmon: From the First Step to Global Partnership"*. 6 March 2025.

ДИПЛОМАТИЯИ ЭНЕРГЕТИКИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ДАВОМИ 35 СОЛИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ ДАВЛАТӢ: ДАСТОВАРДҶО, ТАМОҶУЛҶОИ МУОСИР ВА ДУРНАМОҶО

Дар мақола хусусиятҳои ташаккул ва рушди дипломатияи энергетикӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давоми 35 соли истиқлолияти давлатӣ таҳқиқ карда шудаанд. Асоснок карда шудааст, ки дипломатияи энергетикӣ ба яке аз воситаҳои муҳими таъмини амнияти энергетикӣ, ҷалби сармоягузориҳои байналмилалӣ, рушди инфрасохтори фаромарзӣ ва густариши ҳамкориҳои минтақавӣи энергетикӣ табдил ёфтааст. Раванди таҳаввулоти сиёсати энергетикӣи кишвар аз ҳалли асосан масъалаҳои таъмини дохилии неруи барқ то ташаккули иқтисодӣ содиротӣ ва иштироки ҷаҳон дар татбиқи лоиҳаҳои минтақавӣи энергетикӣ мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Диққати махсус ба сохтмони НБО-и «Роғун», татбиқи лоиҳаи CASA-1000, рушди ҳамкорӣ бо Ҷумҳурии Қирғизистон, Ҷумҳурии Ўзбекистон, Ҷумҳурии Исломии Покистон ва созмонҳои байналмилалӣи молиявӣ равона карда шудааст. Дар асоси маълумоти расмӣ натиҷаҳои асосии рушди соҳаи энергетика дар солҳои истиқлолият таҳлил гардидаанд. Нишон дода шудааст, ки дипломатияи энергетикӣи Тоҷикистон тадриҷан унсурҳои энергетикӣ, сармоягузорӣ, обӣ, иқлимӣ ва ҳамгироии минтақавиро муттаҳид менамояд. Дар хулоса зарурати гузариш ба модели муосири дипломатияи энергетикӣ, ки ба рушди энергетикаи «сабз», рақамикунонӣ, рушди савдои минтақавӣи неруи барқ ва идоракунии комплекси захираҳои обию энергетикӣ асос ёфтааст, таъкид карда мешавад.

Калидвожаҳо: дипломатияи энергетикӣ, Тоҷикистон, истиқлолияти давлатӣ, 35-солагии истиқлолият, амнияти энергетикӣ, гидроэнергетика, НБО-и «Роғун», CASA-1000, ҳамгироии энергетикӣ, содироти неруи барқ, сармоягузорӣ, дипломатияи обӣ, энергетикаи «сабз».

ENERGY DIPLOMACY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN OVER 35 YEARS OF STATE INDEPENDENCE: ACHIEVEMENTS, CURRENT TRENDS AND PROSPECTS

The article examines the formation and development of energy diplomacy of the Republic of Tajikistan during 35 years of state independence. It substantiates that energy diplomacy has become an important instrument for strengthening energy security, attracting international investment, developing cross-border infrastructure and expanding regional energy cooperation. The transformation of Tajikistan's energy policy from primarily addressing domestic electricity supply problems towards developing export potential and participating in regional energy projects is analyzed. Particular attention is paid to the Rogun Hydropower Plant, the CASA-1000 project, cooperation with Kyrgyzstan, Uzbekistan and Pakistan, and interaction with international financial institutions. Based on official statistical data, the main results of energy-sector development during the independence period are analyzed. The study demonstrates that Tajikistan's energy diplomacy is

gradually integrating energy, investment, water, climate and regional-integration dimensions. The article concludes that a modern model of energy diplomacy should focus on green energy, digitalization, regional electricity trade and integrated management of water and energy resources.

Key words: energy diplomacy, Tajikistan, state independence, 35th anniversary of independence, energy security, hydropower, Rogun Hydropower Plant, CASA-1000, energy integration, electricity exports, investment, water diplomacy, green energy.

Сведения об авторах:

Ашурова Нодирабегим Эркиновна - старший преподаватель кафедры экономика и управление Технологического университета Таджикистана. e-Mail: nodirabegim0485@gmail.com, NSID 3569-2123, ORCID 0009-0004-3737-4265.

Иматова Рамзия Давлатшоевна - ассистент кафедры русского языка и профессионального обучения Технологического университета Таджикистана. e-Mail: imatova-79@mail.ru.

Маълумот дар бораи муаллиффон:

Ашурова Нодирабегим Эркиновна – муаллими калон кафедраи иқтисод ва идоракунии Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. e-Mail: nodirabegim0485@gmail.com, NSID: 3569-2123, ORCID: 0009-0004-3737-4265.

Иматова Рамзия Давлатшоевна - ассистенти кафедраи забони русӣ ва таълимоти касбӣ Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. e-Mail: imatova-79@mail.ru.

Information about the authors:

Ashurova Nodirabegim Erkinovna - Senior Lecturer Department of Economics and Management, Tajikistan Technological University. e-Mail: nodirabegim0485@gmail.com, NSID: 3569-2123, ORCID: 0009-0004-3737-4265.

Imatova Ramziya Davlatshoevna - Assistant at the Department of Russian Language and Professional Education, Tajikistan Technological University. e-Mail: imatova-79@mail.ru.

УДК 338.47:656.13(575.3)

РАЗВИТИЕ РЫНКА АВТОТРАНСПОРТНЫХ ПАССАЖИРСКИХ ПЕРЕВОЗОК РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Бегмуродов С. Ш.

Технологический университет Таджикистана

В статье исследуются современные тенденции развития рынка автотранспортных пассажирских перевозок Республики Таджикистан. Рассматривается роль автомобильного транспорта в обеспечении мобильности населения, анализируется динамика объёмов пассажирских перевозок и пассажирооборота, а также территориальная структура рынка. На основе официальных статистических данных Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан проведён анализ показателей за 2018–2025 гг. Установлено, что автомобильный транспорт является основным видом пассажирского транспорта в стране. За рассматриваемый период объём пассажирских перевозок автомобильным транспортом

значительно увеличился, что свидетельствует о расширении спроса на услуги автомобильного транспорта. Особое внимание уделено региональным различиям, вопросам повышения качества транспортного обслуживания, обновления подвижного состава, цифровизации и совершенствования государственного регулирования рынка. В заключение предложены основные направления дальнейшего развития рынка автотранспортных пассажирских перевозок Республики Таджикистан.

Ключевые слова: автомобильный транспорт, пассажирские перевозки, рынок транспортных услуг, пассажиропоток, пассажирооборот.

Транспортная система является одной из важнейших составляющих социально-экономического развития государства. От эффективности функционирования транспорта непосредственно зависят территориальная мобильность населения, доступность рабочих мест и социальных услуг, развитие торговли и туризма, а также хозяйственные связи между регионами. Для Республики Таджикистан значение пассажирского автомобильного транспорта особенно велико вследствие географических особенностей страны, территориальной протяжённости населённых пунктов и необходимости обеспечения транспортной доступности горных и удалённых районов.

Автомобильный транспорт занимает доминирующее положение в структуре пассажирских перевозок Республики Таджикистан. Согласно данным Агентства по статистике, в 2024 г. всеми видами пассажирского транспорта было перевезено 1 020 026,3 тыс. пассажиров, что на 13,4% больше уровня 2023 г. При этом доля сухопутного транспорта составляла 99,9% общего пассажиропотока. На автомобильный транспорт пришлось 996,1 млн пассажиров, что на 13,6% больше, чем годом ранее.[1]

В 2025 г. положительная динамика сохранилась. По данным Агентства по статистике, различными видами пассажирского транспорта было перевезено 1 131 217,4 тыс. пассажиров, или на 10,9% больше, чем в 2024 г. Автомобильным транспортом было перевезено более 1 млрд пассажиров, что на 11,1% больше соответствующего показателя 2024 г.[2]

Цель настоящего исследования заключается в оценке современных тенденций развития рынка автотранспортных пассажирских перевозок Республики Таджикистан и определении основных направлений его дальнейшего совершенствования.

Рынок пассажирских автотранспортных услуг представляет собой систему экономических отношений между перевозчиками, пассажирами, государственными органами и другими субъектами, возникающих в процессе производства и потребления транспортных услуг.

Особенностью данного рынка является то, что транспортная услуга не существует отдельно от процесса её предоставления. Она производится и потребляется практически одновременно. Поэтому важнейшими характеристиками качества транспортного обслуживания являются регулярность движения, безопасность, доступность, комфорт, скорость перевозки и соответствие маршрутов фактическому спросу населения.

Спрос на пассажирские перевозки формируется под воздействием целого комплекса факторов. К основным из них относятся численность и территориальное размещение населения, уровень доходов, занятость, развитие городов, миграционные процессы, состояние дорожной инфраструктуры, стоимость проезда и наличие альтернативных видов транспорта.

Для оценки состояния рынка целесообразно использовать следующие основные показатели:

- количество перевезённых пассажиров;
- пассажирооборот;
- средняя дальность поездки;
- темпы роста пассажирских перевозок;
- территориальная структура пассажиропотока;
- уровень использования транспортной инфраструктуры;
- показатели качества и безопасности перевозок.

Количество перевезённых пассажиров отражает масштаб рынка, тогда как пассажирооборот характеризует объём транспортной работы и учитывает не только количество пассажиров, но и расстояние их перевозки.

Одной из главных характеристик развития рынка является изменение количества пассажиров, перевезённых автомобильным транспортом.

Таблица 1

Динамика перевозки пассажиров автомобильным транспортом
в Республике Таджикистан в 2018-2024 гг

Год	Перевезено пассажиров, млн чел.	Темп роста к предыдущему году, %
2018	588,0	-
2019	619,2	105,3
2020	614,6	99,3
2021	703,1	114,4
2022	806,1	114,6
2023	876,7	108,8
2024	996,2	113,6

Источник: составлено автором по данным Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан.

Данные таблицы свидетельствуют о выраженной тенденции роста рынка. В 2018 г. автомобильным транспортом было перевезено 588,0 млн пассажиров, тогда как в 2024 г. показатель достиг примерно 996,2 млн пассажиров. Таким образом, за шесть лет объём перевозок увеличился примерно на 69,4%.

Особого внимания заслуживает 2020 г., когда объём пассажирских перевозок несколько снизился и составил 614,6 млн пассажиров против 619,2 млн в 2019 г. Данное изменение отражает нарушение обычной динамики транспортного спроса в период пандемии COVID-19 и связанных с ней ограничений мобильности населения.

Начиная с 2021 г. рынок демонстрирует устойчивое восстановление и расширение. В 2021 г. количество перевезённых пассажиров достигло 703,1 млн, в 2022 г. - 806,1 млн, в 2023 г. - 876,7 млн, а в 2024 г. - 996,2 млн пассажиров.[2]

Таким образом, после кратковременного снижения в 2020 г. сформировалась устойчивая восходящая тенденция.

Дополнительным подтверждением развития рынка являются данные за 2025 г. В течение года автомобильным транспортом было перевезено более 1 млрд пассажиров, что на 11,1% превышает уровень 2024 г.

Таблица 2

Основные показатели пассажирского транспорта Республики Таджикистан в 2024-2025 гг.[4]

Показатель	2024 г.	2025 г.	2025 г. к 2024 г., %
Перевезено пассажиров всеми видами транспорта, млн чел.	1020,0	1131,2	110,9
Перевезено пассажиров автомобильным транспортом, млн чел.	996,2	более 1000	111,1
Пассажирооборот всех видов транспорта, млн пасс.-км	13520,7	15766,9	116,6
Пассажирооборот автомобильного транспорта, млн пасс.-км	11012,6	13130,6	119,2

Источник: составлено автором по официальным данным Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан.[4]

Современная динамика рынка автотранспортных пассажирских перевозок Республики Таджикистан обусловлена совокупным воздействием экономических, демографических и инфраструктурных факторов.

Первым фактором является рост мобильности населения. Развитие городов, расширение трудовой и образовательной мобильности увеличивают потребность в ежедневных поездках.

Вторым фактором выступает развитие дорожной инфраструктуры. Улучшение автомобильных дорог повышает транспортную доступность регионов и способствует расширению маршрутов между городами и районами.

Третьим фактором является увеличение экономической активности. Чем активнее развиваются торговля, строительство, промышленность, сфера услуг и туризм, тем выше потребность населения и бизнеса в транспортном сообщении.

Четвёртым фактором является урбанизация. Наиболее высокий объём пассажирских перевозок наблюдается в Душанбе, который является крупнейшим городским и экономическим центром страны. Высокая концентрация населения и рабочих мест формирует значительный ежедневный пассажиропоток.

Пятым фактором является развитие туризма. Увеличение количества внутренних и иностранных туристов создаёт дополнительный спрос на междугородные и внутригородские пассажирские перевозки. По официальным данным, в 2025 г. Таджикистан посетили 2,1047 млн иностранных граждан, что на 31,3% больше, чем годом ранее.[3]

Несмотря на положительную динамику, рынок автомобильных пассажирских перевозок сталкивается с рядом проблем.

Одной из них является необходимость дальнейшего обновления подвижного состава. Эксплуатация технически устаревших автобусов и микроавтобусов может отрицательно влиять на безопасность, комфорт пассажиров и экологические показатели.

Второй проблемой является неравномерность транспортной обеспеченности различных регионов. Если в крупных городах пассажирская инфраструктура развивается более интенсивно, то в отдалённых и горных районах транспортная доступность остаётся более сложной задачей.

Третья проблема связана с организацией движения в крупных городах. Рост автомобилизации и пассажиропотока увеличивает нагрузку на улично-дорожную сеть и создаёт предпосылки для возникновения заторов.

Четвёртой проблемой является необходимость повышения качества регулирования рынка. При наличии большого числа перевозчиков особое значение приобретают контроль соблюдения расписаний, технического состояния транспортных средств, требований безопасности и качества обслуживания.

Пятой проблемой является недостаточная цифровизация отдельных элементов транспортного обслуживания. Современный пассажир ожидает возможности получения информации о маршрутах, расписании и стоимости поездки в цифровом формате.

Для дальнейшего развития рынка автотранспортных пассажирских перевозок целесообразно реализовать комплекс взаимосвязанных мер.

Во-первых, необходимо продолжать обновление автобусного парка. Приоритет должен отдаваться современным автобусам с повышенной безопасностью, экономичностью и экологичностью.

Во-вторых, требуется дальнейшее развитие городской маршрутной сети. Планирование маршрутов должно основываться на фактических данных о пассажиропотоках, времени поездок и пространственном распределении населения.

В-третьих, перспективным направлением является цифровизация транспортных услуг. К ней относятся электронная оплата проезда, цифровые системы диспетчеризации, мониторинг движения транспорта, электронные расписания и мобильные приложения.

В-четвёртых, необходимо усилить внимание к безопасности пассажирских перевозок. Это предполагает регулярный технический контроль транспортных средств, соблюдение режима труда и отдыха водителей, повышение качества подготовки водителей и использование современных систем контроля движения.

В-пятых, важно обеспечить развитие междугородних и региональных транспортных связей. Улучшение транспортного сообщения между Душанбе, областными центрами, городами и районами способствует формированию единого внутреннего рынка труда и услуг.

В-шестых, необходимо использовать экономические и статистические методы при регулировании рынка. Регулярный анализ пассажиропотоков позволит корректировать маршруты и интервалы движения с учётом реального спроса.

Проведённый анализ показывает, что рынок автотранспортных пассажирских перевозок занимает ключевое место в транспортной системе Республики Таджикистан. Автомобильный транспорт обеспечивает основную часть пассажирских перевозок и играет важную роль в обеспечении территориальной и социальной мобильности населения.

В 2018–2024 гг. объём пассажирских перевозок автомобильным транспортом увеличился с 588,0 до 996,2 млн пассажиров. После небольшого снижения в 2020 г. рынок продемонстрировал устойчивое восстановление и рост. В 2025 г. тенденция продолжилась: автомобильным транспортом было перевезено более 1 млрд пассажиров, а общий пассажирооборот автомобильного транспорта достиг 13 130,6 млн пассажиро-километров.

Региональная структура характеризуется высокой концентрацией перевозок в Душанбе, Согдийской и Хатлонской областях. В 2024 г. на эти территории приходилось около 90% общего объёма автомобильных пассажирских перевозок.[3]

В перспективе дальнейшее развитие рынка должно основываться на обновлении подвижного состава, развитии дорожной и пассажирской инфраструктуры, цифровизации транспортных услуг, повышении безопасности и качества обслуживания, а также совершенствовании государственного регулирования.

Таким образом, устойчивое развитие рынка автотранспортных пассажирских перевозок может рассматриваться как одно из необходимых условий повышения территориальной мобильности населения и укрепления социально-экономических связей между регионами Республики Таджикистан.

Литература:

1. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Транспорт и связь Республики Таджикистан - 2024. Душанбе, 2024.
2. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Социально-экономическое положение Республики Таджикистан: январь-декабрь 2024 года. Душанбе, 2025.
3. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. 17 февраля 2026 г.
4. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Статистический ежегодник Республики Таджикистан 2024. Душанбе, 2025.

РУШДИ БОЗОРИ НАҚЛИЁТИ АВТОМОБИЛИИ МУСОФИРКАШ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Ин мақола тамоюлҳои кунунии рушди бозори нақлиёти автомобилии мусофирбарро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ мекунад. Дар он нақши нақлиёти автомобилӣ дар таъмини ҳаракати аҳоли, динамикаи ҳаҷми интиқоли мусофирон ва гардиши мусофирон таҳлил карда мешавад ва сохтори ҳудудии бозор омӯхта мешавад. Бо истифода аз маълумоти расмӣ омории Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлили нишондиҳандаҳо барои солҳои 2018-2025 гузаронида шуд. Муайян карда шуд, ки нақлиёти автомобилӣ намуди асосии нақлиёти мусофирбар дар кишвар мебошад. Дар давраи баррасишаванда ҳаҷми интиқоли мусофирон тавассути роҳ ба таври назаррас афзоиш ёфт, ки аз афзоиши талабот ба хизматрасонии нақлиёти автомобилӣ шаҳодат медиҳад. Таваҷҷӯҳи махсус ба фарқиятҳои минтақавӣ, масъалаҳои беҳтар кардани сифати хизматрасонии нақлиётӣ, навсозии қатораҳои ҳаракаткунанда, рақамикунонӣ ва беҳтар кардани танзими давлатии бозор равона карда шудааст. Дар ҳулоса, самтҳои асосии рушди минбаъдаи бозори нақлиёти автомобилии мусофирбар дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод карда мешаванд.

Калимаҳои калидӣ: нақлиёти автомобилӣ, интиқоли мусофирон, бозори хизматрасонии нақлиётӣ, қараёни мусофирон, гардиши мусофирон.

DEVELOPMENT OF THE ROAD PASSENGER TRANSPORT MARKET IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

This article examines current trends in the development of the road passenger transport market in the Republic of Tajikistan. It explores the role of road transport in ensuring population mobility and analyzes the dynamics of passenger transport volumes and passenger turnover, as well as the market's territorial structure. Based on official statistical data from the Agency on Statistics under the President of the Republic of Tajikistan, an analysis of indicators for the period 2018–2025 was conducted. The study establishes that road transport is the primary mode of passenger transport in the country. During the period under review, the volume of road passenger transport increased significantly, indicating growing demand for these services. Particular attention is paid to regional disparities, improving the quality of transport services, modernizing the vehicle fleet, digitalization, and enhancing state regulation of the market. In conclusion, key directions for the future development of the road passenger transport market in the Republic of Tajikistan are proposed.

Key words: road transport, passenger transportation, transport services market, passenger flow, passenger turnover.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Бегмуродов С.Ш. - номзоди илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи иқтисодиёт ва идораи Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. e-mail; begmurodovs@mail.ru.

Сведения об авторе:

Бегмуродов С.Ш. - кандидат экономических наук, доцент кафедры экономика и управление Технологического университета Таджикистана. e-mail. begmurodovs@mail.ru.

About the Author:

Begmurodov S.Sh. - Candidate of Economic Sciences, Associate Professor at the Department of Economics and Management, Technological University of Tajikistan. e-Mail: begmurodovs@mail.ru

**ПРОБЛЕМЫ ИНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В
АСПЕКТЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ
КАЧЕСТВ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА**

Досова Г. С., Восихова Г. Х., Ахадова Т. Р.

Технологический университет Таджикистана

В данной статье авторы рассматривают вопросы подготовки специалистов инженерно-педагогического направления. В одних случаях обучение специалистов осуществляется по схеме «инженер-преподаватель», в других - параллельно педагогической, без взаимосвязи; отсутствует интеграция этих важных составляющих профессиональной подготовки.

При исследовании высшего инженерно-педагогического образования в первую очередь были рассмотрены общественно-экономические условия его становления, результаты инженерно-педагогической деятельности по формированию профессиональных качеств будущего инженера-педагога как общественно-экономическая, экологическая и педагогическая функции.

Ключевые слова: подходы, образование, деятельность, модель, экологический, экономический, педагогические подходы.

В данной статье авторы рассматривают вопросы подготовки специалистов инженерно-педагогического направления. В одних случаях обучение специалистов осуществляется по схеме «инженер-преподаватель», в других - параллельно педагогической, без взаимосвязи; отсутствует интеграция этих важных составляющих профессиональной подготовки.

При исследовании высшего инженерно-педагогического образования в первую очередь были рассмотрены общественно-экономические условия его становления, результаты инженерно-педагогической деятельности по формированию профессиональных качеств будущего инженера-педагога как общественно-экономическая, экологическая и педагогическая функции.

Динамика, сложность и неоднозначность происходящих в обществе перемен объективно ставят педагогическую науку перед необходимостью ценностного самоопределения и пересмотра базовых компетенций и направлений в сфере различных областей экономики, культуры, образования, коммуникаций и рыночных отношений. К числу этих направлений относится кадровое обеспечение профессионально-технического образования.

Анализ литературы по инженерно-педагогическому образованию (А.П. Сейтешев, Н.В. Кузьмина, В.А. Соколов, А.Т. Маленко, Э.Ф. Зеер и др.), изучение профессиональной деятельности выпускников инженерно-педагогических специальностей, ознакомление с опытом работы факультетов и кафедр, осуществляющих выпуск этих специалистов,

показали, что подготовка инженерно-педагогических работников в основе своей является эмпирической и не имеет под собой достаточного научного обоснования [4. С.65-69].

В организации и содержании этой подготовки реализуются противоречивые положения. В одних случаях обучение специалистов осуществляется по схеме «инженер-преподаватель», в других - параллельно педагогической, без взаимосвязи; отсутствует интеграция этих важных составляющих профессиональной подготовки. Имеют место дискуссии о ведущем, доминирующем компоненте в деятельности и обучении инженерно-педагогического работника (инженерном и педагогическом). Нужна научно обоснованная концепция развития инженерно-педагогического образования. Разработка таковой требует проведения широкомасштабного, комплексного исследования, проверки на практике продуктивности, «работоспособности» каждого концептуального положения. Важные принципиальные положения отражены в нормативной модели инженера-педагога профессионально-технических школ, квалификационных характеристиках, реализованы в учебных планах и программах, в целевых комплексных программах совершенствования учебно-воспитательного процесса, формировании контингента студентов.

Отметим, что многочисленные педагогические исследования посвящены поискам эффективных путей совершенствования профессиональной подготовки будущих инженеров-педагогов на всех его этапах, во всех звеньях. В частности, большое внимание уделяется вопросу улучшения организации и содержания педагогической практики как неотъемлемой части учебно-воспитательного процесса студентов инженерно-педагогических факультетов.

Между тем, критический анализ литературы свидетельствует о том, что теоретические основы формирования профессиональных качеств будущих педагогов в системе высшего инженерно-педагогического образования до сегодняшнего дня не подвергнуты специальному широкому изучению, хотя потребность в этом все более осознается в теории и на практике.

Инженерно-педагогическое образование является новым видом высшего образования, требующим особого осмысления. Оно должно значительно отличаться от инженерного, даваемого в политехнических вузах, и если инженерно-педагогическое образование сводится к нему, то входит в противоречие с системой профтехобразования. Оно не педагогическое в традиционном понимании, поскольку предусматривает подготовку одновременно и к теоретическому, и к практическому обучению не по одной дисциплине и даже не по нескольким, а сразу по серии дисциплин, обслуживающих конкретную профессиональную деятельность рабочего определенной отрасли производства, а нередко и нескольких отраслей. Вот почему вопрос о том, каким быть инженерно-педагогическому образованию сегодня, остается злободневным [6.С. 10-13].

Занимаясь разработкой этого вопроса, мы столкнулись с существованием различных по своей сути подходов к формированию взглядов на дальнейшее развитие системы образования вообще. Рассмотрим три из них, как наиболее, с нашей точки зрения, определившиеся.

Первый подход условно назван экологическим или природосообразным (по сходству общих задач современной экологии и некогда забытого педагогического принципа природосообразности воспитания). Сторонники его развивают взгляд на человека как на органичную часть природы. Отсюда и задача образования - развитие и сохранение человеческой природы, с одной стороны, и подготовка человека к разумному природопользованию - с другой. Это чрезвычайно сложный подход, требующий коренного пересмотра и содержания образования, и его процессуальной стороны. Он не исчерпывается

экологическим ноосферным воспитанием как дополнительным направлением системы воспитания в его традиционном, смысле.

Второй подход - социально-экономический. Согласно ему, образование, в том числе и высшее, рассматривается как часть конкретной общественно-экономической системы и оценивается с ее позиций и по ее результатам.

Данный подход стал главенствующим, начиная с публикации «Основных направлений реформы общеобразовательной и профессиональной школы», найдя свое воплощение, прежде всего при совершенствовании профессионального образования по вполне понятным причинам его близости к конкретному производству.

Третий подход - чисто педагогический. Он наиболее традиционный, а потому и более распространенный. Суть подхода в стремлении совершенствовать образование за счет внутренних резервов педагогических систем, сложившихся в различных учебно-воспитательных учреждениях. Пути и средства улучшения качества воспитания и обучения при этом выводятся как бы изнутри за счет использования потенциала уже сложившихся содержания, методов и форм [18.157-161.].

Если принять эти подходы как реалии, то условно можно соотнести с каждым из них деятельность того или иного крупного педагога и психолога. В рамках первого направления мыслил и действовал В.А. Сухомлинский, В.В. Давыдов, Ш.А. Амонашвили, разрабатывает и применяет новые методы обучения М.П. Щетинин. Второе направление выражено в работах С.Т. Щацкого, А. С. Макаренко, В.Ф. Шаталова и И.Н. Волкова. К третьему направлению, самому представительному, относится академическая наука в лице С.Я. Батышева, И.Я. Лернера и М.И. Махмутова, создавших и активно внедряющих в практику свои относительно завершённые педагогические теории [16.С.53–56].

Ни один из этих подходов не исключает остальные, на практике они тесно взаимодействуют друг с другом и выступают в самых разнообразных соотношениях. Примеров их соединения в теории нами не обнаружено. Может быть, причина кроется в педагогическом сознании, не доросшем, к сожалению, до понимания места и роли природной среды в жизни человека? Или в пределах наших возможностей, которые невольно подстерегают любого исследователя, взявшегося в одиночку за создание концепции воспитания и обучения?

Вопрос заключается не в том, какому направлению отдать предпочтение, а в том, как их соединить, «вложить» в теорию высшего инженерно-педагогического образования и тем определить его дальнейшее развитие.

Все три направления равно важны. Но педагогическими средствами сегодня их даже теоретически не обеспечить, тем более не реализовать на практике. Время заставляет учитывать созревшие условия для их постепенного осуществления. Вот почему мы сочли целесообразным в качестве приоритетного взять социально-экономическое направление. Экологическое при этом рассматривается как его составная часть и конечная цель, а педагогическое - как средство реализации первых двух направлений. При исследовании высшего инженерно-педагогического образования в первую очередь были рассмотрены общественно-экономические условия его становления, результаты инженерно-педагогической деятельности по формированию профессиональных качеств будущего инженера-педагога как общественно-экономическая, экологическая и педагогическая функции.

Литература:

1. Алехин А.Д. Модернизация профессионального образования: Компетентностный подход. – М.: МПСИ, 2005. – 216 с.

2. Вежбицкая А. Технологические подходы в организации профессиональной подготовки к педагогической деятельности в высшей школе /Косолапова М.А.; Томский гос. пед. ун-т. – Томск, 2007. – 177 с. – Библиогр. : с. 104 – 110.
3. Гирка И.В. Формирования профессиональной компетентности у будущих учителей информатики в процессе профессиональной подготовки // Балтийский гуманитарный журнал. 2015. № 2 (11). С. 42-45.
4. Государственный стандарт качества образования Республики Таджикистан. Обеспечение качества высшего образования в Республике Таджикистан. Душанбе, 2011.-3-8.
5. Дегтерев В.А. Конкурентоспособность категория педагогическая // Педагогическое образование в России. 2011. №4. С.65-69
6. Жданкина И.Ю. Роль профессиональной ориентации на этапе профессионального самоопределения студентов выпускных курсов образовательных организаций среднего профессионального образования // Азимут научных исследований: педагогика и психология. 2015. № 3 - С. 10-13.
7. Ивкова А.А., Романова Т.В., Бессонова О.В., Пиляева А.С., Гаврилова Е.П. Формы взаимодействия с работодателем с целью формирования конкурентоспособности выпускника // Электронный научно-методический журнал Омского ГАУ. 2015. №2 (2). С.58-63.
8. Клименко В.А. Образование в современном обществе: проблемы и перспективы развития. Минск: БИТУ, 2007.
9. Лаврентьев С. Ю. Развитие конкурентоспособности будущего специалиста: соотношение личностного и профессионального // Современные наукоемкие технологии. 2016. № 3-1. С. 150-158.
10. Макарычев Д. В. Качество образования как главный фактор конкурентоспособности вуза // Известия Самарского научного центра РАН. 2006. №4 С.973-977.
11. Муродова, Ш.С. Интеграция цифровых и человеческих компетенций в образовательный процесс: путь к конкурентоспособности студентов / Ш.С. Муродова, Р.С. Назарзода // Вестник Технологического университета Таджикистана. – 2025. – № 3 (62). – С. 114-123. – EDN: MKDJNE
12. Муродова, Ш.С. Цифровое информационное сопровождение формирования профессиональных качеств будущих учителей в системе «вуз-школа» / Ш.С. Муродова, Р.С. Назарзода // Материалы республиканской научно-практической конференции на тему «Научные инновации и изобретения в точных и инженерных науках как ключевой фактор устойчивого развития», посвящённой 35-летию Государственной независимости Республики Таджикистан и «2020-2040 годам: Двадцатилетию изучения и развития естественных, точных и математических наук в области науки и образования» (Технологический университет Таджикистана, город Душанбе, 24-25 апреля 2026 года). – С. 386-390. – EDN: JQPYEZ.
13. Назарзода, Р.С. Саводнокии рақамӣ – салоҳияти калидии омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти олии / Р. С. Назарзода // Паёми Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. – 2022. – № 4/II(51). – С. 109 – 116. – EDN: WRTEPZ.
14. Орлова, Д.В. Проблема формирования конкурентоспособности у студентов вуза / Д.В. Орлова // Профессиональный проект: идеи, технологии, результаты. – 2015. – №1 (18). – С. 53–56.
15. Райцев А.В., Тахохов Б.А. О профессиональной компетентности выпускника ВУЗа // Вестник Северо-Осетинского государственного университета имени Коста Левановича Хетагурова. 2014. № 4. С. 268 - 273.
16. Слостенин В.А. Личностно - ориентированные технологии профессионально-педагогического образования: моногр. М., 2000. С. 157-161.

17. Шаповалов, В.И. Конкурентоспособность специалиста// Высшее образование в России.- 2005. - №10.- С.96-100.
18. Шоев Н.Н. Психология и педагогика с основами кредитной технологии и активных методов воспитывающего обучения. Душанбе, 2008.- 733 с.
19. Шохиён, Н.Н. Модель формирования вариативного стиля мышления будущих специалистов в условиях цифровой трансформации образования и применения искусственного интеллекта [Текст] / Н.Н. Шохиён, Ш.С. Муродзода, Р.С. Назарзода // Вестник Технологического университета Таджикистана. – 2026. – № 3 (66). – С. 132-141. – EDN: YCIPEO.

МУШКИЛОТИ ТАЪЛИМИ МУҲАНДИСӢ-ПЕДАГОГӢ ВОБАСТА БА РУШДИ СИФАТҲОИ КАСБИИ ОМУӢЗГОРОНИ ОЯНДА

Дар мақола муаллифон масъалаҳои марбут ба тайёр кардани мутахассисонро дар соҳаи педагогикаи муҳандисӣ баррасӣ мекунад. Дар баъзе мавридҳо тайёрии мутахассисон тибқи модели «муҳандис-омузгор» сурат мегирад, дар ҳоле ки дар мавридҳои дигар, омузиши педагогӣ ба таври мувозӣ, вале бидуни робитаи мутақобила ҷараён меёбад; яъне, байни ин ҷузъҳои муҳими тайёрии касбӣ ҳамгирой вучуд надорад. Дар пажӯҳиши таҳсилоти олии муҳандисӣ - педагогӣ таваҷҷуҳи асосӣ ба шароити иҷтимоӣ-иқтисодии пайдоиши он ва натиҷаҳои фаъолияти муҳандисӣ-педагогӣ дар ташаккули сифатҳои касбии муҳандис-омузгори оянда, ки ҳамчун вазифаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ, экологӣ ва педагогӣ баррасӣ мешаванд равона гардид.

Дар пажӯҳиши таҳсилоти олии муҳандисӣ-педагогӣ таваҷҷуҳи асосӣ ба шароити иҷтимоӣ-иқтисодии пайдоиши он ва натиҷаҳои фаъолияти муҳандисӣ-педагогӣ дар ташаккули сифатҳои касбии муҳандис-омузгори оянда, ки ҳамчун вазифаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ, экологӣ ва педагогӣ баррасӣ мешаванд равона гардид.

Калидвожаҳо: равишҳо, таълим, фаъолият, модел, экологӣ, иқтисодӣ, равишҳои педагогӣ.

CHALLENGES IN ENGINEERING-PEDAGOGICAL EDUCATION RELATED TO THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL QUALITIES IN FUTURE TEACHERS

In this article, the authors examine issues related to the training of specialists in the field of engineering pedagogy. In some instances, specialist training follows the "engineer-educator" model, whereas in others, pedagogical training proceeds in parallel but without mutual connection; that is, there is no integration between these vital components of professional preparation. Research into higher engineering-pedagogical education focused primarily on the socio-economic conditions of its emergence and the outcomes of engineering-pedagogical activity in shaping the professional qualities of the future engineer-educator—qualities viewed through the lens of socio-economic, environmental, and pedagogical functions.

When studying the higher engineering-pedagogical education, first of all, the socio-economic conditions of its formation, the results of engineering-pedagogical activity on the formation of professional qualities of the future engineer-pedagogue were considered as social-economic, ecological and pedagogical functions.

Key words: approaches, education, activity, model, environmental, economic, pedagogical approaches.

Сведения об авторах:

Досова Гулсара Саидахмадовна – старший преподаватель кафедры русского языка и профессионального образования Технологического университета Таджикистана. e-Mail: gulsaradosova OO@gmail

Восихова Гулру Хасановна - старший преподаватель кафедры русского языка и профессионального образования Технологического университета Таджикистана. e-Mail: Gul Hasani 2606 vgh@mail.com

Ахадова Толехаджон Рустамовна - ассистент кафедры русского языка и профессионального образования Технологического университета Таджикистана. e-Mail: toleha 986@gmail.com

Маълумот дар бораи муаллифон:

Досова Гулсара Саидахмадовна – муаллими калони кафедраи забони русӣ ва таълимоти касбии Донишгоҳи технологии Тоҷикистон e-Mail: gulsaradosova OO@gmail

Восихова Гулру Хасановна - муаллими калони кафедраи забони русӣ ва таълимоти касбии Донишгоҳи технологии Тоҷикистон e-Mail: Gul Hasani 2606 vgh@mail.com

Ахадова Толехаджон Рустамовна - ассистенти кафедраи забони русӣ ва таълимоти касбии Донишгоҳи технологии Тоҷикистон e-Mail: toleha 986@ g mail.com

Information about the authors:

Dosova Gulsara Saidakhmadovna – Senior Lecturer at the department of Russian Language and Professional Education Technological University of Tajikistan e-Mail: gulsaradosova OO@gmail

Vosikhova G. Kh. – Senior Lecturer at the department of Russian Language and Professional Education Technological University of Tajikistan e-Mail: Gul Hasani 2606 vgh@mail.com

Akhadova T. R. – Assistant at the Department of Russian Language and Professional Education Technological University of Tajikistan e-Mail: toleha 986@ g mail com

**ФОРМИРОВАНИЕ ОБРАЗОВАННОСТИ И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ
БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА**

Досова Г.С., Восихова Г.Х., Ахадова Т.Р.

Технологический университет Таджикистана

В статье рассматривается вопрос формирования профессиональных качеств и развития специалиста. Мы считаем, что формирование профессиональных качеств следует рассматривать в единстве и взаимосвязи, в процессе образования и профессиональной деятельности.

В парадигме личностно-ориентированной педагогики образование представляет многоуровневое пространство, совокупность сложных процессов, создающих условия для саморазвития личности. Вместе с тем в современных условиях рыночной экономики высокое качество образования - один из факторов успешного развития демократических преобразований любого общества.

Ключевые слова: условия, образование, деятельность, процесс, формирование, качество, грамотность, образованность, профессиональная компетентность, культура, менталитет.

Сегодня особую актуальность приобретают исследования педагогических условий, закономерностей и особенностей формирования профессиональных качеств будущего педагога.

Проблема формирования профессиональных качеств и развития специалиста сложна и многоаспектна. Философия, социология, психология, педагогика, деонтология, акмеология и другие гуманитарные и прикладные науки изучают различные стороны его формирования. Такой целостный подход к исследованию данной проблемы в современных условиях диктуется потребностью в инженере-педагоге-профессионале. Теоретический анализ литературы показывает, что формирования профессиональных качеств и развитие, профессионализм будущего инженера-педагога находятся в прямой зависимости от уровня образования, состояния образовательной ситуации, качества подготовки и переподготовки педагогических кадров [6. С.42-45].

Закон «Об образовании» определяет образование как целенаправленный процесс обучения и воспитания человека в интересах личности, общества, государства, сопровождающийся констатацией достижения гражданином определенных государством образовательных уровней. Общеобразовательные программы направлены на решение задач формирования культуры личности, адаптации личности к жизни в обществе, создания базы для осознанного выбора и освоения профессиональных образовательных программ, решающих задачи последовательного повышения профессионального и общеобразовательного уровня, подготовки специалистов соответствующей квалификации и включающих программы начального, среднего, высшего и послевузовского профессионального образования.

Отсюда следует, что формирования профессиональных качеств следует рассматривать в единстве и взаимосвязи, в процессе образования и профессиональной деятельности.

Базовыми для разработки проблемы формирования профессиональных качеств инженера-педагога стали идеи теории деятельности (О.С. Анисимов, Г.С. Батищев, А.А. Вербицкий, В.В. Давыдов, А.А. Деркач, И.И. Ильясов, А.В. Запорожец, М.С. Каган, М.С. Кветной, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн и др.);

В целях установления взаимосвязей данных понятий был проанализирован ряд современных определений образования и его сущностных характеристик Э.Н. Гусинский, В.В. Сериков, В.Л. Ким, В.С. Леднев, Б.С. Гершунский, А.П. Сейтешев и др.

Анализ показывает, что в настоящее время в литературе, имеющей философскую, социологическую, психолого-педагогическую, культурологическую направленность, встречается достаточно определений, раскрывающих сущность образования, в том числе инженерно-педагогического.

А.П. Сейтешев полагает, что образование, будучи социокультурным феноменом, предстает как процесс становления-развития личности, как сфера общественной практики, как институциональная система (учебные заведения и органы управления ими), как предмет комплексного научного знания [12. С.185-189].

Б.С. Гершунский определяет образование как широкое социально-педагогическое явление, включающее ряд взаимосвязанных аспектов: образование как государственная, общественная и личностная ценности; образование как система с присущими категориями преемственности, гибкости, динамичности, вариативности, стабильности, прогностичности; образование как технологический процесс - движение от целей образования к его результату; образование как итог сложной системы преемственно связанных категорий (грамотность, образованность, профессиональная компетентность, культура, менталитет) [4. С.133-139].

Гирка И.В. рассматривает образование как достояние личности, как процесс приобщения личности к культуре; как специальный социальный институт (система образования) - одна из составляющих культурного окружения личности, разрабатывающая и применяющая на практике систему мер, организующих и направляющих образование как процесс приобщения личности к

культуре. Он считает, что в предмет педагогики входит лишь изучение направленного воздействия системы образования на становление и развитие личности [6. С.42-45].

В тезаурусе для инженеров-педагогов, психологов профшколы образование рассматривается как специальная сфера социальной жизни, создающая внешние и внутренние условия для развития индивида (подростка и взрослого в их взаимодействии) в процессе освоения ценностей культуры. Образование есть, поэтому, синтез обучения и учения (индивидуальной познавательной деятельности), воспитания и самовоспитания, развития и саморазвития, взросления и социализации. Названные процессы взаимосвязаны и взаимообусловлены. В парадигме личностно-ориентированной педагогики образование представляет многоуровневое пространство, совокупность сложных процессов, создающих условия для саморазвития личности.

Лаврентьев С. Ю. считает, что образование является самым «многозначным» и загадочным понятием, оно обозначает ценность, цель, средство, деятельность, истину и путь, результат; ценности образования должны соответствовать общечеловеческим ценностям; образование - это не только знания, умения, навыки, не только память, но формирование и развитие новообразований индивида, его функциональных органов. К базовым принципам реформирования образования он относит антропологизацию образования, демократизацию, плюрализм, многоукладность и вариативность, народность и национальный характер, регионализацию, открытость, гуманизацию и гуманитаризацию, дифференциацию, развивающийся и деятельностный характер, непрерывность [10. С.157-161].

Генисаретский О.И. выделяет четыре приоритетных составляющих в развитии современного образования: воспитание творческой личности; непрерывность образования и охват им всех слоев населения и всех возрастных групп; интеграция мировых, национальных, культурных и нравственных ценностей; направленность образования на обеспечение социального прогресса и удовлетворение интересов каждого члена общества. Образование характеризуется направленностью, которая выражается в мировоззрении, содержанием, которое включает в себя духовное богатство общества, заключенное в науках о природе, обществе и человеке, в технике, искусстве, жизненном опыте (духовные потребности, привычки, умения, навыки) [5. С.160].

Исходя из вышеизложенного, можно сделать вывод, что в настоящее время наблюдается становление новой системы образования, ориентированной на вхождение в мировое образовательное пространство. Образование является важнейшей общечеловеческой ценностью. Современная парадигма образования убеждает, что высшая ценность любого общества - это человек и его благо, образованность и воспитанность специалиста, когда духовность, культура и профессиональные качества являются достоянием этого общества. Факторы общественного развития, определяющие ценности образования, включают в себя, прежде всего, общественное сознание (идеология, мировоззрение, мораль, общественный идеал, духовные ценности общества и др.). Воплощением зрелости личности в усвоении ценностей общественного сознания является культура, усвоение и передача достижений которой - основная задача образования.

В образовательной системе, как в зеркале, отражаются происходящие в обществе процессы. Социальная перестройка, переход к демократическим формам жизни - не временное явление. Чем динамичнее развивается общество, тем больше возникает в нем проблем, тем чаще надо изменять его социальные институты и законы. Общество становится образованнее, а потому мы лучше видим его несовершенства и осознаем необходимость постоянно анализировать жизненные ситуации, непрерывно отказываться от чего-то устаревшего,

апробировать и включать в деятельность что-то новое. Идея перестройки образования неслучайно так популярна в мире - она формирует установку новой эпохи: обеспечить единое образовательное пространство и предвидеть перспективы его развития. Цели образования в педагогическом аспекте описываются через понятия «образованность» и «компетентность». Под образованностью понимают качество личности, которое характеризуется способностью использовать в своей познавательной и практической деятельности продукты материального и духовного труда людей, опираясь на общечеловеческие ценности и социальные нормы. Компетентность в большей степени характеризует результаты профессионального образования и включает в себя как содержание профессиональной (прежде всего технологической) подготовки, так и систему непрофессиональных знаний, усвоить которые необходимо в настоящее время каждому специалисту. Отсюда можно заключить, что образованность и компетентность определяют профессионализм работника любой сферы, хотя в современных условиях подобных характеристик для профессионала недостаточно [8. С.109-111].

Существует общепринятое убеждение, что будущее общества, его прогресс и успешность развития зависит от качества образования, уровня образованности людей, наличия квалифицированных специалистов, их профессионализма. В свою очередь, профессионализм любого работника зависит от уровня его образования, профессиональной направленности и личностных характеристик. Будущему миру нужны новые люди: профессионалы, мыслители-реформаторы, творцы-труженики, активные преобразователи себя и своего дела. Реальность убеждает, что если в наше время человек не становится широко образованной, творческой, духовно-нравственной личностью, определившей свое призвание и место в жизни, то в итоге он становится неполноценным специалистом. Вместе с тем в современных условиях рыночной экономики высокое качество образования - один из факторов успешного развития демократических преобразований любого общества.

Как конечный результат функционирования образовательной системы качество образования, с одной стороны, определяет уровень квалификации работников, их способность к адаптации, мобильность, профессиональную пригодность, функциональную грамотность, что необходимо для совершенствования материальной базы общества, а с другой стороны, является основой развития общечеловеческой системы ценностей, способной совершенствовать духовный уровень граждан.

Между тем ставится образовательная сверхзадача подготовки не просто профессионалов, а специалистов высокого уровня профессионализма. Высокий профессионализм требует для своего становления других подходов и предпосылок, более совершенных с точки зрения качества и надежности.

Литература:

1. Аникова Ю.А., Янюк И.А. Основы компьютерной графики в дизайн-моделировании: учеб. пособие. Н.Новгород, 2007.
2. Бердичевский Е. Г. Особенности применения ИКТ в высшем художественно-дизайнерском образовании: Сб. материалов Всероссийской научно-практической конференции «Развивающие информационные технологии в образовании». – Томск, 2010. – С. 59–64.
3. Велихов Е. П. Новая информационная технология в школе // Информатика и образование. 1986. № 1. С. 18-22
4. Гершунский, Б.С. Философия образования / Б.С. Гершунский. – М.: Флинта, 1998. – 250 с.

5. Генисаретский О.И. Проектная культура и концептуализм / Теоретические и методологические исследования в дизайне. Избранные материалы. Ч. I. Труды ВНИИТЭ. Техн. эстетика. Вып. 61. М., 1990. С.160
6. Гирка И.В. Формирования профессиональной компетентности у будущих учителей информатики в процессе профессиональной подготовки // Балтийский гуманитарный журнал. 2015. № 2 (11). С. 42-45.
7. Евладова Н.В., Бурдуковская Е.А., Шумейко А.А. Формирование информационной компетентности будущих экономистов: моногр. Благовещенск, 2006.
8. Камалов Р.Р., Хлобыстова И. Ю., Тутолмин А. А. От информационной компетентности к формированию информационной культуры специалиста // Информатика и образование. 2005. № 2. С. 109-111.
9. Куимова Г.Р. Качество подготовки выпускников высших учебных заведений // Ученые записки Российского государственного социального университета. 2009. № 9. С. 198-201.
10. Лаврентьев С. Ю. Развитие конкурентоспособности будущего специалиста: соотношение личностного и профессионального // Современные наукоемкие технологии. 2016. № 3-1. С. 157-161.
11. Ларин С.Н. Использование современных педагогических технологий для оценки уровня компетентности будущих специалистов / С. Н. Ларин, Т. В. Стебеньева // Международный научно-исследовательский журнал.
12. Муродова, Ш.С. Интеграция цифровых и человеческих компетенций в образовательный процесс: путь к конкурентоспособности студентов / Ш.С. Муродова, Р.С. Назарзода // Вестник Технологического университета Таджикистана. – 2025. – № 3 (62). – С. 114-123. – EDN: MKDJNE
13. Муродова, Ш.С. Цифровое информационное сопровождение формирования профессиональных качеств будущих учителей в системе «вуз-школа» / Ш.С. Муродова, Р.С. Назарзода // Материалы республиканской научно-практической конференции на тему «Научные инновации и изобретения в точных и инженерных науках как ключевой фактор устойчивого развития», посвящённой 35-летию Государственной независимости Республики Таджикистан и «2020-2040 годам: Двадцатилетию изучения и развития естественных, точных и математических наук в области науки и образования» (Технологический университет Таджикистана, город Душанбе, 24-25 апреля 2026 года). – С. 386-390. – EDN: JQPYEZ.
14. Назарзода, Р.С. Саводнокии рақамӣ – салоҳияти калидии омӯзгори муассисаҳои таҳсилоти оӣ / Р. С. Назарзода // Паёми Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. – 2022. – № 4/II(51). – С. 109 – 116. – EDN: WRTEPZ.
15. Назарзода, Р. С. Таҷдид ва такмили раванди тадрис дар пояи истифодаи воситаҳои рақамӣ / Р. С. Назарзода, У. М. Ризвонова // Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. – 2025. – № 4 (58). – С. 229-236. – EDN: SXMDAV.
16. Назарзода, Р. С. Технология ва воситаҳои рақамии арзёбии донишҳои назариявӣ ва малакаю маҳоратҳои амалӣ / Р. С. Назарзода // Маводи форуми байналмилалӣ дар мавзӯи «Саҳми Донишгоҳи технологии Тоҷикистон дар татбиқи саноатикунории босуръати кишвар» (Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, 1 ноябри соли 2025). – С. 320-324. – EDN: NMIZBD.
17. Сейтешев А.П. «Воспитание профессиональной направленности личности как социально-педагогическая проблема». Дисс.1984. С.203-205.
18. Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М., 2008.

19.Чиркова О.А. Педагогические условия формирования социальной компетентности обучающихся рабочим профессиям // Среднее профессиональное образование. 2015. № 3. С. 39-41.

20. Шохиён, Н.Н. Модель формирования вариативного стиля мышления будущих специалистов в условиях цифровой трансформации образования и применения искусственного интеллекта [Текст] / Н.Н. Шохиён, Ш.С. Муродзода, Р.С. Назарзода // Вестник Технологического университета Таджикистана. – 2026. – № 3 (66). – С. 132-141. – EDN: YCIPEO.

РУШДИ ЗАМИНАИ ТАЪЛИМӢ ВА СИФАТҲОИ КАСБИИ ОМУӢЗГОРОНИ ОЯНДА

Дар ин мақола масъалаи ташаккули сифатҳои касбӣ ва рушди мутахассис баррасӣ мешавад. Ба назари мо, ташаккули сифатҳои касбӣ бояд ҳамчун раванди яклухт ва ба ҳам алоқаманд, ки ҳам таълим ва ҳам фаъолияти амалии касбиро фаро мегирад, баррасӣ гардад.

Дар доираи парадигмаи педагогикаи ба омӯзанда нигаронидашуда, таълим фазои бисёрсатҳа – маҷмӯи мураккаби равандҳоеро ташкил медиҳад, ки барои худташаккулёбии шахсият шароит фароҳам меоранд. Ҳамзамон, таълими босифат омили калидӣ дар пешрафти муваффақонаи ислоҳоти демократӣ дар ҳар ҷомеа ба шумор меравад.

Калидвожаҳо: шароит, таълим, фаъолият, раванд, ташаккул, сифат, саводнокӣ, сатҳи таҳсилот, салоҳияти касбӣ, фарҳанг, тафаккур.

DEVELOPING THE EDUCATIONAL BACKGROUND AND PROFESSIONAL QUALITIES OF FUTURE EDUCATORS

This article examines the formation of professional qualities and the development of the specialist. We believe that the formation of professional qualities should be viewed as an integrated, interconnected process spanning both education and professional practice.

Within the paradigm of learner-centered pedagogy, education constitutes a multi-level space—a complex set of processes that create conditions for personal self-development. At the same time, high-quality education is a key factor in the successful advancement of democratic reforms in any society.

Key words: conditions, education, activity, process, formation, quality, literacy, level of education, professional competence, culture, mentality.

Сведения об авторах:

Досова Гулсара Саидахмадовна – старший преподаватель кафедры русского языка и профессионального образования Технологического университета Таджикистана e-Mail: gulsaradosova OO@gmail

Восихова Гулру Хасановна - старший преподаватель кафедры русского языка и профессионального образования Технологического университета Таджикистана e-Mail: Gul Hasani 2606 vgh@mail.com

Ахадова Толехаджон Рустамовна - ассистент кафедры русского языка и профессионального образования Технологического университета Таджикистана e-Mail:toleha 986@ g mail com.

Маълумот дар бораи муаллифон:

Досова Гулсара Саидахмадовна – муаллими калони кафедраи забони русӣ ва таълимоти касбии Донишгоҳи технологии Тоҷикистон e-Mail: gulsaradosova OO@gmail

Восихова Гулру Хасановна - муаллими калони кафедраи забони русӣ ва таълимоти касбии Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон e-Mail: Gul Hasani 2606 vgh@mail.com

Ахадова Толеҳаджон Рустамовна - ассистенти кафедраи забони русӣ ва таълимоти касбии Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон e-Mail: toleha 986@ g mail com.

Information about the authors:

Dosova Gulsara Saidakhmadovna – Senior Lecturer at the department of Russian Language and Professional Education Technological University of Tajikistan e-Mail: gulsaradosova OO@gmail

Vosikhova G. Kh. – Senior Lecturer at the department of Russian Language and Professional Education Technological University of Tajikistan e-Mail: Gul Hasani 2606 vgh@mail.com

Akhadova T. R. – Assistant and Department of Russian Language and Professional Education Technological University of Tajikistan e-Mail: toleha 986@ g mail com.

МОДЕЛҲОИ АМАЛӢ-УСЛУБИИ КАЛИМАҲО ДАР МЕДИАМАТНҲОИ МУОСИР

Зарипов С. А.

Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон

Дар мақола баҳодиҳии услубии калима ва ибораҳои нисбатан маъмули матнҳои самти публитсистӣ дошта анҷом дода шудааст. Дар натиҷаи тақсимои калима ва ибораҳои аз васоити ахбори омма, аз ҷумла сомона ва воситаҳои интернет, ҷамъоварда шуда ҳиссаи фоизии ҳар як воҳиди синтаксисӣ-семантикӣ дар шумораи умумии воҳидҳои маълуми матни публитсистӣ ҳисоб карда шудааст. Тамоили матнҳои муосири рӯзномаҳо ба услуби илмӣ ошкор гардидааст, ки аз нав баррасӣ гаридда ороиши публитсистӣ мегирад. Оиди нозукии ҳудудҳо дар байни услуби публитсистӣ ва дигар услубҳои амалкунанда ҳулосабарорӣ мегардад.

Калимаҳои калидӣ: медиаматн, услуби публитсистӣ, лексикаи публитсистӣ, фарқияти услубӣ, полистилизм.

Дар доираи илми забоншиносӣ эътироф шудааст, ки забони васоити ахбори омма (ВАО) дар байни услубҳои маъмули адабӣ мавқеи ҳалқунандаро ишғол карда дар худ захираҳои онҳоро фаро гирифтааст. Бо ақидаи иддаи муайяни олимони забоншиносӣ “дар он инъикоси умумии забони миллӣ дида мешавад, ки аҳолии мамлакат истифода мекунад.” [1, с.7].

Г.Я. Солганик таърифи зеринро ба услуби “бартаридошта” медиҳад: “Услуби публитсистӣ – ин услуби функционалие мебошад, ки ба доираи васеи муносибатҳои ҷамъиятӣ хизмат мекунад – сиёсӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ, варзишӣ ва дигарон. Хислатҳои хоси онро татқиқотчи чунин қайд мекунад: қиммати коммуникативӣ, баҳодиҳии иҷтимоии воситаҳои забонӣ, талаботи зиддияти созандаи воҳидҳои ахбороти стандартӣ [1, с. 7].

Публицистикаи медиафазо – он соҳаи татбиқи забон мебошад, ки ба омилҳои нави лингвистикӣ бештар ҳассос мебошад. Ба ақидаи В.Г. Костомаров «бе маводи аз рӯзномаҳо гирифташуда ҳозир омузиши яклухти забон, муайянкунии меъёрҳои умумӣ ва омилҳои шохаҳои муҳими услубии он имконнопазир аст» [1, с. 8].

Тағироти имрузаи дар забон бавучудоянда бештар дар калимасозӣ ба чашм мерасанд. Чӣ тавре, ки Н.А. Николина қайд мекунад, калимасозӣ бо истифодаи олооти морфемавии забон сабабгори пайдоиши номҳои нави барои ҷомеа зарур мегардад, ки ҳаракати беамалони равандҳои иҷтимоиро инъикос мекунад. Дар рузнома, ҳамчун маҷмӯи навоариҳои забонӣ, дар заминаи калима ва ибораҳои пурмаҳсул лексемаҳои нави пуррасози захираҳои забон пайдо мегарданд [1, с. 8].

Мавзӯи тадқиқот. Фазаи коммуникатсияи оммавӣ, бо ақидаи забоншиносон, метавонад ҳамчун муҳити мустақили нутқӣ баррасӣ шавад, ки барои истифодаи воситаҳои забонӣ ва дигар соҳаҳои нутқӣ-амалӣ кушода мебошад. Чунин кушодагӣ муҳити коммуникатсияи оммавиرو вайрон накарда, балки хусусияти муҳими он мебошад. Бинобар ҳамин, ҳангоми таҳлили забони медиамаатнҳо бояд мавқеи махсуси услуби маатнҳои рузноманигорӣ дар низоми услубҳои амалии забони тоҷикӣ ба инобат гирифта шавад. Натиҷаҳои тадқиқот нишон доданд, ки моделҳои амалӣ-услубии калимаҳо дар медиамаатнҳои муосир бо гуногуншаклии худ фарқ мекунанд:

- услуби илмӣ (*лингвистикӣ, кибернетикӣ, эмпирикӣ, оморӣ, семантикӣ, математикӣ, топонимикӣ*);
- услуби расмӣ-корӣ (*маъмурӣ, қонунӣ, ҳуқуқӣ, нотариалӣ, расмӣ, минтақавӣ, ташиқӣ*);
- услуби публитсистӣ (*демократӣ, сиёсӣ, коргарӣ, иҷтимоӣ, прогрессивӣ, дипломатӣ, демографӣ, миллий, экстремистӣ, нақшавӣ, саноатӣ, стратегӣ, шаҳрвандӣ, исломӣ, ҷумҳуриявӣ, фашистӣ*);
- лексикаи байниуслубӣ (*пулӣ, молӣ, вокалӣ, касбӣ, мусиқӣ, адабӣ, фикрӣ, илмӣ*).

Дар натиҷаи коркарди оморӣ ҳиссаҳои лексемаҳои услубии маъмул дар матни публистикӣ чунин тақсим шуданд: услуби илмӣ -35%, услуби расмӣ-корӣ – 25%; услуби публитсистӣ - 23%, лексикаи нейтралӣ услубӣ – 17%.

Услуби илмӣ (аксар вақт онро илмӣ-оммавӣ меноманд) роҳи мутобиқ кардани маълумоти мураккаби илмӣ ба аудиторияи васеътар тавассути васоити ахбори рақамӣ ба монанди блогҳо, подкастҳо, видеоҳо ва шабакаҳои иҷтимоӣ мебошад. Ҳадафи асосии чунин мундариҷа тарҷумаи истилоҳоти мураккаб ба забони дастрас бе аз даст додани дақиқии воқеъ ва таҳассус мебошад [2].

Хусусиятҳои асосии мундариҷаи маълумоти илмӣ инҳоянд:

Этимоднокӣ: Истифодаи ҳатмии истинодҳо ба таҳқиқоти аз ҷониби ҳамсолон баррасишуда, пойгоҳҳои додаҳои бонуфуз (масалан, PubMed, Scopus) ва андешаҳои олимони шинохта.

Маъмулгардонӣ: Иваз кардани истилоҳоти танг бо метафораҳо, қиёсҳо ва мисолҳои оддӣ ҳаёти воқеӣ.

Визуализатсия (тасаввурбахӣ): Истифодаи инфографика, моделҳои 3D, графикҳо ва аниматсияҳо барои шарҳ додани мафҳумҳои абстрактӣ (масалан, сохтори атом ё қори шабакаи асаб).

Сторителлинг (қиссабандӣ): Муаррифии мавод тавассути ҳикоя - ҳикоя дар бораи кашфиёт, роҳи драмавӣ як олим ё роҳи ҳалли мушкилоти ҷаҳонӣ.

Қолабҳои калидии мундариҷаи илмӣ маъмул дар ВАО:

Видеоҳои шарҳдиҳанда: Видеоҳои кӯтоҳ ё дароз дар YouTube (масалан, каналҳо ба монанди Kurzgesagt, SciOne, Utopia Show), ки дар онҳо падидаҳои мураккаби физикӣ, биологӣ ё иҷтимоӣ бо ёрии диаграммаҳои баландсифат шарҳ дода мешаванд.

Подкастҳо: Барномаҳои аудиои сӯхбатӣ бо коршиносони даъватшуда, ки дар онҳо тамоюлҳои илмӣ муосир дар формати муколамаи зинда муҳокима карда мешаванд.

Кортчаҳо ва инфографика: Паёмҳои кӯтоҳи визуалӣ дар Telegram ё VKontakte, ки таҳқиқоти тӯлонӣ ба 5-6 слайдҳои осонфаҳм тақсим мекунад.

Лонгрӣдҳо (Longreads): Таҳлили амиқи матнӣ дар платформаҳои махсуси ВАО (N+1, PostNauka, Nabr), ки гузоришҳои дақиқи воқеиро бо муаррифии журналистӣ муттаҳид мекунад.

Хавфҳои асосӣ дар эҷоди чунин мундариҷа:

- хатари соддагардонии аз ҳад зиёд (интихобпазирӣ): барои эҷоди сарлавҳаи ҷолиб, муаллифон аксар вақт моҳияти кашфиётро таҳриф мекунад (мушкилоти "олимон пинҳон буданд..." ё "давои ҳама бемориҳо ёфт шудааст").

- мубориза барои таваҷҷӯҳ: муҳтавои илмӣ бо вақтхушӣ рақобат мекунад, аз ин рӯ муаллифон бояд пайваста мувозинат байни ғоиданокӣ ва арзиши вақтхушӣ пайдо кунанд.

- интихоби салоҳиятнок: офарандаи мундариҷаи медиа бояд қодир бошад, ки илми воқеиро аз илми қалбакӣ фарқ кунад ва қодир бошад, ки манбаъҳои аввалияро ҳонад, на аз дигар ВАО.

Лонгрӣд (аз забони англисӣ "long reading") формати маводи рӯзноманигорӣ ва маркетингӣ мебошад, ки бо матни васеъ ва фарогиршавии амиқ ва ҳамаҷониба ба мавзӯ тавсиф мешавад. Дар мундариҷаи муосири ВАО, лонгрӣдҳо кам аз як варақи матн иборатанд: онҳо дар лоиҳаҳои махсуси мултимедиявӣ бо истифода аз инфографика, аксҳо, видеоҳо ва унсурҳои интерактивӣ ҷойгир карда мешаванд. Дар зер таҳлили муфассали ин формат, хусусиятҳои асосии он ва нақши он дар ВАО-и муосир оварда шудааст.

Аломатҳои калидии лонгрӣд инҳоянд:

Дарозӣ. Одатан, матн аз 1500 то 10000+ калимаро дар бар мегирад. Хондани чунин мавод аз 10-15 дақиқа то якчанд соат вақтро мегирад.

Таҳлили амиқ. Бар хилофи хабарҳои кӯтоҳ, рисолаи тӯлонӣ муносибатҳои сабабу натиҷаро меомӯзад, андешаҳои коршиносон, контексти таърихӣ ва маълумоти бойгониро дар бар мегирад.

Мултимедиа. Матн аз рӯи лангарҳои визуалӣ тақсим карда мешавад: клипҳои видеоӣ, подкастҳои аудиоӣ, харитаҳои интерактивӣ, ҷадвалҳои вақт ва аниматсияҳо.

Қиссагӯӣ. Рисолаи хуби тӯлонӣ ҳамеша ба сохтори қавии драмавӣ асос ёфтааст: муқаддима, таҳияи сюжет, авҷ ва ҳалли он. Қисса аксар вақт дар атрофи як қаҳрамони мушаххас сохта мешавад.

Хулосаҳо. Ҳамин тариқ, хусусияти муҳими забони матни ВАО муосир *полистилизм* мебошад, ки дар ҳудуди як матни рӯзномавӣ истифодаи воҳидҳои забонии мансуб ба қабатҳои гуногунии услубии забони адабии имруза мушоҳида мешавад. Онҳо ба вазифаҳои рузноманигор ва яке аз самтҳои муҳими фаъолияти ӯ – таъсирбахшӣ мувофиқ гардонидани шудаанд [1, с. 8].

Ҳамчунин, дар маҷаллаҳои рузномаҳои соҳавӣ-касбӣ маводи аз ҷониби мутахассисон пешниҳодшаванда услубҳои аз услубҳои заминавии публитсистӣ фарқкунанда ба ҷашм мерасад. Дар онҳо ҳиссаи аксари равияҳои услубӣ кам гардида услуби "касбӣ", ки шоҳаҳои бешумор дорад, афзалият пайдо мекунад.

Storytelling дар мундариҷаи ВАО - як усули интиқоли иттилоот тавассути ҳикояҳои ҷолибест, ки эҳсосотро бедор мекунад ва тамошобин ё хонандаро ҷалб мекунад.

Дар кадом ҷамъаҳо storytelling муҳим аст?

- Нигоҳ доштани тавачҷӯх: Одамон қиссаҳоро нисбат ба рӯйхати рақамҳо ё қоидаҳо беҳтар дар ёд доранд.

- Пайвастигии эҳсосӣ: Қисса ба хонандагон кӯмак мекунад, ки бо қаҳрамон шинос шаванд ва ба муаллиф ё бренд эътимод пайдо кунанд.

-Даъват ба амал: Анҷоми хуб сохташуда одамонро барои харидани маҳсулот, обуна шудан ба канал ё мубодилаи паём ташвиқ мекунад.

-Унсурҳои асосии қисса инҳо шуморида мешаванд:

- Қаҳрамон: Шахсе, ки шунавандагон пайравӣ мекунанд (муштарӣ, эҷодкунандаи мундариҷа ё қаҳрамони тахайюлӣ).

-Низо ё мушкилот: Мушкилоте, ки қаҳрамон бояд паси сар кунад.

-Авҷи аъло: Лаҳзаи шиддати баландтарин ва ҳалли он.

- Ҷанбаи ахлоқӣ: шунавандагон дар охир чӣ ба даст меоранд.

Сторителлингро дар куҷо ва чӣ гуна истифода бурдан мумкин аст:

- Дар шабакаҳои иҷтимоӣ: Блогҳои шахсӣ бар асоси қиссаҳои хурди ҳаррӯза аз ҳаёт сохта шудаанд. Барои маълумоти бештар дар бораи ин технология, мақоларо дар бораи қиссагӯӣ ҳамчун як усули эҷоди мундариҷаи медиа хонед.

-Дар маркетинг: Брендҳо на дар бораи хусусиятҳои маҳсулот, балки дар бораи он ки чӣ гуна он ҳаёти харидорро ба сӯи беҳтар тағйир медиҳад, сӯҳбат мекунанд.

-Дар видеоҳо ва матнҳои тӯлонӣ: Қиссагӯии визуалии иборат аз тасвирҳо, садо ва матн барои эҷоди таҷрибаи пурра фарогир барои тамошобин истифода мебарад.

Талабот ва қоидаҳои эҷоди чунин ҳикояҳо дар таҳқиқоти илмӣ, аз қабili маводҳо оид ба ҳикоянависию муосир, инчунин дар барномаҳои омӯзишии ВАО, ба монанди курси назария ва амалияи ВАО, омӯхта мешаванд.

Намудҳои асосии лонгрид дар ВАО инҳо мебошанд[3]:

Ҳикояи асосӣ. Тавсифи равшани рӯйдод, макон ё падидаи муҳим аз нигоҳи муаллиф ё шоҳидон.

Рӯзноманигорӣ таҳлилӣ. Ошкор кардани далелҳои пинҳон, нақшаҳои фасод ё асрори таърихӣ бо истифода аз ҳуҷжатҳо ва далелҳо.

Профил. Мусоҳибаи амиқ ва эссеи тарҷумаи ҳоли дар бораи шахси машҳур ё баръакс, номаълум, вале беназир.

Тиҷоратӣ/лонгриди брендӣ. Маводи коршиносӣ, ки аз ҷониби ширкат барои ҷалбкардани аудитория, нишон додани таҷрибаи худ ё таблиғи маҳсулот таҳия шудааст.

Адабиёт:

1. Л.Э. Адылова. Функционально-стилистическая дифференциация ограничитель-ных адverbативов в современных медиатекстах. //Лингвистика первой четверти XXI века: тенденции, итоги и перспективы. / Материалы международной междисципли-нарной научной конференции, Тверь-2023, с.7-10.

2. Назаров Р. С. База постфиксов компьютерного морфологического анализа слов таджикского литературного языка. – Доклады АН Республики Таджикистан. – 2006. – т. 49, № 7. – С. 620 - 628. – EDN: OPQZNL.

3. Назаров Р. С. О множестве префиксов таджикского литературного языка. – Доклады АН Республики Таджикистан. – 2006. – т. 49, № 3. – С. 221 - 224. – EDN: OPNVID.

4. Назаров Р. С., Юсупова М. М. Обзор некоторых методов и алгоритмов поиска на неточное соответствие // Материалы 3-ей международной научно-практической

конференции «Модель подготовки специалистов новой формации, адаптированных к инновационному развитию отраслей» (Технологический университет Таджикистана, город Душанбе, 2 - 3 ноября 2012 года). – С. 114-116. – EDN: FRPWLР

5. search?q=научный+стиль+в+медиаконтентах&rlz=1C1GGRV_ruRU968RU968&oq=научный+стиль+в+медиаконтентах&aqs=chrome..69i57.9767j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8

6. search?q=Лонгриды+в+медиаконтентах&sca_esv=84fd5c7f1f0e9bee&rlz=1C1GGRV_ruRU968RU968&biw=1517&bih=644&ei=5MGXaoXAJcqnkdUPo72pyQo&ved=2ahUKEwiFwsqS os-WAxXKU6QEHaNeKqkQ4dUDegQIBhAM&uact=5&oq ...

ПРАКТИКО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ СЛОВ В ТЕКСТАХ СОВРЕМЕННЫХ МЕДИАТЕКСТАХ

В статье представлен стилистический анализ наиболее распространенных слов и фраз в публицистических текстах. В результате распределения слов и фраз, собранных из средств массовой информации, включая веб-сайты и интернет-ресурсы, рассчитана процентная доля каждой синтаксически-семантической единицы в общем количестве известных единиц публицистического текста. Выявлена тенденция современных газетных текстов к научному стилю, который при переосмыслении получает публицистическое оформление. Сделаны выводы о тонкостях границ между публицистическим стилем и другими функциональными стилями.

Ключевые слова: медиатекст, публицистический стиль, публицистическая лексика, стилистическая дифференциация, полистилизм.

PRACTICAL AND STYLISTIC WORD PATTERNS IN MODERN MEDIA TEXTS

This article presents a stylistic analysis of the most common words and phrases in journalistic texts. By distributing words and phrases collected from media sources, including websites and online resources, the percentage of each syntactic-semantic unit in the total number of known units of journalistic text is calculated. A tendency toward a scientific style in modern newspaper texts, which, when reinterpreted, acquires a journalistic form, is revealed. Conclusions are drawn regarding the subtleties of the boundaries between journalistic style and other functional styles.

Key words: mediatext, journalistic style, journalistic vocabulary, stylistic differentiation, polystylism.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Зарипов Саидахмад Асрорович – дотсенти кафедраи барномасозӣ ва зеҳни сунъӣ. e-Mail: saripov65@mail.ru, телефон 935148097, 918457765.

Сведения об авторе:

Зарипов Саидахмад Асрорович – доцент кафедры программирования и искусственного интеллекта. e-Mail: saripov65@mail.ru, телефон 935148097, 918457765.

Information about the author:

Zaripov Saidahmad Asrorovich – docent of the programming and artificial intellect. e-Mail: saripov65@mail.ru, phone: 935148097, 918457765.

УСУЛҲОИ НЕЙРОДИДАКТИКИИ ФАЪОЛГАРДОНИИ РАВАНДҲОИ АЗХУДКУНӢ

Зарипов С. А.

Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

Дар мақола афзалиятҳои асосии талаботи нейропедагогика ва нейро-дидактика барои фардикунонии маълумоти муносири касбӣ шарҳ дода мешавад. Дар ташкили машғулиятҳо аз ҷанни техникӣ-касбӣ ба инобатгирӣ блокҳои гуногуни майнаи сар зарур аст. Дар ин ҷо вариантҳои ба раванди таълим ворид кардани усулҳои нейродидактикие пешниҳод мегарданд, ки ба равандҳои когнитивии таълимгирандагон мусоидат хоҳад кард. Машқҳои таълимии дар ин кор пешниҳодшаванда ҳислати эҷодӣ ва интерактивӣ доранд.

Калимаҳои калидӣ: нейропедагогика, нейродидактика, равандҳои азхудкунии, блокҳои амалии майнаи сар, таълими фанҳои касбӣ-техникӣ.

Муқаддима: Рушди илмҳои когнитивӣ ва ҳамтаъсирии байнифании онҳо мавқеи марказиро дар беҳдошти раванди таълим ишғол кардааст. Дар ҳамсарҳадии неврологияи когнитивӣ, психофизиологияи дифференсиалӣ, нейропсихология ва назарияи педагогӣ таълим нейропедагогика ба вучуд омадааст. Ин ҷанни нейрологӣ қобилияти бо самаранокии баланд ҳал намудани масъалаҳои таълимиро дар таъба ба додаҳо дар бораи ташкили ақлонӣ (майनावӣ)-и равандҳои бадастории донишҳои навӣ гуногун, баҳисобгирӣ фардияти шахсии толибилм ва омӯзгорон дар раванди таълим соҳиб гаштааст. [1, с. 11].

Гузориши масъала: Таъкидҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон вобаста ба эълон кардани солҳои 2020-2040 “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф” таваҷҷуҳи махсусро баҳри ташкили самараноки раванди таълим, ҷустуҷӯи усулҳои мутаассири таълимиро дар тадриси ин гурӯҳи фанҳо тақозо мекунад.

Дар тадриси фанҳои касбӣ-техникӣ самти нави нерубахши ташкилдихандаи когнитивии таълим - фарҳанги риёзӣ-муҳандисӣ пайдо шудааст, ки дар он таҳияи модели фардии толибилм дар заминаи хусусиятҳои синусолӣ, шахсӣ ва инфиродии ӯ дар назар аст. Таълими инфиродӣ гардида ба талаботи парадигмаи таълимии когнитивӣ-салоҳиятӣ ҷавобгӯ мебошад, ки дар он нуқтаи назари нав ба мундариҷаи таҳсилот вобаста ба донишҳо ва малакаҳои донишҷӯ-хатмкунанда аниқ шудааст [1, с. 12]. Дар ҷунин шакли дарки моделҳои таълимӣ муҳимияти махсусро ташаккулёбии маҷмӯи салоҳиятҳои муҳандисӣ-касбии донишҷӯён соҳиб мешаванд. Дар баробари масири маҳини таълимӣ, ки ба хусусиятҳои фардии толибилмон таъба мекунад, дар парадигмаи муносири таълимоти касбӣ-техникӣ вазифаи ҳалкунандаро худмухторӣ ва қори мустақилонаи донишҷӯён дар раванди таълим мебозанд. Талаботи овардашуда зарурати ба раванди таълим ворид кардани назардошти нейродидактиро асоснок мегардонанд.

Талаботи асосии нейродидактикаро меорем, ки дар раванди таълими фанҳои риёзӣ-муҳандисӣ мувафақона татбиқ гардидаанд:

- 1) Бе тасавуроти фазой-риёзӣ дар гузориши масъалаи техникӣ имконнопазир аст;
- 2) Моделҳои формалӣ-амсилавӣ аёнияти гузориш, ҷустуҷӯи усули ҳал ва раванди самараноки натиҷагирӣ таъмин мекунад;
- 3) Таҳияи моделҳо ва ба категорияҳо ҷудо кардани маълумот оиди масъала сарбории махсус ва қобилияти ҷобачогузори донишхоро дар майнаи толибилм ба вучуд меорад;
- 4) Ҳавасмандгардонӣ, водоркунӣ, таъба ба таҷрибаи ҳалли масъалаҳои монанд ба майнаи сари донишҷӯ тақони бавучудоии нуқтаи назари муҳандисӣ мебошад.

Дар ҳамвори таълими фанҳои касбӣ-риёзӣ-техникӣ рушди равандҳои психикӣ-дарккунии шахсият (фаҳмиш, хотира, диққат, фикрронӣ, таҳаюлот), ки ба муҳити когнитивии толибилмон ворид мешаванд, хеле муҳим мегардад.

Барои рафъи пастшавии диққат дар раванди кор бо усули лексионӣ, ҷорӣ кардани саволу ҷавоб ва пешниҳоди ҳалли масъалаи амалӣ бамаврид мешавад. Бештар татбиқи аёният бамаврид аст (варақаи пурсиш, билетҳо, нақша, ҷадвали формулаҳо ва ғ.).

Ҳамин тариқ, қитъаи аввали майнаи сари инсон (қитъаи неруӣ) таъб ва бедории инсонро танзим мекунад. Вазифаҳои қитъаи неруии майнаро ба инобат гирифта устод метавонад диққати толибилро аз як объект ба дигараш ҷалб намояд, то ин ки ба мондашавии ӯ роҳ надихад.

Масалан, ҳангоми омӯзиши мавзӯи функсия устод метавонад диққати донишҷӯро (ҳамчун лаҳзаи проблемавӣ) ба таърифҳои мафҳумҳои хос ҷалб намояд: аргумент, функсия, график ва нулҳои функсия, соҳаи муайяни, камшавӣ ва афзоиши функсия ва дигарон.

Барои пешгирии пастшавии диққати донишҷӯ дар раванди кор бо матн лексия истифодаи матнҳои ғайрихаттӣ (ҷадвал, блок-схема, алгоритм, формула, варақаи пурсиш ва ғ.) айни муддао мебошад.

Қитъаи дуҷуми майнаи сар ҷавобгӯи қабул, коркард ва нигоҳдории маълумоти экстеросептивӣ (биноӣ, шунавоӣ, ҳиссиёти маззавӣ-бӯӣ) мебошад.

Барои роҳ надодан ба камшавии самаранокии дарки иттилоӣ нав ивазкунии фаъолияти нутқи зарур аст: барои фаъолгардони ин қитъаи майна масъала барои мувофиқгардони номгӯ ва расмҳои фигураҳои геометрӣ айнӣ муддаост. Дар расм фигураи геометрӣ тасвир ёфтааст, номбаркунии ҷузъҳо ва метрикаҳои фигура (дарозӣ, бар, баландӣ, биссектриса, радиус, хорда, диаметр, дарозӣ, масоҳат, ҳаҷм) бояд оварда шавад.

Ба рушди қитъаи дуҷуми майна инчунин усулҳои эҷодии кор бо истилоҳоти фанӣ мусоидат карда метавонанд, ки сохтори зеринро доранд: Мафҳуми зиёдатино дар сатр муайян кунед:

- а) Росткунча, периметр, масоҳат, радиус
- б) Давра, радиус, дарозӣ, масоҳат
- в) Доира, диаметр, масоҳат, периметр

Қитъаи сеҷуми майна – блоки барномасозӣ, танзим ва назорат мебошад. Дар ин ҷо ҷорӣ кардани ҷузъҳои алгоритмиронӣ зарур аст. Масалан:

- 1) Дода шудааст: росткунча бо метрикаҳои заминавӣ - дарозӣ a , бар b .
- 2) Метрикаҳои натиҷавӣ: масоҳат S , периметр P .
- 3) Агар $a=b$ бошад, пас фигура квадрат аст: $S=a^2$, $P=4a$
- 4) Вагарна ($a \neq b$) фигура квадрат нест: $S=ab$, $P=2(a+b)$

Заминаи бунёдии фарҳанги муҳандисӣ ва математикӣ

Фанҳои дақиқ асоси бунёдии фарҳанги муҳандисӣ ва математикиро ташкил медиҳанд, ки меъёрҳои қатъии тафаккур, усулҳои таҳлил ва абзорҳоро барои тарроҳии амалӣ муқаррар мекунанд.

Заминаи тафаккури муҳандисӣ.

Забони тавсиф: Риёзиёт ҳамчун забони универсалӣ барои таҳияи қонунҳои физикӣ ва принципҳои муҳандисӣ хизмат мекунад.

Мантиқ ва дақиқӣ: Фанҳои дақиқ (физика, математика, илми компютерӣ) равиши пайваста ва далелнокро барои ҳалли масъалаҳо таълим медиҳанд.

Таҳайюли фазой: Геометрия ва таҳлили математикӣ қобилияти тафаккурро дар моделҳои абстрактӣ ва сеченака инкишоф медиҳанд.

Истифодаи амалӣ ва беҳсозии равандҳои моделсозӣ:

Беҳсозии равандҳо: Истифодаи моделҳои математикӣ ба муҳандисон имкон медиҳад, ки сарборӣ, мустаҳкамӣ ва самаранокии сохторҳоро пеш аз сохтан ҳисоб кунанд.

Табилии рақамӣ: Илми компютерӣ ва математикаи ҳисоббарорӣ имкон медиҳанд, ки ҳисобҳо автоматӣ карда шаванд ва тарроҳии компютерӣ (CAD) амалӣ карда шавад.

Прогнозирование результатов: Законы физики и химии даъот возмозность точно предсказывать поведение материалов и систем в реальных условиях.

Рушди фарҳанги касбӣ

Равиши системавӣ: Муҳандис объектро ҳамчун маҷмӯи унсурҳои ба ҳам алоқаманд ва тобеъ ба қонунҳои қатъӣ меомӯзад.

Фарҳанги дақиқӣ: Кам кардани хатогиҳо ва таваҷҷӯҳ ба ҷузъиёт ба одати касбии мутахассис табдил меёбад.

Маориф қисми муҳими фарҳанги миллати тоҷик аст ва қабул ва истифодаи усулҳои таълим ва тарбия, ки бо анъанаҳо ва арзишҳои он миллат мувофиқанд, ба ҳифз ва тақвияти ҳувияти он мусоидат мекунад.

Рушди мунтазами илм ва маориф ҷанбаи муҳими сиёсати иҷтимоӣ ва қафолати амнияти ҷомеа ва давлат ҳисобида мешавад. Пешвои миллат, Президенти Тоҷикистон, Эмомалӣ Раҳмон, саҳми назаррас дар рушди илм ва амнияти кишвар гузоштааст. Амалҳои қатъии ӯ ба таҳкими истиқлолият ва давлатдорӣ, таъмини сулҳ ва шукуфоии кишвар мусоидат кардаанд ва ӯ барои нақши муҳимаш дар рушди Тоҷикистон сазовори эҳтиром ва эътироф аст.

Тақия ба қудрати зеҳнӣ эҳтироми Ҳукумати Тоҷикистонро ба таърих, тамаддун, илм ва фарҳанги мардуми мо ифода мекунад. Дар тӯли солҳои истиқлолият, ин мавқеи қавии давлат ва ҳукумат ба омили муҳими ягонагӣ, ҳамбастагӣ ва муттаҳидӣ дар ҷомеаи нави Тоҷикистони зебо табдил ёфтааст. Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олӣ таъкид кард, ки дар соҳаи маориф ва илм, новобаста аз шакли моликият, бояд сатҳ ва сифати баланди таълим дар ҳар як муассисаи таълимӣ таъмин карда шавад ва сатҳи умумии таълим бояд беҳтар карда шавад. Ҳамчунин зарур аст, ки назорати азхудкунии донишҳои муосир тақвият дода шавад, наврасон ва ҷавонон ба хондани адабиёти бадеӣ ва илмӣ ташвиқ карда шаванд, қобилиятҳои эҷодии онҳо тақвият дода шаванд ва ба таълими илмҳои табиӣ-риёзӣ диққати бештар дода шавад.

Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон маориф ва илмро яке аз самтҳои стратегии афзалиятноки рушди иқтисоди миллӣ қарор додааст. Ӯ дар мулоқот бо зиёиён ва мутахассисони соҳаҳои илм ва маориф 18 мартӣ соли 2020 таъкид кард: "Имрӯз бе илм, инноватсия ва технологияи иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ қадаме ба пеш гузоштан ғайриимкон аст."

Омодасозии мутахассисони рақобатпазир дар соҳаи илмҳои дақиқ барои бозори меҳнат ба як зарурат табдил меёбад ва аз ин рӯ, ҳар як шахсе, ки дар соҳаи илм ва маориф фаъолият мекунад, бояд мувофиқи қобилиятҳои худ саҳм гузорад. Сирри нест, ки рушди илмҳои дақиқ боиси рушди мутахассисони муосир мегардад ва дар натиҷа самаранокии корхонаҳои саноатиро беҳтар мекунад, ки ин, дар навбати худ, беҳтар шудани сифати зиндагии ҳар як сокини кишварро таъмин мекунад. Танҳо бо истифода аз дониш дар соҳаҳои гуногун мо метавонем ба муваффақият ноил шавем. Аз ин рӯ, муҳим аст, ки ба омӯзиши илмҳои табиӣ, дақиқӣ ва математика таваҷҷӯҳи бештар зоҳир карда шавад ва шароити мусоид барои татбиқи пешрафтҳои илмӣ дар ин соҳаҳо фароҳам оварда шавад.

Адабиёт:

1. Е.Н. Арефьева Нейродидактические приемы активизации психических познавательных процессов при работе с художественным текстом/ Материалы международной междисциплинарной научной конференции, Тверь - 2023, с.11-16.
2. Муродова, Ш.С. Интеграция цифровых и человеческих компетенций в образовательный процесс: путь к конкурентоспособности студентов / Ш. С. Муродова, Р. С. Назарзода // Вестник Технологического университета Таджикистана. – 2025. – № 3 (62). – С. 114-123. – EDN: MKDJHE
3. Назарзода, Р. С. Инновационные методы обучения математике с использованием цифровых технологий [Текст] / Р. С. Назарзода, Ш. С. Муродзода // Вестник Технологического университета Таджикистана. – 2026. – № 2 (65). – С. 149-157. – EDN: KOSRSX.
4. Назарзода, Р. С. Тачдид ва такмили раванди тадрис дар пояи истифодаи воситаҳои рақамӣ / Р. С. Назарзода, У. М. Ризвонова // Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. – 2025. – № 4 (58). – С. 229-236. – EDN: SXMDAV.
5. Назарзода, Р. С. Технология ва воситаҳои рақамии арзёбии донишҳои назариявӣ ва малакаю маҳоратҳои амалӣ / Р. С. Назарзода // Маводи форуми байналмилалӣ дар мавзӯи «Саҳми Донишгоҳи технологии Тоҷикистон дар татбиқи саноатикунонии босуръати кишвар» (Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, 1 ноябри соли 2025). – С. 320-324. – EDN: NMIZBD.
6. Шохиён, Н.Н. Модель формирования вариативного стиля мышления будущих специалистов в условиях цифровой трансформации образования и применения искусственного интеллекта [Текст] / Н. Н. Шохиён, Ш. С. Муродзода, Р. С. Назарзода // Вестник Технологического университета Таджикистана. – 2026. – № 3 (66). – С. 132-141. – EDN: YCIPEO

НЕЙРОДИДАКТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ АКТИВАЦИИ ПРОЦЕССОВ ПОЗНАНИЯ

В статье рассматриваются основные приоритеты требований нейропедагогики и нейродидактики к индивидуализации современного профессионального образования. При организации занятий по техническим и профессиональным дисциплинам необходимо учитывать различные блоки мозга. Здесь представлены варианты внедрения нейродидактических методов в образовательный процесс, которые будут способствовать познавательным процессам учащихся. Представленные в работе учебные упражнения носят творческий и интерактивный характер.

Ключевые слова: нейропедагогика, нейродидактика, психические познавательные процессы, функциональные блоки мозга, обучение профессионально - техническим дисциплинам.

NEURODIDACTIC METHODS FOR ACTIVATION OF COGNITIVE PROCESSES

This article examines the key priorities of neuropedagogy and neurodidactics for the individualization of modern vocational education. When organizing classes in technical and vocational disciplines, it is necessary to consider the various components of the brain. This article presents options for integrating neurodidactic methods into the educational process to facilitate students' cognitive processes. The educational exercises presented in this paper are creative and interactive.

Key words: neuropedagogy, neurodidactics, mental cognitive processes, functional blocks of the brain, teaching vocational and technical disciplines.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Зарипов Саидахмад Асрорович – дотсенти кафедраи барномасозӣ ва зеҳни сунъӣ. e-Mail: saripov65@mail.ru, телефон 935148097, 918457765.

Сведения об авторе:

Зарипов Саидахмад Асрорович – доцент кафедры программирования и искусственного интеллекта. e-Mail: saripov65@mail.ru, телефон 935148097, 918457765.

Information about the author:

Zaripov Saidahmad Asrorovich – docent of the programming and artificial intellect. e-Mail: saripov65@mail.ru, phone: 935148097, 918457765.

ТАТБИҚИ УСУЛҲОИ ФАЪОЛ ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМ

Зарипов С. А., Абдуллозода Н. С.

Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

Дар мақола хусусияти татбиқи усулҳои фаъоли таълим баррасӣ мегарданд. Имконияти татбиқи усулҳои фаъол дар марҳилаҳои муайяни раванди омӯзиш мавриди назар қарор мегирад. Усулҳои интерактивӣ ҳамчун қисми ногусастани усулҳои фаъол пешниҳод карда мешавад. Нақши назарраси усулҳои интерактивӣ дар ташкили муколама ва ҳамкориҳои созандаи байни донишдӯзон ва омӯзгорон, ҳамбастагии донишҷӯён дар раванди кор дар гурӯҳ ҳамчун мусоидатгари шароит барои ташаббуси толибилмон арзёбӣ мегардад.

Минбаъд, дар мақола, таснифи усулҳои интерактивии таълим дар вазъи имрӯзаи таълиму тарбия анҷом дода мешавад. Таъмини намудани шароит барои татбиқи амиқи ҷамъаҳои ташаккулдиҳандаи мутахассиси оянда ҳамчун омили ҳалқунандаи омӯзиши муштарак ба сифати унсури ҳалқунанда баррасӣ мешавад.

Имкониятҳои омӯзиш тариқи бозихо, махсусан бозихои тичорӣ, дар ҳалли мушкилоти мушаххаси амалӣ қарор гирифтаанд. Мавқеи ҳалқунандаи супоришҳои эҷодӣ дар байни усулҳои муассири таълими интерактивӣ муайян мегардад.

Калидвожаҳо: усулҳои фаъоли таълим, раванди таълим, усулҳои интерактивӣ, раванди таълим, мактаби оӣ, супоришҳои эҷодӣ, проблемагузорӣ, муҳокимаронӣ, натиҷагирӣ, лексияи интерактивӣ.

Усулҳои фаъоли таълимро дар марҳилаҳои гуногуни раванди таълим истифода бурдан мумкин аст [1, с. 321].

1) *Ба даст овардани дониши ибтидоӣ.* Ин метавонад лексияи масъалагузорӣ, муҳокимаи эвристикӣ, муҳокимаи синфӣ ва ғайраро дар бар гирад.

2) *Арзёбӣ (тақвият)-и дониш* бо истифода аз усулҳо ба монанди тафаккури коллективӣ, санҷиш ва ғайра.

3) *Инкишофдиҳии малака ва салоҳиятҳои касбӣ* дар асоси дониш ва инкишоф додани қобилиятҳои эҷодӣ, эҳтимолан бо истифода аз усулҳои омӯзиши симулятсияшуда, бозӣ ва ғайрибозӣ.

Усулҳои интерактивӣ. Ин усулҳо ба донишҷӯён имконияти муоширати мутақобиларо медиҳанд, ки бо якдигар баҳс кунанд. Омӯзиши интерактивӣ муколамаи тарафайни ҳамаи донишҷӯён (аз ҷумла муаллим)-ро дар назар дорад. Ин тарзи омӯзиш усулҳои бо равиши ба донишҷӯ нигаронидашударо фаро мегирад. Ингуна усулҳо омӯзиши муштарақ (омӯзиши коллективӣ, ҳамкорӣ)-ро дар бар мегиранд: дар ин ҳолат ҳам донишҷӯ ва ҳам муаллим иштирокчиёни раванди омӯзиш мебошанд. Устод асосан танҳо ташкилкунандаи раванди омӯзиш, роҳбари гурӯҳ, роҳнамо ва мусоидатгари шароит барои ташаббуси донишҷӯён мебошад. Омӯзиши интерактивӣ дар заминаи муоширати мустақими донишҷӯён ва таҷрибаҳои худӣ онҳо ва оппонентҳо сурат мегирад, чунки кулли машқҳои интерактивӣ ба таҷрибаи худӣ донишҷӯ низ таъя мекунад. Дониш ва малакаҳои нав дар асоси чунин таҷриба ташаккул меёбанд. Таснифоти усулҳои интерактивии таълим чунин аст:

1. Вазифаҳои эҷодӣ.
2. Кор дар гурӯҳҳои хурд.
3. Бозиҳои таълимӣ.
 - 3.1. Бозиҳои нақшӣ.
 - 3.2. Бозиҳои корӣ.
 - 3.3. Бозиҳои таълимӣ.
4. Истифодаи захираҳои тахассусӣ-таҷрибавӣ.
 - 4.1. Даъвати мутахассис.
 - 4.2. Сафарҳо.
5. Лоихаҳои иҷтимоӣ.
 - 5.1. Мусобиқаҳо.
 - 5.2. Намоишгоҳҳо, намоишҳо, ва ғайра.
6. Ҷолибгардонӣ (намудҳои гуногун).
7. Омӯзиш ва мустақкам кардани маълумоти мавзӯи нав.
 - 7.1. Лексияи интерактивӣ.
 - 7.2. Донишҷӯ ҳамчун муаллим.
 - 7.3. Кор бо воситаҳои визуалӣ.
 - 7.4. Ҳама ба ҳама таълим медиҳанд.
 - 7.5. Истифода ва таҳлили маводҳои видеоӣ ва аудиоӣ;
 - 7.6. Супориши амалӣ, омӯзиши мавридӣ; таҳлили вазъиятҳо аз таҷрибаи иштирокчӣ;
8. Кор бо ҳуҷҷатҳо.
 - 8.1. Тартиб додани ҳуҷҷатҳо.
 - 8.2. Кори хаттӣ, ки мавқеи худро асоснок мекунад.
9. Муҳокимаи масъалаҳои мураккаб ва баҳсангез.
10. Санҷиш, имтиҳон бо таҳлили минбаъдаи натиҷаҳо.

Раванди педагогӣ дар мактаби олий пешбинӣ мекунад, ки рушди ҳадди аксари соҳаҳои зеҳнӣ, эҳсосӣ ва иродаи шахс, ташаккули манфиатҳо ва қобилиятҳои маърифатӣ ва фаъолияти эҷодии мутахассисони ояндаро таъмин мекунад.

Ҳангоми омӯзиши кормандони сатҳи миёна, усулҳои фаъоли омӯзиш истифода мешаванд, ки дар он донишҷӯён "субъекти" омӯзиш мебошанд, вазифаҳои эҷодиро иҷро мекунад, манипуляция мекунад ва бо муаллим муколама мекунад. Усулҳои асосӣ вазифаҳои эҷодӣ, саволҳо аз донишҷӯён ба муаллим ва аз муаллим ба донишҷӯён мебошанд.

Нақши назарраси омӯзиши интерактивӣ ин аст - омӯзише, ки бар асоси муоширати ҳамаи донишҷӯён, аз ҷумла муаллим, асос ёфтааст. Ин усулҳо бо равиши донишҷӯ - марказ

бештар мувофиқанд, зеро онҳо омӯзиши муштарак (омӯзиши коллективӣ, ҳамкорӣ)-ро дар бар мегиранд, ки ҳам донишҷӯён ва ҳам муаллимон иштирокчиёни раванди омӯзиш мебошанд. Муаллим аксар вақт танҳо ҳамчун ташкилкунандаи раванди омӯзиш, роҳбари гурӯҳ ва эҷодкунандаи шароит барои ташаббуси донишҷӯён амал мекунад.

Муаллимон дар дарсҳои худ омӯзишро тариқи бозӣ истифода мебаранд. Омӯзиш тариқи бозӣ як шакли омӯзиш дар вазъиятҳои тақлидӣ мебошад, ки барои аз нав эҷод ва азхуд кардани таҷрибаи иҷтимоӣ дар ҳама зухуроти он: дониш, малака, қобилият ва фаъолияти эҳсосӣ-арзёбӣ нигаронида шудааст. Хусусиятҳои омӯзиш тариқи бозӣ инҳоянд: фаъолияти эҷодӣ ва озодамалӣ; рақобат байни иштирокчиён ҳангоми бозӣ; хусусияти тақлидӣ доштани фаъолият, ки ҷанбаи касбии ҳаёти шахсро модел мекунад; маҳдудиятҳо дар макон, давомнокӣ, фазо ва вақт.

Ҳангоми интиҳоб ва таҳияи вазъиятҳои амалӣ, талаботи зерин ба назар гирифта мешаванд: мундариҷаи вазъият воқеаҳо ва далелҳои воқеиро инъикос мекунад.

Бозиҳои тичорӣ барои ҳалли мушкилоти мушаххаси амалӣ ва ба даст овардани малакаҳо барои иҷрои вазифаҳои мушаххас равона карда шудаанд.

Бозиҳои нақшбозӣ ба донишҷӯён имкон медиҳанд, ки рафтор ва амалҳои шахси мушаххасро дар вазъияти ҳаёли машқ кунанд. Барои гузаронидани ин бозиҳо, модели вазъият таҳия карда мешавад ва нақшҳо ба донишҷӯён тақсим карда мешаванд. Усулҳои фаъоле, ки барои ба даст овардани ибтидоии дониш нигаронида шудаанд, рушди тафаккур, манфиатҳои маърифатӣ ва қобилиятҳо, инчунин рушди малакаҳо ва қобилиятҳои худомӯзиро мусоидат мекунанд, аммо вақти зиёдро талаб мекунанд.

Дар амалияи таълими фанҳои математика усулҳои гуногуни омӯзиши интерактивӣ истифода мешаванд, ки ба ҳамкориҳои педагогӣ байни муаллим ва донишҷӯён мусоидат мекунанд.

Барои ҳалли вазифаҳои таълимӣ ва омӯзишӣ шаклҳои зерини интерактивӣ истифода мешаванд: сафарҳои интерактивӣ; истифодаи технологияҳои парванда; конфронсҳои видеоӣ; муҳокимаҳои мизи мудаввар; фикрронӣ; баҳсҳо; гурӯҳҳои фокусӣ; бозиҳои тичорӣ ва нақшбозӣ; омӯзиши парвандаҳо; муҳокимаҳои гурӯҳӣ; чаласаҳои омӯзишӣ.

Истифодаи моҳирона аз усулҳо ва усулҳои фаъол ва интерактиви таълим барои ноил шудан ба ҳадафҳо ва вазифаҳои мушаххаси таълимӣ ба афзоиши шавқу рағбати маърифатии донишҷӯён мусоидат мекунад.

Супоришҳои эҷодӣ ҳамчун усули самараноки интерактивӣ

Супоришҳои эҷодӣ як усули муассири таълими интерактивӣ мебошанд, зеро онҳо ба муоширати фаъол, манфиатҳои амалӣ ва набудани як ҷавоби дуруст таъя мекунанд. Донишҷӯён на танҳо дониши тайёрро аз муаллим мегиранд, балки худашон роҳҳои ҳалро пайдо мекунанд ва тафаккури интиқодӣ ва эҷодкориро инкишоф медиҳанд.

Хусусиятҳои вазифаҳои эҷодӣ:

Ҳамкорӣ: Донишҷӯён якҷоя дар гурӯҳҳо кор мекунанд, баҳс мекунанд, ақидаҳоро муҳокима мекунанд ва ба якдигар кӯмак мерасонанд.

Ҷоидаҳои амалӣ: Вазифаҳо бо ҳаёти воқеӣ ва таҷрибаҳои оянда зич алоқаманданд.

Анҷоми қушода: Вазифа ҷавоби қатъии муайян надорад, ки ҷустуҷӯи равишҳои ғайримуқаррариро ҳавасманд мекунад.

Нақши муаллим: Муаллим аз лектор будан дар назди тахтаи синф даст мекашад ва ба мураббӣ ё ташкилкунандаи раванд табдил меёбад.

Бартариҳои ин равиш: Таваҷҷӯҳро ба омӯзиш ва ҷалби донишҷӯён дар раванд афзоиш медиҳад. Бахотиргириро тавассути таҷрибаи шахсӣ беҳтар мекунад. Малакаҳои кори дастаҷамъона ва муоширатро инкишоф медиҳад.

Кор дар гурӯҳҳои хурд ва бозиҳои таълимӣ

Корҳои гурӯҳӣ ва бозиҳои таълимӣ яке аз роҳҳои муассиртарини рушди муошират, тафаккури интиқодӣ ва малакаҳои ҳалли муштараки мушкилот (малакаҳои нарма) ҳам дар кӯдакон ва ҳам дар калонсолон мебошанд. Бозиҳои стрессро коҳиш медиҳанд, иштирокчиёро ҷалб мекунанд ва омӯзиши амалиро мусоидат мекунанд.

Бозиҳои барои рушди муошират ва фаҳмиш, ки барои бартараф кардани монеаҳои забонӣ ё муоширатӣ, инчунин қобилияти баён кардани андешаҳои худ нигаронида шудаанд.

Бозиҳои тичорӣ ва нақшбозӣ (барои донишҷӯён ва калонсолон) барои рушди малакаҳои касбӣ ба тақлид кардани вазъиятҳои воқеӣ ва корӣ мусоидат мекунанд.

Лоихаҳои иҷтимоӣ ҳамчун усули интерактивии таълимӣ.

Лоихаи иҷтимоӣ яке аз усулҳои интерактивии таълим аст, ки назарияро бо амалии воқеӣ тавассути ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ кунун пайваст мекунанд.

Хусусиятҳои асосии усул:

Ҳамкории фаъол: Донишҷӯён на танҳо дониш мегиранд; онҳо дар гурӯҳҳо кор мекунанд ва бо коршиносон ва сокинон ҳамкорӣ мекунанд.

Самараи амалӣ: Ин кор боиси маҳсули воқеӣ ё беҳбудӣ дар ҳаёти ҷомеа мегардад (масалан, маъракаи экологӣ ё кӯмак ба паноҳгоҳ).

Рушди малакаҳо: Ин усул тафаккури интиқодӣ, роҳбарӣ, ҳамдардӣ ва масъулиятро инкишоф медиҳад.

Марҳилаҳои лоиха:

Проблемагузорӣ: Пайдо кардани масъалаи муҳими иҷтимоӣ (экология, волонтерӣ).

Нақша: Муқаррар кардани ҳадафҳо, таъин кардани нақшҳо ва ҷамъовари маълумот.

Амалисозӣ: Баргузори чорабиниҳо, фаъолиятҳои банақшагирифташуда ё эҷоди як захираи муфид.

Натиҷа: Таҳлили натиҷаҳо ва муаррифии лоиха ба аудитория.

В.А. Крутилин бар он ақида аст, ки "омӯзиши интерактивӣ" ин аст [2]:

- омӯзише, ки ҳамкории байни донишҷӯён ва муаллимо дар бар мегирад (ки метавонад мустақим ё ғайримустақим бошад), ки имкон медиҳад ғояҳои омӯзиши мутақобила ва равандҳои тафаккури коллективӣ дар омӯзиш амалӣ карда шаванд;

- раванди муошират "дар асоси баробар", ки дар он ҳамаи иштирокчиён омодаанд иттилоот мубодила кунанд, андешаҳои худро баён кунанд ва нуктаи назари худро дар бораи мушкилот ҳимоя кунанд;

- омӯзише, ки таҳлили мушкилот ва вазъиятҳои воқеиро дар бар мегирад (вазифаи омӯзиши ғайриҷолиб ва беаҳамият ба ҷалби донишҷӯён ноком мешавад).

Ба гуфтаи А.Ю. Прилепо, усулҳои таълими интерактивӣ фаъолиятҳои ба ҳам алоқаманд ва ҳамкорӣ байни донишҷӯён ва муаллим мебошанд, ки дар он ҳамаи иштирокчиёни раванди таълим бо ҳамдигар ҳамкорӣ мекунанд, иттилоот мубодила мекунанд, мушкилотро якҷоя ҳал мекунанд, вазъиятҳоро тақлид мекунанд, амалҳои якдигар ва рафтори худро арзёбӣ мекунанд ва худро дар фазои воқеии ҳамкорӣ барои ҳалли муштараки мушкилот фаро мегиранд [2].

Адабиёт:

1. Абдуллозода Н.С., Зарипов С.А. Саҳми технологияҳои иттилоотӣ дар таъмин кардани сифати оморасозии хатмкунандагон // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Навовариҳои илмӣ ва ихтироъкорӣ дар фанҳои дақиқ ва муҳандисӣ»

ҳамчун омили калидии рушди устувор» бахшида ба 35-солагии Истиқлолияти давлатии ҚТ ва «Солҳои 2020-2040: истсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» (24-25 апрели соли 2026) с.320-324. Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, 24-25 апрели соли 2026.

2. Мамадшоев, М.М. Использование искусственного интеллекта для онлайн-обучения / М. М. Мамадшоев, Р. С. Назарзода // Материалы республиканской научно-практической конференции на тему «Научные инновации и изобретения в точных и инженерных науках как ключевой фактор устойчивого развития», посвящённой 35-летию Государственной независимости Республики Таджикистан и «2020-2040 годам: Двадцатилетию изучения и развития естественных, точных и математических наук в области науки и образования» (Технологический университет Таджикистана, город Душанбе, 24-25 апреля 2026 года). – С. 370-375. – EDN: VDXPDV

3. Муродова, Ш. С. Интеграция цифровых и человеческих компетенций в образовательный процесс: путь к конкурентоспособности студентов / Ш. С. Муродова, Р. С. Назарзода // Вестник Технологического университета Таджикистана. – 2025. – № 3 (62). – С. 114-123. – EDN: MKDJNE

4. Назарзода, Р. С. Инновационные методы обучения математике с использованием цифровых технологий [Текст] / Р. С. Назарзода, Ш. С. Муродова // Вестник Технологического университета Таджикистана. – 2026. – № 2 (65). – С. 149-157. – EDN: KOSRSX.

5. Назарзода, Р. С. Муҳити рақамии таълим ва технологияҳои рақамӣ дар низоми таҳсилоти муосир / Р. С. Назарзода, У. М. Ризвонова // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Навовариҳои илмӣ ва ихтироъкорӣ дар фанҳои дақиқ ва муҳандисӣ ҳамчун омили калидии рушди устувор» бахшида ба 35-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва «Солҳои 2020-2040: Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» (Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, 24-25 апрели соли 2026). – С. 390-398. – EDN: BCJQZX.

6. Назарзода, Р. С. Рақамикунонии раванди таълим: абзорҳои рақамии маъмул барои омӯзиш ва санҷишу арзёбӣ / Р. С. Назарзода // Фурӯғи илм: маҷаллаи байналмилалӣ илмӣ. – 2025. – № 4(08). – С. 18-26. – EDN: LIPLCI.

7. Шохиён, Н. Н. Модель формирования вариативного стиля мышления будущих специалистов в условиях цифровой трансформации образования и применения искусственного интеллекта [Текст] / Н. Н. Шохиён, Ш. С. Муродова, Р. С. Назарзода // Вестник Технологического университета Таджикистана. – 2026. – № 3 (66). – С. 132-141. – EDN: YCIPEO.

8. <https://science-education.ru/article/view?id=25028>

ПРИМЕНЕНИЕ АКТИВНЫХ МЕТОДОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

В статье рассматриваются особенности применения активных методов обучения. Рассматривается возможность применения активных методов на определенных этапах учебного процесса. Интерактивные методы представлены как неотъемлемая часть активных методов. Оценивается значительная роль интерактивных методов в организации диалога и конструктивного сотрудничества между учениками и преподавателями, солидарности учеников в процессе работы в группе как фактора, способствующего формированию инициативы учеников.

Далее в статье проводится классификация интерактивных методов обучения в современном состоянии образования и воспитания. В качестве решающего фактора

совместного обучения рассматривается создание условий для глубокой реализации формирующих аспектов будущего специалиста.

Отмечаются возможности обучения посредством игр, особенно деловых игр, при решении конкретных практических задач. Определяется решающее место творческих заданий среди эффективных методов интерактивного обучения.

Ключевые слова: активные методы обучения, образовательный процесс, интерактивные методы, образовательный процесс, высшее образование, творческие задания, решение проблем, дискуссия, выводы, интерактивная лекция.

APPLICATION OF ACTIVE METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

The article discusses the features of the implementation of active teaching methods. The possibility of applying active methods at certain stages of the learning process is considered. Interactive methods are presented as an integral part of active methods. The significant role of interactive methods in organizing dialogue and constructive cooperation between students and teachers, student solidarity in the process of working in a group is assessed as a facilitator of conditions for student initiative.

Further, in the article, a classification of interactive teaching methods is carried out in the current state of education and upbringing. Providing conditions for the deep implementation of the formative aspects of the future specialist is considered as a decisive factor in joint learning as a decisive element.

The possibilities of learning through games, especially business games, in solving specific practical problems are noted. The decisive place of creative tasks among effective methods of interactive teaching is determined.

Keywords: active teaching methods, educational process, interactive methods, educational process, higher education, creative tasks, problem solving, discussion, conclusions, interactive lecture.

Маълумот дар бораи муаллифон:

Зарипов Саидахмад Асрорович – дотсенти кафедраи барномасозӣ ва зеҳни сунъӣ. e-Mail: saripov65@mail.ru, телефон 935148097, 918457765.

Абдуллозода Начибулло – мудири кафедраи барномасозӣ ва зеҳни сунъӣ. телефон 988575259.

Сведения об авторах:

Зарипов Саидахмад Асрорович – доцент кафедры программирования и искусственного интеллекта. e-Mail: saripov65@mail.ru, телефон 935148097, 918457765.

Абдуллозода Наджибулло – заведующий кафедрой программирования и искусственного интеллекта. телефон 988575259.

Information about the authors:

Zaripov Saidahmad Asrorovich – docent of the programming and artificial intellect department. phone: 935148097, 918457765.

Abdullozoda Najibullo – Head of the Department of Programming and Artificial Intelligence. phone: 988575259

АКВАФАБА – ИННОВАТСИЯ ДАР ТЕХНОЛОГИЯИ МАҲСУЛОТИ ОРДӢ-ҚАННОДӢ

Икромӣ М. Б., Назаров Д. Н.

Донишгоҳи технологии Тоҷикистон.

Дар мақола миқдори ва арзиши биологии сафедаҳои таркиби нахӯд, лӯбиёи сурхи навъи "Делфин" ва лӯбиёи сафеди навъи "Чашми сиёҳ", ки дар Тоҷикистон парвариш шудааст, баррасӣ мешавад. Арзиши биологӣ ва тавозуни сафедаҳои лӯбиёгӣҳои омӯхташуда дар асоси нишондиҳандаҳои скори аминокислотаҳо ва нишондодҳои дигари қимати биологии сафедаҳо, ба монанди коэффитсиенти фарқияти скори аминокислотаҳо, коэффитсиенти истифодаи аминокислотаҳо ва коэффитсиенти оқилонаи таркиби аминокислотаҳо, муайян карда шуданд. Натиҷаҳои бадастоварда арзиши мутавозин ва нисбатан баланди биологии сафедаҳои навъҳои нахӯд ва лӯбиёи омӯхташударо, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон парвариш карда мешаванд, нишон медиҳанд.

Калидвожаҳо: лӯбиёгӣҳо, нахӯд, лӯбиё, сафедаҳо, аминокислотаҳо, арзиши биологӣ

Солҳои охир диққати олимони ва мутахассисони соҳаи истеҳсоли маҳсулоти хӯрокаи солиро масъалаи дарёфт намудани ашёи нав ва ғайрианъанавӣ, ки ба баданд кардани қимати биологӣ ва ғизоии маҳсулот ва ба он бахшидани хосиятҳои функционалӣ мусоидат мекунад, ҷалб кардааст. Таҳлили адабиёти илмӣ марбут ба ин мавзӯ нишон медиҳад, ки манбаҳои зиёди чунин ашёи дорой моддаҳои зарурӣ ва функционалӣ пашниҳод шуда, ба технологияи маҳсулоти хӯрока татбиқ гардидаанд. Яке аз чунин ашёҳои ғайрианъанавӣ аквафаба мебошад. Аквафаба аз ҷониби як қатор олимони таҳқиқ шудааст.

Муаллифони адабиёти калидӣ дар бораи аквафаба муҳаққиқони рус, аз қабили Н.Т. Шамкова, Т.А. Симоненко, Т.В. Тютюник ва В.О. Якушева, инчунин нашрияҳо дар бораи технологияи маҳсулотҳои ордӣ ва қаннодӣ (масалан, Донишгоҳи давлатии аграрии Кабардино-Балкар) ва истифодаи аквафаба ҳамчун ивазкуандаи тухмо дар бар мегиранд.

Инчунин, якқатор муаллифони аз ҷумлаи Наталия Тимофеевна Шамкова, Татьяна Алексеевна Симоненко, ва дигарон аквафабаро ҳамчун компоненти шириниҳо меомӯзад, мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор додаанд.

Муҳаққиқони Донишгоҳи давлатии аграрии Кабардино-Балкар: Технологияҳои истеҳсоли маҳсулотҳои ордӣ-қаннодӣ ва қаннодиро бо истифода аз аквафаба таҳия карданд, ки намудҳои гуногуни оилаи лӯбиёгӣҳо мавриди таҳлили таркибӣ қарор дода шуд.

Аквафаба моеъи дорой хусусияти часпакидошта, ки пас аз пухтани лӯбиёгӣҳо (нӯт, навъҳои лӯбиё, нахӯд) ё моеъи нахӯди консервшуда боқӣ мемонад ва аз сафеда ва оҳар бой буда, дар натиҷаи коркарди технологӣ ба кафк табдил ёфта, ҳамчун ивазкуандаи сафедии тухм истифода гардида, дар технологияи маҳсулотҳои нонӣ ва ордӣ-қаннодӣ ҳамчун стабилизатор истифода бурда мешавад.

Ҳар қадар ашёи хоми лӯбиёгӣ муддати тӯлонӣ ҷушонида шаванд, таркиби ғизоии аквафаба ҳамон қадар аз моддаҳои биологӣ бойтар мешавад (сафедаҳо ва ширешҳои бештар), ки кафккуниро беҳтар мегардонад, ба даст оварда мешавад.

Омодасозии аквафаба ҳангоми полоиш, ин тоза кардани боқимондаҳои саҳти лӯбиё ба ҳисоб меравад.

Истифодаи аквафаба дар саноати нонпазӣ ин лат задан ва кафк кардан аст: Мисли сафедии тухм, аквафаба ба кафки устувор табдил меёбад, ки он дар истеҳсоли меренгаҳо, макаронҳо, кулчақандҳо, кафк ва кремҳо мавриди истифода қарор дода мешавад.

Воситаи пайвастунанда дар компонентҳо доништа шуда, ивазкунандаи сафедии тухми мурғ дар дастурамалҳои истеҳсоли кулчақандҳо, маффинҳо, пирогҳо ва тортҳо ба шумор меравад.

Аквафаба, ки ҳамчун эмулгаторҳо, дар раванди технологияи истеҳсоли маҳсулотҳои ордӣ-қаннодӣ истифода мегарданд, ба устувории таркиби хамираҳо мусоидат намуда, дар истеҳсоли кремҳо ва якқатор намудҳои маҳсулотҳои ордӣ-қаннодӣ пешбинӣ гардидааст.

Метавонад, ҳамчун маҳсулоти парҳезӣ истифода гардад, зеро дорои миқдори ками холестерин ва раған буда, раванди ҳазмшавиро осон мегардонад.

Яке аз намунаҳои маҳсулоти қаннодӣ, ки дар онҳо аквафаба истифода мешавад, ин беэмебошад. Он аслан дар натиҷаи латзани қобилияти зиёди кафкҳосилкуниро дорад.

Хусусиятҳои кафккунии аквафаба ҳамчун маводи ивазкунанда бо мавҷудияти сафедаҳои ҳалшаванда ба кафки устувор ва ба сафедии тухм монанд, хуб омехта мешавад.

Тадқиқотчиёне, ки тавассути ташкилоти Research Gate кор мекунанд, нашрияҳои зиёдеро оид ба таҳияи маҳсулоти нави хӯрокворӣ, аз ҷумла истифодаи сафедаҳои растанӣ ва эмулгаторҳо ба нашр расонидаанд. Онҳо аквафабаро ҳамчун ивазкунандаи сафедии тухми мурғ дар истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ пешниҳод намуда, иброз доштанд, ки истифодаи аквафаба дар маҳсулотҳои ордӣ-қаннодӣ ва қаннодӣ нисбати сафедии тухми мурғ бартариҳои зиёд дорад.

Сараввал дар натиҷаи лат задани сафедии тухми мурғ ҳаҷми он то 3 дар сад (%) баланд гардида, аз ҷиҳати микробиологӣ дар организми инсон эҳтимоли расонидани хатари зиёд дорад.

Дигар омили истифодаи сафедии тухми мурғ дар маҳсулотҳои ордӣ-қаннодӣ ва қаннодӣ дар он аст, ки аз ҷиҳати иқтисодӣ нисбат ба аквафаба ба монанди дастрасӣ ва нарх тафовути зиёд дорад.

Бартариҳои истифодаи аквафаба дар маҳсулотҳои ордӣ-қаннодӣ ва қаннодӣ шакарӣ дар он аст, ки дар натиҷаи коркарди он нисбат ба ҳаҷми сафедии тухми мурғ дар як вази муайян барои ҳарду ашёи хоми истифодашаванда 3 то 4 маротиба зиёд буда, аз ҷиҳати экологӣ тоза ва безарар мебошад.

Аквафаба хусусиятҳои табобатӣ дошта, миқдори ками холестерин ва раған дорад ва ҳамчун маҳсулоти парҳезӣ низ истифода мегардад.

Маҳсулоти табиӣ ва дастрас буда, дар технологияи сабук ва камхарҷ истеҳсол мегардад.

Арзёбии муқоисавии сифати аквафабае, ки дар натиҷаи тадқиқотҳои илмӣ аз лӯбиёи сафед, лӯбиёи сурх, наск, нахӯд ва лӯбиёи норасида тайёр карда шудааст, дар ташкилоти сармоягузори тарабхонаҳои LUBO дар вилояти Краснодари Федератсияи Руссия истеҳсол гардидааст, мавриди истифода қарор дорад. Тадқиқот нишон додааст, ки аквафабаи аз коркарди лӯбиёи норасида ҳосилгардида, беҳтарин хосиятҳои органолептикӣ ва кафккунандагӣ дорад.

Ҳадафи тадқиқот, ин таҳияи технологияи нав дар истеҳсоли маҳсулотҳои ордӣ-қаннодӣ бо истифода аз моддаҳои биологӣ (аквафаба) ва арзёбии хосиятҳои истеъмолии он буд.

Таҳияи маҳсулоти нав ба беҳтар кардани параметрҳои латзани (ҳарорати паст, суръати миёна, муддати 10-15 дақиқа) ва омӯзиши устувории он таъя гардида, имкон медиҳад, ки маҳсулоти парҳезии босифат ва беҳатар ҳосил карда шавад.

Дар маҳсулоти ордӣ ва ордӣ-қаннодӣ таҳияи дастурамалҳои функционалии маффин ва кулчақандҳо бо аквафаба барои беҳтар кардани сохтор ва арзиши ғизоӣ пешбинӣ мегардад.

Ҷанбаҳои технологияи беҳтар кардани латзани дар ҳарорат 4-10°C, муддати 10-15 дақиқа ва шиддатнокии ҷарҳзании омехтакунанда 800-1000 ба сифати кафк таъсири муфид мерасонад.

Бояд иброз дошт, ки аквафабаи аз оилаи лӯбиёгӣҳо омодагардида, барои маҳсулоти қаннодии ордӣ пешниҳоди инноватсионист, ки имконияти васеъ гардонидани маҳсулоти

функционалӣ ва парҳезӣ бо ҳосиятҳои беҳтари органолептики дар иваз намудани компонентҳои анъанавӣ доништа мешавад.

Дар натиҷаи муайян намудани таркиби ғизоии аквафаба муайян карда шуд, ки аквафабаи лӯбиёи норасида дорои 4,62% сафеда, 10,6% карбогидратҳо, зиёда аз 4,5% кислотаҳои органикӣ ва минералҳо аз ҷумла: 278,80 мг- калий, 267,50 мг- натрий, 47,50 мг- калсий, 34,20 мг- магний, 92,00 мг- фосфор ва инчунин рух, мис ва ғайра мебошад, ки истифодаи он дар истеҳсоли маҳсулотҳои ордӣ ва қаннодӣ дар асоси технологияи латзанӣ ҳосил мегардад.

Адабиёт:

1. Портная Е. В., Буланникова Е. И. Растительные аналоги яичных белков // Будущее науки - 2020: сборник научных статей 8-й Международной научной конференции. Курск. 2020. С. 43-45.
2. Царева Н.И. Бобовые в технологии продуктов питания со взбивной структурой: монография / Н.И. Царева, Е.Н. Артемова. - Орел: ФГБОУ «Госуниверситет - УНПК», 2014. - 133 с.
3. A new trend among plant-based food ingredients in food technology: Aquafaba [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.> (дата обращения: 06.06.2022). - Текст: электронный.
4. <https://www.diet-health.info.ru>
5. <https://boomstarter.ru>.

АКВАФАБА-ИННОВАЦИЯ В ТЕХНОЛОГИИ ПРОИЗВОДСТВА МУЧНЫХ КОНДИТЕРСКИХ ИЗДЕЛИЙ

В статье рассматривается аквафаба как перспективное растительное сырьё и инновационный ингредиент в технологии производства мучных кондитерских изделий. Аквафаба представляет собой водную фракцию, получаемую при варке бобовых культур, преимущественно нута, и обладает функциональными свойствами, позволяющими использовать её в качестве альтернативы яичному белку в различных рецептурах.

Особое внимание уделено химико-технологическим и функциональным свойствам аквафабы, её способности образовывать и стабилизировать пену, удерживать влагу и влиять на структуру, объём, консистенцию и органолептические показатели готовых изделий. Рассмотрены возможности применения аквафабы при производстве безе, печенья, кексов, бисквитов и других мучных кондитерских изделий.

Использование аквафабы позволяет расширить ассортимент продукции растительного происхождения, снизить зависимость от продуктов животного происхождения и рационально использовать побочные продукты переработки бобовых культур. Перспективность применения аквафабы связана также с развитием технологий устойчивого производства и повышением интереса потребителей к продуктам с растительными ингредиентами. Представлены основные технологические аспекты её использования и перспективы дальнейшего исследования для оптимизации рецептур и повышения качества мучных кондитерских изделий.

Ключевые слова: бобовые культуры, нут, фасоль, белки, аминокислоты, биологическая ценность

AQUAFABA – AN INNOVATION IN FLOUR-BASED CONFECTIONERY TECHNOLOGY

Aquafaba is the viscous liquid obtained from cooking legumes, particularly chickpeas (*Cicer arietinum*), and has gained attention as a plant-based functional ingredient in food technology. It

is rich in soluble proteins, carbohydrates, and other compounds that give it useful foaming, emulsifying, thickening, and binding properties. These characteristics make aquafaba a promising alternative to egg white in flour-based confectionery products.

In confectionery technology, aquafaba can be incorporated into products such as cakes, cookies, biscuits, muffins, meringues, macarons, and other baked goods. When whipped, it can form a stable foam capable of incorporating and retaining air, contributing to product volume and a light texture. Its emulsifying and water-binding properties can also influence the structure, moisture, and mouthfeel of baked products.

The use of aquafaba represents an innovation because it supports the development of egg-free and vegan confectionery products while also providing an opportunity to utilize a cooking by-product that might otherwise be discarded. This contributes to principles of food waste reduction and sustainable food production. However, the effectiveness of aquafaba depends on factors such as its concentration, source, cooking conditions, pH, sugar content, whipping conditions, and interactions with flour and other ingredients.

From a technological perspective, further research is needed to optimize aquafaba formulations and improve the sensory quality, nutritional characteristics, shelf life, and consistency of confectionery products. Therefore, aquafaba has considerable potential as a functional ingredient in modern flour-based confectionery technology, particularly in the development of sustainable plant-based alternatives to conventional egg-containing products.

Key words: legumes, chickpeas, beans, proteins, amino acids, biological value

Маълумот дар бораи муаллифон:

Икромӣ М.Б. – н.и.х., и.в. профессори кафедраи химия. Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. Email: darina.ikrami@mail.ru Тел. (+992) 987272201.

Назаров Д.Н. – муаллими калони кафедраи мошин ва дастгоҳҳои маводи хӯрокаи Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. Email: daler.nazarov.2027@inbox.ru, Тел. (+992) 777123686

Сведения об авторах:

Икромӣ Муҳаббат Бобо – к.х.н., и.о.у профессор кафедра «Химии» Технологического университета Таджикистана. Email: darina.ikrami@mail.ru, Тел. (+992) 987272201.

Назаров Далер Назруллоевич – ст. преподаватель кафедры «Машины и аппараты пищевых производств» Технологического университета Таджикистана. Email: daler.nazarov.2027@inbox.ru, Тел. (+992) 777123686;

Information about the authors:

Ikromi Muhabbat Bobo – PhD, Acting Professor, Department of Chemistry, Technological University of Tajikistan. Email: darina.ikrami@mail.ru, Tel. (+992) 987272201;

Nazarov Daler Nazrulloevich – Senior Lecturer, of the Department of machines and equipment of food production at the Technological university of Tajikistan. Email: daler.nazarov.2027@inbox.ru, Tel. (+992) 777123686.

ТОҶИКИСТОН ДАР МАСИРИ 35 СОЛИ ИСТИҚЛОЛИЯТ

Иматова Р. Д.

Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

Дар мақола раванди ташаккул ва рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давоми 35 соли Истиқлолияти давлатӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Истиқлолияти давлатӣ ҳамчун дастоварди бузурги таърихӣ халқи тоҷик барои эҳёи давлатдорӣ миллӣ, таҳкими сулҳу субот, рушди иқтисодиёи иҷтимоӣ ва фарҳангии кишвар заминаи устувор фароҳам овард. Дар мақола аҳамияти истиқлолият дар таҳкими давлатдорӣ миллӣ, қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, рушди муносибатҳои байналмилалӣ ва таҳкими Ваҳдати миллӣ таҳлил гардидааст. Ҳамчунин, дастовардҳои кишвар дар соҳаҳои иқтисодиёт, саноат, энергетика, нақлиёт, маориф, тандурустӣ ва рушди инфрасохтор мавриди таваҷҷуҳ қарор гирифтаанд. Нақши ҷавонон дар рушди минбаъдаи давлат, баланд бардоштани маърифати сиёсӣ ва ҳуқуқӣ, омӯзиши илмҳои муосир ва истифодаи технологияҳои нав таъкид гардидааст. Таҷрибаи 35 соли истиқлолият нишон медиҳад, ки сулҳу ваҳдати миллӣ, худшиносии миллӣ, меҳнати созанда ва эҳтиром ба арзишҳои давлатӣ омилҳои муҳими таҳкими истиқлолият ва рушди устувори Тоҷикистон мебошанд. Дар маҷмӯъ, 35-солагии Истиқлолияти давлатӣ ҳамчун рамзи давлатдорӣ миллӣ, сулҳу субот, пешрафт ва ояндаи созандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон арзёбӣ мегардад.

Калидвожаҳо: Истиқлолияти давлатӣ, Тоҷикистон, 35-солагии истиқлолият, давлатдорӣ миллӣ, Ваҳдати миллӣ, сулҳу субот, рушди иқтисодӣ, рушди иҷтимоӣ, маориф, ҷавонон, иқтисоди миллӣ, рушди устувор, ватандӯстӣ.

Истиқлолияти давлатӣ яке аз бузургтарин дастовардҳои таърихӣ ҳар як миллат ба шумор меравад. Барои халқи тоҷик низ истиқлолият арзишмандтарин неъмат буда, барои муайян намудани сарнавишти худ, эҳёи давлатдорӣ миллӣ, рушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ заминаи устувор фароҳам овардааст.

Бо ба даст овардани истиқлолият мардуми Тоҷикистон соҳиби давлати мустақил гардида, имконият пайдо намуд, ки роҳи рушди худро мустақилона интихоб намояд ва манфиатҳои миллиро ҳимоя кунад.

9 сентябри соли 1991 дар таърихи Тоҷикистон ҳамчун рӯзи тақдирсоз сабт гардидааст. Дар ҳамин рӯз Ҷумҳурии Тоҷикистон Истиқлолияти давлатӣ худро эълон намуда, ба ҳайси давлати соҳибхитӣ дар арсаи байналмилалӣ шинохта шуд [1]. Ин рӯйдоди муҳими таърихӣ орзуҳои деринаи аҷдодони тоҷикро амалӣ гардонид, барои бунёди ҷомеаи демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявӣ замина гузошт.

Имсол мардуми Тоҷикистон ҷашни фархундаи 35-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо дастовардҳои назаррас истиқбол менамоянд.

Ин санаи муҳим на танҳо рамзи гузаштаи пуршарафи давлатдорӣ навини тоҷикон, балки нишондиҳандаи пешрафти тараққиёти кишвар дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ мебошад. Истиқлолият барои ҳар давлат маънои озодӣ, соҳибхитӣ ва ҳуқуқи мустақилона ҳал намудани масъалаҳои дохилӣ ва хориҷиро дорад. Бо шарофати истиқлолият Тоҷикистон соҳиби рамзҳои давлатӣ – Парчам, Нишон ва Суруди миллӣ гардид, ки нишонаи давлатдорӣ мустақил мебошанд.

Дар тӯли 35 соли истиқлолият Тоҷикистон аз як давраи мушкили таърихӣ гузашта, ба кишвари соҳибхитӣ, сулҳпарвар ва рӯ ба рушд табдил ёфт. Дар ин муддат садҳо иншооти муҳими иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва иқтисодӣ бунёд гардида, сатҳи зиндагии аҳоли тадриҷан беҳтар

шуд. Яъне дар давоми солҳои истиқлолият дар кишвар садҳо иншооти иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва истеҳсолӣ бунёд ва азнавсозӣ гардида, инфрасохтори иқтисодию иҷтимоӣ тадриҷан рушд ёфт. Танҳо дар се соли охир дар кишвар зиёда аз 1500 иншооти соҳаи маориф, 660 иншооти соҳаи тандурустӣ, 480 иншооти варзишӣ ва 175 иншооти фарҳангӣ фароғатӣ сохта ва ба истифода дода шудаанд [4]. Шаҳру ноҳияҳои мамлакат симои нав касб намуда, роҳҳо, мактабҳо, беморхонаҳо, марказҳои фарҳангӣ ва корхонаҳои истеҳсолӣ сохта шуданд.

Ин чашн барои ҳар як шаҳрванди Тоҷикистон фурсати муносибест, то ба дастовардҳои даврони соҳибистиклолӣ назар афканда, барои рушди минбаъдаи Ватан саҳми арзандаи худро гузорад. Ин чашн мардумро ба ваҳдат, дӯстӣ, меҳнатдӯстӣ ва эҳсоси баланди ватандорӣ раҳнамун месозад. Мардуми тоҷик дорои таърихи куҳан ва тамаддуни ғанӣ мебошад.

Давлатдории тоҷикон аз замонҳои қадим оғоз ёфта, дар давраҳои гуногун рушду такомул ёфтааст. Давлати Сомониён яке аз намунаҳои барҷастаи давлатдории миллӣ буда, дар ташаккули худшиносии миллӣ нақши муҳим бозидааст.

Яке аз муҳимтарин дастовардҳои истиқлолият ин қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад [2]. Конститутсия ҳамчун қонуни асосии давлат ҳукуку озодиҳои шаҳрвандонро кафолат дода, асосҳои сохтори давлатиро муайян мекунад. Бо тақия ба Конститутсия дар мамлакат низоми муосири идоракунии давлатӣ ташаккул ёфт. Истиқлолият инчунин барои рушди муносибатҳои байналмилалӣ шароити мусоид фароҳам овард. Тоҷикистон ҳамчун узви комилҳукуки ҷомеаи ҷаҳонӣ бо даҳҳо давлатҳои ҷаҳон муносибатҳои дипломатӣ барқарор намуда, дар фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ фаъолона иштирок мекунад.

Яке аз омилҳои муҳими таҳкими истиқлолияти давлатӣ Ваҳдати миллӣ мебошад. Пас аз ҷанги шаҳрвандӣ сулҳу субот барои рушди минбаъдаи мамлакат зарур буд. Ба имзо расидани Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ барои барқарор гардидани оромӣ ва ваҳдати ҷомеа замина гузошт [3].

Ваҳдати миллӣ ба мардуми Тоҷикистон имкон дод, ки барои ободии кишвар нерӯи худро муттаҳид созанд. Имрӯз сулҳу субот яке аз арзишҳои муҳими ҷомеаи тоҷик ба ҳисоб меравад. Маҳз дар фазои сулҳу ваҳдат кишвар ба дастовардҳои назаррас ноил гардидааст. Таҷрибаи Тоҷикистон дар роҳи сулҳофарӣ ва ваҳдати миллӣ аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳамчун намунаи муваффақ арзёбӣ мешавад [3]. Аз ин рӯ, ҳифзи сулҳу субот ва таҳкими ваҳдати миллӣ вазифаи ҳар як шаҳрванди кишвар мебошад.

Дар солҳои истиқлолият Тоҷикистон дар ҳамаи соҳаҳо ба пешравиҳои назаррас ноил гардид. Дар баҳши иқтисод садҳо корхонаҳои саноатӣ сохта шуда, ҳазорҳо ҷойҳои нави корӣ таъсис ёфтанд [5]. Рушди соҳаи энергетика, роҳсозӣ ва коммуникатсия барои пешрафти иқтисоди миллӣ мусоидат намуд. Дар соҳаи нақлиёт роҳҳои байналмилалӣ, нақбҳо ва пулҳои нав сохта шуданд, ки минтақаҳои гуногуни кишварро бо ҳам пайваست намуда, робитаҳои иқтисодиро густариш доданд. Бунёди инфрасохтори муосир имкониятҳои нави рушди тичорат ва сармоягузорию фароҳам овард.

Соҳаи маориф низ дар солҳои истиқлолият рушд ёфт. Садҳо муассисаҳои таълимӣ сохта ва азнавсозӣ гардида, шароити таҳсил беҳтар карда шуд [6]. Ҷавонони тоҷик имконият пайдо намуданд, ки дар донишгоҳҳои бонуфузи дохил ва хориҷи кишвар таҳсил намоянд.

Дар соҳаи тандурустӣ беморхонаҳо ва марказҳои тиббии муосир сохта шуда, сифати хизматрасониҳои тиббӣ беҳтар гардид. Давлат барои ҳифзи саломатии аҳоли ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум тадбирҳои зиёдеро амалӣ намуд.

Ҷавонон нерӯи бузург ва ояндаи давлат мебошанд. Дар даврони истиқлолият барои таълиму тарбия ва рушди ҷавонон шароити мусоид фароҳам оварда шудааст. Сиёсати давлатии ҷавонон ба баланд бардоштани сатҳи дониш, касбомӯзӣ ва ҳисси ватандӯстии онҳо равона

гардидааст. Имрӯз ҷавонони тоҷик дар соҳаҳои гуногуни илм, фарҳанг, варзиш ва технология ҷаҳолон иштирок намуда, дар пешрафти кишвар сазми арзанда мегузоранд. Аз онҳо талаб карда мешавад, ки арзишҳои истиқлолиятро ҳифз намуда, барои ободии Ватан кӯшиш намоянд.

Ҳифзи манфиатҳои миллӣ, эҳтиром ба қонун, омӯзиши илмҳои муосир ва истифодаи дурусти технологияҳо аз вазифаҳои муҳими насли ҷавон мебошад. Маҳз ҷавонони имрӯз соҳибони фардои Тоҷикистон хоҳанд буд.

Истиқлолият неъматӣ осон ба дастамада нест ва ҳифзи он аз ҳар як шаҳрванд масъулияти баланд талаб мекунад. Ҳар як сокини мамлакат бояд барои рушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии кишвар сазм гузорад. Эҳтиром ба рамзҳои давлатӣ, риояи қонунҳо, ҳифзи манфиатҳои миллӣ ва таҳкими ваҳдати ҷомеа аз ҷумлаи вазифаҳои муҳими шаҳрвандон мебошанд.

Ҳар қадар сатҳи маърифат, худшиносӣ ва ватандӯстӣ баланд бошад, ҳамон қадар истиқлолияти давлатӣ устувор мегардад. Ҳамчунин, мубориза бо ифротгарой, ҷудоандозӣ ва ҳама гуна падидаҳои номатлуб барои таъмини амнияти миллӣ аҳамияти калон дорад. Истиқлолият танҳо дар шароити сулҳу субот ва ҳамдигарфаҳмӣ метавонад пойдор бошад.

Истиқлолияти давлатӣ дастоварди бузурги таърихӣ халқи тоҷик ва сарчашмаи рушди ҳамаҷонибаи мамлакат мебошад. Дар тӯли солҳои истиқлолият Тоҷикистон роҳи пурифтихори давлатсозӣ ва миллатсозиро тай намуда, дар соҳаҳои гуногун ба пешравии назаррас ноил гардидааст.

Имрӯз вазифаи ҳар як шаҳрванди Тоҷикистон ҳифз ва таҳкими ин неъматӣ бебаҳо мебошад. Мо бояд бо меҳнати софдилон, донишандӯзӣ ва ҳисси баланди ватандӯстӣ барои пешрафти Ватан сазм гузорем. Танҳо дар ҳамин сурат метавонем истиқлолияти давлатиро боз ҳам устувортар намуда, барои наслҳои оянда Тоҷикистони ободу пешрафтаро мерос гузорем.

35-солагии Истиқлолияти давлатӣ ҷашни ифтихори миллӣ, рамзи пешрафт ва шаҳодати қудрати давлатдорӣ тоҷикон мебошад.

Адабиёт:

1. <https://www.mvd.tj/988-objavlenie-gosudarstvennoj-nezavisimosti.html>
2. https://constcourt.tj/ru/hujatho/konstitucziya-respubliki-tadzhikistan/?utm_source=chatgpt.com
3. https://www.un.org/ru/events/missions/past/unmotref.htm?utm_source=chatgpt.com
4. https://www.istilohot.tj/ru/content/poslanie-prezidenta-respubliki-tadzhikistan-uvazhaemogo-emomali-rahmona-ob-osnovnyh-1?utm_source=chatgpt.com
5. https://www.stat.tj/ru/tempy-rosta-promyshlennosti-strany-v-2025-godu-obespecheny-na-urovne-221-proczenta/?lang=tj&utm_source=chatgpt.com
6. https://www.istilohot.tj/ru/content/poslanie-prezidenta-respubliki-tadzhikistan-uvazhaemogo-emomali-rahmona-ob-osnovnyh-1?utm_source=chatgpt.com

ТАҶИКИСТАН НА ПУТИ 35 ЛЕТ НЕЗАВИСИМОСТИ

В статье рассматривается процесс становления и развития Республики Таджикистан за 35 лет государственной независимости. Государственная независимость рассматривается как важнейшее историческое достижение таджикского народа, создавшее прочную основу для возрождения национальной государственности, укрепления мира и стабильности, а также социально-экономического и культурного развития страны. Особое внимание уделено значению независимости в укреплении национальной государственности, принятию Конституции Республики Таджикистан, развитию международных отношений и укреплению национального единства. Рассмотрены основные достижения страны в сферах экономики, промышленности,

энергетики, транспорта, образования, здравоохранения и развития современной инфраструктуры. Отмечается особая роль молодёжи в дальнейшем развитии государства, повышении уровня образования, освоении современных научных знаний и технологий, а также укреплении чувства патриотизма и гражданской ответственности. Опыт 35-летнего периода независимости свидетельствует о том, что мир, национальное единство, созидательный труд, национальное самосознание и уважение к государственным ценностям являются важными факторами укрепления независимости и обеспечения устойчивого развития Таджикистана. В целом 35-летие государственной независимости рассматривается как символ национальной государственности, мира, стабильности, прогресса и созидательного будущего Республики Таджикистан.

Ключевые слова: Государственная независимость, Таджикистан, 35-летие независимости, национальная государственность, национальное единство, мир и стабильность, экономическое развитие, социальное развитие, образование, молодёжь, национальная экономика, устойчивое развитие, патриотизм.

TAJIKISTAN ON THE PATH OF 35 YEARS OF INDEPENDENCE

The article examines the development and transformation of the Republic of Tajikistan during the 35 years of state independence. State independence is considered a major historical achievement of the Tajik people that created a solid foundation for the revival of national statehood, the strengthening of peace and stability, and the socio-economic and cultural development of the country. Particular attention is paid to the importance of independence in strengthening national statehood, the adoption of the Constitution of the Republic of Tajikistan, the development of international relations, and the consolidation of national unity. The article highlights the country's major achievements in the fields of economy, industry, energy, transport, education, healthcare, and modern infrastructure development. Special emphasis is placed on the role of young people in the further development of the state, improvement of education, acquisition of modern scientific knowledge and technologies, as well as strengthening patriotism and civic responsibility. The experience of 35 years of independence demonstrates that peace, national unity, constructive work, national consciousness, and respect for state values are important factors in strengthening independence and ensuring the sustainable development of Tajikistan. Overall, the 35th anniversary of state independence is presented as a symbol of national statehood, peace, stability, progress, and the constructive future of the Republic of Tajikistan.

Key words: State independence, Tajikistan, 35th anniversary of independence, national statehood, national unity, peace and stability, economic development, social development, education, youth, national economy, sustainable development, patriotism.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Иматова Рамзия Давлатшоевна - ассистенти кафедраи забони русӣ ва таълимоти касбӣ Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. e-Mail: imatova-79@mail.ru.

Сведения об авторе:

Иматова Рамзия Давлатшоевна - ассистент кафедры русского языка и профессионального обучения Технологического университета Таджикистана. e-Mail: imatova-79@mail.ru.

Information about the author:

Imatova Ramziya Davlatshoevna - Assistant at the Department of Russian Language and Professional Education, Tajikistan Technological University. e-Mail: imatova-79@mail.ru

ТДУ: 339.138+338(470.22)

НАҚШИ МАРКЕТИНГИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР РУШДИ ИҚТИСОДИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Мачидов Ф. А.

Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

Дар мақола нақши маркетинги байналмилалӣ дар рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ гардида, аҳамияти он барои густариши содирот, ворид шудан ба бозорҳои хориҷӣ, баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти миллӣ ва ҷалби сармоягузори хориҷӣ таҳлил карда мешавад. Дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодӣ маркетинги байналмилалӣ ҳамчун воситаи муҳими муайян намудани талаботи бозорҳои хориҷӣ, мутобиқсозии маҳсулот ба стандартҳои байналмилалӣ, ташаккули брендҳои миллӣ ва рушди муносибатҳои иқтисодии хориҷӣ баромад менамояд. Мақола нишон медиҳад, ки барои Тоҷикистон истифодаи самараноки маркетинги байналмилалӣ метавонад ба диверсификатсияи содирот, рушди коркард ва истеҳсоли маҳсулоти дорои арзиши иловашуда, рушди хизматрасониҳо ва таҳкими мавқеи кишвар дар бозори минтақавӣ мусоидат намояд.

Калимаҳои калидӣ: маркетинги байналмилалӣ, иқтисоди миллӣ, содирот, воридот, рақобатпазирӣ, бозори ҷаҳонӣ, диверсификатсияи содирот.

Дар шароити муносири ҷаҳонишавии иқтисодӣ муносибатҳои иқтисодии байналмилалӣ яке аз омилҳои муҳими рушди иқтисоди миллӣ ба ҳисоб меравад. Барои кишварҳои мутараққии капиталист, ки сатҳи баланди тараққиёти ҳудро соҳиб шудаанд ва ба бозорҳои хориҷӣ ворид гардидаанд на танҳо имконияти зиёд намудани ҳаҷми содирот, балки воситаи ба даст овардани технология, сармоя, таҷрибаи идоракунӣ ва баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот мебошад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ҳамчун иқтисоди кушода ба муносибатҳои савдо ва иқтисоди байналмилалӣ пайваستا бештар ворид мегардад. Тибқи маълумоти Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар соли 2024 гардиши савдои хориҷии кишвар ба 8,33 млрд доллари ИМА расида, содироти молҳо 2,45 млрд доллар ва воридот 5,88 млрд доллар-ро ташкил кардааст. Ҳамзамон, ҳаҷми умумии хизматрасониҳои байналмилалӣ ба 512,5 млн доллар расидааст. Ин нишондиҳандаҳо аз аҳамияти бузурги бозори байналмилалӣ барои иқтисоди Тоҷикистон шаҳодат медиҳанд. Дар чунин шароит маркетинги байналмилалӣ бояд ҳамчун қисми муҳими сиёсати рушди соҳибкорӣ ва содирот баррасӣ карда шавад.

Маркетинги байналмилалӣ маҷмӯи фаъолияти ташкилотҳо оид ба омӯзиши бозорҳои хориҷӣ, муайян намудани талаботи истеъмолкунандагони хориҷӣ, таҳияи маҳсулот, сиёсати нархгузорӣ, пешбурд ва тақсими маҳсулот дар бозорҳои байналмилалӣ мебошад.

Фарқи асосии маркетинги байналмилалӣ аз маркетинги дохилӣ дар он аст, ки ширкат бояд хусусиятҳои гуногуни иқтисодӣ, фарҳангӣ, ҳуқуқӣ, сиёсӣ ва иҷтимоии бозорҳои хориҷиро ба назар гирад.

Барои Тоҷикистон истифодаи маркетинги байналмилалӣ метавонад якчанд вазифаи муҳимро иҷро намояд:

- ✓ муайян намудани бозорҳои нави содиротӣ;
- ✓ омӯзиши талаботи истеъмолкунандагони хориҷӣ;
- ✓ баланд бардоштани сифати маҳсулоти содиротӣ;
- ✓ ташаккули брендҳои рақобатпазири миллӣ;

- ✓ зиёд намудани ҳаҷми содироти маҳсулот ва хизматрасониҳо;
- ✓ ҷалби харидорону шарикони хориҷӣ;
- ✓ мусоидат ба ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ;
- ✓ рушди тиҷорати электронӣ ва каналҳои рақамии фурӯш.

Аз ин рӯ, маркетинги байналмилалӣ танҳо воситаи таблиғи мол нест, балки низоми комплекси ворид намудани маҳсулоти миллӣ ба бозорҳои хориҷӣ мебошад.

Маълумоти оморӣ нишон медиҳад, ки савдои хориҷӣ дар иқтисоди Тоҷикистон нақши назаррас дорад. Дар соли 2024 гардиши савдои хориҷӣ нисбат ба соли қаблӣ афзоиш ёфта, 8,33 млрд долларро ташкил кардааст. Аммо ҳаҷми воридот аз содирот ба таври назаррас зиёд мебошад.

Тибқи маълумотҳои оморӣ барои соли 2023, шарикони асосии содироти Тоҷикистон Чин, Қазоқистон, Туркия, Ўзбекистон ва Федератсияи Россия буданд. Дар сохтори содирот пахтаи хом, маъданҳои металлҳои қиматбаҳо, алюминий, сурма, нерӯи барқ ва як қатор маъданҳо ҷойгоҳи муҳим доштанд.

Ин сохтори савдо нишон медиҳад, ки яке аз масъалаҳои муҳими рушди иқтисодии Тоҷикистон диверсификатсияи маҳсулот ва бозорҳои содиротӣ мебошад. Созмони Ҷаҳонии Савдо низ дар таҳлилҳои худ таъкид мекунад, ки диверсификатсияи маҳсулот ва бозорҳои содиротӣ метавонад вобастагии иқтисодро аз тағйирёбии талабот ва нархҳо дар як ё якчанд бозор коҳиш диҳад.

Яке аз самтҳои асосии таъсири маркетинги байналмилалӣ ба иқтисоди Тоҷикистон рушди содирот мебошад.

Тоҷикистон дорои имкониятҳои истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ, саноати сабук, маҳсулоти нассочӣ, маҳсулоти коркардшудаи кишоварзӣ, маъданҳо, металлҳо, нерӯи барқ ва хизматрасониҳои гуногун мебошад.

Масъала дар он аст, ки мавҷудияти маҳсулот худ аз худ кафолати ворид шудан ба бозори хориҷиро таъмин намекунад. Барои фурӯши байналмилалӣ бояд талаботи бозор, рақибон, сатҳи нархҳо, стандартҳои сифат, талаботи сертификатсия ва афзалиятҳои истеъмолкунандагони кишварҳои мақсаднок омӯхта шаванд.

Аз ин нуқтаи назар, маркетинги байналмилалӣ метавонад барои истеҳсолкунандагони тоҷик чунин механизмҳоро пешниҳод намояд:

Таҳқиқоти бозор → интиҳоби бозори мақсаднок → мутобиқсозии маҳсулот → ташаккули бренд → нархгузорӣ → логистика → таблиғ → фурӯш → таҳлили натиҷаҳо.

Истифодаи чунин низом ба корхонаҳо имконият медиҳад, ки на танҳо ашёи хом, балки маҳсулоти дорои арзиши иловашуда истеҳсол ва содир намоянд.

Яке аз масъалаҳои муҳим барои иқтисоди Тоҷикистон вобастагии содирот аз як қатор гурӯҳҳои маҳсулот мебошад. Таҳлилҳо нишон медиҳад, ки дар соли 2023 дар содироти Тоҷикистон пахта, маъданҳо, алюминий ва дигар ашёи хом мавқеи назаррас доштанд.

Дар чунин шароит маркетинги байналмилалӣ метавонад ба гузариш аз модели содироти ашёи хом ба модели содироти маҳсулоти коркардшуда мусоидат кунад.

Масалан, ба ҷойи содироти танҳо пахтаи хом имкони рушди занҷираи арзиши иловашуда вучуд дорад:

пахта → ришта → матоъ → либос → бренди миллӣ → содирот.

Ҳамин гуна равандро дар соҳаи маҳсулоти кишоварзӣ низ метавон татбиқ намуд:

мева → коркард → бастабандӣ → сертификатсия → бренд → содирот.

Ин раванд метавонад таъсири мултипликативӣ дошта бошад: рушди корхонаҳои истеҳсолӣ, таъсиси ҷойҳои нави корӣ, афзоиши даромади корхонаҳо ва зиёд шудани даромади содиротӣ.

Дар солҳои охир технологияҳои рақамӣ тарзи фаъолияти бозорҳои байналмилалиро тағйир додаанд. Барои соҳибкорони Тоҷикистон истифодаи вебсайтҳои тиҷоратӣ, шабакаҳои иҷтимоӣ, платформаҳои тиҷорати электронӣ, маркетинги муҳаррикҳои ҷустуҷӯӣ ва дигар воситаҳои рақамӣ метавонад дастрасӣ ба харидорони хориҷиро осон намояд.

Бонки Ҷаҳонӣ дар Tajikistan Economic Update 2025 масъалаи рақамикунони савдо дар Тоҷикистонро ҳамчун самти муҳими рушди иқтисодӣ баррасӣ кардааст. Тибқи ин гузориш, иқтисоди Тоҷикистон дар соли 2024 рушди воқеии ММД-и 8,4%-ро нишон додааст, аммо содирот дар ҳамин сол 20,5% коҳиш ёфтааст, ки асосан ба кам шудани содироти металлҳои қиматбаҳо ва пахта вобаста доништа шудааст.

Ин ҳолат аҳамияти диверсификасияи содирот ва истифодаи воситаҳои нави маркетингиро бештар мекунад.

Маркетинги рақамӣ метавонад ба истехсолкунандагони тоҷик имконият диҳад, ки:

- маҳсулоти худро мустақиман ба харидорони хориҷӣ пешниҳод кунанд;
- маълумотро дар бораи маҳсулот бо забонҳои байналмилалӣ паҳн намоянд;
- брендҳои миллӣ созанд;
- талаботи истеъмолкунандагонро таҳлил кунанд;
- хароҷоти ҷустуҷӯӣ муштариёро кам намоянд;
- ба бозорҳои нав ворид шаванд.

Маркетинги байналмилалӣ инчунин барои муаррифии имкониятҳои сармоягузори Тоҷикистон аҳамият дорад.

Барои ҷалби сармоягузори хориҷӣ танҳо мавҷудияти захираҳои табиӣ ё қувваи корӣ кофӣ нест. Зарур аст, ки имкониятҳои сармоягузорӣ ба таври касбӣ ба аудиторияи байналмилалӣ пешниҳод карда шаванд.

Дар ин самт брендинги миллӣ, веб-платформаҳои иттилоотӣ, иштирок дар намоишгоҳҳои байналмилалӣ, форумҳои сармоягузорӣ ва робита бо ширкатҳои хориҷӣ аҳамияти муҳим доранд.

Ҳамзамон, омили расмӣ нишон медиҳад, ки ҳаҷми сармоягузори мустақими хориҷӣ дар соли 2024 нисбат ба соли қаблӣ коҳиш ёфтааст. Аз ин рӯ, рушди механизмҳои муосири муаррифӣ ва маркетинги имкониятҳои сармоягузорӣ метавонад яке аз самтҳои муҳими сиёсати рушди иқтисодӣ бошад.

Бо вучуди имкониятҳои мавҷуда, рушди маркетинги байналмилалӣ бо як қатор мушкилот рӯ ба рӯ мебошад:

1. Нокифоя будани таҷрибаи баъзе корхонаҳо дар таҳқиқи бозорҳои хориҷӣ.
2. Маҳдуд будани брендҳои байналмилалӣ маҳсулоти Тоҷикистон.
3. Норасоии баъзе стандартҳо ва сертификатҳои байналмилалӣ.
4. Хароҷоти нисбатан баланди логистика ва интиқоли маҳсулот.
5. Вобастагии қисми содирот аз ашёи хом.
6. Маҳдуд будани истифодаи каналҳои рақамии байналмилалӣи фурӯш аз ҷониби соҳибкорони хурд ва миёна.
7. Зарурати баланд бардоштани малакаҳои мутахассисони маркетинг, содирот ва тиҷорати электронӣ.

Созмони Ҷаҳонӣ Савдо дар баррасии сиёсати тиҷоратии Тоҷикистон зарурати диверсификасия ва тақмили содиротро қайд карда, вобастагии иқтисод аз содироти молҳои ашёи хомро ҳамчун яке аз омилҳои осебпазирӣ нисбат ба таъсирҳои беруна баррасӣ кардааст.

Барои баланд бардоштани нақши маркетинги байналмилалӣ дар рушди иқтисоди Тоҷикистон чунин самтҳоро пешниҳод кардан мумкин аст:

- ❖ таҳияи стратегияҳои маркетингии содиротӣ барои соҳаҳои афзалиятнок;
- ❖ гузаронидани таҳқиқоти мунтазами бозорҳои хориҷӣ;
- ❖ дастгирии брендҳои миллӣ ва маҳсулоти дорои арзиши иловашуда;
- ❖ рушди маркетинги рақамӣ ва тичорати электронӣ;
- ❖ баланд бардоштани сифати бастабандӣ ва тарроҳии маҳсулот;
- ❖ мутобиқ намудани маҳсулот ба стандартҳои байналмилалӣ;
- ❖ рушди иштироки корхонаҳои тоҷик дар намоишгоҳҳои байналмилалӣ;
- ❖ тайёр намудани мутахассисони маркетинги байналмилалӣ ва менеҷменти содирот;
- ❖ ташаккули пойгоҳи рақамии маълумот дар бораи бозорҳои хориҷӣ;
- ❖ васеъ намудани ҷуғрофияи содирот ва ҷустуҷӯи бозорҳои нави мақсаднок.

Ҳадафи асосӣ бояд гузастан аз муносибати «истеҳсол мекунем ва баъд бозор меҷӯем» ба муносибати «аввал бозор ва талаботро меомӯзем, сипас маҳсулоти мувофиқ истеҳсол мекунем» бошад.

Бояд қайд намуд, ки маркетинги байналмилалӣ метавонад яке аз механизмҳои муҳими рушди иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб равад. Аҳамияти он махсусан дар шароити зарурати диверсификасияи содирот, баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти миллӣ ва густариши муносибатҳои иқтисодии хориҷӣ меафзояд.

Маълумоти оморӣ нишон медиҳад, ки Тоҷикистон аллакай бо бозорҳои гуногуни байналмилалӣ робитаҳои васеи тичоратӣ дорад, аммо ҳаҷми воридот аз содирот зиёд буда, сохтори содирот ҳанӯз ба як қатор гурӯҳҳои маҳсулот ва ашёи хом вобастагӣ дорад.

Дар ин замина маркетинги байналмилалӣ бояд на танҳо ҳамчун воситаи таблиғи маҳсулот, балки ҳамчун низоми таҳқиқи бозор, таҳияи маҳсулот, брендинг, нархгузорӣ, логистика, рақамикунонӣ ва идоракунии муносибат бо истеъмолкунандагони хориҷӣ истифода шавад.

Тақвияти маркетинги байналмилалӣ метавонад ба афзоиши содироти маҳсулоти коркардшуда, рушди соҳибкории хурду миёна, таъсиси ҷойҳои нави корӣ, ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисоди миллӣ мусоидат намояд.

Адабиёт:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ. 28.12.2024. ш.Душанбе. Саҳ.9-10.
2. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ. – 2025с.
3. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Нишондиҳандаҳои асосии савдо ва хизматрасонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон – 2024с.
4. Диденко Н. И., Скрипнюк Д. Ф. Международный маркетинг: учебник для вузов. – М.: Юрайт, 2021. – 409 с.
5. Ноздрева Р. Б. Международный маркетинг: учебник. – М.: МГИМО-Университет, 2022. – 710 с.
6. Бозоров Ш. Ш. Маркетинг: китоби дарсӣ. – Душанбе: «ЭР-граф», 2017. – 424 с.
7. Моргунов В. И. Международный маркетинг: учебник. – М.: Дашков и К, 2020. –182 с.

РОЛЬ МЕЖДУНАРОДНОГО МАРКЕТИНГА В ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

В статье рассматривается роль международного маркетинга в экономическом развитии Республики Таджикистан и анализируется его значение для расширения экспорта, выхода на зарубежные рынки, повышения конкурентоспособности отечественной продукции и привлечения иностранных инвестиций. В условиях экономической глобализации международный маркетинг выступает важным инструментом выявления потребностей зарубежных рынков, адаптации продукции к международным стандартам, формирования национальных брендов и развития внешнеэкономических связей. В статье показано, что эффективное использование инструментов международного маркетинга может способствовать диверсификации экспорта, развитию переработки и производству товаров с высокой добавленной стоимостью, росту сферы услуг, а также укреплению позиций Таджикистана на региональном рынке.

Ключевые слова: международный маркетинг, национальная экономика, экспорт, импорт, конкурентоспособность, мировой рынок, диверсификация экспорта.

THE ROLE OF INTERNATIONAL MARKETING IN THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

The article examines the role of international marketing in the economic development of the Republic of Tajikistan and analyzes its significance for expanding exports, entering foreign markets, enhancing the competitiveness of domestic products, and attracting foreign investment. In the context of economic globalization, international marketing serves as a vital tool for identifying the needs of foreign markets, adapting products to international standards, building national brands, and developing foreign economic ties. The article demonstrates that the effective use of international marketing tools can facilitate export diversification, the development of processing industries and the production of high-value-added goods, and the growth of the service sector, as well as strengthen Tajikistan's position in the regional market.

Keywords: international marketing, national economy, exports, imports, competitiveness, global market, export diversification.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Мачидов Фаррухчон Азизович - муаллими калони кафедраи менеҷменти инвеститсионӣ ва маркетинги Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. E-mail: Farrukh_2010@mail.ru, тел.: (+992) 904158986,

Сведения об авторе:

Маджидов Фаррухджон Азизович - старший преподаватель кафедры инвестиционного менеджмента и маркетинга Технологического университета Таджикистан. E-mail: Farrukh_2010@mail.ru, тел.: (+992) 904158986,

Information about the author:

Majidov Farrukhjon Azizovich - Senior Lecturer, Department of Investment management and marketing, Tajik Technological University. E-mail: Farrukh_2010@mail.ru Phone: (+992) 904158986.

РОҲҲОИ КОҲИШЁБИИ ҲАРОҶОТИ НАҚЛИЁТӢ ДАР НИЗОМИ ЛОГИСТИКАИ МУОСИР

Мачидов Ф. А.

Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

Дар мақола масъалаҳои коҳиш додани хароҷоти нақлиётӣ дар низоми логистикаи муосир баррасӣ карда мешаванд. Нақлиёт яке аз унсурҳои асосии низоми логистикӣ ба ҳисоб рафта, қисми назарраси хароҷоти умумии ҳаракати молро ташкил медиҳад. Самаранокии фаъолияти нақлиётӣ ба интихоби воситаи нақлиёт, масири интиқол, сатҳи истифодаи иқтисодии воситаҳои нақлиёт, ташкили борбандӣ, идоракунии захираҳо, арзиши сӯзишворӣ ва истифодаи технологияҳои рақамӣ вобастагии мустақим дорад. Дар мақола омилҳои асосии таҷаҷҷули хароҷоти нақлиётӣ таҳлил шуда, роҳҳои оптимизатсияи масирҳо, баланд бардоштани коэффитсиенти истифодаи воситаҳои нақлиёт, рақамикунони равандҳои логистикӣ, истифодаи системаҳои мониторинг ва идоракунии нақлиёт, инчунин усулҳои таҷҷули идоракунии боркашонӣ пешниҳод мегарданд. Таъкид мешавад, ки коҳиши хароҷоти нақлиётӣ бояд на танҳо тавассути кам кардани хароҷоти мустақим, балки тавассути баланд бардоштани сифати хизматрасонии логистикӣ, кам кардани вақти интиқол ва паст намудани талафоти мол амалӣ карда шавад.

Калидвожаҳо: логистика, нақлиёт, хароҷоти нақлиётӣ, боркашонӣ, самаранокӣ, рақамикунонӣ, сӯзишворӣ, технологияҳои иттилоотӣ.

Дар шароити рушди иқтисоди бозорӣ ва афзоиши рақобат самаранокии идоракунии равандҳои логистикӣ ба яке аз омилҳои муҳими фаъолияти устувори корхонаҳо табдил ёфтааст. Логистика ҳаракати мол, ашёи хом, маҳсулоти тайёр ва иттилоотро аз нуқтаи пайдоиш то нуқтаи истеъмол ба таври ҳамохангшуда таъмин менамояд. Дар ин раванд нақлиёт нақши калидӣ дошта, пайванди асосии байни истеҳсолкунанда, анбор, миёнарав ва истеъмолкунанда мебошад.

Хароҷоти нақлиётӣ қисми муҳими хароҷоти логистикиро ташкил медиҳанд. Ба онҳо хароҷоти сӯзишворӣ, рағанҳои молиданӣ, нигоҳдорӣ ва таъмири воситаҳои нақлиёт, музди меҳнати ронандагон, суғурта, пардохтҳои роҳ, амортизатсия, таваққуф, борбардорӣ ва борфардорӣ, инчунин дигар хароҷоти марбут ба интиқоли бор дохил мешаванд.

Афзоиши нархи сӯзишворӣ, фарсудадагии воситаҳои нақлиёт, истифодаи нодурусти иқтисодии борбардорӣ, ҳаракати воситаҳои нақлиёт бо масири ғайриоптималӣ ва истодагариҳои зиёдатӣ метавонанд арзиши интиқоли молро зиёд намоянд. Аз ин рӯ, ҷустуҷӯи роҳҳои самараноки коҳиш додани хароҷоти нақлиётӣ яке аз вазифаҳои муҳими идоракунии логистика мебошад.

Мақсади асосӣ ин муайян намудани роҳҳои асосии коҳиш додани хароҷоти нақлиётӣ ва таҳияи пешниҳодҳо оид ба баланд бардоштани самаранокии фаъолияти нақлиётӣ дар низоми логистикаи муосир мебошад.

Барои расидан ба ин мақсад вазифаҳои зерин гузошта мешаванд:

- муайян намудани таркиб ва омилҳои асосии хароҷоти нақлиётӣ;
- таҳлили таъсири интихоби воситаи нақлиёт ва масири интиқол ба хароҷот;
- омӯзиши имкониятҳои оптимизатсияи боркашонӣ;
- баррасии нақши технологияҳои рақамӣ дар идоракунии нақлиёт;
- муайян намудани роҳҳои баланд бардоштани самаранокии истифодаи воситаҳои нақлиёт.

Хароҷоти нақлиётӣ маҷмӯи хароҷотҳое мебошанд, ки барои интиқоли мол, ашёи хом, маҳсулоти тайёр ва дигар намудҳои бор аз нуктаи оғоз то нуктаи таъинот сарф карда мешаванд. Ҳаҷми ин хароҷот аз хусусияти бор, масофаи интиқол, навъи нақлиёт, вазъи роҳҳо, нархи сӯзишворӣ, суръати интиқол ва дигар омилҳо вобаста мебошад.

Дар фаъолияти логистикӣ хароҷоти нақлиётиро шартан ба ду гурӯҳ ҷудо кардан мумкин аст:

1. Хароҷоти доимӣ. Ба ин гурӯҳ амортизатсияи воситаҳои нақлиёт, суғурта, баъзе намудҳои андоз ва пардохтҳо, инчунин хароҷоти маъмурӣ дохил мешаванд.

2. Хароҷоти тағйирёбанда. Ба онҳо сӯзишворӣ, рағванҳои молиданӣ, таъмир, нигоҳдорӣ, баъзе пардохтҳои роҳ ва хароҷоте дохил мешаванд, ки вобаста ба масофа ва ҳаҷми кори нақлиёт тағйир меёбанд.

Яке аз нишондиҳандаҳои муҳими баҳодихии фаъолияти нақлиётӣ арзиши интиқоли як воҳиди бор мебошад:

$$C = Z / Q,$$

ки дар он:

C – арзиши интиқоли як воҳиди бор;

Z – хароҷоти умумии нақлиётӣ;

Q – ҳаҷми бори интиқолшуда.

Барои муайян намудани самаранокии чораҳои коҳиши хароҷот метавон чунин нишондиҳандаро истифода бурд:

$$E = (Z_0 - Z_1) / Z_0 \times 100\%,$$

ки дар он:

Z_0 – хароҷот пеш аз татбиқи чорабинӣ;

Z_1 – хароҷот баъд аз татбиқи чорабинӣ;

E – сатҳи коҳиши хароҷот бо фоиз.

Ин нишондиҳанда имкон медиҳад, ки натиҷаи чораҳои оптимизатсияи фаъолияти нақлиётӣ муқоиса карда шавад.

Ба ташаккули хароҷоти нақлиётӣ як қатор омилҳои дохилӣ ва берунӣ таъсир мерасонанд. Яке аз омилҳои муҳим масофаи интиқол мебошад. Бо зиёд шудани масофа одатан истеъмоли сӯзишворӣ, фарсудаҷавии воситаи нақлиёт ва вақти кори кормандон зиёд мегардад.

Омили дигар ҳолати техникӣ воситаи нақлиёт мебошад. Воситаи нақлиёте, ки сари вақт аз муоинаи техникӣ ва таъмир нагузаштааст, метавонад сӯзишвориро бештар истифода барад ва эҳтимоли вайронҷавии он дар роҳ зиёд шавад. Дар натиҷа хароҷоти ғайринақшаӣ ба вучуд меоянд.

Истифодаи нопурраи иқтидори борбардорӣ низ боиси зиёд шудани арзиши интиқол мегардад. Масалан, агар воситаи нақлиёт бо нисфи иқтидори худ ҳаракат кунад, қисми муайяни хароҷоти сафар ба миқдори ками бор тақсим мешавад. Аз ин рӯ, ташкили дурусти борбандӣ ва муттаҳидсозии фармоишҳо аҳамияти калон дорад.

Истодагариҳои зиёдӣ, вақти интизории боркунӣ ва борфарорӣ низ ба самаранокии нақлиёт таъсир мерасонанд. Ҳар қадар воситаи нақлиёт вақти бештарро бе иҷрои кори ғайриандозона гузаронад, ҳамон қадар самаранокии истифодаи он паст мегардад.

Дар шароити муосир омилҳои дигар, аз ҷумла тағйирёбии нархи сӯзишворӣ, маҳдудиятҳои ҳаракат, бандҷавии роҳҳо ва тағйирёбии талаботи бозор низ бояд ба назар гирифта шаванд.

Яке аз самтҳои асосии коҳиши хароҷоти нақлиётӣ интиҳоби масири оптималии ҳаракат мебошад. Масири дуруст интиҳобшуда метавонад масофаи ҳаракат, вақти интиқол ва истеъмоли сӯзишвориро кам намояд.

Дар низоми муосири логистика барои интиҳоби масир аз системаҳои навигатсионӣ ва барномаҳои махсуси идоракунии нақлиёт истифода бурдан мумкин аст. Ин технологияҳо ба роҳбарони корхона имконият медиҳанд, ки ҳаракати воситаҳои нақлиётро назорат намуда, дар ҳолати тағйир ёфтани вазъи роҳ масирро аз нав муайян кунанд.

Ҳангоми интиҳоби масир бояд на танҳо масофа, балки якчанд нишондиҳанда ба назар гирифта шаванд:

- ҳолати роҳ;
- сатҳи бандшавии ҳаракат;
- шумораи нуктаҳои боргирӣ ва борфарорӣ;
- маҳдудиятҳои вазн ва ҳаҷми нақлиёт;
- вақти иҷозатдодашудаи ҳаракат;
- хароҷоти сӯзишворӣ;
- вақти умумии интиқол.

Дар баъзе ҳолатҳо масири кӯтоҳтарин ҳатман масири аз ҷиҳати иқтисодӣ самараноктарин нест. Масалан, роҳе, ки масофаи камтар дорад, метавонад бо сабаби бандшавии зиёд вақти бештар ва сӯзишвории зиёдтар талаб намояд. Аз ин рӯ, ҳадафи оптимизатсия бояд кам кардани **хароҷоти умумӣ** бошад, на танҳо кам кардани масофа.

Яке аз роҳҳои муҳими паст кардани хароҷоти нақлиётӣ баланд бардоштани сатҳи истифодаи иқтидори борбардории воситаҳои нақлиёт мебошад.

Дар фаъолияти корхонаҳо ҳолатҳое ба назар мерасанд, ки воситаҳои нақлиёт бо боркунии нопурра ба роҳ баромада, баъд аз расидан ба нуктаи таъинот бе бор бармегарданд. Ин ҳолат боиси афзоиши хароҷоти интиқол мегардад.

Барои ҳалли ин масъала метавон аз усулҳои зерин истифода бурд:

- ✓ муттаҳид намудани фармоишҳои хурд;
- ✓ банақшагирии пешакии боркашонӣ;
- ✓ ташкили интиқоли дучониба;
- ✓ ҷустуҷӯи бор барои сафари бозгашт;
- ✓ истифодаи марказҳои тақсимоӣ;
- ✓ ҳамоҳангсозии фаъолияти таъминкунандагон ва муштарӣён.

Ин чораҳо имкон медиҳанд, ки шумораи сафарҳои холӣ кам гардида, иқтидори мавҷуда самараноктар истифода шавад.

Нишондиҳандаи истифодаи иқтидори борбардори метавон чунин муайян кард:

$$K = Q_f / Q_m,$$

ки дар он:

K – коэффитсиенти истифодаи иқтидори борбардорӣ;

Q_f – ҳаҷми воқеии бори интиқолшуда;

Q_m – иқтидори максималии воситаи нақлиёт.

Баланд шудани ин нишондиҳанда, дар сурати нигоҳ доштани талаботи бехатарӣ ва дигар маҳдудиятҳо, метавонад ба паст шудани хароҷоти нақлиётӣ ба ҳар воҳиди бор мусоидат намояд.

Рақамикунонӣ яке аз самтҳои муҳими рушди логистикаи муосир мебошад. Истифодаи системаҳои иттилоотӣ имкон медиҳад, ки маълумот дар бораи фармоишҳо, воситаҳои нақлиёт, ронандагон, масирҳо ва ҳолати бор дар як муҳити ягона ҷамъоварӣ ва таҳлил карда шавад.

Системаҳои мониторинги нақлиёт метавонанд ҷойгиршавии воситаи нақлиёт, масири ҳаракат, вақти таваккуф ва дигар параметрҳоро назорат кунанд. Ин маълумот барои муайян намудани сабабҳои хароҷоти зиёдатӣ ва қабули қарорҳои идоракунӣ истифода мешавад.

Истифодаи технологияҳои рақамӣ метавонад ба натиҷаҳои зерин мусоидат намояд:

- ✓ кам шудани сафарҳои бесамар;
- ✓ назорати истеъмоли сӯзишворӣ;
- ✓ беҳтар шудани назорати интиқоли бор;
- ✓ коҳиш ёфтани вақти интизорӣ;
- ✓ баланд шудани шаффофияти фаъолияти нақлиётӣ;
- ✓ беҳтар шудани банақшагирии таъминот.

Ғайр аз ин, таҳлили маълумоти ҷамъшуда имкон медиҳад, ки фаъолияти воситаҳои нақлиёт ва ронандагон дар давраҳои гуногун муқоиса карда шуда, манбаҳои асосии хароҷоти зиёдатӣ муайян карда шаванд.

Дар бисёр намудҳои фаъолияти нақлиётӣ сӯзишворӣ яке аз ҷузъҳои назарраси хароҷоти тағйирёбанда мебошад. Аз ин рӯ, идоракунӣ оқилонаи истеъмоли сӯзишворӣ метавонад барои коҳиши хароҷот аҳамияти калон дошта бошад.

Барои баланд бардоштани самаранокии истифодаи сӯзишворӣ чораҳои зеринро татбиқ кардан мумкин аст:

- назорати мунтазами истеъмоли сӯзишворӣ;
- нигоҳдории дурусти техникии муҳаррик;
- назорати фишори шинаҳо;
- пешгирии ҳаракати зиёдатӣ ва таваккуфҳои нолозим;
- омӯзиши ронандагон оид ба усулҳои сарфакоронаи ронандагӣ;
- интиҳоби воситаҳои нақлиёти мувофиқ ба хусусияти бор ва масофа.

Муҳим аст, ки кам кардани хароҷоти сӯзишворӣ бо риояи талаботи беҳатарӣ ва сифати хизматрасонии нақлиётӣ якҷоя амалӣ карда шавад.

Коҳиши хароҷоти нақлиётӣ танҳо вазифаи шуъбаи нақлиёт нест. Он бо фаъолияти истеҳсол, харид, анбор, фурӯш ва хизматрасонӣ алоқаманд мебошад. Агар байни ин бахшҳо ҳамоҳангсозии кофӣ вучуд надошта бошад, фармоишҳо метавонанд нодуруст гурӯҳбандӣ шуда, шумораи сафарҳо зиёд гардад.

Масалан, ҳамоҳангсозии вақти омодагии маҳсулот бо вақти омадани воситаи нақлиёт метавонад вақти интизории боркунӣ ва борфарориро кам намояд. Ҳамчунин, мувофиқаи графикаи кори анбор бо ҷадвали ҳаракати нақлиёт метавонад истифодаи воситаҳои нақлиётро беҳтар кунад.

Аз ин рӯ, идоракунӣ хароҷоти нақлиётӣ бояд ҳамчун қисми идоракунӣ умумии занҷираи таъминот баррасӣ карда шавад.

Барои корхонаҳое, ки мехоҳанд хароҷоти нақлиётро коҳиш диҳанд, татбиқи тадриҷии маҷмӯи чораҳои зерин мувофиқи мақсад мебошад:

Пешниҳодҳои амалӣ барои коҳиши хароҷоти нақлиётӣ

№	Чорабинӣ	Натиҷаи интизоршаванда
1	Оптимизатсияи масирҳо	Коҳиши масофа ва вақти ҳаракат

№	Чорабинӣ	Натиҷаи интизоршаванда
2	Муттаҳидсозии фармоишҳо	Кам шудани шумораи сафарҳо
3	Назорати сӯзишворӣ	Паст шудани хароҷоти сӯзишворӣ
4	Мониторинги GPS	Назорати ҳаракат ва таваққуфҳо
5	Таъмири пешгирикунанда	Кам шудани вайроншавии ғайринақшавӣ
6	Боркунии самаранок	Баланд шудани истифодаи иқтидори нақлиёт
7	Банақшагирии борҳои бозгашт	Кам шудани сафарҳои ҳолӣ
8	Рақамикунонии ҳуҷҷатгузорӣ	Коҳиши вақти коркарди маълумот
9	Омӯзиши ронандагон	Баланд шудани самаранокии истифодаи нақлиёт
10	Таҳлили мунтазами хароҷот	Муайян кардани манбаъҳои хароҷоти зиёдатӣ

Татбиқи як чорабинӣ метавонад натиҷаи маҳдуд диҳад, аммо истифодаи маҷмӯи чораҳои ҳамоҳангшуда метавонад таъсири бештар дошта бошад. Аз ин рӯ, корхона бояд пеш аз татбиқи чораҳо сохтори хароҷоти худро таҳлил намуда, манбаъҳои асосии талафотро муайян кунад.

Коҳиши хароҷоти нақлиётӣ бояд бо нишондиҳандаҳои мушаххас баҳогузори карда шавад. Танҳо кам шудани маблағи хароҷот маънои баланд шудани самаранокӣ надорад. Масалан, агар хароҷот тавассути кам кардани шумораи сафарҳо паст шавад, вале муҳлати интиқол зиёд гардад ва сифати хизматрасонӣ коҳиш ёбад, натиҷа метавонад барои корхона номатлуб бошад.

Дар шароити рушди иқтисоди рақамӣ ва афзоиши рақобат самаранокии идоракунии хароҷоти нақлиётӣ яке аз омилҳои муҳими баланд бардоштани рақобатпазирии корхонаҳо мебошад. Нақлиёт ҳамчун унсур асосии низоми логистика ба арзиши маҳсулот, суръати расонидан ва сатҳи хизматрасонӣ таъсири назаррас мерасонад.

Таҳлил нишон медиҳад, ки барои коҳиш додани хароҷоти нақлиётӣ истифодаи маҷмӯи чорабиниҳо зарур аст. Аз ҷумла, оптимизатсияи масирҳо, баланд бардоштани истифодаи иқтидори воситаҳои нақлиёт, кам кардани сафарҳои ҳолӣ, назорати истеъмоли сӯзишворӣ, нигоҳдории техникаи саривақтӣ, интиҳоби дурусти воситаҳои нақлиёт ва истифодаи технологияҳои рақамӣ метавонанд самаранокии фаъолияти нақлиётро баланд бардоранд.

Ҳамин тариқ, коҳиши хароҷоти нақлиётӣ бояд на ҳамчун чорабинии алоҳида, балки ҳамчун қисми таркибии сиёсати умумии идоракунии логистика баррасӣ гардад. Татбиқи низоми муносири идоракунии нақлиёт ба корхонаҳо имконият медиҳад, ки захираҳои худро самаранок истифода намуда, сатҳи хизматрасониро беҳтар ва мавқеи рақобатии худро устувор намоянд.

Адабиёт:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ. 28.12.2024. ш. Душанбе. Саҳ.9-10.
2. Аникин Б. А. (ред.). Логистика: учебное пособие. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 327 с.
3. Миротин Л. Б., Покровский А. К. Введение в коммерческую логистику: учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 335 с.
4. Сергеев В. И. Логистика в бизнесе: учебник. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 608 с.
5. Бобоев О. Б. Маркетологистика (Логистикаи бозор): воситаи таълим. – Душанбе: Нодир, 2012. – 252 с.
6. Бобоев О. Логистические затраты и структура мировой торговли // Сборник тезисов научно-методической конференции Таджикского коммерческого института. – Душанбе, 1997.
7. Кодекси нақлиёти автомобилии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 02.04.2020, №1689.

СПОСОБЫ СНИЖЕНИЯ ТРАНСПОРТНЫХ РАСХОДОВ В СОВРЕМЕННЫХ ЛОГИСТИЧЕСКИХ СИСТЕМАХ

В статье рассматриваются вопросы, связанные со снижением транспортных издержек в современных логистических системах. Транспортировка является ключевым элементом логистической системы, на долю которого приходится значительная часть общих затрат, сопряженных с перемещением товаров. Эффективность транспортных операций напрямую зависит от выбора вида транспорта, маршрута доставки, степени использования грузоподъемности, организации погрузочных работ и упаковки, управления ресурсами, расходов на топливо и применения цифровых технологий. В статье анализируются ключевые факторы, определяющие транспортные расходы, и предлагаются такие меры, как оптимизация маршрутов, повышение коэффициента использования транспортных средств, цифровизация логистических процессов, внедрение систем мониторинга и управления транспортом, а также совершенствование методов управления грузоперевозками. Подчеркивается, что снижение транспортных расходов должно достигаться не только за счет сокращения прямых затрат, но и путем повышения качества логистических услуг, сокращения сроков доставки и минимизации потерь груза.

Ключевые слова: логистика, транспорт, транспортные расходы, грузоперевозки, эффективность, цифровизация, топливо, информационные технологии.

METHODS FOR REDUCING TRANSPORTATION COSTS IN MODERN LOGISTICS SYSTEMS

This article examines issues related to reducing transportation costs in modern logistics systems. Transportation is a key element of the logistics system, accounting for a significant portion of the total costs associated with the movement of goods. The efficiency of transportation operations depends directly on the choice of transport mode, delivery route, capacity utilization, the organization of loading operations and packaging, resource management, fuel costs, and the use of digital technologies. The article analyzes the key factors determining transport costs and proposes measures such as route optimization, increasing vehicle utilization rates, digitizing logistics processes, implementing transport monitoring and management systems, and improving freight management methods. It emphasizes that reducing transport costs should be achieved not only by cutting direct expenses but also by enhancing the quality of logistics services, shortening delivery times, and minimizing cargo losses.

Keywords: logistics, transport, transport costs, freight transportation, efficiency, digitalization, fuel, information technologies.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Мачидов Фаррухчон Азизович – муаллими калони кафедраи менеҷменти инвестиционӣ ва маркетинги Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. E-mail: Farrukh_2010@mail.ru, тел: (+992) 904158986,

Сведения об авторе:

Маджидов Фаррухджон Азизович – старший преподаватель кафедры инвестиционного менеджмента и маркетинга Технологического университета Таджикистан. E-mail: Farrukh_2010@mail.ru, тел: (+992) 904158986,

Information about the author:

Majidov Farrukhjon Azizovich – Senior Lecturer, Department of Investment management and marketing, Tajik Technological University. E-mail: Farrukh_2010@mail.ru, Ph: (+992) 904158986.

**КОНЦЕПЦИЯ ПО РАСШИРЕНИЮ АССОРТИМЕНТА ХЛЕБОБУЛОЧНЫХ
ИЗДЕЛИЙ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН**

Назаров Д. Н.

Технологический университет Таджикистана.

В статье обсуждено ряд актуальных вопросов о концепция по расширению ассортимента хлебобулочных изделий в Республике Таджикистан на основе современном технология производства хлебопродуктов.

Концепция по расширению ассортимента хлебобулочных изделий в Республике Таджикистан направлена на развитие производства современной, разнообразной и доступной хлебобулочной продукции с учётом потребностей населения, национальных пищевых традиций и современных тенденций в области рационального питания.

Основными направлениями Концепции являются расширение видового и рецептурного состава хлебобулочных изделий, внедрение инновационных технологий, повышение качества и безопасности продукции, развитие производства изделий профилактической и функциональной направленности, совершенствование упаковки и маркировки, а также повышение эффективности использования местного сырья.

Концепция может служить основой для разработки конкретных мероприятий, технологических рекомендаций и программ развития хлебопекарной отрасли Республики Таджикистан на соответствующий период.

Ключевые слова: хлебобулочных изделий, производство, концепция, современная технология, изменение старые оборудовании, новая технология, ассортимент, рацион питания, рекомендации, суточная потребности, расчет массы компонентов.

Современное учение о потребности человека в пище получило выражение в концепции сбалансированного питания, основанного на определенном соотношении отдельных веществ в рационе питания и отражающего всю сумму обменных реакций, которые характеризуют химические процессы, лежащие в основе жизнедеятельности организма. Разработана формула сбалансированного питания, в которой указаны нормы дневной потребности организма взрослого человека в отдельных пищевых веществах. Энергетическая ценность обусловлена количеством энергии, которая высвобождается из пищевых продуктов в процессе биологического окисления и используется для обеспечения физиологических функций организма.

Энергетическая ценность дневного рациона, необходимая для здоровья и нормальной жизнедеятельности человека, колеблется в широких пределах в зависимости от возраста, пола, интенсивности труда и других факторов.

В таблицах химического состава пищевых продуктов величина их энергетической ценности приведены в расчете на 100 г съедобной части продукта и выражены в ккал и кДж

энергии, выделяющейся при окислении пищевых веществ в организме человека. Для хлеба и хлебобулочных изделий, все части которых съедобны, их энергетическая ценность выражается на 100 г продукта (включая их корку и мякиш). Энергетическая ценность хлеба, булочных и других хлебных изделий обусловлена рядом факторов, к числу которых можно отнести:

- соотношение в массе изделия воды и сухих питательных веществ. Чем больше в продукте воды, не выделяющей в нашем организме энергии, тем соответственно ниже будет его энергетическая ценность;

- количество в массе сухих веществ, продукта - белков, усвояемых углеводов и липидов, различающихся по количеству энергии, выделяемой единицей их массы в организме человека.

Определим степень удовлетворения суточной потребности организма на примере хлеба. Для сравнения возьмем хлеб пшеничный из муки 1-го сорта формовой и хлеб ржано - пшеничный подовый.

Таблица 1.

Рекомендуемая суточная потребность в пищевых веществах и энергии

Пищевые вещества	Суточная потребность
Белки, г	77
Жиры, г	83
Усвояемые углеводы, г	365
в том числе, моно- и дисахариды, г	50-100
Минеральные вещества, мг	
Железо	14
Йод	0,15
Кальций	800
Магний	400
Фосфор	1200
Цинк	15
Витамины:	
А (на ретиноловый эквивалент), мкг	900
ВБ (тиамин), мг	1,3
Вг (рибофлавин), мг	1,5
Вб, мг	1,9
Вч (фолацин), мкг	200
С (аскорбиновая кислота), мг	3
В12 (кобаламин), мкг	70
Б, мкг	2,5 (100 МБ)
Е (на токофероловый эквивалент), мг	9
РР (на ниациновый эквивалент), мг	16
Пищевые волокна, г	20
Селен, мкг	70
Незаменимые жирные кислоты, г	11
Энергетическая ценность, ккал	2500

Аналогичным образом изучим, суточную потребность организма в основных пищевых веществах - воде, минеральных веществах и незаменимых аминокислотах [Табл. 2].

Таблица 2.

Суточная потребность организма в основных пищевых веществах

Пищевые вещества	Дневная потребность	Пищевые вещества	Дневная потребность
Вода, г			
Минеральные вещества, мг		Незаменимые аминокислоты, мг	
Калий	2500	Лизин	4000
Натрий	1000	Лейцин	4000
Фтор	0,75	Изолейцин	3000
Незаменимые аминокислоты, мг		Валин	
Метионин	3000	Треонин	2000
Фенил ал анин	3000	Триптофан	1000

Пищевая ценность, рассчитывается на массу продукта, которая соответствует 10 % суточных энергетических затрат человека. Например, для мужчины первой группы по интенсивности труда в возрасте 18-29 лет энергозатраты составляют 2450 ккал. Следовательно, 10 % от 2450 ккал составит 245 ккал.

Необходимо рассчитать массу продукта, которая выделяет данное количество Ккал, затем рассчитать содержание в ней основных компонентов (белков, жиров, углеводов, аминокислот, минеральных веществ, витаминов).

100 г хлеба ржано - пшеничного - 195,4 ккал

X г хлеба ржано - пшеничного - 245 ккал

$X = 245 * 100 / 195,4 = 125,4 \text{ г}$

Расчет массы компонентов в рассчитанной массе продукта: 100 г хлеба ржано - пшеничного содержит 7,2 г белка. Следовательно, в 125,4 г будут белки 9,02 г ($X = 125,4 * 7,2 / 100$). Аналогичным образом производится расчет по всем компонентам.

Полученные данные расчета массы компонентов в массе продукта по 10 % - ным энергозатратам сравнивают с соответствующими показателями формулы сбалансированного питания и вычисляют степень удовлетворения суточной потребности в каждом компоненте.

$$C_y = M_{np} / M_{сут} * 100 (\%)$$

где C_y - степень удовлетворения суточной потребности в каждом компоненте, %;

M_{np} - содержание компонента в массе продукта, соответствующей 10 % суточных энергозатрат, г;

$M_{сут}$ - дневная потребность организма в каждом компоненте в соответствии с формулой сбалансированного питания, г.

Пример расчета степени удовлетворения в белке хлеба ржано - пшеничного составит:

$$C_y = 7,2 / 72 * 100 = 10\%,$$

где 72 г - суточная потребность в белке для мужчины первой группы по интенсивности труда в возрасте 18 - 29 лет.

Данные, приведенные в Приложении А, отражают сколько в 125,4 г изделия содержится белка, важнейших для питания аминокислот, углеводов, витаминов, а также степень покрытия за счет хлеба ржано-пшеничного потребности мужчины первой группы по интенсивности труда в возрасте 18- 29 лет во всех этих компонентах.

Общая суточная потребность в белке (72 г) покрывается на 12,7 %. Потребность в отдельных аминокислотах удовлетворяется в пределах от 4,2 до 23,9 %.

Резко недостаточно покрывается потребность в лизине (всего лишь на 6,9 %) - аминокислоте, наиболее дефицитной и в мировом балансе питания человечества.

Потребность в моно - и дисахаридах покрывается на 1,8-3,6 %; в пищевых волокнах - на 7,5 %. Физиологическое значение жиров обусловлено тем, что они являются структурной частью клеток и тканей, в том числе и нервной ткани. Жиры, являются и растворителями витаминов А и И, и способствуют их усвоению. Потребность в жирах - на 1,9 %.

За счет 125,4 г хлеба ржано - пшеничного потребность в калии покрывается на 12,4 %, в кальция - только на 5,2 %, в натрия - на 50,8 %, в йоде - на 2,7 %. Таким образом наиболее дефицитен в нашем продукте йод и кальций.

Значение витаминов для организма человека очень велико, так как они необходимы для нормального течения биохимических реакций, усвоения других пищевых веществ, роста и восстановления клеток и тканей организма. Хуже всего удовлетворяется потребность в витамине Вг - лишь на 7,3 %. В связи с этим очень важно при подборе продуктов - обогатителей для повышения пищевой ценности хлеба учитывать и содержание в этих продуктах рибофлавина.

Сравнительная характеристика пищевой ценности хлеба из разных видов муки

Определение степени удовлетворения суточной потребности организма в пищевых веществах (белках, жирах, углеводах, минеральных веществах, незаменимых аминокислотах);

До выполнения расчетов необходимо иметь сведения по содержанию белков, жиров, углеводов, незаменимых аминокислот, минеральных веществ, витаминов в исследуемом пищевом продукте.

1. Определение энергетической ценности продукта

Известно, что при биологическом окислении 1 г белка выделяется 4 ккал, жира - 9 ккал, углеводов - 4 ккал (моно- и дисахаридов - 3,8 ккал, полисахаридов - 4,1 ккал), органических кислот - 3 ккал (лимонной кислоты - 2,5 ккал, яблочной - 2,4 ккал, молочной - 3,6 ккал, уксусной - 3,5 ккал), алкоголя (этанола) - 7 ккал.

Необходимо привести содержание массовой доли указанных компонентов в исследуемом продукте.

Зная массовую долю указанных компонентов в продукте, необходимо провести расчет теоретической энергетической ценности (ЭЦт). Она равна сумме произведений массы указанных компонентов в 100 г продукта на количество энергии, выделяемое 1 г каждого из соответствующих компонентов. Показатель энергетической ценности указывается из расчета на 100 г продукции, обычно выражается в килокалориях (ккал). Для перевода энергетической ценности (ЭЦ) в единицы СИ используется переводной коэффициент $1 \text{ ккал} = 4,184 \text{ кДж}$. Фактическая (реальная) энергетическая ценность, рассчитывается с учетом коэффициентов усвояемости компонентов. При смешанном питании усвояемость белков составляет 84,5 %, жиров - 94 %, углеводов - 95,6 %.

Для определения реальной энергетической ценности (ЭЦф) учитываются коэффициенты усвояемости белков (0,845), жиров (0,94), углеводов (0,956).

Пример: Хлеби Файзобод 400 гр.

Состав продукта: Мука пшеничная 1 го сорта, мука ржаное, солод, вода, орех фундук, сахар - песок, соль, улучшитель хлебных изделий, дрожжи, масло растительная.

Пищевая ценность в 100 гр. продукта: белки - 8,0 гр.; жиры - 2,6 гр.; углеводы - 35,0 гр.

Энергетическая ценность в 100 гр. продукта: 196.5 Ккал.

В 100 г хлебных изделий содержание основных веществ составляет (г): белков 8,0, жиров - 2,6, углеводов - 35,0. ЭЦт = $8,0 \times 4,0 + 2,6 \times 9 + 35,0 \times 4 = 195,4$ ккал

- ЭЦф = $8,0 \times 4,0 \times 0,845 + 2,6 \times 9,0 \times 0,94 + 35,0 \times 0,956 = 195,4$ ккал = $195,4 \times 4,184 = 817,6$ кДж.

- Результаты оценки энергетической ценности представлены в таблице 3.

Таблица 3.

Расчет энергетической ценности хлеб

Показатели	Содержание в 100 г, (г)	Теоретическая ЭЦт, ккал	Фактическая ЭЦ, ккал/кДж
Белки	8,0	32	27,04/133,1
Жиры	2,6	23,4	22/92,03
Углеводы	35,0	140	133,8/560
Органические кислоты	-	-	
Алкоголь	-	-	
Итого	-	195,4	195,4/817,6

2. Определение степени удовлетворения потребности организма человека в пищевых веществах

Для выполнения исследований степени удовлетворения потребности организма в пищевых веществах разработана таблицу по форме, представленной в таблице. Последовательность дальнейшей работы следующая:

Таблица 4.

Степень удовлетворения суточной потребности человека
(например, хлеба ржано - пшеничного подового).

Пищевые вещества	Содержание пищевых веществ		Суточная потребность	Степень удовлетворения, %
	В 100г продукта	В 100 г (в рассчитанном количестве продукта)		
Химический состав:				
Белки, г.	7,7	9,8	77	12,7
Жиры, г.	1,4	1,8	93	1,9
Усвояемые углеводы, г.			351	
в том числе, моно и дисахариды, г.	1,4	1,8	50-100	1,8-3,6
Пищевые волокна, г.	1,2	1,5	20	7,5
Минеральные вещества, мг:				
Калий	244	309,6	2500	12,4

Пищевые вещества	Содержание пищевых веществ		Суточная потребность	Степень удовлетворения, %
	В 100г продукта	В 100 г (в рассчитанном количестве продукта)		
Кальций	33	41,9	800	5,2
Фосфор	129	163,7	1200	13,6
Натрий	400	507,6	1000	50,8
Магний	57	72,3	400	18,1
Железо	4,5	5,7	14	40,7
Цинк	1,07	1,4	15	9,3
Фтор	0,03	0,04	0,75	5,3
Иод	0,003	0,004	0,15	2,7
Селен, мкг			70	—
Незаменимые аминокислоты, мг:				
Лизин	218	276,6	4000	6,9
Лейцин	489	620,5	4000	15,5
Изолейцин	324	411,2	3000	13,7
Валин	356	451,8	3000	15,1
Метионин	99	125,6	3000	4,2
Фенилаланин	377	478,4	2000	23,9
Треонин	210	266,5	2000	13,3
Триптофан	83	105,3	1000	10,5
Витамины, мг:				
С (аскорбиновая кислота)	0	0	70	0
В1 (тиамин)	0,20	0,25	1,3	19,2
В2 (рибофлавин)	0,09	0,11	1,5	7,3
В6 (пиридоксин)	0,20	0,25	1,9	13,2
РР (на ниациновый эквивалент)	1,86	2,36	16	14,8
А (на ретиноловый эквивалент)	0	0	900	0
Б (эргокальциферол)	0	0	100	0
Е (на токофероловый эквивалент)	2,68	3,40	15	22,7
Энергетическая ценность, ккал	195,4	245	2450	10

Основным направлением развития пищевой промышленности Республике Таджикистан является увеличение объема производства хлебобулочных изделий, повышения качества и расширение ассортимента, увеличение выпуска фасованных изделий.

Для решения этих задач необходимо наращивание производственных мощностей, замена устаревшего оборудования более новыми, внедрение новых технологий.

При непрерывном росте производства необходимо предусматривать изменения структуры производства и ассортимента с целью увеличения выпуска изделий пользующихся повышенным спросом у населения снижением сахароемкости и использованием нетрадиционных видов сырья и фруктовых годных заготовок местного производства, позволяющие создавать безотходные технологии, непрерывное техническое перевооружение.

В условиях рыночных отношений в настоящее время встал вопрос перехода от больших заводов, фабрик к линии, где легче внедрить компактные линии оборудования требующее меньших затрат на строительство. На малогабаритном оборудовании легче разрабатывать новый ассортимент и внедрить его в производство. В настоящее время строительство мини заводов позволит полностью удовлетворить спрос населения в труднодоступных районах, имеющих местное сырье для производства продукции - это фрукты, ягоды, муку собственного производства, применяя мельницы малой производительности и получая муку пшеничную грубого помола 2 сорта, кукурузную муку, картофельную.

Почти все хлебопекарни стали приватизированными акционерными предприятиями. На хлебозаводах складываются рыночные отношения, начинают действовать законы конкуренции.

В современных условиях работы хлебопекарной промышленности Республике Таджикистан требуются новые подходы к разработке ассортимента изделий, роль которого в организации потребления должна, существенно возрасти. Одним из важнейших направлений повышения эффективности производства и улучшения качества продукции хлебопекарной промышленности Таджикистане - создание рациональной структуры предприятия, отрасли, механизации и автоматизации производственных процессов на базе новейших технологий.

Согласно современным тенденциям науки о питании ассортимент хлебопекарной продукции в Республике Таджикистан должен быть расширен выпуском изделий повышенного качества и пищевой ценности, профилактического и лечебного действия с учетом национальных особенностей.

Хлебопекарная промышленность одна из наиболее развитых отраслей пищевой промышленности, которая вырабатывает ежедневный продукт питания населения хлеб.

Но следует отметить, что из хлебных изделий в Таджикистане последние годы лепешки являются уникальным продуктом, имеющий большой спрос населения.

Лепешки - относят к группе хлебных национальных изделий круглой или овальной формы.

Так как лепешки являются продуктом массового потребления, можно использовать их как продукт для обогащения необходимыми макро- и микроэлементами и повышения биологической ценности. Повышение качества лепешек путем обогащения микронутриентами, используя при этом, нетрадиционное сырье является актуальной задачей на сегодня.

Некоторые хлебозаводы в республике настоящее время действуют не на полную мощность. Поэтому возможно при заводе строить цех по производству тандырных лепешек, что позволит удовлетворить спрос населения на национальные изделия. Также будет возможность максимально использовать рабочие места и обеспечить население работой, тем самым повысить экономику и благосостояние Республики.

Литература:

1. Ауэрман Л.Я. «Технология хлебопечения». Классический источник по сырью, рецептурам, технологическим процессам, формированию качества хлеба и хлебобулочных изделий.

2. Пучкова Л.И. «Лабораторный практикум по технологии хлебопекарного производства». Полезен для методики определения качества и проведения экспериментальной части.

3. Пучкова Л.И., Поландова Р. Д., Матвеева И. В.- «Технология хлеба». Подходит для разработки новых рецептур и обоснования технологических решений.

4. Литература по товароведению продовольственных товаров – для анализа ассортимента, потребительских свойств, пищевой ценности, качества и конкурентоспособности хлебобулочных изделий.

5. Литература по маркетингу продовольственных товаров и управлению ассортиментом – для обоснования потребительского спроса, сегментации рынка и формирования ассортиментной политики.

КОНСЕПСИЯИ ВАСЕЪ НАМУДАНИ НОМГЌИ МАЊСУЛОТИ НОИ ДАР ЧУМЊУРИИ ТОЌИКИСТОН

Васеъ намудани номгїи маҳсулоти нонї ва қаннодї яке аз самтҳои муҳими рушди саноати хӯрокворї дар Чумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Ҳадафи асосии концепсия таъмин намудани аҳоли бо маҳсулоти босифат, серғизо ва гуногунранг, инчунин баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот мебошад.

Барои рушди ин соҳа зарур аст, ки корхонаҳои нонпазї технологияҳои муосирро ҷорї намуда, навҳои нави маҳсулот, аз ҷумла нонҳои парҳезї, маҳсулоти аз ғалладонагҳои гуногун тайёршаванда, маҳсулоти ғанигардонидашуда бо витаминҳо ва минералҳо, инчунин навҳои гуногуни маҳсулоти қаннодиро истеҳсол намоянд.

Ҳамзамон, истифодаи ашғи хоми маҳаллї, аз қабил гандум, ҷав, ҷуворимакка, меваҳои хушк ва чормағз, метавонад ба рушди истеҳсолоти миллї мусоидат кунад. Баланд бардоштани сифати маҳсулот, риояи талаботи санитарї ва беҳтар намудани бастабандї низ аҳамияти муҳим дорад.

Татбиқи чунин концепсия метавонад ба зиёд шудани ҳаҷми истеҳсолот, таъсиси ҷойҳои нави корї, рушди соҳибқориҳои маҳаллї ва қонеъ гардонидани талаботи аҳоли ба маҳсулоти гуногуни нонї ва қаннодї мусоидат намояд.

Калидвожаҳо: маҳсулоти нонї, маҳсулоти қаннодї, васеъ намудани номгїи, концепсия, саноати хӯрокворї, нонпазї, технологияи истеҳсолот, ашғи хоми маҳаллї, сифати маҳсулот, ғизои солим, маҳсулоти парҳезї, маҳсулоти ғанигардонидашуда, арзиши ғизої, навҳои нави маҳсулот, талаботи истеъмолкунандагон, рақобатпазирї, рушди истеҳсолот, инноватсия, бастабандї, амнияти озуқаворї.

CONCEPT FOR EXPANDING THE RANGE OF BAKERY PRODUCTS IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

The article presents a concept for expanding the range of bakery products in the Republic of Tajikistan. The relevance of the study is determined by the growing demand for bakery products with improved nutritional, dietary, and consumer properties, as well as by the need to diversify the assortment of products available on the domestic market. The study examines the current state of the bakery industry, existing types of bakery products, consumer preferences, and opportunities for introducing new products.

Particular attention is paid to the development of bakery products using locally available raw materials, including cereals, whole-grain flour, legumes, fruits, vegetables, and other plant-based ingredients. The article proposes approaches to improving the nutritional and biological value of bakery products through the use of functional ingredients and modern food technologies.

The proposed measures are aimed at increasing the competitiveness of domestic bakery enterprises, improving the quality and diversity of bakery products, promoting the efficient use of local raw materials, and meeting the changing needs of the population.

Key words: bakery products, assortment expansion, bakery industry, Republic of Tajikistan, food technology, consumer demand, local raw materials, functional foods, product quality.

Сведения об авторе:

Назаров Далер Назруллоевич – старший преподаватель кафедры машин и оборудования пищевых производств Технологического университета Таджикистана.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Назаров Далер Назруллоевич – муаллими калони кафедраи мошинҳо ва таҷҳизоти истеҳсолоти хӯроквории Донишгоҳи технологии Тоҷикистон.

Information about the author:

Nazarov Daler Nazrulloevich – Senior lecturer at the department of machinery and equipment for food production, Technological university of Tajikistan.

**ЦИФРОВИЗАЦИЯ МОНИТОРИНГА ЛЕДНИКОВ ТАДЖИКИСТАНА КАК ФАКТОР
ВОДНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В УСЛОВИЯХ
35-ЛЕТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

Олимжонзода У. О., Ашурова Н. Э.

Технологический университет Таджикистана

В статье рассматривается значение цифровизации мониторинга ледников Таджикистана в обеспечении водной безопасности и устойчивого социально-экономического развития страны в условиях изменения климата. Актуальность исследования определяется стратегической ролью ледников в формировании водных ресурсов Республики Таджикистан и возрастающей неопределённостью будущего водного стока. Обосновано, что сокращение ледникового покрова, изменение режима накопления и таяния снега и льда, а также увеличение вероятности высокогорных природных опасностей требуют совершенствования информационной основы управления водными ресурсами. На основе современных научных исследований и официальных материалов 2025–2026 гг. проанализированы изменения состояния ледников Таджикистана, современные подходы к их мониторингу и возможности использования цифровых данных в прогнозировании водных рисков. Особое внимание уделено новому Кадастру ледников Таджикистана, сформированному на основе спутниковых изображений PlanetScope и методов глубокого обучения. Показано, что цифровая информация о состоянии ледников может использоваться не только для оценки динамики криосферы, но и для совершенствования прогнозирования водности рек, планирования водопользования, гидроэнергетики, сельского хозяйства и предупреждения природных опасностей. Предложена логическая последовательность использования цифрового мониторинга: «наблюдение – данные – оценка – прогноз – управленческое решение». Сделан вывод о необходимости формирования интегрированной системы мониторинга ледников как элемента современной системы управления водными ресурсами Таджикистана.

Ключевые слова: Таджикистан, ледники, водная безопасность, водные ресурсы, цифровизация, мониторинг, изменение климата, устойчивое развитие, водохозяйственное управление, прогнозирование, криосфера.

Республика Таджикистан относится к числу наиболее водообеспеченных стран Центральной Азии по формированию речного стока, однако значительная часть водных ресурсов страны связана с высокогорными территориями, где происходят наиболее заметные климатические изменения. Особое место в данной системе занимают ледники, выполняющие функцию естественных аккумуляторов пресной воды и оказывающие существенное влияние на формирование речного стока.

Для Таджикистана значение ледников выходит за рамки экологической проблематики. Их состояние связано с обеспечением населения водой, развитием сельского хозяйства, функционированием гидроэнергетики, поддержанием экосистем и экономической стабильностью территорий. Поэтому изменение ледникового покрова следует рассматривать как один из факторов, способных повлиять на долгосрочную водную безопасность страны.

Актуальность этой проблемы усиливается вследствие глобального изменения климата. Согласно данным Программы ООН по окружающей среде, среднегодовая температура в Таджикистане уже повысилась примерно на 1,2°C, что примерно вдвое превышает использованную в оценке глобальную величину повышения температуры. За последние десятилетия в стране полностью исчезло более 1000 ледников [1]. Одновременно возрастает необходимость адаптации системы управления водными ресурсами к изменяющимся природным условиям.

Современные исследования подтверждают, что сокращение ледников может иметь долгосрочные последствия для водных ресурсов Центральной Азии. В опубликованном в 2026 г. исследовании современного состояния ледников Таджикистана отмечается, что ускоренное сокращение оледенения представляет существенную угрозу региональной водной безопасности [2].

В этих условиях особое значение приобретает регулярное получение достоверной информации о состоянии ледников. Именно поэтому цифровизация мониторинга должна рассматриваться не только как технологическое обновление гляциологических наблюдений, но и как один из инструментов совершенствования государственной системы управления водными ресурсами.

Водная безопасность характеризуется способностью государства обеспечивать устойчивое наличие воды необходимого количества и качества для населения, экономики и окружающей среды. Для Таджикистана данная задача непосредственно связана с состоянием горных водосборов и ледников.

Ледники обеспечивают дополнительное питание рек в период тёплого сезона, когда потребность в воде для орошения и других хозяйственных целей возрастает. Поэтому изменение их площади, толщины и массы способно отражаться на структуре речного стока.

Современные исследования показывают, что эта зависимость особенно важна для бассейнов, расположенных в верховьях Амударьи. Так, исследование динамики ледников Вахшского бассейна за 2000–2025 гг. выявило сокращение площади ледников с 4440,9 до 3955,2 км², или примерно на 10,94 %. Авторы связывают выявленные изменения с потеплением, изменением альбедо поверхности и другими климатическими и экологическими факторами [3].

Сокращение ледников первоначально может сопровождаться увеличением объёма талого стока, однако в долгосрочной перспективе уменьшение ледниковой массы снижает способность горной системы аккумулировать и постепенно отдавать воду. Поэтому изменение ледников необходимо оценивать не только с позиции сегодняшней водообеспеченности, но и с точки зрения будущего состояния водного баланса.

Кроме того, изменение ледниковой системы сопровождается рисками, связанными с высокогорными озёрами, селевыми процессами, оползнями и другими опасными явлениями.

Следовательно, мониторинг криосферы должен одновременно обеспечивать информацию для водохозяйственного планирования и предупреждения природных рисков.

Одной из проблем Таджикистана является ограниченность регулярных данных о пространственно-временной динамике ледников. Высокогорный рельеф, труднодоступность отдельных территорий, сложные погодные условия и значительные затраты на проведение полевых работ затрудняют постоянное обследование всех ледников страны.

Исследование 2026 г. по современному состоянию ледников Таджикистана отмечает, что после 1991 г. наблюдался существенный перерыв в систематическом мониторинге, что сформировало значительный информационный разрыв в оценке современного состояния и долгосрочной динамики ледников [2].

В связи с этим принципиально важным направлением становится объединение результатов полевых наблюдений с дистанционными методами получения информации. Спутниковые данные позволяют регулярно получать сведения о значительных территориях, тогда как наземные исследования необходимы для проверки и уточнения результатов дистанционного наблюдения.

Особое значение имеет формирование современных национальных информационных баз. В 2026 г. опубликован новый Кадастр ледников Таджикистана (Tajikistan Glacier Inventory – TGI), созданный на основе спутниковых изображений PlanetScope пространственного разрешения 3 м за 2024 г. и методов глубокого обучения [4].

Согласно данным нового кадастра, в Таджикистане идентифицировано **12 325 ледников общей площадью 7720,26 км²**. При этом полученная оценка показывает приблизительно 11%-ное сокращение оледенённой площади по сравнению с Randolph Glacier Inventory [4].

Значение этого результата заключается не только в уточнении количества ледников. Новый кадастр формирует современную исходную базу, относительно которой в дальнейшем можно оценивать изменения площади и пространственного положения ледников.

Таким образом, цифровой мониторинг позволяет перейти от периодической фиксации состояния отдельных объектов к систематическому наблюдению за всей ледниковой системой страны.

Цифровизация существенно изменяет содержание мониторинга ледников. Если традиционные наблюдения были ориентированы преимущественно на фиксацию текущего состояния объекта, то современные цифровые системы позволяют анализировать изменения во времени, сопоставлять их с климатическими факторами и использовать полученную информацию для прогнозирования.

Важным преимуществом цифровых данных является возможность их объединения с информацией о речных бассейнах, осадках, температуре воздуха, снежном покрове, водохранилищах и водопотреблении. В результате формируется более целостное представление о взаимосвязи между состоянием ледников и водным балансом.

В этом отношении цифровизация может быть представлена как последовательная информационно-управленческая система:

наблюдение → формирование цифровых данных → оценка изменений → анализ водных последствий → прогноз → управленческое решение.

На первом этапе осуществляется получение информации о состоянии ледников и связанных с ними объектов. Второй этап предполагает систематизацию и обработку полученных данных. Далее определяются изменения площади, границ и других

характеристик ледников. На следующем этапе результаты сопоставляются с гидрологическими и климатическими показателями. После этого формируются прогнозные оценки, которые могут использоваться при принятии решений в сфере водного хозяйства.

Такой подход позволяет превратить мониторинг из пассивной системы наблюдения в механизм информационной поддержки управления.

Особенно важно, что цифровые данные могут применяться для оценки не только ледников, но и высокогорных озёр. Современные наблюдения Агентства по гидрометеорологии Республики Таджикистан предусматривают обследование снежных запасов, ледников, приледниковых озёр и других элементов криосферы. Полученные материалы используются для оценки водных ресурсов, анализа климатических изменений и выявления потенциально опасных природных процессов [5].

Одной из главных функций современной системы мониторинга должна стать возможность своевременного выявления процессов, способных привести к изменению водного режима.

В условиях продолжающегося потепления увеличение скорости таяния ледников может одновременно создавать несколько противоположных эффектов. В краткосрочной перспективе возрастает объём талой воды, тогда как в долгосрочном периоде сокращение ледников уменьшает естественные запасы воды. Это создаёт дополнительную неопределённость для планирования водопользования.

В исследовании водных ресурсов и устойчивого управления Таджикистаном, опубликованном в 2026 г., подчёркивается, что изменение климата ускоряет таяние ледников и изменяет гидрологический цикл, что приводит к нестабильности речного стока и увеличению вероятности экстремальных явлений [6].

Следовательно, государственная система управления должна располагать не только данными о текущем состоянии ледников, но и информацией о тенденциях их изменения.

Особую роль здесь играет регулярное обновление цифровых данных. Сопоставление информации за разные годы позволяет определить направление и скорость изменения ледников, выделить наиболее уязвимые территории и определить участки, требующие дополнительного полевого обследования.

Это особенно важно для водохозяйственного планирования. Полученная информация может использоваться:

- при прогнозировании водности рек;
- при планировании работы гидроэнергетических объектов;
- при оценке перспектив водоснабжения;
- при планировании сельскохозяйственного орошения;
- при определении потенциально опасных высокогорных озёр;
- при разработке мероприятий по адаптации к изменению климата.

Таким образом, цифровизация мониторинга формирует информационную связь между природными изменениями и экономическими решениями.

Рациональное использование водных ресурсов невозможно без достоверной информации о формировании и изменении водного потенциала. Для экономики Таджикистана это особенно важно вследствие значительной роли гидроэнергетики и орошаемого земледелия.

Современное исследование водных ресурсов страны указывает, что сельское хозяйство остаётся крупнейшим потребителем воды и на его долю приходится около 85 % общего водозабора [6]. Следовательно, даже небольшие изменения доступности воды способны иметь существенные социально-экономические последствия.

Цифровой мониторинг ледников позволяет повысить качество информационного обеспечения таких решений. Например, данные о состоянии снежных и ледниковых запасов могут использоваться совместно с гидрологическими прогнозами при оценке будущей водности рек

Для энергетики это создаёт возможность совершенствовать долгосрочное планирование гидроэнергетического производства. Для сельского хозяйства – повышать обоснованность планирования водоподачи. Для системы предупреждения чрезвычайных ситуаций – своевременно выявлять территории повышенного риска.

Важным экономическим эффектом становится также снижение зависимости от масштабных полевых обследований. Спутниковое наблюдение позволяет предварительно определить территории, где происходят наиболее существенные изменения, после чего направлять наземные экспедиции именно на эти участки.

Таким образом, цифровизация способствует не только повышению качества информации, но и более рациональному распределению финансовых и организационных ресурсов мониторинговой системы.

35-летие государственной независимости Республики Таджикистан является значимой датой для оценки достигнутых результатов и определения перспектив дальнейшего научно-технологического развития страны.

За годы независимости водные ресурсы и сохранение ледников стали одним из важнейших направлений национальной и международной политики Таджикистана. Современный этап характеризуется усилением внимания к научному мониторингу криосферы, цифровизации наблюдений и совершенствованию прогнозирования

В мае 2026 г. в Таджикистане состоялся Центральноазиатский координационный форум по мониторингу, оценке и прогнозному моделированию ледников и криосферы. В рамках форума рассматривались вопросы совершенствования мониторинга, оценки состояния ледников и использования прогнозных моделей [7].

Показательно и то, что в 2025 г. Азиатский банк развития утвердил проект «Управление потерей ледников и водная безопасность», направленный на повышение способности Таджикистана осуществлять мониторинг и прогнозирование изменений ледников, снижение уязвимости населения и совершенствование управления водными ресурсами [8].

Таким образом, цифровизация мониторинга постепенно приобретает институциональное значение. Она становится частью более широкой системы адаптации страны к изменению климата.

В перспективе целесообразно формирование единого национального цифрового информационного пространства, в котором данные о ледниках будут связаны с информацией о речных бассейнах, водохранилищах, метеорологических наблюдениях, водопотреблении и природных рисках.

Проведённое исследование позволяет сделать вывод о том, что состояние ледников Таджикистана является одним из существенных факторов долгосрочной водной безопасности страны. Ускорение климатических изменений, сокращение площади ледников и изменение режима формирования водных ресурсов повышают требования к качеству мониторинга и прогнозирования.

Современная ситуация показывает необходимость перехода от отдельных наблюдений к системному цифровому мониторингу, способному объединять данные о состоянии ледников с информацией о климате, речном стоке, снежном покрове и высокогорных водных объектах.

Важным результатом последних лет стало создание нового Кадастра ледников Таджикистана, включающего 12 325 ледников общей площадью 7720,26 км² [4]. Его значение состоит в формировании современной информационной основы для последующего наблюдения за изменениями криосферы.

Вместе с тем сама цифровизация не должна рассматриваться исключительно как внедрение отдельных технологий. Её основное значение заключается в формировании непрерывной цепочки: **данные → анализ → прогноз → управленческое решение.**

Именно переход от накопления информации к её использованию в управлении водными ресурсами является главным условием повышения практической эффективности цифрового мониторинга.

Для Таджикистана развитие такой системы имеет непосредственное значение для гидроэнергетики, сельского хозяйства, водоснабжения, экологической безопасности и предупреждения чрезвычайных ситуаций. Поэтому цифровой мониторинг ледников следует рассматривать как часть национальной системы адаптации к климатическим изменениям и рационального использования водных ресурсов.

В условиях 35-летия государственной независимости дальнейшее развитие цифровой системы мониторинга ледников может стать одним из направлений укрепления научно-технологического потенциала Республики Таджикистан и повышения устойчивости её водохозяйственной системы.

Литература:

1. Программа Организации Объединённых Наций по окружающей среде (ЮНЕП). Таяние ледников в Таджикистане ставит под угрозу водные ресурсы: Атлас экологических изменений ЮНЕП. 2 сентября 2025 г.
2. Сюй Ц., Ли Р., Гулаёзов М. и др. Современное состояние и последние изменения ледников Таджикистана // *Regional Sustainability*. 2026. Т. 7. № 1. Ст. 100296. DOI: 10.1016/j.regSus.2026.100296.
3. Изменения ледников Вахшского речного бассейна Таджикистана под воздействием глобального изменения климата // *Remote Sensing*. 2026. Т. 18. № 9. Ст. 1436. DOI: 10.3390/rs18091436.
4. Ли Ж., Ли Ц., Гулаёзов М., Сафаров М. и др. Новый кадастр ледников Таджикистана по спутниковым изображениям PlanetScope пространственного разрешения 3 м (2024): Кадастр ледников Таджикистана (TGI) // *Scientific Data*. 2026. Т. 13. Ст. 812. DOI: 10.1038/s41597-026-07486-8.
5. Агентство по гидрометеорологии Комитета по охране окружающей среды при Правительстве Республики Таджикистан. Аэровизуальные наблюдения за снежными запасами, ледниками, приледниковыми озёрами и водными ресурсами Таджикистана. 30 июля 2026 г.
6. Водные ресурсы и устойчивое управление в Таджикистане в условиях глобальных изменений // *Regional Sustainability*. 2026. Т. 7. № 1. Ст. 100291. DOI: 10.1016/j.regSus.2026.100291.
7. Агентство по гидрометеорологии Комитета по охране окружающей среды при Правительстве Республики Таджикистан. Центральноазиатский координационный форум по мониторингу, оценке и прогнозному моделированию ледников и криосферы. Душанбе, 25 мая 2026 г.

8. Азиатский банк развития. Управление потерей ледников и водная безопасность в Таджикистане: проект технической помощи № 59079-001. Манила, 2025–2026.

9. Организация Объединённых Наций. Международная конференция по сохранению ледников: материалы конференции. Душанбе, 29–31 мая 2025 г.

10. Организация экономического сотрудничества и развития, Всемирный банк, ЕЭК ООН и др. Расширение трансграничного сотрудничества в целях устойчивости водных ресурсов и климатической устойчивости в бассейнах Центральной Азии, зависящих от ледников. Региональный форум. Душанбе, 29 мая 2025 г.

11. ЮНЕСКО. Первые измерения зимнего накопления снега на ледниках Памира таджикскими учёными. 2026.

12. Агентство по гидрометеорологии Комитета по охране окружающей среды при Правительстве Республики Таджикистан. Материалы по мониторингу ледников, криосферы и водных ресурсов Республики Таджикистан. Душанбе, 2025–2026.

13. Назарзода, Р. С. Нақши зеҳни сунъӣ дар пешрафти истеҳсолот: ҳолати кунунӣ ва дурнамои рушди саноати нассочӣ, сабук ва ҳӯрока / Р. С. Назарзода // Маводи форуми байналмилалӣ дар мавзӯи «Ҳамкории илмӣ дар фазои Авруосиё: рақамикунонӣ ва модернизатсияи саноат бо истифода аз зеҳни сунъӣ» (Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, 10 апрели соли 2025). – С. 451-456. – EDN: CSJZER.

14. Назарзода, Р. С. Рақамикунонии раванди таълим: абзорҳои рақамии маъмул барои омӯзиш ва санҷишу арзёбӣ / Р. С. Назарзода // Фурӯғи илм: маҷаллаи байналмилалӣ илмӣ. – 2025. – № 4(08). – С. 18-26. – EDN: LIPLCI.

РАҚАМИКУНОНИИ МОНИТОРИНГИ ПИРЯХҲОИ ТОҶИКИСТОН ҲАМЧУН ОМИЛИ АМНИЯТИ ОБӢ ВА РУШДИ УСТУВОР ДАР ШАРОИТИ 35 СОЛИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ ДАВЛАТӢ

Дар мақола аҳамияти рақамикунонии мониторинги пирияхҳои Тоҷикистон ҳамчун омил таҳкими амнияти обӣ ва таъмини рушди устувори кишвар дар шароити тағйирёбии иқлим таҳлил карда мешавад. Тағйирёбии иқлим, коҳиши масоҳат ва ҳаҷми пирияхҳо, инчунин тағйирёбии режими захираҳои обӣ зарурати тақмили низоми мониторинги пирияхҳоро ба миён меорад. Дар ин замина истифодаи технологияҳои рақамӣ, аз ҷумла маълумоти моҳвораӣ, системаҳои иттилоотии ҷуғрофӣ, коркарди автоматии маълумот ва усулҳои зеҳни сунъӣ, имконият медиҳад, ки тағйирёбии ҳолати пирияхҳо сари вақт муайян ва арзёбӣ карда шавад. Дар мақола нақши мониторинги рақамӣ дар ташаккули заминаи иттилоотӣ барои идоракунии захираҳои об, пешгӯии тағйирёбии маҷрои дарёҳо ва хавфҳои обӣ, инчунин қабули қарорҳои идоракунии баррасӣ мегардад. Таъкид карда мешавад, ки рақамикунонии мониторинги пирияхҳо бояд ҳамчун қисми таркибии сиёсати мутобикшавӣ ба тағйирёбии иқлим ва идоракунии оқилонаи захираҳои об баррасӣ шавад. Дар ин замина, таҷрибаи солҳои охир ва натиҷаҳои таҳқиқоти муосир нишон медиҳанд, ки истифодаи маълумоти моҳвораӣ ва технологияҳои рақамӣ имкониятҳои мониторинги пирияхҳоро васеъ намуда, дақиқӣ, саривақтӣ ва самаранокии арзёбии захираҳои криосфераро баланд мебардорад. Дар мақола занҷири функционалии «мушоҳида – маълумот – арзёбӣ – пешгӯӣ – қарори идоракунии» ҳамчун асоси муносибати муосир ба мониторинги рақамии пирияхҳо пешниҳод мегардад.

Калидвожаҳо: пирияхҳо, мониторинги рақамӣ, рақамикунонӣ, амнияти обӣ, тағйирёбии иқлим, захираҳои обӣ, технологияҳои моҳвораӣ, зеҳни сунъӣ, рушди устувор, Тоҷикистон.

DIGITALIZATION OF GLACIER MONITORING IN TAJIKISTAN AS A FACTOR OF WATER SECURITY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF THE 35TH ANNIVERSARY OF STATE INDEPENDENCE

The article analyzes the importance of digitalization of glacier monitoring in Tajikistan as a factor in strengthening water security and ensuring sustainable development under conditions of climate change. Climate change, the reduction in glacier area and volume, as well as changes in water resource regimes, create the need to improve the national glacier monitoring system. In this context, the use of digital technologies, including satellite data, geographic information systems, automated data processing, and artificial intelligence methods, makes it possible to identify and assess changes in glacier conditions in a timely manner. The article examines the role of digital monitoring in establishing an information basis for water resource management, forecasting changes in river runoff and water-related risks, as well as supporting management decision-making. It is emphasized that the digitalization of glacier monitoring should be considered an integral component of climate change adaptation policy and rational water resource management. Recent experience and findings of modern studies demonstrate that the use of satellite data and digital technologies expands glacier monitoring capabilities and improves the accuracy, timeliness, and efficiency of assessing cryosphere resources. The article proposes the functional chain “observation – data – assessment – forecasting – management decision” as the basis of a modern approach to digital glacier monitoring.

Keywords: glaciers, digital monitoring, digitalization, water security, climate change, water resources, satellite technologies, artificial intelligence, sustainable development, Tajikistan.

Сведения об авторах:

Олимжонзода Уктам Олимжон – к.э.н., доцент кафедры информационных технологий и цифровой экономики Технологического университета Таджикистана. e-Mail: uktam1978@mail.ru, SPIN: 6672-8416, ORCID: 0000-0003-3627-2617.

Ашурова Нодирабегим Эркиновна - старший преподаватель кафедры экономика и управление Технологического университета Таджикистан (города Душанбе, Республики Таджикистан). e-Mail: nodirabegim0485@gmail.com, NSID 3569-2123, ORCID 0009-0004-3737-4265.

Маълумот дар бораи муаллифон:

Олимжонзода Уктам Олимжон – н.и.э., дотсент кафедраи технологияҳои иттилоотӣ ва иқтисоди рақамии Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. e-Mail: uktam1978@mail.ru, SPIN: 6672-8416, ORCID: 0000-0003-3627-2617.

Ашурова Нодирабегим Эркиновна – муаллими калон кафедраи иқтисод ва идоракунии Донишгоҳи технологии Тоҷикистон (шаҳри Душанбе, Ҷумҳурии Тоҷикистон). e-Mail: nodirabegim0485@gmail.com, NSID: 3569-2123, ORCID: 0009-0004-3737-4265

Information about the authors:

Olimjonzoda Uktam Olimjon – Cand. Sc. (Economics), Associate Professor Department of Information Technologies and Digital Economy, Technological University of Tajikistan.

Ashurova Nodirabegim Erkinovna – Senior Lecturer Department of Economics and Management, Tajikistan Technological University (Dushanbe, Republic of Tajikistan). e-Mail: nodirabegim0485@gmail.com, NSID: 3569-2123, ORCID: 0009-0004-3737-4265

ХУДШИНОСИИ МИЛЛӢ ВА СОЗАНДАГӢ – ЗАМИНАӢОИ РУШДИ УСТУВОРИ ҶОМЕА

Охонов А. А.

Филиали Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон дар шаҳри Исфара

Дар мақола масъалаи худшиносии миллӣ ва созандагӣ ҳамчун омилҳои муҳими таҳкими ҷомеаи устувор мавриди таҳлил қарор мегирад. Муаллиф робитаи байни истиқлолияти миллӣ, ваҳдати миллӣ, сулҳу субот ва ташаккули ҳисси масъулияти шаҳрвандиро баррасӣ менамояд. Таъкид мешавад, ки худшиносии миллӣ танҳо эҳсоси мансубият ба миллат нест, балки низоми дониш, арзиш, хотираи таърихӣ, эҳтироми забон ва фарҳанг, ҳамчунин омодагӣ ба саҳмгузорӣ дар рушди кишвар мебошад. Дар мақола нақши илм, маориф, фарҳанг ва забони давлатӣ дар таҳкими ҳувиати миллӣ, инчунин аҳамияти ҷавонони ватандӯст, рушди иқтисоди миллӣ, саноатикунонии босуръат ва технологияҳои рақамӣ дар таъмини рушди устувор таҳлил мегардад. Муаллиф ба зарурати пайвастанӣ арзишҳои миллӣ бо донишҳои муосир, навоарӣ, меҳнати созанда ва масъулияти иҷтимоӣ таваҷҷуҳ намуда, як қатор пешниҳодҳоро барои таҳкими худшиносии миллӣ ва рушди устувори ҷомеа ироа мекунад.

Калидвожаҳо: худшиносии миллӣ, созандагӣ, истиқлолияти миллӣ, ваҳдати миллӣ, сулҳу субот, рушди устувор, илм, маориф, фарҳанг, забони давлатӣ, ҷавонон, ватандӯстӣ, иқтисоди миллӣ, саноатикунонӣ, технологияҳои рақамӣ.

Дар шароити тағйирёбии босуръати сиёсӣ, иқтисодӣ, технологӣ ва фарҳангии ҷаҳони муосир масъалаи ҳифзи ҳувиати миллӣ ва ҳамзамон фароҳам овардани заминаҳои рушди устувори ҷомеа аҳамияти махсус пайдо кардааст. Ҷомеаи устувор ҷомеаест, ки дар он сулҳу субот, қонуният, ҳамдигарфаҳмӣ, имконияти рушди инсон, иқтисоди рақобатпазир ва ҳифзи арзишҳои миллӣ ба ҳам пайваستاанд. Аз ин нуктаи назар, худшиносии миллӣ бояд на танҳо ҳамчун падидаи фарҳангӣ, балки ҳамчун сармояи иҷтимоӣ ва маънавии давлат арзёбӣ шавад. Худшиносии миллӣ дар асоси донишдони таърих, эҳтироми забон ва фарҳанг, дарки манфиатҳои миллӣ ва ҳисси масъулият барои ояндаи давлат ташаккул меёбад. Он вақте аҳамияти созанда пайдо мекунад, ки инсон арзишҳои миллӣ ва ватандӯстиро бо меҳнати ҳалол, донишомӯзӣ, риояи қонун, ташаббускорӣ ва хизмат ба ҷомеа пайваст намояд. Бинобар ин, худшиносии миллӣ ва созандагӣ ду ҷанбаи ба ҳам алоқаманди рушди ҷомеа мебошанд.

Истиқлолияти миллӣ ва ваҳдати миллӣ ҳамчун заминаи сулҳу субот

Истиқлолияти давлатӣ барои ҳар як миллат имконият фароҳам меорад, ки самтҳои рушди сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии худро мустақилона муайян намояд. Аммо истиқлолияти сиёсӣ танҳо дар сурати мавҷудияти ваҳдати ҷомеа ва масъулияти шаҳрвандон ба рушди воқеӣ табдил меёбад. Ваҳдати миллӣ бояд ҳамчун арзиши умумимиллӣ, фарҳанги муколама ва қобилияти ҳалли масъалаҳо бо роҳи осоишта фаҳмида шавад.

Таҷрибаи таърихӣ Тоҷикистон нишон медиҳад, ки сулҳу субот шартӣ аввалини рушди иқтисодӣ ва иҷтимоӣ мебошад. Дар шароити субот фаъолияти муассисаҳои давлатӣ, корхонаҳо, муассисаҳои таълимӣ ва илмӣ устувор мегардад; сармоягузорӣ ва соҳибкорӣ рушд мекунад; имкониятҳои ҷавонон барои таҳсил ва меҳнат васеъ мешаванд. Аз ин рӯ, ҳифзи ваҳдат бояд на танҳо вазифаи давлат, балки масъулияти ҳар як шаҳрванди кишвар бошад.

Ташаккули худшиносии миллӣ ба тарбияи фарҳанги таҳаммулпазирӣ низ мусоидат мекунад. Шаҳрванде, ки таъриху фарҳанги худро медонад, метавонад арзишҳои дигаронро низ эҳтиром намояд. Ҳамин муносибат барои пешгирии ихтилофҳои иҷтимоӣ, таҳкими эътимод ва ташаккули муҳити мусоиди рушди инсонӣ аҳамияти калон дорад.

Худшиносии миллӣ ҳамчун омили рушди устувори ҷомеа

Рушди устувор мафҳумест, ки рушди иқтисодӣ, пешрафти иҷтимоӣ ва ҳифзи муҳити зистро бо манфиатҳои наслҳои оянда пайваст мекунад. Дар ин раванд омили инсонӣ мавқеи марказӣ дорад. Ҷомеае, ки шаҳрвандони босавод, масъулиятшинос ва ватандӯст дорад, қобилияти бештар барои истифодаи оқилонаи захираҳо, татбиқи технологияҳои нав ва ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ пайдо мекунад.

Аз ин рӯ, худшиносии миллӣ бояд ба рушди қобилияти созандагии шахс равона гардад. Донишманди арзишҳои миллӣ бояд инсонро ба омӯзиш, ихтироъкорӣ, соҳибкорӣ, ҳифзи табиат, эҳтироми меҳнат ва хизмат ба ҷомеа ҳавасманд намояд. Дар чунин ҳолат ватандӯстӣ аз сатҳи эҳсос ба сатҳи амал мегузарад ва ба неруи рушди иҷтимоӣ табдил меёбад.

Нақши илм, маориф, фарҳанг ва забони давлатӣ

Илм ва маориф яке аз муҳимтарин пояҳои ташаккули худшиносии миллӣ ва рушди устувор мебошанд. Маориф ба инсон дониш ва малака медиҳад, илм бошад имконияти тавлиди донишҳои нав ва ҳалли масъалаҳои амалиро фароҳам месозад. Дар шароити иқтисоди донишбунёд рақобатпазирӣ давлат ба сифати сармояи инсонӣ, қобилияти таҳқиқотӣ ва сатҳи навоарӣ вобастагии зиёд дорад.

Муассисаҳои таълимӣ бояд на танҳо донишҳои касбӣ, балки фарҳанги шаҳрвандӣ, тафаккури интиқодӣ, эҳтироми таърих ва арзишҳои миллӣ, масъулияти иҷтимоӣ ва малакаҳои рақамиро ташаккул диҳанд. Дар ин замина робитаи донишгоҳҳо бо истеҳсолот, марказҳои илмӣ ва соҳибкорӣ муҳим мебошад. Таҳқиқоти илмӣ бояд ба масъалаҳои воқеии иқтисодӣ ва иҷтимоии кишвар бештар равона шуда, натиҷаҳои онҳо дар истеҳсолот ва идоракунӣ татбиқ гарданд.

Фарҳанг воситаи муҳими нигоҳдорӣ ва интиқоли хотираи таърихӣ мебошад. Адабиёт, санъат, осорхонаҳо, театр, мероси меъморӣ ва анъанаҳои миллӣ дар ташаккули ҳисси мансубият нақши назаррас доранд. Фарҳанги миллӣ дар баробари ҳифзи мероси гузашта бояд ба талаботи замони нав мутобиқ шавад ва барои рушди эҷодкорӣ, муоширати фарҳангӣ ва истеҳсоли маҳсулоти рақобатпазирӣ фарҳангӣ шароит фароҳам оварад.

Забони давлатӣ яке аз рукҳои асосии худшиносии миллӣ мебошад. Забон на танҳо воситаи муошират, балки воситаи нигоҳдории хотираи таърихӣ, дониш, адабиёт ва арзишҳои миллӣ аст. Қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми забони тоҷикиро ҳамчун забони давлатӣ муайян намуда, истифодаи онро дар соҳаҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, илмӣ ва фарҳангӣ пешбинӣ мекунад. □cite□turn0search0□ Аз ин рӯ, рушди забони илм, истилоҳоти касбӣ ва муҳтавои рақамии босифат ба таҳкими мавқеи забони давлатӣ дар ҷомеаи муосир мусоидат мекунад.

Ҷавонон ва ватандӯстӣ

Ҷавонон неруи асосии навсозии ҷомеа ва захираи муҳими сармояи инсонӣ мебошанд. Сиёсати давлатии ҷавонон бояд ба таълиму тарбия, рушди қобилиятҳои зеҳнӣ ва эҷодӣ, дастгирии ташаббусҳо ва ҷалби ҷавонон ба ҳаёти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ равона гардад. Қонунгузориҳои Тоҷикистон низ таҳкими ҳувияти миллӣ ва ҷалби ҷавонон ба ҳаёти иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии кишварро аз самтҳои муҳими сиёсати ҷавонон медонад.

Ватандӯстии ҷавонон бояд бо имконияти амал пайваст бошад. Ҷавони ватандӯст танҳо дар бораи Ватан сухан намегӯяд, балки дониш меомӯзад, касб аз худ мекунад, ба меҳнат муносибати масъулона дорад, қонунро риоя мекунад, ба муҳити зист ғамхорӣ менамояд ва барои пешрафти маҳалли зист ва кишвар ташаббус нишон медиҳад. Барои ин рушди марказҳои инноватсионӣ, лабораторияҳо, клубҳои илмӣ, майдонҳои соҳибкорӣ ва барномаҳои таҷрибаомӯзӣ аҳамияти калон дорад.

Масъалаи дигар саводнокии рақамӣ ва қобилияти ҷавонон барои истифодаи дурусти иттилоот мебошад. Дар муҳити рақамӣ худшиносии миллӣ бояд бо тафаккури таҳлилӣ ҳамроҳ бошад, то ҷавонон маълумоти бозътимодно аз иттилооти бардурӯғ ҷудо карда тавонанд ва дар фазои маҷозӣ фарҳанги муоширати масъулона дошта бошанд.

Рушди иқтисоди миллӣ, саноатикунӣ ва технологияҳои рақамӣ

Иқтисоди миллӣ заминаи моддии рушди иҷтимоӣ ва ҳифзи истиклолияти иқтисодии давлат мебошад. Рушди устувор дар ин самт ба диверсификатсияи истеҳсолот, баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат, коркарди ашёи хоми дохилӣ, рушди соҳибкорӣ ва ташкили ҷойҳои корӣ вобаста аст. Саноатикунӣ метавонад барои таъдил додани захираҳои табиӣ ва кишоварзӣ ба маҳсулоти дорои арзиши иловашуда замина гузорад.

Саноати муосир бе илм ва технология рушди устувор дошта наметавонад. Корхонаҳо ба таҷҳизоти автоматикӣ, идоракунии рақамӣ, таҳлили маълумот, технологияҳои сарфакунандаи энергия ва усулҳои нави назорати сифат ниёз доранд. Аз ин рӯ, ҳамкориҳои донишгоҳ, илм ва истеҳсолот бояд ба механизми доимии интиқоли дониш ва технология таъдил ёбад.

Технологияҳои рақамӣ барои идоракунии самараноки иқтисод ва хизматрасониҳои иҷтимоӣ имкониятҳои нав фароҳам меоранд. Рақамикунии хизматрасониҳои давлатӣ, рушди тиҷорати электронӣ, истифодаи низомҳои иттилоотӣ дар маориф, тандурустӣ ва истеҳсолот, инчунин рушди малакаҳои рақамӣ метавонанд маҳсулноки ва шаффофияти равандҳоро баланд бардоранд. Ҳамзамон, рақамикунонӣ бояд бо ҳифзи маълумот, амнияти киберӣ, дастрасии баробар ва баланд бардоштани саводи рақамии аҳоли ҳамроҳ бошад.

Рушди саноат ва иқтисоди рақамӣ бояд бо ҳадафҳои иҷтимоӣ ва экологӣ мутобиқ карда шавад. Эҷоди ҷойҳои корӣ босифат, омодакунии мутахассисони рақобатпазир, истифодаи технологияҳои каммасраф ва кам кардани таъсири манфӣ ба муҳити зист нишондиҳандаҳои муҳими рушди устувор мебошанд. Дар ин раванд ташаббусҳои ҷавонон ва стартапҳои технологӣ метавонанд манбаи муҳими навоарӣ бошанд.

Робитаи худшиносӣ, созандагӣ ва рушди устувор

Худшиносии миллӣ танҳо ҳангоми пайвастан бо ғайолияти созанда метавонад ба омили рушди дарозмуддат таъдил ёбад. Созандагӣ маънои муносибати ғайол ба мушкилоти ҷомеа, ҷустуҷӯи роҳи ҳалли масъалаҳо ва омодагӣ ба меҳнати масъулро дорад. Аз ин нуқтаи назар, муҳити иҷтимоӣ бояд чунин арзишҳоро дастгирӣ кунад: донишомӯзӣ, меҳнатдӯстӣ, қонунмадорӣ, масъулият, эҳтироми дигарон, навоарӣ ва ҳифзи манфиатҳои умумӣ.

Барои таҳкими ин раванд чанд самти амалӣ муҳим аст: якум, баланд бардоштани сифати таълим ва пайвастан он бо талаботи бозори меҳнат; дуюм, дастгирии таҳқиқоти илмӣ ва лоиҳаҳои инноватсионӣ; сеюм, рушди муҳтавои босифати фарҳангӣ ва илмӣ ба забони давлатӣ; чорум, фароҳам овардани шароити бештар барои ғайолияти созандаи ҷавонон; панҷум, дастгирии истеҳсолоти миллӣ ва соҳибкориҳои инноватсионӣ; шашум, густариши малакаҳои рақамӣ ва дастрасии баробар ба технология.

Ҳамзамон, худшиносии миллӣ набояд ба худҷудокунии фарҳангӣ оварда расонад. Баръакс, миллате, ки таъриху фарҳанги худро хуб мешиносад, метавонад бо ҷомеаи ҷаҳонӣ

боэътимод ва баробархукук ҳамкорӣ кунад. Омӯзиши забонҳои хориҷӣ, истифодаи таҷрибаи байналмилалӣ ва иштироки олимони донишҷӯён ва соҳибкорон дар шабакаҳои ҷаҳонии дониш бояд ҳамчун воситаи таҳкими иқтисодии миллӣ истифода шавад.

Худшиносии миллӣ ва созандагӣ аз ҷумлаи заминаҳои муҳими рушди устувори ҷомеа мебошанд. Истиқлолияти миллӣ барои рушди мустақили давлат шароити сиёсӣ фароҳам меорад, ваҳдати миллӣ бошад барои ҳифзи сулҳу субот ва ҳамкориҳои иҷтимоӣ замина мегузорад. Аммо устувории дарозмуддат танҳо дар ҳолате таъмин мегардад, ки арзишҳои миллӣ бо дониш, меҳнат, навоҷарӣ ва масъулияти шаҳрвандӣ пайваست шаванд.

Илм ва маориф бояд сарчашмаи рушди сармояи инсонӣ бошанд; фарҳанг ва забони давлатӣ бояд хотираи таърихӣ ва ҳувияти миллиро таҳким бахшанд; ҷавонон бояд ҳамчун иштирокчиёни ҷаҳони рушди кишвар дастгирӣ шаванд; иқтисоди миллӣ бояд ба истеҳсолоти рақобатпазир, саноатикунонӣ ва технологияҳои муосир таъҷил намояд. Рақамикунонӣ бошад бояд ҳамчун воситаи баланд бардоштани самаранокӣ, дастрасӣ ва шаффофияти рушди иқтисодӣ ва иҷтимоӣ истифода шавад.

Дар маҷмӯъ, худшиносии миллии созанда чунин шаҳрвандеро ба вуҷуд меорад, ки Ватанро на танҳо ҳамчун мафҳуми эҳсосӣ, балки ҳамчун масъулияти ҳаррӯза дарк мекунад. Чунин шаҳрванд дониш меомӯзад, меҳнат мекунад, қонунро эҳтиром менамояд, фарҳанг ва забони худро ҳифз мекунад, ба дигарон эҳтиром мегузорад ва барои бехтар шудани ҷомеа саҳм мегузорад. Маҳз пайвастании худшиносӣ бо амалҳои созанда метавонад заминаи мустақами сулҳу субот, пешрафти иқтисодӣ ва рушди устувори Ҷумҳурии Тоҷикистонро фароҳам созад.

Адабиёт:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 2009 (бо тағйири иловаҳои минбаъда).
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф». – Душанбе, 2013 (бо тағйири иловаҳо).
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷавонон ва сиёсати давлатии ҷавонон». – Душанбе, 2021.
4. Ҷумҳурии Тоҷикистон. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. – Душанбе.
5. Созмони Милали Муттаҳид. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. – New York: United Nations, 2015.
6. UNESCO. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action. – Paris: UNESCO, 2016.
7. Sen A. Development as Freedom. – New York: Oxford University Press, 1999.
8. Castells M. The Rise of the Network Society. – 2nd ed. – Oxford: Wiley-Blackwell, 2010.
9. Тоҷиддинов М. Истиқлолияти давлатӣ ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ. – Душанбе.
10. Раҳимзода А. Худшиносии миллӣ ва таҳкими арзишҳои миллӣ дар ҷомеаи муосир. – Душанбе.

НАЦИОНАЛЬНОЕ САМОСОЗНАНИЕ И СОЗИДАТЕЛЬНОСТЬ – ОСНОВЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА

В статье рассматриваются национальное самосознание и созидательная деятельность как важнейшие факторы устойчивого развития общества. Анализируется взаимосвязь национальной независимости, национального единства, мира и стабильности с формированием гражданской ответственности. Особое внимание уделяется роли науки,

образования, культуры и государственного языка в укреплении национальной идентичности, а также значению молодежи, патриотического воспитания, развития национальной экономики, индустриализации и цифровых технологий. Обосновывается необходимость сочетания национальных ценностей с современными знаниями, инновациями и созидательным трудом.

Ключевые слова: национальное самосознание, созидание, национальная независимость, национальное единство, мир и стабильность, устойчивое развитие, наука, образование, культура, государственный язык, молодежь, патриотизм, национальная экономика, индустриализация, цифровые технологии.

NATIONAL SELF – AWARENESS AND CREATIVITY – THE FOUNDATIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SOCIETY

The article examines national self-awareness and constructive activity as important foundations of sustainable social development. It analyzes the relationship between national independence, national unity, peace and stability, and the formation of civic responsibility. Particular attention is paid to the role of science, education, culture and the state language in strengthening national identity, as well as to patriotic youth, national economic development, industrialization and digital technologies. The article argues for combining national values with modern knowledge, innovation, productive work and social responsibility.

Key words: national self-awareness, constructive activity, national independence, national unity, peace and stability, sustainable development, science, education, culture, state language, youth, patriotism, national economy, industrialization, digital technologies.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Охонов Абдурасул Абдунабиевич – омӯзгори кафедраи технологияи саноатӣ ва фанҳои табиӣ Филиали Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон дар шаҳри Исфара. e-Mail: abdurasul0268@gmail.com, тел.: +992 98-708-41-70.

Сведения об авторе:

Охонов Абдурасул Абдунабиевич - преподаватель кафедры Промышленная технология и естественные науки. Филиала Технологического университета Таджикистана в городе Исфара. e- Mail: abdurasul0268@gmail.com, тел.: +992 98-708-41-70

Information about the author:

Okhonov Abdurasul Abdunabievich – lecturer at the Department of Industrial Technology and Natural Sciences, Isfara Branch of the Technological University of Tajikistan. e-Mail: abdurasul0268@gmail.com, phone: +992 98-708-41-70

ТАҚСИМОТИ ДУРУСТИ ВАҚТИ ДАРС – ОМИЛИ БЕҲТАР КАРДАНИ СИФАТИ ТАЪЛИМ

Палавонов А.М.

Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар ин мақола оиди тақсими вақт дар дARS, идоракунии вақт, тағйир додани вақт, самаранокии вақт, истифодаи роҳ ва усулҳои гуногуни муносири педагогӣ дар таълим, зарурати татбиқи навоариҳо дар системаи таълими муосир, инчунин таъсири онҳо ба самаранокии раv

анди таълим мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Дар бораи натиҷаҳои кор оид ба истифодаи оқилонаи вақти дарс дар раванди фаъолияти таълимӣ хулосаҳо бароварда шудаанд.

Калидвожаҳо: вақт, идоракунии, инноватсия, педагогика, хонанда, муассиса, маориф, таълим, роҳ ва усулҳои гуногун, таълими муосир, усулу методҳои фаъоли таълим, сифати таълим.

*“Вақт маҳдудтарин сармоя аст ва агар шумо онро идора карда
натавонед, шумо дигар чизеро идора карда наметавонед”*

(Питер Фердинанд Друкер)

Баланд бардоштани сифати таълим дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот масъалаи муҳиму асосии соҳаи маориф махсуб мешавад. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ин бобат чунин қайд намудаанд: "Дар шароити кунунӣ баланд бардоштани сатҳи сифати таълим дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот вазифаи аввалиндараҷаи кормандони соҳаи илму маориф мебошад" [24, с. 40].

Муваффақияти мо дар фаъолияти ҳамаҷузъи педагогӣ бештар аз он вобаста аст, ки мо вақти худро чӣ гуна идора мекунем, аз ин рӯ муҳимияти идоракунии вақт барои омӯзгорон дар раванди дарс аниқ ва раднашаванда аст. Муҳимтарин шартҳои истифодаи оқилонаи вақт ин муайян кардани афзалиятҳо ё ҳадафҳои глобалӣ мебошад. Бинобар ин, аввал барои иҷро намудани амалҳои муҳимтарин нақша тартиб диҳед: барои сол, моҳ, ҳафта ва ниҳоят, барои як рӯз. Ин корест, ки мо омӯзгорон онро дар аввали сол бо тартиб додани тақвимиҳо, нақшаҳои дарсӣ ва ғайра амалӣ менамоем.

Вақт муҳимтарин воситаи захиравии омӯзгор аст, ки ба сифати раванди таълим бевосита таъсир мерасонад. Мисли ҳама гуна манбаҳои дигар, вақтро метавон ба таври муассир барои ноил шудан ба натиҷаҳои мусбӣ хонандагон истифода бурд. Дар ин бобат дуруст тақсим кардани сарбории муаллимон нақши калон мебозад.

Натиҷаҳои тадқиқоти коршиносон, ки аз муаллимон дар бораи сарбории кори онҳо пурсида шудааст, фарқияти назаррасро байни кишварҳо дар миқдори вақте, ки муаллимон барои иҷрои вазифаҳои кори худ сарф мекунанд, нишон медиҳад. Масалан, дар Италия, Туркия, Белгия, Финландия, Эстония, Нидерландия, Австрия ва Фаронса муаллимон бештари вақти худро ба таълим ва банақшагирии дарс сарф мекунанд. Дар баробари ин, муаллимони Австралия, Зеландияи Нав, ИМА, Британияи Кабир ва махсусан Чопон асосан дар вақти корӣ ба иҷрои корҳои маъмурӣ, муомила бо ҳамкорон ва падару модарони талабагон, инчунин ташкили корҳои беруназсинфӣ машғул мешаванд.

Коршиносон бар ин назаранд, ки чунин тақсимои нобаробари вақти кори омӯзгорон ба шароити миллӣ ва иҷтимоӣ фарҳангии ҳар як кишвари алоҳида вобаста аст. Дар фаъолияти муассисаи таълимӣ тақсимои вақт ва сарбории кор метавонад аз салоҳият, таҷриба ва равиши кори омӯзгор ба таълим, инчунин аз сатҳи дониши хонандагон ва умуман муҳити таълим вобаста бошад [2, с. 28].

Ғайр аз ин, то чӣ андоза самаранок истифода бурдани вақти кори муаллимон ба фаъолияти фикрӣ, ақлонӣ ва ҷисмонии онҳо вобаста аст, ки ин ба сифати таълим таъсир мерасонад.

Бисёре аз муаллимон гузориш медиҳанд, ки сарбории зиёд монеаи асосӣ барои беҳтар кардани нақшаҳои онҳост. Тибқи маълумотҳо беш аз 10% муаллимон гузориш доданд, ки 50 соат ё бештар аз он дар як ҳафта кор мекунанд ва аз 30 кишвари ҷаҳон 17-тоаш аз 25% зиёдтар кор мекунанд.

Сарбории аз ҳад зиёди кори омӯзгорон дар бисёр кишварҳо асосан аз он иборат аст, ки омӯзгорон дар баробари таълим як қатор масъулиятҳои дигар доранд: хуччатгузорӣ,

баҳогузориҳои санҷишҳо, баҳогузорӣ. Дар баробари ин, тақсимои вақти кори омӯзгорон аз як қатор омилҳо вобаста аст. Ҳамин тавр, дар байни муаллимони фанҳо тафовут ба амал меояд: масалан, муаллимони физика ё математика барои тафтиш ва ислоҳи кори хонандагон нисбат ба муаллимони адабиёт ва забонҳои хориҷӣ вақти камтар лозим аст.

Ғайр аз ин, таҷрибаи кори муаллимон омили дигари муҳим ба ҳисоб меравад. Гарчанде ки ба муаллимони нав одатан барои омодагӣ вақти бештар лозим мешавад, онҳо нисбат ба ҳамкасбони ботаҷрибаи худ бисёртар дарс мегузаронанд. Дар бисёр кишварҳо муаллимони ҷавоне, ки таҷрибаи камтар аз 5 сол доранд, назар ба ҳамкасбони калонсоли худ, ки 6-15 сол таҷриба доранд, соатҳои зиёдтар кор мекунанд. Баробари баланд шудани таҷрибаи педагогии муаллимон сарбории онҳо кам мешавад. Масалан, дар Португалия муаллимони мактабҳои миёнаи синнашон аз 50 сола (ва дорои таҷрибаи 15 сола) соатҳои кории худро 2 маротиба кам мекунанд, аввал 2 соат, баъд ду соати дигар дар синни 55-солагӣ (бо 20 сол таҷрибаи педагогӣ) ва чор соати дигар дар синни 60-солагӣ (бо 25 сол таҷрибаи педагогӣ). Ҳамзамон, ин коҳиши сарбории омӯзгориҳои соҳаҳои барои онҳо самти навро дар касби педагогӣ мекушояд, ки бо гузашти вақти иловагӣ онҳо метавонанд ҳамчун мураббӣ барои дастгирии ҳамкасбони камтаҷрибаашон кӯмакрасон бошанд.

Бо вуҷуди ин, як қатор кишварҳо дар тақсими сарбории корӣ вобаста ба таҷрибаи омӯзгорӣ муносибати баръаксро пеш мегиранд. Ҳамин тариқ, дар Сингапур муаллимони нав сарбории кориро ба таври назаррас коҳиш медиҳанд, ки ба онҳо вақти бештар мутобиқ шудан ба кор дар мактаб медиҳад, дар ҳоле ки вақти боқимондари муаллимони ҷавон тавассути иштирок дар барномаҳои ибтидоии омӯзишӣ, рушди малакаҳои омӯзгорӣ ва тақмил додани маҳорати педагогии худ сарф менамоянд.

Ҳамин тариқ, дар асоси омили миллӣ ва байналмилалӣ, инчунин натиҷаҳои тадқиқотҳои байналмилалӣ дар соҳаҳои таълим ва омӯзиш шарҳи таҳлили таҷрибаҳои гуногунро пешкаш мекунад, ки ба муаллимон дар идоракунии самараноки вақти худ кӯмак мекунанд. Коршиносон вазъро дар соҳаи таҳсилоти мактабӣ дар кишварҳои мухталиф бодикқат омӯхта, ба ҷанбаҳои зерин тавачҷӯх карданд:

- тавсифи омилҳое, ки ба истифодаи самараноки вақт аз ҷониби омӯзгорон таъсир мерасонанд;
- дарёфти роҳҳои дуруст ва самараноки тақсими сарбории муаллимон;
- самаранок истифода бурдани вақти корӣ;
- кӯмак ба омӯзгорон дар бобати муайян намудани вазифаҳои аввалиндараҷаи таълим;
- татбиқи технологияҳои муосири инноватсионӣ барои мукамалгардонии раванди таълим.

Далелҳо дар бораи самаранокии вақти омӯзгорон, банақшагирӣ ва ба қадри имкон самаранок идора кардани вақти омӯзгорон нишон медиҳанд, ки ин як раванди мураккабест, ки мувозинати фаъолияти омӯзгор дар синф бо масъулиятҳои берун аз синф, ба монанди банақшагирии дарс ва омӯзиши касбиро дар бар мегирад.

Роҳбарони мактабҳо бояд донанд, ки идоракунии вақти муаллимон ба воситаи ивазкунии, аз қабili тағйироти мувофиқ дар музди меҳнат иборат аст. Аммо интиҳоби самти афзалиятнок барои кори муаллим вазифаи душвор боқӣ мемонад, зеро муаллим бояд бисёр масъулиятҳоро дар як вақт иҷро кунад [17, с. 84].

Истифодаи оқилона ва самаранокии вақти таълим яке аз шартҳои баланд бардоштани сифати таълим ба ҳисоб меравад. Маҳорати педагогӣ бар хилофи маҳорат дар соҳаҳои дигари фаъолияти инсон як хусусият дорад: ин марҳилаи ба анҷом нарасида, мақсадест, ки муаллим тамоми умр кӯшиш мекунад ва дарк мекунад, ки ҳеҷ гоҳ пурра ба он ноил нахоҳад шуд.

Таваҷҷӯҳ ба дарсро метавон бо усулҳои ғайриоддӣ таълим ва навоварии пешниҳоди мавод нигоҳ дошт. Илова ба ин, бо истифода аз технологияҳои муосири инноватсионӣ дар чараёни дарс ташкил намудани намудҳои гуногуни фаъолият ба монанди кор бо ҷадвалҳои мантиқӣ, сохтани тестномаҳо, сиквейн, кластер, ташкили бозиҳои таълимӣ, баҳсҳо, корҳои гурӯҳӣ ба манфиати кор аст. Роҳандозӣ ва татбиқи таълими инноватсионӣ дар дарс ба ҳамкориҳои мустақими омӯзгор бо хонандагон асос гузошта, дар оянда боиси пайдошавии таҷрибаи таълимӣ дар фаъолияти хонандагон мегардад.

Яке аз мушкилиҳои ҷиддӣ масъалаи баланд бардоштани самаранокии дарс мебошад. Дарси самарабахш ин дарсест, ки дар он тамоми хонандагони синф дар давоми 45 дақиқа ба амали фаъоли равонӣ машғул мешаванд. Барои санҷидани он, ки хонандагон маводи назариявии омӯхташонро аз худ кардаанд ё не? ман пешниҳод мекунам, ки ҳамаи хонандагони синф маводи назариявиро дар рӯи қоғаз пешниҳод кунанд, яъне санҷиши ҳатгӣ гузаронида шавад. Ман қайдҳои онҳоро дар хона тафтиш мекунам ва ба ҳама дар дафтари синфӣ баҳо мегузорам. Маълум аст, ки дар ин супориш на ҳамаи хонандагон фаъол мебошанд, аммо ҳар як хонанда медонад, ки бо ӯ мусоҳиба мешавад, бинобар ин омодагӣ мегирад.

Шарҳ додани маводи нав (хоҳ онро муаллим меомӯзад ва хоҳ хонандагон бо роҳбарии муаллим мустақилона кор мекунанд) қисми зиёди вақти дарсро мегирад. Талабагон як қисми маводи назариявиро аз китоби дарсӣ мустақилона фаҳмида метавонанд ва ба ёрии муаллим нӣёз надоранд. Ман одатан ин қисми маводро ба вазифаи хонагӣ дохил мекунам, ки вақтро дар синф барои ҳалли мушкилот озод мекунад.

Қисми зиёди дарс барои тафтиши вазифаи дар хона додашуда сарф мешавад. Агар аксарияти талабагон дар иҷрои супориши дар хона супурдашуда душворӣ нақашаи бошанд, барои азхуд намудани вариантҳои гуногуни ҳалли як масъала вақти беҳуда сарф кардан ғайрифоидае надорад.

Кор бо китоби дарсӣ ба хонандагон дар фаъолияти маърифатӣ мустақилиятро инкишоф медиҳад. Ин аз он ҷиҳат муҳимтар аст, ки барои аксарияти хонандагон баъди ҳатми муассиса манбаи асосии донишандӯзӣ дар раванди худомӯзӣ китоб хоҳад буд [21, с. 231].

Намудҳои гуногуни кори мустақилонаро бо китоби дарсӣ пешниҳод мекунем:

- 1) дар матни китоби дарсӣ ба саволҳои омӯзгор ҷавоб ёфтан;
- 2) тақрори санадҳо, қонунҳо, таърифи мафҳумҳо ва санаҳои таърихӣ;
- 3) дарёфти ҷавоб ба саволҳои дар охири мавзӯ ё боб овардашуда;
- 4) хондани матни китоби дарсӣ баъди муҳокимаи ягон масъала;
- 5) хондани матни сарҳат ба қисмҳо барои нишон додани ҷиҳати асосӣ ё тартиб додани нақшаҳо;
- 6) дар матн пайдо кардани он маводе, ки муаллим дар бораи он ҷиҳате нагуфтааст;
- 7) ёфтани хулосаи супориш, таҳлили ин хулоса, таҳлили воқеа ё санаи таърихӣ;
- 8) муқоисаи расмҳо, диаграммаҳо ва ҷадвалҳо.

Имрӯз компютер дар раванди таълим ба воситаи зарурии корӣ табдил ёфтааст. Презентатсияҳои компютерӣ на танҳо ба шумо имкон медиҳанд, ки маводро равшану возеҳ фаҳмонед, балки инчунин барои зуд пешниҳод кардани вазифаҳо кӯмак мекунанд. Расмҳои аниматсионӣ ба шумо имкон медиҳанд, ки кори хонандагонро бо графикҳо, расмҳо барои супоришҳо, диаграммаҳо самаранок ташкил кунед ва ҷадвалҳоро зуд пур кунед. Дарсҳо бо истифода аз компютер ба зиёд шудани шавқу рағбати хонандагон, осонтар фаҳмидан ва дар хотир доштани маводи омӯхташаванда мусоидат мекунанд ва омӯзиш шавқовар ва ҷолиб мегардад. Аммо ворид намудани компютер ба раванди таълим кори осон нест. Компютер барои кор кардан ба барномаҳо нӣёз дорад. Мушкилиҳо дар сушт будани имкониятҳои дидактикӣ ва номукамал будани нақшаҳои таълимӣ ба назар мерасанд.

Дар дарсҳои худ ман кӯшиш мекунам, ки тамоми талаботи дидактикии дарси муосирро риоя кунам, аз ҷумла:

- мураттабсозии аниқи вазифаҳои таълимӣ дар маҷмӯъ ва унсурҳои таркибии он, алоқамандии онҳо бо вазифаҳои таълим ва тарбия.
- муайян намудани мавқеи омӯзгор дар раванди дарс;
- муайян намудани мазмуни умумии дарс бо назардошти талаботи барномаи таълимӣ ва вазифаҳои дарс бо назардошти сатҳи омодагии омӯзгор ва хонандагон;
- пешгӯии сатҳи азхудкунии донишҳои илмӣ, ташаккули маҳорату малакаи хонандагон чӣ дар дарс ва чӣ дар марҳилаҳои алоҳидаи он;
- интихоби роҳ, усул ва воситаҳои оқилонаи таълим, ҳавасмандкунӣ ва назорати таъсири онҳо дар ҳар як марҳилаи дарс, интихобе, ки фаъолияти маърифатиро таъмин мекунад, маҷмӯи шаклҳои гуногуни қори коллективӣ ва инфиродӣ дар дарс ва дар аксар вақт таъмини мустақилият дар омӯзиши хонандагон;
- татбиқи ҳамаи принципҳои дидактикӣ дар раванди дарс;
- таъмини шароити мусоид барои таълими бомуваффақияти хонандагон.

Агар имконпазир бошад, омӯзгор бояд кӯшиш кунад, ки ба ҳар як хонанда дар синф на як маротиба, балки ҳадди аққал 3-5 маротиба муроҷиат кунад. Ба хонанда на барои як ҷавоб, балки барои якчанд ҷавоб (дар марҳилаҳои гуногуни дарс) баҳо додан лозим аст. Хонандагон доимо ва мақсаднок ба ташаккули сифатҳои машғул шаванд, ки дар заминаи инкишофи қобилиятҳои маърифатӣ қарор доранд: суръати таъсирбахшӣ, ҳама намуди хотира, диққат, тасаввурот ва ғ. Вазифаи асосии ҳар як омӯзгор на танҳо таълим додан, балки ба воситаи фан ва мавзуи ҳаррӯзаи таълимӣ тафаккури кӯдакро инкишоф додан аст. Омӯзгори муваффақ бояд кӯшиш кунад, ки то ҳадди имкон донишҳоро муттаҳид созад, мавзӯҳои фанни ҳудро ҳам бо фанҳои алоқаманд ва ҳам бо фанҳои дигари таълимӣ пайваст кунад, донишро ғанӣ гардонад, ҷаҳонбинии хонандагоро васеъ кунад.

Истифодаи оқилонаи вақти дарс ҳамчун шартӣ муҳими ба даст овардани дониши баланд аз ин ё он фанни таълимӣ мебошад, зеро дар муассисаҳои таълимӣ дарс шакли асосии ташкилӣ мебошад, ки дар доираи он фаъолияти эҷодии омӯзгорон ташаккул меёбад [6, с. 160].

Боз як сабаби дигар вучуд дорад, ки татбиқи пурраи он бо таҷрибаи чандинсола ба даст омадааст: гурӯҳҳое, ки дар муассисаҳои таълимӣ таҳсил мекунанд, бениҳоят мухталифанд, сатҳи муваффақият гуногун аст, бинобар ин, зарурати модели технологияи ивазшаванда, устувор ва функционалӣ ба миён омад. Ин модел зуд мутобик карда мешавад ва ба шумо имкон медиҳад, ки аз паст шудани сатҳи таҳсил ва сифати таълим пешгирӣ кунед. Ин инчунин ба мо имкон медиҳад, ки як вазифаи муҳимро ҳал кунем: самаранок истифода бурдани вақти қори муаллим.

Мушкilotи марбут ба идора карда натавонистани вақти худ яке аз маъмултаринҳост. Инро ҳам падару модарони хонандагон ва ҳам худ онҳо изҳор менамоянд.

Таҳлили дархостҳои волидайн, сӯҳбатҳо бо хонандагон нишон дод, ки:

- баъзе аз мактаббачагон дар як ҳафта то 36 соат вақти ҳудро беҳуда сарф мекунанд;
- бархе аз кӯдакон майли иштирок дар дарс надоранд ва иҷрои супоришҳои омӯзгоронро то лаҳзаи охирин ба таъхир мегузоранд;
- баъзе аз хонандагон дӯст медоранд, ки қорҳои муфидро то дертар ба таъхир гузоранд ё ҳатто мавҷудияти ҳудро фаромӯш кунанд;
- бисёре аз мактаббачаҳо намедонанд, ки вақти холии ҳудро ба ҷуз тамошои телевизор ва бозӣ дар компютер боз чигуна сарф кунанд;

- баъзе кӯдакон ҳар рӯз 4-6 соат телевизор тамошо мекунанд ва дар компютер бозӣ мекунанд ва вақти беҳтаринро барои ин сарф мекунанд;

- барои баъзе бачаҳо раванди анҷом додани корҳои хонагӣ ва ё корҳои муфиди рӯзгор вақти тӯлониро мегирад, зеро майнаи онҳо бо андешаҳои ғайр пур шудааст;

- тақрибан нисфи кӯдакон эътироф мекунанд, ки онҳо рӯзи худро ба нақша намегиранд;

- шумораи зиёди мактаббачагон речаи ҳаррӯза надоранд;

- бисёр хонандагон аз он шикоят мекунанд, ки барои дамгирӣ вақти кам доранд – қисми зиёди вақт ба тайёр кардани дарс сарф мешавад.

Истифодаи самараноки вақти таълимӣ дар таҳлил ва ба мақсаднок тақсим намудани вақти фаъолияти таълимӣ вобаста аст.

Сабабҳои нокифоя будани вақт:

1. Қойгиркунии нодурусти афзалиятҳои таҳсил;
2. Набудани банақшагирии вақти таҳсил.

Саволҳои, ки ба муаллимон кӯмак мекунанд, ки вақти таълимиро самараноктар кунанд:

1. Дар ин соли таҳсил аввал ба чӣ таваҷҷӯҳ бояд кард? (вазифаи марказӣ чист)?
2. Вазифаи муҳимтарин ва вақтгалаб дар ин соли таҳсил кадом аст?
3. Кадом чорабиниҳои дигар дар ин соли таҳсил бояд гузаронида шаванд, барои анҷом додан, омода ё оғоз шаванд (вазифаҳои зарурӣ)?
4. Кадом масъалаҳои ҳалношуда бояд ҳал карда шаванд (вазифаҳои имконпазир)?
5. Боз чӣ кор кардан мувофиқ, матлуб ё зарур аст?

Самаранокии истифодаи вақти таълимӣ барои омӯзгор бо ин омилҳо муайян карда мешавад: сабти натиҷаҳо (ба ҷои амалҳо, сабт кардани натиҷаҳо ё ҳадафҳо дар нақшаҳо, на танҳо ягон амал).

Вақт муҳимтарин омилҳои захиравии омӯзгор аст, ки ба сифати раванди таълим бевосита таъсир мерасонад. Мисли ҳама гуна манбаи дигар, вақтро метавон бо роҳи муассиртарин барои ноил шудан ба натиҷаҳои мусбӣ дар таълими хонандагон истифода бурд.

Тавре мутахассисони соҳаи психологияи инкишоф ва тарбия муайян кардаанд, 45 дақиқаи дарс барои фаъолияти пурсамари равонӣ имконият фароҳам меорад. Дар ин муддат қобилияти марказонидан ва иҷрои амалҳои мураккаби равонӣ ба авҷи аълои худ мерасанд. Болотар аз ин, ҳосилнокии майна паст мешавад ва зиёд кардани вақт ғайридастназаррас намедихад [6, с. 162].

Омӯзгорон аксар вақт шикоят мекунанд, ки дар дарс барои анҷом додани ҳама кор вақт намерасад ва ё баръакс – онҳо ҳамаи корҳои пешбинишударо иҷро кардаанд, вале то охири дарс боз вақт боқӣ мондааст. Аммо, мушкулоти дар камӣ ё зиёдати вақт нест, балки дар идоракунии нодурусти вақт аст. Тақсими дурусти вақт дар дарс ба омӯзгор кӯмак мекунад, ки зудтар ва самаранок ба ҳадафҳои гузашташуда бирасад. Бисёриҳо дар бораи он фикр намекунанд, ки риояи вақт то чӣ андоза муҳим аст.

Тақсимои вақт дар дарс чӣ зурурат дорад?

Тақсимои дурусти вақт дар дарс ноил шудан ба ҳадафҳои таълимӣ мебошад. Мо ҳама чизро дар як дарс омӯзонда наметавонем, аз ин рӯ мо дар якҷанд марҳила ба ҳадаф расиданро ба нақша мегирем. Дар дохили дарс мо вақтро дар марҳилаҳои барои омӯзиши мавзӯ ҷудошуда тақсим мекунем. Тақсимои одилонаи вақти дарс ҳам барои хонандагон ва ҳам барои омӯзгор муҳим ва зарур мебошад.

Тақсимои дурусти вақт ба муаллим чунин кӯмак мекунад:

- дуруст ба нақша гирифтани марҳилаҳои асосӣ барои ташкили дарси пурмаҳсул ва пурсамар;

- сари вақт амалӣ намудани марҳилаҳои дарс;
- афзалият додан ба фаъолияти хонанда, ки барои ҳарчи зудтар ба мақсад расидан ба ӯ кӯмак мекунад.

- ҳама чизеро, ки ба нақша гирифтааст, дар вақташ амалӣ месозад;
- ба нақша гирифтани супоришҳои иловагӣ, ки агар вақт боқӣ монад.

Тақсимои дурусти вақт самаранокии фаъолияти хонандаро таъмин мекунад:

- беҳтар дарк намудани маводи омӯхташаванда;
- набудани дарси дилбазан ва дилгиркунанда;
- хонанда алақай сарфаҳм меравад, ки дар назди ӯ кадом вазифа гузошта шудааст ва барои иҷрои он чӣ қадар вақт лозим аст;
- оғоз ва анҷоми вақтро ба назар мегирад.

Иҷро накардани вазифаи хонагӣ, ба дарс дер мондан ва барои иҷрои саволу супоришҳо дар дарс вақти зиёд талаб кардан маънои онро дорад, ки хонанда истифодаи самараноки вақтро наметонад. Аз ин рӯ, риояи идоракунии вақт дар раванди дарс ҳам барои омӯзгор ва ҳам барои хонанда муҳим аст.

Чӣ гуна вақтро аз рӯи марҳилаҳои дарс дуруст тақсим кардан мумкин аст?

Идоракунии вақт дар дарс чорчӯбаи умумикабулшуда дорад. Мо як малакаро ҳамчун асос мегирем, ки бояд кор карда шавад: хондан, навиштан, гӯш кардан ё сухан гуфтан. Мо ба таври возеҳ дарк мекунем, ки кор кардани яке аз малакаҳо қисми зиёди вақти дарсро мегирад ва марҳилаҳои боқимонда ба ҳисоби миёна ҳар кадоме 2-7 дақиқа вақтро мегиранд.

Дарсро, ки 45 дақиқа давом мекунад, чунин тақсим кардан мумкин аст:

1. Оғози дарс: водоркунӣ, сӯҳбати хурд, такрор, тафтиши вазифаи хонагӣ $\approx$ 5-7 дақиқа;
2. Пешниҳоди мавзӯи нав: муаррифии мавзӯи дарс, ҳадафҳо ва вазифаҳо $\approx$ 3 дақиқа;
3. Презентатсия: (муаррифӣ) тафтиш мекунем, ки хонанда аллақай мавзӯро медонад ё не? $\approx$ 10 дақиқа;
4. Ҷоннок намудани фаъолияти хонандагон: кӯшиш мекунем, ки мавзӯи омӯхташударо дар супоришҳои намуди амалияи назоратшаванда ва нимназоратшаванда $\approx$ 5-10 дақиқа амалӣ созем;
5. Муайян сохтани маҳсулнокии дарс: мо аз рӯи мавзӯ кор мекунем, ба монанди амалияи озодтар $\approx$ 8-10 дақиқа;
6. Хулосаҳо дар бораи мавзӯ: дарсро ҷамъбаст кунед, таассуротро барои $\approx$ 5 дақиқа мубодила кунед.

Вақт тахминан навишта шудааст, зеро ҳама дар режимҳои гуногун кор мекунанд: рӯ ба рӯ (онлайн) ё маҷозӣ (офлайн), дар гурӯҳ ё як ба як. Барои баъзеҳо дарс 45 дақиқа ё 50 дақиқа, барои дигарон як соат давом мекунад. Чизи асосӣ он аст, ки «қисмати амалӣ» - татбиқи мавзӯи омӯхташуда дар шакли хаттӣ қисми зиёди дарсро мегирад. Аммо, ин маънои онро надорад, ки шумо бояд як вазифаро барои ин вақт чудо кунед. Кӯшиш кунед, ки тез-тез марҳилаҳои дарсро дигаргун созед, то на шумо ва на хонанда дар дарс дилгир нашавед.

Чӣ ба шумо кӯмак мекунад, ки вақти дарсро идора кунед?

Мо панҷ маслиҳатро оид ба идоракунии вақт дар дарс ҷамъ овардаем, ки ба шумо ва хонандагон дар идора кардани вақт дар давоми дарс кӯмак мекунанд.

1. Вақтсанҷ ё соати зангдорро истифода баред. Шумо метавонед вақтро дар дохили дарс тақсим кунед, то соати зангдор ҳангоми гузаштан ба марҳилаи навбатӣ ё анҷом додани кор шуморо огоҳ кунад. Худидоракуниро омӯzed, муҳимтар аз ҳама, вақтро риоя кунед ва хонандагонро бо вақти зиёд дилгир накунад, ки ин хилоф ба касбияти омӯзгор мебошад.

2. Пешакӣ фикр кунед, ки чӣ тавр ва кай шумо супоришро эълон мекунед, мавзӯи дарсро муаррифӣ мекунед ё ба марҳилаи нав мегузаред. Ин вақтро барои фикр кардан дар бораи амали бехтарин коҳиш медиҳад. Агар шумо пешакӣ омода бошед, пас ин аллакай 50%-и муваффақият аст.

3. Ҳамеша ба рӯй додани ҳолатҳои ғайричашмдошт тайёр бошед. Дар ҳама гуна савол ё супориш хонанда метавонад санаи руҳ додани ин ё он воқеаи таърихиро дар хотир надошта бошад ва онро камаш 20 сония дар китоби дарсӣ ё дафтар ҷустуҷӯ кунад. Ҳангоми дарсҳои маҷозӣ (онлайн) низ метавонад мушкилот бо Интернет вучуд дошта бошад. Чунин чизҳоро пешгӯӣ кардан мумкин аст, аммо аниқии рӯй додани онҳо маълум нест. Барои чунин лаҳзаҳо каме вақти иловагӣ ҷудо кунед ва он гоҳ ҳеч мушкиле нахоҳад буд.

4. Дарсро аз ҳад зиёд бо маълумотҳои нав вазнин накунед, чунки чӣ қадаре ки хонанда дар дарс маълумоти навро камтар гирад, ҳамон қадар дарк кардан ва кор кардан барои ӯ осонтар мешавад. Суръати иҷро намудани супоришҳо ва сифати кори хонандаро зери назорат гиред. Бигзор шумо барои кор кардан ва додани як малака вақти зиёд сарф кунед ва ин бехтар аз он аст, ки шумо маълумоти нофаҳмо ва зиёдERO зуд ба дӯши хонандагон вогузор менамояд. Дар ниҳояти кор ин ягон натиҷаи дилхоҳе намедиҳад.

5. Вақти барои супориш ҷудошударо эълон намоед. Аз хонанда хоҳиш кунед, ки мустақилона ҳисоб кунад, ки ӯ барои иҷрои намудани ин супориш чӣ қадар вақт сарф карда метавонад. Ҳамин тавр, хонанда ба пайгирии вақт дар дарс шурӯъ мекунад. Агар шумо бинед, ки хонанда дар охири дарс ҳаста шудааст ё баръакс, ба ҷои иҷрои супориш ба дигар кор машғул аст, пас, масалан, бигӯед: "Ҳоло мо вазифаи охириро иҷро карда истодаем ва анҷом медиҳем". Шогирд мефаҳмад, ки ками дигар кор кардан лозим аст, бинобар ин диққат додан зарур аст ва баъд истироҳат карда метавонад.

Кай барои шумо идоракунии вақт душвор аст?

Ҳар дафъа дар дарс, махсусан бо наврасон риоя намудани вақт ғайриимкон аст. Ҳолатҳои ғайричашмдошт ҳамеша рӯй дода метавонанд. Масалан, мушкилоти техникӣ, агар шумо дар интернет кор карда истодаед ё хонанда аз сабаби тамбашавии воситаҳои нақлиёт дар роҳ дер мондааст ва сабабҳои дигар низ буда метавонанд.

Тағйир додани вақт бамаврид аст, агар:

- хангоми кор бо технологияҳои муосири инноватсионӣ душвориҳои техникӣ ба амал меоянд, зеро бе кори устувори техника дарс самарабахш нахоҳад буд;

- хонандагон мавзӯи дарси гузаштаро азхуд накардаанд ва ин ба омӯхтани мавзӯи нава, ки шумо барои дарси ҳозира ба нақша гирифта будед, ҳалал мерасонад. Бехтар аст, ки мавзӯи кӯхнаро аз нав дида бароед ва кор кунед;

- мебинем, ки ба хонанда ягон ҳодиса руӣ додааст ва ӯ тамоман майл ба дарс надорад. Бо ӯ 5 дақиқаи иловагӣ дар бораи чигуна ҳал намудани душвориҳои сӯхбат кунед, то ӯро ба худ ҷалб кунед ва ӯро аз мушкилоташ дур созед;

- хонанда намефаҳмад, ки супоришро чигуна ҳал намудан лозим аст ва барои чӣ иҷро намудани он зарур аст. Боз фаҳмонед, ки шумо дар болои чӣ кор карда истодаед ва чаро. Ин барои пешгирӣ кардани нофаҳмиҳо ва баҳсҳо кӯмак мекунад;

- ҳис мекунем, ки хонанда аз супоришҳо ҳаста шудааст ва ба анҷом додани амалҳои нодуруст шуруъ мекунад. Барои рӯҳбаланд кардани шогирдон як лаҳза машқи ҷисмонӣ гузаронидан ба манфиати кор аст.

Вақт дар дарс нишондиҳандаи муҳими иҷроӣ аст, агар хонанда супоришро дар тӯли зиёда аз 30 дақиқа иҷро кунад, шумо бояд дар бораи он фикр кунед, ки оё шумо мавзӯро ба

хонанда дуруст фаҳмондед ё санаҳои таърихро хуб омӯхтааст. Иҷро нашудани вақти ҷудошуда ҳам аз муаллим ва ҳам аз хонанда саҳт вобаста аст.

Вазифаи муаллим дар дарс назорати равандро, аз ҷумла вақт мебошад. Кӯшиш кунед, ки нисбати он безътиноӣ накунад. Якчанд маслиҳатҳои дар мақолаҳо дарҷ шударо амалӣ кунед ва шумо манфиатҳои идоракунии дурусти вақтро дар синфхонаатон хоҳед дид. Мо ба шумо таманно дорем, ки ҳама чизро сари вақт анҷом диҳед!

Адабиёт:

1. Абдуллоев, И. Ташкили корҳои методӣ, тақмили ихтисос ва баландбардории малакаи касбии омӯзгорон // И. Абдуллоев. – Душанбе, 2005. – 215 с
2. Атакуллаев У. И. Развитие общего образования в Республике Таджикистан в период независимости (1991-2005гг.). – Душанбе, 2010. – 46 с.
3. Алимӣ, Ҷ., Даминова, А.И. Мушкилоти педагогӣ. – Душанбе, «ЭрГраф», 2015. – 224 с.
4. Байзоев, А. Таҳсилоти фарогир: раҳёфти маҷмӯй ба ҳалли мушкилот дар заминаи таҷрибаи пешқадам. – Душанбе: Донишварон, 2017. – 150 с.
5. Березин С.В., Лисецкий К.С. Технология формирования социальных навыков: методическое пособие для психологов и социальных педагогов ИТУ. Самара, 1999. – 58 с.
6. Бабанский Ю. К. Оптимизация процесса обучения. – М., 1977. – 251 с.
7. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – М., 1995. – 204 с.
8. Волков П. Учитель творчеству. – М., 1982. – 160 с.
9. Дьяченко В. К. Организационная структура учебного процесса и ее развитие. – М.: Педагогика, 1989. – 165 с.
10. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. - №7. соли 2013. – 40 с.
11. Қодиров, Қ. Таърихи афкори педагогии халқи тоҷик // Қ.Қодиров. – Душанбе, 1990. – 185 с.
12. Козлов И. Ф. Педагогический опыт А. С. Макаренко. – М., 1987. – 159 с.
13. Коротков Э. М. Управление качеством образования. – 2-е изд. – М.: Академический проект, 2007. – 320 с.
14. Лутфуллоев, М. Қиссаи оғози тарбия М. Лутфуллоев. – Душанбе, 2005. – 80 с.
15. Лутфуллоев, М. Фарзанд ҳадяи худованд // М.Лутфуллоев. – Душанбе: 2007. – 112 с.
16. Лутфуллоев, М. Эҳёи педагогикаи Аҷам // М.Лутфуллоев. – Душанбе, 1977. – 149 с.
17. Лутфуллоев, М. Истиқлолияти Тоҷикистон ва маорифи навин. / бахшида ба 15-солагии Истиқлолияти давлатии ҶТ. – Душанбе: Саҳбо, – 2006. – 224 с
18. Лутфуллоев М. Дарс. – Душанбе: Маориф, 1995. – 162 с.
19. Лернер И. Я. Требования к современному уроку. Метод указания. – М., 1969. – 262 с.
20. Методы, приёмы, средства обучения. Классификация методов по источникам и уровням познавательной деятельности. – Режим доступа к источнику: <https://mybiblioteka.su/6-46236.html>
21. Махмутов М. И. Современный урок. – М., 1985. – 375 с.
22. Назарзода Р. С. Саводнокии рақамӣ – салоҳияти калидии омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти олий // Паёми Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. – 2022. – № 4/II(51). – С. 109-116. – EDN: WRTEPZ.
23. Назарзода Р.С., Ризвонова У.М. Муҳити рақамии таълим ва технологияҳои рақамӣ дар низомии таҳсилоти муосир // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи

«Навовариҳои илмӣ ва ихтироҷкорӣ дар фанҳои дақиқ ва муҳандисӣ ҳамчун омили калидии рушди устувор» бахшида ба 35-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва «Солҳои 2020-2040: Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» (Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, 24-25 апрели соли 2026). – С. 390-398. – EDN: BCJQZX.

24. Назарзода Р.С., Ризвонова У.М. Таҷдид ва такмили раванди тадрис дар пояи истифодаи воситаҳои рақамӣ // Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. – 2025. – № 4 (58). – С. 229-236. – EDN: SXMDAV.

25. Назарзода, Р. С. Технология ва воситаҳои рақамии арзёбии донишҳои назариявӣ ва малакаю маҳоратҳои амалӣ // Маводи форуми байналмилалӣ дар мавзӯи «Саҳми Донишгоҳи технологии Тоҷикистон дар татбиқи саноатикунории босуръати кишвар» (Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, 1 ноябри соли 2025). – С. 320-324. – EDN: NMIZBD.

26. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 декабри соли 2017. – Душанбе, 2018. – 25 с.

27. Панина Т. С. Современные способы активизации обучения. – М.: Академия, 2006. – 176 с.

28. Раҳмонов, Э. Маориф омили муҳимтарини таҳкими давлат ва наҷоти миллат // Э. Раҳмонов. – Душанбе, 2006. – 372 с.

29. Ушинский К. Д. Педагогические соч. В 6-ти т. Т. 2. – М., 1988. – 492 с.

30. Ярмаченко Н. Д. Педагогическая деятельность и творческое наследие А. С. Макаренко. – Киев, 1989. ISBN 5-330-00641-4. – 189 с.

ПРАВИЛЬНОЕ РАСПРЕДЕЛЕНИЕ УЧЕБНОГО ВРЕМЕНИ – ФАКТОР УЛУЧШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБУЧЕНИЯ

В данной статье рассматривается распределение времени на уроке, управление временем, изменение времени, эффективность времени, использование различных современных педагогических способов и методов в обучении, необходимость внедрения инноваций в современную систему образования, а также их влияние на эффективность учебного процесса. Сделаны выводы о результатах работы по рациональному использованию классного времени в процессе учебной деятельности.

Ключевые слова: время, управление, инновация, педагогика, ученик, учреждение, образование, обучение, различные способы и методы, современное образование, активные пути и методы обучения., качество обучения.

PROPER ALLOCATION OF STUDY TIME IS A FACTOR IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION

This article examines the distribution of time in the classroom, time management, time change, time efficiency, the use of various modern pedagogical methods and techniques in teaching, the need to introduce innovations into the modern education system, as well as their impact on the effectiveness of the educational process. Conclusions are made on the results of work on the rational use of class time in the process of educational activities.

Key words: time, management, innovation, pedagogy, student, institution, education, training, various methods and techniques, modern education, active ways and methods of teaching, quality of teaching.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Палавонов Амоншо Муминович - н.и.п, муаллими калони кафедраи психология ва сотсиологияи идоракунии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, e-Mail: amonsho.palavonov@mail.ru, тел: (+992) 934-41-77-92.

Сведения об авторе:

Палавонов Амоншо Муминович - к.п.н, старший преподаватель кафедры психологии и социологии Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, e-Mail: amonsho.palavonov@mail.ru, тел: (+992) 934-41-77-92.

Information about the author:

Palavonov Amonsho Muminovich - c.p.s senior lecturer of the Department of Psychology and Sociology of Management of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, e-Mail: amonsho.palavonov@mail.ru, phone: (+992) 934-41-77-92.

ТАРБИЯИ ҶАВОНОН ВА МУШКИЛОТҲОИ ОН ДАР ШАРОИТИ ҶАҶОНИШАВӢ

Палавонов А.М.

Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур дар бораи раванди ҷаҳонишавии муосир, рушди босуръати технологияҳои иттилоотӣ, густариши фазои иттилоотӣ, ҳамгироии фарҳангҳо, масъалаи ҳифзи арзишҳои ахлоқӣ ва маънавии ҷомеа, бахусус дар миёни ҷавонон мавриди омузиш қарор гирифтааст. Қайд шудааст, ки раванди ҷаҳонишавӣ на танҳо шакли нави робитаҳои ҷаҳониро ба вучуд овард, балки низоми арзишҳо ва ҷаҳонбинии инсонро низ тағйир дод. Яке аз самтҳои ҳассос ва осебпазири таъсири ҷаҳонишавӣ соҳаи тарбияи ахлоқӣ ва маънавии насли ҷавон ба шумор меравад. Таҷриба нишон дод, ки истодагари бар муқобили раванди ҷаҳонишавӣ номумкин аст. Яке аз роҳҳои баҳрабардорӣ аз ин раванд ин истифодаи самараноки технологияҳои муосири иттилоотӣ ба монанди компютер, моҳвора, телефони мобилӣ ва ғайра боиси рушди иқтисодии давлат мегарданд ва баръакси он, яъне истифодаи ғайрисамараноки онҳо боиси костаҳои тарбияву ахлоқи ҷавонон шуда метавонад. Дар шароити ҷомеаи Тоҷикистон, ки дорои арзишу суннатҳои бойи ахлоқӣ, фарҳангӣ ва оилавӣ мебошад, масъалаи ҳифзи тарбияи маънавии ҷавонон яке аз маъалаҳои ниҳоят муҳим арзёбӣ мегардад. Ҳамчунин дар бораи натиҷаҳои кор оид ба масъалаи ҳифзи арзишҳои ахлоқии ҷавонон хулосаҳо бароварда шудаанд.

Калидвожа: Тоҷикистон, давлат, ҷаҳонишавӣ, ҷавонон, фазои иттилоотӣ, инноватсия, муассиса, оила, ҷомеа, фарҳанг, маориф, тарбия, ахлоқ, маънавиёт.

«Дар ҷаҳони муосир рӯ овардан ба масъалаи ҷавонон ва истифода аз имкониятҳои зехниву ҷисмонии онҳо яке аз шартҳои ноил шудан ба инкишофи устувори давлат ва ҷомеа мебошад»
(Эмомалӣ Раҳмон)

Муқаддима. Дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI раванди ҷаҳонишавӣ (глобализатсия) ҳамчун яке аз падидаҳои мураккаб ва фарогири ҳаёти иҷтимоӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ арзи вучуд намуда, ба тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа бетаъсир намонд. Раванди ҷаҳонишавии муосир, ки бо рушди босуръати технологияҳои иттилоотӣ, густариши фазои иттилоотӣ ва ҳамгироии фарҳангҳо тавсиф меёбад, масъалаи ҳифзи арзишҳои ахлоқӣ ва маънавии ҷомеа, бахусус дар миёни ҷавонон, аҳамияти хоса пайдо намуд. Раванди ҷаҳонишавӣ на танҳо шакли нави робитаҳои ҷаҳониро ба вучуд овард, балки низоми

арзишҳо ва ҷаҳонбинии инсонро низ тағйир дод. Яке аз самтҳои ҳассос ва осебпазирӣ таъсири ҷаҳонишавӣ соҳаи тарбияи ахлоқӣ ва маънавии насли ҷавон ба шумор меравад. Ба андешаи ҷомеашиноси аврупоӣ Э. Гидденс, «ҷаҳонишавӣ фосила ва замонро фишурда намуда, воқеаҳои маҳаллиро ба равандҳои ҷаҳонӣ вобаста месозад» [6, с. 64]. Ин вобастагӣ, махсусан тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ ва фарҳанги оммавӣ, ба тасаввуроти ахлоқӣ ва рафтори иҷтимоии ҷавонон таъсир мерасонад.

Мавод ва усулҳои тадқиқот. Дар рафти корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ аз маводҳои илмӣ, методӣ ва адабии дохилӣ ва хориҷӣ васеъ истифода гардид. Ҳангоми навиштани мақола ба таҳлилу баррасӣ, баҳсу мунозира, шарҳу эзоҳ ва асосноккунӣ диққати ҷиддӣ дода шуд. Таҳлили таҷриба исбот менамояд, ки мушкилоти ҳифзи тарбияи маънавии ҷавонон яке аз масъалаҳои калидии соҳаи маориф ва ҷомеа маҳсуб ёфта, ҳалли он аз фаъолияти ниҳодҳои оила, маориф ва муҳити иҷтимоӣ саҳт вобаста аст. Таҷрибаи солҳои гузашта нишон дод, ки истодагарӣ бар муқобили раванди ҷаҳонишавӣ номумкин аст. Яке аз роҳҳои баҳрабардорӣ аз ин раванд ин истифодаи самараноки технологияҳои муосирӣ иттилоотӣ ба монанди компютер, моҳвора, телефони мобилӣ ва ғайра боиси рушди иқтисодии давлат мегарданд ва баръакс он, яъне истифодаи ғайрисамараноки онҳо боиси косташавии тарбияву ахлоқи ҷавонон шуда метавонад.

Дар шароити ҷомеаи Тоҷикистон, ки дорои арзишу суннатҳои бойи ахлоқӣ, фарҳангӣ ва оилавӣ мебошад, масъалаи ҳифзи тарбияи маънавии ҷавонон яке аз масъалаҳои ниҳоят муҳим арзёбӣ мегардад. Арзишу суннатҳои миллӣ ба монанди эҳтиром ба оила, покдоманӣ, ҳаё, ифғат, вафодорӣ, масъулияти иҷтимоӣ ва худшиносии миллӣ дар фарҳанги миллӣ ҷойгоҳи устувор доранд. Аммо таҳти таъсири ҷаҳонишавӣ, баҳусус тавассути таъсири шабакаҳои иҷтимоӣ, ин арзишҳо рӯ ба косташавӣ меоранд. Дар чунин муҳит, ҷавонон алалхусус ҷавондухтарон бештар бо қолабҳои сунъии зебой, тарзи ҳаёти ғайрианъанавӣ ва меёрҳои ахлоқии бегона рӯ ба рӯ мешаванд, ки метавонад боиси заифии худшиносии маънавӣ ва ахлоқии онҳо гардад.

Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ноил шудан ба муваффақиятҳои назаррас дар ҳаёти иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фарҳангии ҷавонон нақши муҳим дорад ва дар шароити душвори тағйироти сохторӣ ва иҷтимоӣ ба ташаккули сиёсати давлатии ҷавонон мусоидат кардааст, ки саҳми ҷавонон дар ин раванд хеле муассир арзёбӣ карда мешавад. «Дар замони Истиқлолият давраи сифатан нави фаъолияти ҷавонон дар самти таҳким баҳшидани пояҳои маърифативу ҳуқуқӣ ва сиёсӣ ба вучуд омад. Аз ин лиҳоз, тарбия намудани шахсиятҳои донишманду ватандӯст вазифаи аввалиндараҷаи маориф ва дигар ниҳодҳои идеологӣ мебошад» [2, с. 43].

Яке аз самтҳои асосии сиёсати Пешвои муаззами миллат, Президенти Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ин тарбия намудани ҷавонон дар рӯҳияи меҳанпарастӣ, ҳудогоҳӣ ва ҳештаншиносӣ, арҷгузорӣ ба арзишҳои волои таърихиву фарҳангии миллат ба ҳисоб меравад. Пешвои миллат, Президенти Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чунин қайд намудаанд: «Дар рӯҳияи ҳисси баланди миллӣ, садоқат ба давлату миллат, таҳаммулгарой, ватандӯстиву ҳештаншиносӣ ва пос доштани арзишҳои миллӣ тарбия намудани ҷавонон вазифаи муҳимтарини ҳамаи сохтору мақомот ва аҳли ҷомеа мебошад» [25, с. 36]. Бо назардошти ҳамаи бурду боҳти ҳаёти ҷавонон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ташаббуси Пешвои миллат - Эмомалӣ Раҳмон соли 2017-ро «Соли ҷавонон» эълон карданд ва мо бояд ба шиори муҳими «Ҷавонон ояндаи миллатанд» аҳаммияти ҷиддӣ диҳем. Таваҷҷӯҳи беандоза ва ғамхории Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон нисбат ба ҷавонони кишвар буд, ки дар рӯзҳои аввали Истиқлолият, зимни нахустин мулоқоташ бо

намоёндагони ҷавонон 17 март соли 1994 дар доираи Форуми якуми ҷавонони Тоҷикистон 23 майро Рӯзи ҷавонони Тоҷикистон эълон намуданд. Инчунин соли 1996 Консепсияи миллии сиёсати ҷавонони Тоҷикистон қабул карда шуд. Дар Консепсия таъкид шудааст, ки: «Рушди минбаъдаи кишвар ба тарбияи шахсиятҳои сатҳи баланди ахлоқӣ, дунёи пурғановати маънавӣ, фикру ҷисми солим, эҳсоси баланди ватандӯстӣ ва ҳудогоҳии миллий дошта, риоягари қонунҳо, ҳуқуқҳо, озодиҳо, сарфаю сариштакор, ботаҳаммулу тоқатпазир, масъулиятшиносу зебопараст, ғаёлу ва созандаю эҷодкор вобаста аст. Тарбияи ҷунин шаҳрвандон вазифаи давлат, ҷомеа ва оила мебошад».

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо татбиқи пайгириҳои сиёсати давлатии ҷавонон ягон маъалаи ҷавононро аз мадди назар дур намегузорад ва дар ин раванд тамоми чораҳоро амалӣ менамояд, то он ки ҷавонону наврасони мамлакат ҳамқадами замон ба камол расанд. Ҳукумати Тоҷикистон аз рӯзҳои нахустини барқарор намудани соҳти конститутсионӣ дар баробари бунёду таҳкими пояҳои давлатдорӣ ба масъалаи таълиму тарбия аҳамияти хоса зоҳир намуда, бо мақсади ташаккули инсонии ғаёлу созанда силсилаи ҳуҷҷатҳои бунёдиро аз қабилӣ «Стратегияи сиёсати давлатии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020», «Консепсияи миллии сиёсати ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи кӯдак» - ро тасвиб дод, ки он иқдоми беҳтарине барои тарбияи насли наврас махсус меёбанд. Инчунин дастоварди назаррас дар ин самт таъсиси мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳтори Ҳукумат дар соли 1997 - Кумитаи кор бо ҷавонони назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон буд. Ҳамин тариқ, 35 сол боз ин мақоми ваколатдори давлатӣ дар бахши ҷавонон сиёсати давлатии ҷавононро дар ҳамаи шаҳру ноҳияҳои кишвар амалӣ мекунад. Ба зами ин, Ҷоизаи Исмоили Сомонӣ барои олимони ва муҳаққиқони ҷавон, инчунин Фонди махсуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои тайёр кардани мутахассисон дар хориҷа ва грантҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои иттиҳодияҳои ҷамъиятии ҷавонон дар соҳаи ватандӯстӣ таъсис дода шуданд. Шумораи квотаҳо ва стипендияҳои президентӣ зиёд карда шуд ва наشرҳои нави барномаҳои соҳавии "Ҷавонони Тоҷикистон", "Тарбияи ватандӯстонаи ҷавонони Тоҷикистон" ва рушди саломатии ҷавонони тоҷик қабул карда шуданд.

Натиҷаи тадқиқот нишон дод, ки тибқи омор, ҷавонони то 30-сола 70%-и аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ташкил медиҳанд. Ин маънои онро дорад, ки дар ояндаи наздик дар давлати мо ҷавонон ҳукмронӣ хоҳанд кард, зеро ин 70%-и аҳоли ҳамеша дар робита бо дигарон нақши ҳалқунанда хоҳад дошт. Аз ин лиҳоз, насли калонсол, баҳусус муаллимони, бояд ба тарбияи кӯдаконе, ки баъдан марҳилаҳои наврасӣ ва камолоти ҷавониро паси сар карда, мавқеи пешбари иҷтимоиро ишғол мекунанд, аз кӯдакистон сар карда, афзалият диҳанд. Тарбияи ҷавонон як раванди мураккаби иҷтимоӣ ва педагогӣ буда, рушди ахлоқ, ҷаҳонбинӣ, фарҳанг, масъулияти шаҳрвандӣ ва қобилиятҳои зехнии онҳоро дар бар мегирад. Ин раванд на танҳо ба даст овардани дониш, балки парвариши шахсияти ҳамаҷониба, худшинос ва ғаёлу ро низ дар назар дорад. Дар ин замина, тарбия бояд бар пояи арзишҳои умумибашарӣ ва миллий таъя намуда, дар ҷавонон эҳсоси ватандӯстӣ, эҳтиром ба қонун ва масъулиятшиносиро инкишоф диҳад. Муаллимони ҳамчун роҳнамо ва намунаи ибрат метавонанд ба рушди маънавӣ ва ахлоқии ҷавонон таъсири амиқ расонанд.

Муҳокима. Бояд қайд кард, ки нақши ниҳодҳои оила, маориф ва муҳити иҷтимоӣ дар таҳкими робитаҳо ва муносибатҳои мустаҳкам дар рушди ахлоқӣ ва маънавии ҷавонон муҳим ҳисобида мешавад. Оила ҳамчун ниҳоди асосии иҷтимоӣ, дар ташаккули арзишҳои миллий ва ахлоқӣ нақши калидӣ мебошад. Дар муҳити оила аввалин меъёрҳои рафтор, муносибат ба дигарон ва арзишҳои ахлоқӣ ташаккул меёбанд, ки рушди шахсияти дорони

маънавияти баландро муайян мекунанд. Дар ҷомеаи анъанавии тоҷик оила на танҳо як воҳиди иҷтимоӣ, балки мактаби ахлоқ ва маънавият низ мебошад ва арзишҳо ба монанди эҳтиром ба волидон, қобилияти итоат ба калонсолон ва масъулият дар назди ҷомеа дар муҳити оила ташаккул меёбанд. Аммо, дар шароити муосир, таҳти таъсири муҳочират, тағйирот дар сохтори оила ва таъсири васоити ахбори омма, нақши тарбиявии оила то андозае заиф шудааст. Муҳаққиқон таъкид мекунанд, ки «коҳиши назорати ахлоқӣ аз ҷониби оила боиси афзоиши таъсири муҳити беруна мегардад» [15, с. 229].

Мактаб, ҳамчун як ниҳоди муҳими иҷтимоӣ, дар рушди ахлоқ ва маънавиёти ҷавонон низ нақши муҳим мебошад. Мактабҳо ва донишгоҳҳо на танҳо дониш медиҳанд, балки ҷаҳонбинӣ ва мавқеи ахлоқии шахсро низ ташаккул медиҳанд. Ба гуфтаи Ҷ. Дьюи, «муассисаҳои таълимӣ бояд муҳите фароҳам оваранд, ки дар он арзишҳои иҷтимоӣ ва ахлоқӣ амалӣ мешаванд» [7, с. 102].

Муҳити иҷтимоӣ, аз ҷумла васоити ахбори омма ва шабакаҳои иҷтимоӣ, яке аз омилҳои асосии таъсиррасон ба шуур ва рафтори ҷавонони имрӯза гардидааст. М. Кастеллс ҷомеаи муосирро «ҷомеаи иттилоотӣ» меномад ва қайд мекунад, ки иттилоот на танҳо дониш, балки арзишҳоро низ интиқол медиҳад [10, с. 219].

Дар ҷунин муҳит ҷавонон бештар бо моделҳои рафтори бегона рӯбарӯ мешаванд, ки на ҳамеша ба меъёрҳои ахлоқии миллӣ мувофиқат мекунанд. Ғайр аз ин, гурӯҳи ҷамсолон низ ба рушди ахлоқ ва маънавият дар ҷавонон таъсири назаррас мерасонад. Агар муҳити иҷтимоӣ ташаккули арзишҳои мусбатро мусоидат кунад, шахс дар самти солим инкишоф меёбад. Аммо, дар ҳолати баръакс, эҳтимолияти рафтори ғайриахлоқӣ меафзояд. С. Хантингтон бар он ақида аст, ки «бархӯрди арзишҳо дар сатҳи шуури ҷавонон ба таври возеҳ зоҳир мешавад» [24, с. 28].

Мутаассифона, бархе аз ҷавонон, бахусус ҷавондухтарон фарҳанги бой ва гуногунранги миллати худро нодида гирифта, ба тақлид рӯй меоранд, ки ин хатари сусти шудани меъёрҳои ахлоқии иҷтимоӣ ва оқибати манфии ҷаҳонишавӣ мебошад. Дар фарҳанги оммавӣ рафтори ғайрианъанавӣ аксар вақт ҳамчун меъёри «муосир» ва «либералӣ» муаррифӣ мешавад. Ин вазъият метавонад боиси тағйирот дар андешаи ҷавонон нисбат ба оила, издивоҷ ва масъулияти иҷтимоӣ гардад. «Ҷавонон бештар бо қолабҳои ғайривоқеӣ дар бораи намуди зоҳирӣ ва тарзи зиндагӣ рӯбарӯ мешаванд, ки метавонад боиси паст шудани эътимод ба худ, ноустувории равонӣ ва вобастагӣ ба арзёбии беруна гардад. Ба андешаи мо, ин раванд боиси сусти шудани рушди маънавӣ ва афзоиши изтиробии равонии ҷавонон мегардад».

Айни замон, беш аз чил ҳазор ҷавони Тоҷикистон дар муассисаҳои таҳсилоти олии 47 кишвар машғули тадрис мебошанд. Ҳамин тариқ, дар кишвар имкониятҳои васеъ барои рушди зеҳнӣ, ҷисмонӣ ва касбии ҷавонон фароҳам оварда шудааст. Бинобар ин, ҷавонон, ҳамчун субъектҳои иҷтимоӣ дар кишвари мо, имрӯз як гурӯҳи фаъоли иҷтимоиро ташкил медиҳанд, ки ба рушди ҷомеа ва давлат таъсири назаррас мерасонанд. Насли ҷавон дар ҳаёти иҷтимоӣ - сиёсӣ иштирок мекунад ва дар татбиқи ғояҳои нав дар ҷомеа сатҳ мегузорад. Онҳо узви созмонҳои ҷамъиятӣ, сиёсӣ ва тижоратӣ мебошанд, ки ба рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ бахшида шудаанд ва дар пешравии иқтисодиёти кишвар мақоми бузург доранд. Дар ҳақиқат, ҷунин иштироки ҷавонон дар ҳаёти ҷамъиятӣ боиси пешрафти иҷтимоӣ ва рушди устувор мегардад. Аз ин рӯ, онҳоро дар рӯҳияи баланди худшиносӣ ва ҳудогоҳии миллӣ, ватандӯстӣ ва ифтихор аз миллату давлат тарбия намоем ва таблиғи тарзи ҳаёти солимро дар байни наврасон ва ҷавонон ба роҳ монем. Тарбияи ҷавонон ин на танҳо вазифаи муҳимтарини волидон, мураббӣён ва муаллимон, балки вазифаи тамоми ҷомеа низ мебошад. Танҳо дар ҳамин сурат мо пояҳои давлатдорӣ худро мустаҳкам мекунем ва бо

боварӣ пеш меравем. Педагои машҳур ва академик М. Лутфуллоев таъкид мекунад, ки «зимни таълим тарбия дода шавад, чунки меҳанпарастӣ ҳамчун як ҷузъи ахлоқ танҳо бо муҳаббат ба ватан, минтақа, вилоят ва ноҳияи худ маҳдуд намешавад. Ватандӯстӣ омодагӣ ва муҳаббатро ба Тоҷикистони муттаҳид ва тақсимнашаванда, садоқат ба он, садоқат ба мардум ва хоҳиши тақвияти иқтисодии кишвар ифода мекунад» [14, с. 86].

Бо назардошти ҳадафҳои асосии тарбияи ахлоқӣ ва маънавии ҷавонон ташкили роҳҳои самараноки онро зарур мешуморем, ки чораҳои зерин амалӣ карда шаванд:

- ба роҳ мондани омӯзиши ашъори панду ахлоқии адибони классик ва муосири тоҷик;
- ба роҳ мондани таълим ва омӯзиши таъриху фарҳанги қадим ва имрӯзаи миллати тоҷик ва миллату давлатҳои дигар;
- ташкили намоиши китобхона, ки ҷанбаи тарбияи ахлоқӣ доранд;
- ташкил намудани мизҳои муваффақ, муколламу мувоҳисаҳо дар мавзӯҳои одоби ахлоқӣ ҳамадаи инсонӣ;
- ташкил намудани саёҳатҳо, ташриф намудан ба осорхонаҳо, театру нигористонҳо, дидан намудан аз мавзӯҳои таърихӣ фарҳангии кишвар;
- бо иштироки ҷавонон барпо намудани викторинаҳо, мизҳои муваффақ дар атрофи мавзӯҳои муҳталифи ахлоқӣ ва дар ин замина инкишоф додани малакаҳои муоширатии ҷавонону наврасон;
- тақвият додани ҳамкории бо падару модарон, кудакистонҳо ва муассисаҳои таълимӣ, созмонҳои ҷамъиятӣ, фарҳангӣ ва варзишӣ;
- бо усули фаҳмондадиҳӣ ва исботкунӣ муайян намудани номувофиқатҳои ақидаҳои равишҳои бегона барои фазои динии кишвари мо;
- бо ташкили курсҳои кӯтоҳмуддати тақмили ихтисос тақмил додани дониши пешвоёни динӣ ва имомхатибон;
- огоҳ намудани ҷавонон аз таърихи дин ва мазҳаби кишварамон, хусусан мазҳаби ҳанафӣ ва ифтихор намудан ба он, зеро ин мазҳаб асрҳои тӯлонӣ барои мо мазҳаби асосӣ маҳсуб мешавад;
- волидон бояд бо муаллимон ва мураббӣҳои фарзандонашон дар боғчаҳо ва мактабҳо мунтазам тамосу робита дошта бошанд ва барои рушди илмӣ ва ахлоқии фарзандонашон ҳамкорӣ кунанд. Бо ин роҳ, сатҳи дониш ва ахлоқӣ кӯдакон беҳтар мешавад, насли ҷавони бофарҳанг ба воя мерасад ва ҷомеа ба пешрафтҳои назаррас ноил мегардад;
- тавассути таҳияи барномаҳои ҳамаҷонибаи таълимӣ ва омӯзишӣ дар телевизион ва радио баҳра бурдани одамон аз таълимоти чехраҳои бузурги илм, фарҳанг, дин ва мазҳаб, ки ба тақмили арзишҳои ахлоқии ҷомеаи муосир мусоидат мекунад;
- ташвиқи фарҳанги динӣ ва дарки арзишҳои ахлоқӣ ва таълими онҳо дар ҷомеаи муосири тоҷик муҳити ахлоқиро беҳтар ва маънавиёти мардумро тақвият медиҳад, адолат ва ростқавлиро таълиф мекунад ва рафтори хубро дар ҷомеа зиёд месозад, ҳамдигарфаҳмӣ, таҳаммулпазирӣ, сулҳ ва ободии ҷомеаро қувват мебахшад;
- мусоидат намудан ба инкишофи маънавӣ, фарҳангӣ, иҷтимоӣ ва ҷисмонии ҷавонон;
- ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои ҷавонон;
- фароҳам овардани шароит барои иштироки мустақилона ва масъулиятноки ҷавонон дар ҳаёти ҷамъияти кишвар;
- расонидани дастгирии моддӣ, молиявӣ ва иҷтимоӣ ба ҷавонон;
- таҳкими робитаҳо ва муносибатҳои байни наслҳо, бахусус робитаҳои маънавӣ ва фарҳангии ҷомеа;

- тақвияти минбаъдаи барномаҳои таълимӣ ва тарбиявӣ дар байни ҷавонон, ки ба пешбурди фаъолияти касбӣ ва соҳибмаълумот шудани онҳо нигаронида шудаанд ва дар ин замина шарҳ додани моҳияти номатлуби ҷаҳолат ва хурофот;
- тақвияти корҳои таълимӣ барои шарҳ ва муҳокимаи моҳияти арзишҳои миллӣ, худшиносӣ ва арзишҳои давлатдорӣ;
- боз ҳам фароҳам овардани шароит барои рушди шахсияти ҷавонон ҳам аз ҷиҳати таълимӣ ва ҳам аз ҷиҳати касбӣ, дастгирии ҷавонон дар ҳама соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ;
- барои тарбияи шумораи торафт афзояндаи наслҳои ҷавон, ки ояндаи ҷомеа ва давлат мебошанд, зарур аст, ки ҳамаи ниҳодҳои иҷтимоӣ - оила, давлат, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, мақомоти давлатӣ ва умуман ҷомеа сахм гузоранд.

Ҳифзи давлат ва миллат, марз ва ягонагии он пеш аз ҳама вазифаи ҷавонон аст. Дӯст доштан, эҳтиром ва ҳимояи ватан дар баробари модари худ, ватандӯстии ҳақиқиро нишон медиҳад. Танҳо шахси воқеан ватандӯст метавонад бо дилсӯзӣ ва самимият амният ва шукуфоии ватани худро таъмин кунад. Ҷавононе, ки воқеан ватани худро дӯст медоранд ва ободиву тараққиёти онро мецоҳанд, бояд аз дастовардҳои илму техникаи муосир, аз таҷрибаи ҷаҳонии рушди иқтисодиёт воқиф бошанд ва бо ташаббускориҳои худ ба манфиати давлату миллати хеш кӯшишу талош намоянд. Дар ин робита тарбияи ахлоқию маънавӣ рукни асосии сиёсати давлатии ҷавонон доништа мешавад. Ҳанӯз дар соли 2008 Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пешниҳод карда буд, ки Вазорати маориф якҷоя бо Академияи илмҳо ва Академияи таҳсилоти Тоҷикистон бо назардошти ниёзҳои талаботи зинаҳои асосии таълим барномаи китоби дарсиҳои «Андешаи миллӣ ва Истиқлолияти давлатӣ» - ро таҳия кунад ва онро ҳамчун фанни махсус ба низоми маорифи кишвар ворид намоянд. Вобаста ба ин, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чунин қайд намудаанд: «Андешаи миллӣ натавон ҷаҳолат ва сохтору мақомоти далатиро раҳнамоӣ мекунад, балки самтҳои асосии фаъолияти шаҳрвандиро муайян карда, онҳоро ба амалӣ гардонидани мақсадҳои наҷбу бунёдкоронае ҳидоят менамояд, ки тақдирӣ ояндаи халқу Ватан аз халлу фасли онҳо вобаста мебошанд. Аз ин рӯ, омӯзиши амиқи андешаи миллӣ дар ҳамбастагӣ бо арзишу дастовардҳои истиқлолияти давлатӣ ва доништани мазмуну моҳияти он вазифаи ҷонии ҳар як шаҳрванд, наврасон ва ҷавонон, алалхусус, донишҷӯён мебошад» [25, с. 153].

Хулоса, Ҳукумати Тоҷикистон ҳамеша ташаббусҳо ва пешниҳодҳои созандаи ҷавононро дастгирӣ мекунад ва ба онҳо имкониятҳо фароҳам меорад, ки орзуҳои онро амалӣ гардонанд. Мо ифтихор аз он дорем, ки ҷавонони хушбаҳти кишварамон сазовори боварии эътимоди Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон гардидаанд. Дар ҳақиқат, нақши Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар татбиқи сиёсати давлатии ҷавонон назаррас аст ва мо ҷавонон бояд бо шарофати ин дастгириҳо дар шукуфоии Ватани азизамон сахми арзанда гузорем. Аз ин рӯ, вазифаи ҳар як фарзанди бонангу номус ва бошараф пеш аз ҳама дӯст доштани Ватан, ифтихор аз он, омода будан барои дифоъ аз он, талош барои сулҳу субот, оромӣ, ваҳдат ва шукронаи ватандорию соҳибдавлатӣ аст, ки аз ҷумлаи арзишҳои мебошанд, ки ҷавонони моро дар ҳаёти ҳаррӯзаашон роҳнамоӣ мекунанд ва танҳо дар ҳамин сурат мо метавонем як кишвари шукуфон, рушдфто ва пуриқтидорро бунёд созем.

Ҷавонон неруи асосии ҳар як давлат, қисми муҳим ва фаъоли ҷомеа буда, ояндаи ҳар як миллат ба сатҳи дониш, маърифат ва тарбияи онҳо вобаста аст. Дар шароити муосир, ки ҷаҳонишавӣ ва пешрафти технология босуръат идома дорад, нақши ҷавонон дар рушди

ичтимоӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ ва ҳифзи арзишу анъанаҳои миллии кишвар боз ҳам бештар мегардад. Тарбияи дурусту ҳадафмандонаи онҳо яке аз омилҳои асосии рушди устувори ҷомеа ба ҳисоб меравад. Татбиқи маҷмӯи тавсияҳои пешниҳодшудаи мо метавонад ба коҳиш додани оқибатҳои манфии ҷаҳонишавӣ ва тақвияти тарбияи ахлоқӣ ва маънавии ҷавонон мусоидат кунад ва дар рушди ҷомеаи солим, худшинос ва фарҳангӣ нақши муассир дошта бошад.

Адабиёт:

1. Абдуллоев А. Амниятӣ маънавӣ ва ҷомеаи муосир. – Душанбе: Дониш, 2019. – 240 с.
2. Абдуллоев А. Оила ва ҷомеа дар Тоҷикистон. – Душанбе: Дониш, 2018. – 212 с.
3. Абдуллоев А. Сиёсати иҷтимоӣ ва амниятӣ маънавӣ. – Душанбе: Дониш, 2020. – 256 с.
4. Бауман З. Глобализация: последствия для человека и общества. – М.: Весь Мир, 2004. – 188 с.
5. Бжезинский З. Великая шахматная доска. – М.: Международные отношения, 1998. – 256 с.
6. Гидденс Э. Социология. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 608 с.
7. Дьюи Дж. Демократия и образование. – М.: Педагогика, 2000. – 384 с.
8. Дюркгейм Э. О воспитании и социологии. – М.: Канон, 1996. – 352 с.
9. Дюркгейм Э. Элементарные формы религиозной жизни. – М.: Канон, 1998. – 416 с.
10. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. – М.: ГУ ВШЭ, 2010. – 608 с.
11. Лутфуллоев, М. Қиссаи оғози тарбия М. Лутфуллоев. – Душанбе, 2005. – 80 с.
12. Лутфуллоев, М. Фарзанд ҳадяи худованд // М.Лутфуллоев. – Душанбе: 2007. – 112 с.
13. Лутфуллоев, М. Эҳёи педагогикаи Аҷам // М. Лутфуллоев. – Душанбе, 1977. – 149 с.
14. Лутфуллоев, М. Истиқлолияти Тоҷикистон ва маорифи навин. / бахшида ба 15 – солагии Истиқлолияти давлатии ҚТ.– Душанбе: Саҳбо, – 2006. – 224 с
15. Муҳаммадҷони Т. Ҷаҳонишавӣ ва оқибатҳои он. // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «Фалсафаи муосири тоҷик: мушкилот, дурнамо ва роҳҳои рушд». – Душанбе ДМТ, 2021. – 384 с.
16. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 декабри соли 2022. – Душанбе, 2023. – 34 с.
17. Послание Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» от 28.12.2024 [электронный ресурс]. URL: <https://president.tj/event/missives/49225> (дата обращения: 30.12.2024 г.).
18. Робертсон Р. Глобализация: социальная теория и глобальная культура. – М.: Аспект Пресс, 2003. – 304 с.
19. Саидов Н. Арзишҳои миллӣ ва тарбияи маънавӣ. – Душанбе: Ирфон, 2016. – 204 с.
20. Саидов Н. Фарҳанги миллӣ ва тарбияи ахлоқӣ. – Душанбе: Ирфон, 2015. – 186 с.
21. Сафарализода Х.Қ. Таҳдидҳои замони муосир: Масъалаҳои назариявӣ методологӣ. Монография. – Душанбе: ЭР- граф, 2023. – 420 с.
22. Турен А. Возвращение человека. – М.: Европа, 2008. – 304 с.
23. Фромм Э. Здоровое общество. – М.: АСТ, 2011. – 352 с.
24. Ҳасанова Х.А. Ҷаҳонишавӣ ва хатарҳои он ба тарбияи ахлоқию маънавии ҷавондӯхтарон // Журнал «Вестник науки» от 25 января 2026 г. № 1 (94) том 4. С. 461 - 474. 2026 г. ISSN 2712-8849 // Электронный ресурс: <https://www.вестник-науки.pf/article/28501> (дата обращения: 18.09.2026 г.)
25. Раҳмонов, Э. Маориф омили муҳимтарини таҳкими давлат ва начоти миллат // Э. Раҳмонов. – Душанбе, 2006. – 372 с.

ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЕЖИ И ЕГО ПРОБЛЕМЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В данной статье рассматривается процесс современной глобализации, стремительное развитие информационных технологий, расширение информационного пространства, интеграция культур, вопрос защиты морально-духовных ценностей общества, особенно среди молодежи. Отмечается, что процесс глобализации не только создал новую форму глобальных отношений, но и изменил систему ценностей и мировоззрение человека. Одной из чувствительных и уязвимых областей воздействия глобализации является сфера нравственного и духовного воспитания молодого поколения. Опыт показывает, что противостоять процессу глобализации невозможно. Одним из способов извлечь выгоду из этого процесса является эффективное использование современных информационных технологий, таких как компьютер, спутник, мобильный телефон и т. д., которые приводят к экономическому развитию государства, а наоборот, их неэффективное использование может привести к снижению воспитания и нравственности молодежи. В условиях таджикского общества, обладающего богатыми моральными, культурными и семейными ценностями и традициями, вопрос защиты духовного воспитания молодежи считается одним из важнейших. Также были сделаны выводы по результатам работы по вопросу защиты моральных ценностей молодежи.

Ключевые слова: Таджикистан, государство, глобализация, молодежь, информационное пространство, инновации, институт, семья, общество, культура, образование, воспитание, этика, духовность.

YOUTH EDUCATION AND ITS CHALLENGES IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

This article examines the process of modern globalization, the rapid development of information technologies, the expansion of the information space, cultural integration, and the issue of safeguarding society's moral and spiritual values, particularly among the youth. It is noted that globalization has not only created a new form of global relations but has also altered value systems and individual worldviews. The moral and spiritual upbringing of the younger generation represents one of the areas most sensitive and vulnerable to the impact of globalization. Experience demonstrates that the process of globalization cannot be halted. One way to derive benefit from this process is through the effective use of modern information technologies—such as computers, satellite systems, and mobile phones—which drive national economic development; conversely, their ineffective use can lead to a decline in the moral standards and upbringing of young people. In the context of Tajik society—which possesses rich moral, cultural, and family values and traditions—safeguarding the spiritual upbringing of the youth is considered a matter of paramount importance. Conclusions have also been drawn based on the findings regarding the protection of moral values among the youth.

Keywords: Tajikistan, state, globalization, youth, information space, innovations, institution, family, society, culture, education, upbringing, ethics, spirituality.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Палавонов Амоншо Муминович - н.и.п, муаллими калони кафедраи психология ва сотсиологияи идоракунии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, e-Mail: amonsho.palavonov@mail.ru, тел: (+992) 934-41-77-92.

Сведения об авторе:

Палавонов Амоншо Муминович - к.п.н, старший преподаватель кафедры психологии и социологии Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, e-Mail: amonsho.palavonov@mail.ru, тел: (+992) 934-41-77-92.

Information about the author:

Palavonov Amonsho Muminovich - c.p.s senior lecturer of the Department of Psychology and Sociology of Management of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, e-Mail: amonsho.palavonov@mail.ru, phone: (+992) 934-41-77-92.

**ПРОДОВОЛЬСТВЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ КАК ВАЖНЕЙШЕЕ УСЛОВИЕ
ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

Пирматова М. С.

Технологический университет Таджикистана

В статье рассматривается современное состояние механизма государственного управления продовольственной безопасностью Республики Таджикистан в условиях укрепления государственной независимости. Обосновывается положение о том, что продовольственная безопасность является одной из ключевых составляющих национальной и экономической безопасности государства, а обеспечение населения доступным, качественным и безопасным продовольствием выступает важным фактором социальной стабильности и устойчивого экономического развития. Особое внимание уделяется роли государственных органов, регионального развития, сельского хозяйства, производства отечественной продукции и совершенствованию информационно-аналитической базы управления. Рассматривается взаимосвязь между продовольственной безопасностью и экономической независимостью Республики Таджикистан. Определены основные направления совершенствования механизма государственного управления продовольственной безопасностью на современном этапе развития страны.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, государственная независимость, экономическая безопасность, государственное управление, сельское хозяйство, Республика Таджикистан, региональное развитие, продовольственное обеспечение, отечественное производство.

Государственная независимость является важнейшей основой политического, экономического и социального развития Республики Таджикистан. За годы независимости в стране сформированы основы национальной государственности, созданы условия для проведения самостоятельной экономической политики и реализации долгосрочных стратегических программ развития.

В современных условиях обеспечение государственной независимости невозможно рассматривать исключительно с политической точки зрения. Существенное значение приобретают экономическая, энергетическая, продовольственная и социальная составляющие национальной безопасности. В этой связи продовольственная безопасность выступает одним из важнейших условий устойчивого развития государства.

Продовольственная безопасность характеризует способность государства обеспечить население достаточным количеством качественных и безопасных продуктов питания, а также создать необходимые экономические и институциональные условия для их физической и экономической доступности.

Для Республики Таджикистан данный вопрос имеет особое значение в связи с природно-климатическими особенностями, ограниченностью земельных ресурсов, необходимостью

рационального использования водных ресурсов, ростом численности населения и потребностью в дальнейшем развитии отечественного сельскохозяйственного производства.

В период государственной независимости продовольственная безопасность Республики Таджикистан постепенно сформировалась как одно из стратегических направлений государственной политики.

В Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года обеспечение продовольственной безопасности рассматривается в числе приоритетных направлений национального развития. При этом развитие регионов страны имеет особое значение, поскольку именно на региональном уровне формируется значительная часть сельскохозяйственной продукции, обеспечивается занятость населения и реализуются государственные программы развития.

Важность продовольственной безопасности обусловлена тем, что зависимость государства от внешних источников продовольствия может создавать дополнительные экономические риски. Поэтому увеличение производства отечественной сельскохозяйственной продукции, развитие перерабатывающей промышленности, повышение производительности труда и эффективное использование природных ресурсов являются важными направлениями укрепления экономической самостоятельности страны. Таким образом, продовольственная независимость не означает полного отказа от импорта. Она предполагает наличие у государства достаточного внутреннего потенциала для обеспечения населения основными продуктами питания и способности противостоять внешним экономическим и продовольственным рискам. Механизм государственного управления продовольственной безопасностью представляет собой совокупность организационных, экономических, правовых, финансовых и информационных инструментов, посредством которых государство воздействует на производство, распределение и доступность продовольствия.

Основными направлениями государственного регулирования являются:

- поддержка сельскохозяйственного производства;
- рациональное использование земельных и водных ресурсов;
- развитие семеноводства и животноводства;
- внедрение современных технологий в сельское хозяйство;
- развитие переработки сельскохозяйственного сырья;
- поддержка отечественных производителей;
- развитие инфраструктуры хранения и транспортировки продовольствия;
- государственный мониторинг цен и продовольственного рынка;
- совершенствование статистического и информационного обеспечения;
- повышение устойчивости сельского хозяйства к природным и экономическим рискам.

Особое значение имеет согласованность деятельности центральных и местных органов государственной власти. Эффективность государственной политики в области продовольственной безопасности во многом зависит от того, насколько региональные программы соответствуют общенациональным стратегическим целям.

В условиях Таджикистана обеспечение продовольственной безопасности непосредственно связано с развитием регионов. Различия природно-климатических условий, структуры сельского хозяйства, уровня инфраструктуры и экономического потенциала регионов требуют дифференцированного подхода к государственному управлению.

Для оценки экономического потенциала регионов большое значение имеет показатель валового регионального продукта (ВРП). Использование ВРП позволяет оценивать уровень

экономической активности регионов, выявлять региональные различия и формировать информационную основу для принятия управленческих решений.

Однако для оценки продовольственной безопасности одного ВРП недостаточно. Необходимо использовать систему взаимосвязанных показателей, включающую:

- объем производства основных видов сельскохозяйственной продукции;
- производство продовольствия на душу населения;
- уровень самообеспеченности основными продуктами;
- объем и структуру импорта продовольствия;
- уровень и динамику цен на продукты питания;
- доходы населения и экономическую доступность продовольствия;
- объемы государственных запасов продовольствия;
- уровень потерь сельскохозяйственной продукции;
- состояние инфраструктуры хранения и переработки;
- эффективность государственной поддержки сельского хозяйства.

Комплексное использование данных показателей позволит перейти от общего анализа социально-экономического развития регионов к более точной оценке состояния продовольственной безопасности.

За годы независимости Республика Таджикистан последовательно формирует собственную экономическую модель и укрепляет национальный потенциал. В этих условиях продовольственная безопасность приобретает не только социальное, но и стратегическое значение.

Чем выше способность страны производить основные продукты питания внутри государства, тем ниже ее уязвимость перед внешними экономическими потрясениями. Поэтому развитие отечественного сельского хозяйства следует рассматривать не только как источник доходов сельского населения, но и как один из элементов укрепления экономической независимости государства.

Особое значение имеет развитие цепочки:

производство → хранение → переработка → транспортировка → реализация → потребление.

Недостаточное развитие любого из этих элементов может снижать эффективность всей системы продовольственного обеспечения.

В связи с этим государственная политика должна быть направлена не только на увеличение объемов сельскохозяйственного производства, но и на создание современной агропродовольственной системы, способной обеспечить устойчивое снабжение внутреннего рынка.

Для дальнейшего укрепления продовольственной безопасности Республики Таджикистан целесообразно совершенствовать существующий механизм государственного управления по следующим направлениям:

Во-первых, необходимо усилить информационно-аналитическую составляющую государственного управления. Современные управленческие решения должны основываться на достоверных и регулярно обновляемых статистических данных.

Во-вторых, целесообразно совершенствовать систему мониторинга продовольственной безопасности на региональном уровне с учетом производства, потребления, ценовой доступности и доходов населения.

В-третьих, необходимо продолжить государственную поддержку отечественных производителей сельскохозяйственной продукции и стимулировать внедрение современных агротехнологий.

В-четвертых, важным направлением является развитие перерабатывающих предприятий. Переработка позволит увеличить добавленную стоимость сельскохозяйственной продукции, сократить потери и расширить ассортимент отечественных продовольственных товаров.

В-пятых, необходимо укреплять инфраструктуру хранения, транспортировки и реализации сельскохозяйственной продукции, особенно в регионах с высоким производственным потенциалом.

В-шестых, необходимо совершенствовать механизм межведомственного взаимодействия государственных органов, отвечающих за сельское хозяйство, экономическое развитие, статистику, торговлю и социальную политику.

Таким образом, в условиях государственной независимости Республики Таджикистан продовольственная безопасность должна рассматриваться как стратегическая составляющая национальной и экономической безопасности. Обеспечение населения достаточным количеством качественного и доступного продовольствия способствует социальной стабильности, повышению качества жизни населения и устойчивому экономическому развитию. Одновременно развитие отечественного сельскохозяйственного производства и снижение чрезмерной зависимости от внешних источников продовольствия укрепляют экономическую самостоятельность государства.

Совершенствование механизма государственного управления продовольственной безопасностью требует комплексного подхода, включающего развитие сельского хозяйства, перерабатывающей промышленности, региональной инфраструктуры, информационно-аналитической системы и эффективных инструментов государственной поддержки.

В перспективе важнейшей задачей является формирование устойчивой агропродовольственной системы, способной эффективно противостоять внутренним и внешним рискам. Это будет способствовать дальнейшему укреплению достижений государственной независимости Республики Таджикистан и созданию прочной экономической основы для реализации целей Национальной стратегии развития до 2030 года.

Литература:

1. Конституция Республики Таджикистан: принята 6 ноября 1994 года, с последующими изменениями и дополнениями. Душанбе.
2. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года. Душанбе.
3. Закон Республики Таджикистан «О государственном прогнозировании, концепциях, стратегиях и программах социально-экономического развития Республики Таджикистан».
4. Закон Республики Таджикистан «О государственной поддержке агропромышленного сектора» от 18 марта 2022 г.
5. Программа среднесрочного развития Республики Таджикистан на соответствующий период. Душанбе.
6. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Сельское хозяйство Республики Таджикистан: статистический сборник. Душанбе.
7. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Социально-экономическое положение Республики Таджикистан: статистический бюллетень. Душанбе.
8. Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединённых Наций (ФАО). Состояние продовольственной безопасности и питания в мире. 2024.

9. Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединённых Наций (ФАО). Документы и аналитические материалы по вопросам продовольственной безопасности и устойчивого развития сельского хозяйства. 2024.

АМНИЯТИ ОЗУҚАВОРӢ ҲАМЧУН ШАРТИ МУҲИМ БАРОИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ ИҚТИСОДИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Дар ин мақола вазъи кунунии низоми идоракунии давлатӣ дар соҳаи амнияти озуқаворӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи таҳмики истиқлолияти давлатӣ баррасӣ мешавад. Муаллиф ин нуктаро асоснок мекунад, ки амнияти озуқаворӣ ҷузъи калидии амнияти миллӣ ва иқтисодии давлат буда, таъмини аҳоли бо маҳсулоти ғизоии дастрас, босифат ва бехатар омили муҳим барои суботи иҷтимоӣ ва рушди устувори иқтисодӣ ба шумор меравад. Ба нақши мақомоти давлатӣ, рушди минтақавӣ, соҳаи кишоварзӣ, истеҳсолоти ватанӣ ва такмили заминаи иттилоотӣ таҳлили идоракунӣ таваҷҷуҳи хоса зоҳир карда мешавад. Робитаи байни амнияти озуқаворӣ ва истиқлолияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор мегирад. Самтҳои асосии такмили механизми идоракунии давлатии амнияти озуқаворӣ дар марҳилаи кунунии рушди кишвар муайян карда мешаванд.

Калидвожаҳо: амнияти озуқаворӣ, истиқлолияти давлатӣ, амнияти иқтисодӣ, идоракунии давлатӣ, кишоварзӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон, рушди минтақавӣ, таъминоти озуқаворӣ, истеҳсолоти ватанӣ.

PRODOVOLSTVENNAYA BEZOPASNOST KAK VAHNEISHEE USLOVIE ECONOMICHSKOY NEZAVISIMOSTI REPUBLIC OF TAJIKISTAN

In the article, the current state of the government food security management mechanism of the Republic of Tajikistan and the strengthening of state independence are considered. The position is based on the fact that food security is one of the key components of the state's national and economic security, and providing the population with affordable, high-quality and safe food is an important factor in social stability and sustainable economic development. Special attention is paid to the role of state bodies, regional development, agriculture, production of domestic products and improvement of the information-analytical management base. The relationship between food security and economic independence of the Republic of Tajikistan is considered. Determining the main directions of the improvement of the mechanism of state management of food security at the current stage of the country's development.

Key words: food security, state independence, economic security, state management, agriculture, Republic of Tajikistan, regional development, food security, domestic production.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Пирматова Малика Сафармадовна – муалими калони кафедраи менечменти байналмиллалӣ ва инвестициони. Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. Тел.: 987878649.

Сведения об авторе:

Пирматова Малика Сафармадовна – старший преподаватель кафедры международного и инвестиционного менеджмента Технологического университета Таджикистана. Тел.: 987878649.

Information about the author:

Pirmatova Malika Safarmadovna – senior lecturer at the Department of International and Investment Management, Technological University of Tajikistan. phone.: 987878649.

ПОЯҲОИ АСОСИИ ХУДШИНОСИИ МИЛЛӢ ВА СОЗАНДАГИИ НАСЛИ НАВ

Раҳмонкулова Э. С.

**Донишкадаи политехникии Донишгоҳи техникии Тоҷикистон
ба номи академик М.С. Осимӣ дар шаҳри Хучанд**

Мақолаи мазкур ба таҳқиқи ҳамаҷонибаи пояҳои асосии ташаккули худшиносии миллӣ ва нақши созандаи насли наврас дар шароити муосири ҷаҳонишавӣ бахшида шудааст. Муаллиф таъкид мекунад, ки таърих, забони модарӣ, фарҳанг ва рамзҳои давлатӣ унсурҳои калидии ҳувияти миллӣ мебошанд. Дар мақола нақши илм, маориф ва технологияҳои муосир дар ташаккули созандагии зехнии ҷавонон муайян карда шудааст. Инчунин, таъсири омилҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла оила, мактаб ва озмунҳои ҷумҳуриявӣ ба раванди ватандӯстии насли нав арзёбӣ мегардад. Муаллиф таҳдидҳои муосир, ба монанди бегонапарастӣ ва экстремизмро таҳлил намуда, роҳҳои муқовимат ба онҳоро пешниҳод месозад. Хулоса карда мешавад, ки танҳо насли худшинос ва созанда метавонад кафолати сиёсии ҳифзи истиқлолияти давлатӣ бошад. Мақола барои муҳаққиқон, омӯзгорон ва соҳаи сиёсати ҷавонон аҳамияти амалӣ дорад.

Калидвожаҳо: худшиносии миллӣ, насли нав, созандагӣ, рушди устувор, истиқлолияти давлатӣ, ҳувияти миллӣ, амнияти идеологӣ.

Дар шароити муосири ҷаҳонишавӣ, бархӯрди манфиатҳои геополитикӣ ва таҳдидҳои нави идеологӣ, масъалаи ҳифзи ҳувияти миллӣ ва рушди устувори давлатдорӣ ба яке аз вазифаҳои ҳаётан муҳими ҳар як миллати соҳибистиклол ва соҳибтамаддун табдил ёфтааст. Тоҷикистон ҳамчун як давлати ҷавон ва дорои таърихи куҳан, дар марҳалае қарор дорад, ки устувории пояҳои сиёсӣ ва иқтисодии он мустақиман аз сатҳи маънавият, ҳудогоҳӣ ва қувваи созандагии насли нави ҷомеа вобастагӣ дорад. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз рӯзҳои аввали роҳбарии худ худшиносии миллиро ҳамчун рукни асосии давлатдорӣ ва омили наҷоти миллат мақоми давлатӣ бахшиданд. Маҳз бо ташаббус ва сиёсати дурбинонаи Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъриху фарҳанги бостонии халқи тоҷик эҳё гардида, асарҳои монументалии устувор, аз ҷумла китоби «Тоҷикон дар оинаи таърих», роҳнамои асосии ҳудогоҳии насли ҷавон шуданд.

Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамеша таъкид менамоянд, ки ояндаи давлат аз созандагӣ ва иқтисодии зехнии насли нав вобаста аст. Дар ин раванд, бо ҳидоятҳои бевоситаи Сарвари давлат соҳаи маориф ва сиёсати давлатии ҷавонон ба самтҳои афзалиятнок табдил ёфтанд. Эълон гардидани «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ» (2020–2040) ва баргузории озмунҳои бонуфузи ҷумҳуриявӣ, амсоли «Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст», «Тоҷикистон – Ватани маҳбуби ман» ва «Илм – фурӯғи маърифат» намунаи олии хизматҳои боризи Президенти кишвар дар роҳи тарбияи насли соҳибмаърифат, созанда, ватандӯст ва аз ҳурфоту бегонапарастӣ дур мебошанд. Ин сиёсати созанда заминаи устувореро барои ҳифзи истиқлолият ва рушди устувори ҷомеаи муосири Тоҷикистон ба вуҷуд овард.

Насли ҷавон, ки неруи пешбарандаи ҷомеа маҳсуб мешавад, бояд на танҳо дорои донишҳои муосири технологӣ бошад, балки аз ҷашмаи зулоли худшиносии миллӣ об хӯрад. Ин ду омил – худшиносӣ ва созандагӣ – ду боли як иқбол мебошанд, ки ҷомеаро ба сӯи қуллаҳои пешрафт ва рушди устувор ҳидоят мекунад. Худшиносии миллӣ ин танҳо

донистани номи ниёгон ё ифтихор аз гузашта нест. Ин як раванди мураккаб, амиқ ва фалсафӣ иҷтимоӣ аст, ки дарки амиқи масъулиятро дар баробари имрӯз ва ояндаи ватан тақозо менамояд. Аз ин рӯ, омӯзиши пояҳои асосии худшиносии миллӣ ва ба вучуд овардани рӯҳияи созандагӣ дар зехни насли ҷавон, заминаи кафолати сиёсии ҳифзи истиқлолияти давлатӣ ва амнияти миллии мо ба шумор меравад. Пояи аввал ва муҳимтарини худшиносӣ, бешак, таърих ва фарҳанг аст. Миллати тоҷик дорои таърихи чандҳазорсолаест, ки бо саҳифаҳои дурахшони илмӣ, адабӣ ва сиёсӣ зиннат ёфтааст. Аз давлатдории Корномаи Сомониён то асри тиллоии фарҳанги тоҷик, ки ҷаҳонро бо ситораҳои дурахшоне чун Рӯдакӣ, Фирдавӣ, Ибни Сино ва Мавлоно ошно сохт, ҳама ҷузъи ин пояи муҳкам мебошанд. Барои насли нав донишмандон ин таърих василаи эҷоди ифтихор аст. Ҷавоне, ки медонад ниёгони у асрҳо пеш асосгузори илмҳои тиб, фалакшиносӣ ва адабиёти оламшумул буданд, ҳеҷ гоҳ гирифтори бегонапарастӣ намегардад.

Пояи дувум, ки унсуре калидии ҳувият аст, забони модарӣ мебошад. Забони тоҷикӣ на танҳо воситаи гуфтугӯ, балки хишти аввалини бинои ҳудудҳои мост. Ин ҳамон забонест, ки бо он «Шоҳнома»-и ҷовидон ва садҳо асарҳои безаволи дигар таълиф шудаанд. Дар шароити муосир, ҳифзи софӣро покии забон ва дар айни замон омӯختани забонҳои хориҷӣ барои ҷавонон аҳмияти дучанд дорад. Вале асос ва пойдевор ҳамеша забони миллӣ боқӣ мемонад, зеро инсон маҳз тавассути забони модарии худ дунёро дарк мекунад ва арзишҳои миллиро мепазирад.

Пояи сеюм, эҳтиром ба рамзҳои давлатӣ ва арзишҳои муқаддаси миллӣ, аз ҷумла Парчам, Нишон, Суруди Миллӣ ва Истиқлолият аст. Рамзҳои давлатӣ ифодакунандаи соҳибхитиёрии ватан ва иттиҳоди халқ мебошанд. Тарбияи эҳтиром нисбат ба ин муқаддасот аз оила ва мактаб оғоз ёфта, дар зехни насли ҷавон ҳисси ватандӯстии воқеиро бедор месозад.

Агар худшиносӣ заминаи маънавӣ бошад, пас созандагӣ ифодаи амалии он аст. Созандагӣ дар асри ХХI шакл ва мазмун навро касб кардааст. Имрӯз созандагӣ танҳо бо меҳнати ҷисмонӣ ё қорҳои сохтмонӣ маҳдуд намешавад. Пояи асосии созандагии насли нав – созандагии зехнӣ ва технологӣ мебошад. Дар ҷаҳоне, ки иқтисодиёти он дар асоси дониш ва технологияҳои рақамӣ (иқтисоди рақамӣ) рушд мекунад, ҷавонони мо бояд соҳиби донишҳои амиқи инноватсионӣ бошанд. Ин ба он маъност, ки созандагии воқеии ҷавони имрӯза дар ихтирои технологияҳои нав, рушди барномасозии компютерӣ, омӯзиши дақиқи илмҳои табиатшиносӣ ва риёзӣ ва татбиқи онҳо дар истеҳсолот зоҳир мегардад. Давлате, ки насли ҷавони он соҳиби тафаккури техникӣ ва созанда аст, ҳеҷ гоҳ аз ҷиҳати иқтисодӣ ва технологӣ ба дигарон вобаста намешавад ва ин кафолати бозғатимодӣ мустақилияти кишвар аст. Ғайр аз ин, созандагии иҷтимоӣ ва экологӣ низ муҳим аст. Насли нав бояд дар ободонии маҳали зист, ҳифзи табиат, сарфаи энергия ва об, инчунин дар қорҳои хайрхоҳона саҳми фаъол дошта бошад. Ин намуди созандагӣ масъулияти шаҳрвандиро нишон медиҳад, ки яке аз рукнҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ аст.

Барои он ки худшиносӣ ва созандагӣ ба ҷузъи таркибии ҳаёти насли ҷавон табдил ёбанд, зарур аст, ки якҷанд ниҳодҳои асосии ҷомеа дар ин самт муштарақан фаъолият кунанд. Ниҳоди аввалин ва муҳимтарин оила аст. Дар оила пойдевори тарбияи ахлоқӣ, муҳаббат ба ватан ва эҳтиром ба калонсолон гузашта мешавад. Агар дар оила рӯҳияи ватандӯстӣ ва эҳтиром ба арзишҳои миллӣ ҳукмфармо бошад, фарзанд аз хурдӣ бо ҳамин ҳиссиёт ба воя мерасад. Ниҳоди дувум маориф ва илм аст. Мактабҳо ва донишгоҳҳо на танҳо маркази додани дониш, ёки маркази асосии тарбияи ғоявӣ ва маънавии ҷавононанд. Барномаҳои таълимӣ бояд тавре тарҳрезӣ шаванд, ки ба ҷавонон на танҳо назария, балки малакаҳои амалии созандагиро омӯзонанд. Баргузориҳои маҳфилҳои илмӣ, олимпиадаҳо, озмунҳои ҷумҳуриявӣ (ба монанди «Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст» ва «Илм – фурӯғи

маърифат») нақши барҷастае дар бедор кардани завқи китобхонӣ ва тафаккури илмӣ насли ҷавон мебозанд. Илова бар ин, воситаҳои ахбори омма ва шабакаҳои иҷтимоӣ (фазои ахборӣ) имрӯз таъсири азим ба мафкураи ҷавонон доранд. Мо бояд фазои маҷозиро бо муҳтавои босифати миллӣ, филмҳои таърихӣ, барномаҳои илмӣ маърифатӣ ба забони тоҷикӣ пур кунем, то ҷавонон дар баҳри иттилоотии ҷаҳонӣ роҳи дурустро пайдо намоянд ва таҳти таъсири идеологияҳои бегона ва экстремистӣ қарор нагиранд.

Дар замони мо хатарҳо ба худшиносии миллӣ хеле ноаён, вале харобкунанда мебошанд. Яке аз чунин таҳдидҳо «бегонапарастӣ» аст, ки ҷавонро ба тарзи ҳаёт ва арзишҳои фарҳангии дигар миллатҳо моил сохта, онҳоро аз решаҳои таърихӣ худ ҷудо мекунад. Ин раванд аксар вақт тавассути мусикӣ, мӯд ва филмҳои ғарбӣ ё шарқӣ сурат гирифта, тадричан боиси аз байн рафтани хусусиятҳои миллӣ мегардад. Таҳдиди дигари ҷиддӣ – ифротгароӣ ва хурофотпарастӣ мебошад. Гурӯҳҳои манфиатҷӯи сиёсӣ аз камсаводии баъзе ҷавонон ва надоштани худшиносии мукаммали миллӣ истифода бурда, онҳоро ба роҳҳои хато ва зиддидавлатӣ мекашанд. Посухи беҳтарин ба ин таҳдидҳо, баланд бардоштани сатҳи саводноқӣ, рушди тафаккури интиқодӣ ва таҳкими мафкураи миллӣ мебошад. Ҷавони худшинос ҳеҷ гоҳ фирефтаи шиорҳои дурӯғини идеологияҳои бегона намешавад ва ҳамеша манфиати ватани худро аз ҳама чиз боло медонад.

Дар фарҷоми ин таҳлил метавон ба хулосае омад, ки рушди устувори ҷомеа ва ҳифзи истиқлолияти давлатӣ бевосита ба сифати маънавӣ ва зеҳнии насли нав вобаста аст. Худшиносии миллӣ пойдевори маънавӣ ва рӯҳиест, ки ба инсон шахсият, ғурур ва самти ҳаракатро медиҳад. Созандагӣ бошад, амал ва талошест, ки ин рӯҳияро ба дастовардҳои моддӣ, иқтисодӣ ва илмӣ табдил медиҳад. Тоҷикистони азизи мо танҳо бо неруи ҷавонони худшинос, донишманд ва созанда метавонад дар рақобати шадиди ҷаҳони муосир устувор бимонад. Ҳар як ҷавон бояд дарк кунад, ки ояндаи ин ватан дар дасти ӯст ва ҳар як амали созандаи ӯ – ҳоҳ сохтани як барномаи компютерӣ бошад, ҳоҳ шинондани як дарахт ва ҳоҳ хондани як китоб – хиштест ба бинои бошукӯҳи истиқлолияти миллӣ. Саъю кӯшиши дастҷамъонаи оила, мактаб ва давлат дар ин самт кафолат медиҳад, ки насли нави мо пояҳои худогоҳиро муҳкам нигоҳ дошта, ватани маҳбубамонро ба сӯи ояндаи боз ҳам ободу зебо ва устувор пеш мебаранд.

Адабиёт:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарбияи ватандӯстии шаҳрвандон». – Душанбе, 2022.
2. Диловаров Р. Худшиносии миллӣ ва нақши он дар устувории давлатдорӣ // Сиёсат ва ҷомеа. – 2021. – № 2. – С. 45–52.
3. Имомов А. Масъалаҳои ташаккули ҳувияти миллӣ дар миёни ҷавонони Тоҷикистон // Илм ва ҳаёт. – 2023. – № 4. – С. 18–25.
4. Раҳимов Ф. Рушди зеҳнии насли нав ва созандагии иқтисоди рақамӣ дар Тоҷикистон. – Душанбе: Дониш, 2022. – 210 с.
5. Шарифзода Ф. Педагогикаи ватандӯстӣ ва худшиносии миллии насли нав. – Душанбе: Маориф, 2020. – 315 с.
6. Ятимов С. С. Идеология ва амнияти миллӣ // Оинаи ҷомеа. – 2019. – № 1. – С. 12–19.

ОСНОВНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ И ТВОРЧЕСТВА НОВОГО ПОКОЛЕНИЯ

Данная статья посвящена всестороннему исследованию основных основ формирования национального самосознания и созидательной роли подрастающего поколения в современных условиях глобализации. В работе рассматривается тесная связь между

духовным самосознанием и материальным созиданием как основа устойчивого развития общества. Автор подчеркивает, что история, родной язык, культура и государственные символы являются ключевыми элементами национальной идентичности. В статье определена роль науки, образования и современных технологий в формировании интеллектуальной созидательности молодежи. Также оценивается влияние социальных факторов, включая семью, школу и республиканские конкурсы, на процесс патриотического воспитания нового поколения. Автор анализирует современные угрозы, такие как ксенофилия и экстремизм, и предлагает пути противодействия им. Делается вывод, что только самосознательное и созидательное поколение может выступать политической гарантией защиты государственной независимости. Статья имеет практическое значение для исследователей, педагогов и сферы молодежной политики.

Ключевые слова: национальное самосознание, новое поколение, созидание, устойчивое развитие, государственная независимость, национальная идентичность, идеологическая безопасность.

CORE FOUNDATIONS OF NATIONAL IDENTITY AND INNOVATION IN THE NEW GENERATION

This article is dedicated to a comprehensive study of the fundamental pillars of national self-awareness and the constructive role of the younger generation under modern conditions of globalization. The work examines the close connection between spiritual consciousness and material creation as the basis for the sustainable development of society. The author emphasizes that history, the native language, culture, and state symbols are key elements of national identity. The article defines the role of science, education, and modern technologies in shaping the intellectual creativity of youth. It also assesses the influence of social factors, including family, school, and national contests, on the patriotic upbringing of the new generation. The author analyzes contemporary threats, such as foreign cultural dependency and extremism, and proposes ways to counteract them. It is concluded that only a self-aware and constructive generation can serve as a political guarantee for protecting state independence. The article holds practical significance for researchers, educators, and the field of youth policy.

Key words: national self-awareness, new generation, creation, sustainable development, state independence, national identity, ideological security.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Раҳмонкулова Ёзозхон Сатторкуловна – сармутахассиси шуъбаи мониторинги сифати таҳсилот ва назорати электронӣ. Донишкадаи политехникии Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ дар шаҳри Хуҷанд.

Сведения об авторе:

Раҳмонкулова Ёзозхон Сатторкуловна – главный специалист отдела мониторинга качества образования и электронного контроля Политехнического института Таджикского технического университета имени академика М.С. Осими в городе Худжанде.

Information about the author:

Rahmonkulova Ezozkhon Sattorkulovna – Chief Specialist of the Education Quality Monitoring and Electronic Control Department at the academician M.S. Osimi Polytechnic Institute of Tajik Technical University Osimi in Khujand.

ИСТИҚЛОЛИ ДАВЛАТӢ ВА ТАТБИҚИ ҲАДАФҲОИ МИЛЛӢ

Саидов Б. Л.

Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров

Мақола ба баррасии мавзӯи истиқлолияти давлатӣ ва татбиқи ҳадафҳои миллӣ бахшида шудааст. Дар мақола оид ба истиқлолияти Тоҷикистон, вазъи сиёсии кишвар дар солҳои нахустини истиқлолият, саҳми Пешвои миллат дар таҳкими истиқлолияти давлатӣ, инчунин эътирофи Тоҷикистон аз ҷониби кишварҳои хориҷӣ ва созмонҳои байналмилалӣ маълумот дода мешавад.

Ҳамчунин, масъалаҳои марбут ба ташаббусҳои ҷаҳонии Тоҷикистон дар соҳаи об ва иқлим ва татбиқи ҳадафҳои стратегии кишвар дар он баррасӣ гардидаанд.

Дар қисмати хулоса қайд карда мешавад, ки истиқлолият муқаддастарин ва арзишмандтарин неъмат, рамзи хушбахтӣ ва ҳувияти миллат, шарафи ватандӯстӣ ва нишонаи суботу пойдорӣ давлат мебошад. Ҳангоми суҳанрондан дар бораи истиқлолияти давлатӣ ё миллӣ, бояд дар хотир дошт, ки ҳадафи асосии муборизаи ҳар як миллат барои озодӣ - ин таъсиси давлати миллӣ ва идоракунии мустақилонаи корҳои давлатӣ мебошад.

Калидвожаҳо: Истиқлолияти давлатӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳадафҳои миллӣ.

Санаи 9-уми сентябри соли 1991 дар кишвари азизамон рӯйдод ба вуқӯъ пайваست, ки бо шарофати он дар харитаи сиёсии ҷаҳон давлати мустақилу соҳибхитӣ бо номи Тоҷикистон арзи вучуд кард ва ин падидаи таърихӣ оғози марҳалаи нав ва таҳаввулоти бунёдӣ дар ҳаёти халқи мо гардид. Яъне қайд кардан зарур аст, ки дастоварди тақдирсоз дар ибтидои солҳои навадуми қарни XX барои миллати соҳибтамаддуни тоҷик соҳиб шудан ба истиқлоли давлатӣ буд. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар яке аз суҳанрониҳои худ чунин қайд карда буданд: “Аз баракати соҳибхитиёрие, ки ба мо баъди ҳазор соли бедавлатӣ муяссар гардид, мардуми тоҷик имкон пайдо кард, ки таърихи навини худро бо дастони хеш навишта, саҳифаҳои гузаштаи пурифтиҳори аҷдодамонро зинда гардонад ва бори дигар ба ҷаҳониён собит намояд, ки созандагиву бунёдкорӣ рисолати суннативу деринаи миллати фарҳангии тоҷик мебошад” [2, 83].

Хотиррасон кардани ин ҳақиқат, ки расидан ба истиқлолияти миллӣ дар охири даҳаи садаи бист барои миллати тоҷик на оғози давлатдорӣ, балки бозгашт ба саҳнаи сиёсати ҷаҳонӣ аст, хеле муҳим мебошад. Тоҷикистон имрӯз ҳамчун давлати соҳибистиқлол шакли эҳёшудаи Давлати Сомониён аст, ки ба иллати ҳаводиси таърихӣ зиёда аз як ҳазору сад сол пеш аз арсаи сиёсати ҷаҳонӣ фурӯ афтод [7, 3].

Қайд кардан зарур аст, истиқлолият арзишмандтарин дастоварди мардуми фарҳангиву сулҳҳои Тоҷикистон ва давлати тоҷикон дар интиҳои асри гузашта ба ҳисоб меравад. Сию панҷ сол аст, ки аз партави истиқлол тоҷи заррини давлати Тоҷикистони соҳибхитиёри мо бо рангу ҷилои нав медурахшад ва аз шӯълаи ҳаётбахши он рӯзгори мо мазмуну таровати тоза ва осоишу баракати рӯзафзун пайдо карда, манзилу маъво, шаҳру деҳот, водии сарсабзу хуррам ва қуллаҳои сарбафалаккашидаи кишварамон ғарки нури истиқлол мебошанд.

Маҳз истиқлол ба мо имконияти таърихӣ фароҳам овард, ки ватани худро соҳибӣ кунем, давлатдории миллии худро барпо намоем, суннату арзишҳои миллиамонро эҳё созем, ормонҳои деринаи халқамонро амалӣ гардонем ва зиндагии озодонаи мардумамонро ба роҳ монем [4, 499].

Истиқлоли давлатӣ, ки Тоҷикистон сию панҷ сол пеш ба даст овард, натиҷаи кӯшишу талошҳои тӯлонии халқи тоҷик дар роҳи пуршебу фарози таърихи худ мебошад. Аз ин рӯ,

истиклолияти давлатӣ барои мо – тоҷикон дастовард ва неъматӣ муқаддастарин аст ва мо онро аз ҳама арзишҳои дигар азизу муқаддам медонем.

Дар шароити кунунӣ таҳкими истиклолият, устувор гардонидани пояҳои давлат ва баланд бардоштани сатҳ ва сифати зиндагии инсон барои мо мазмунӣ ҳаётан муҳим пайдо мекунад. Зеро даҳсолаҳои охир пешрафти босуръати илму техника ва раванди қувватгирифтаистодаи ҷаҳонишавӣ инсониятро ба муҳити комилан нав ворид намуда, боиси Дар ҷаҳони пуртазод ва пур аз муҳолифатҳо, ки истиклоли Тоҷикистон ба чунин давра баробар омад, бо ҳифзи хусусиятҳои милливу таърихӣ халқамон роҳу равиши хосаи худро дарёфтем ва имрӯз бо ин роҳ, яъне бунёди давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявӣ дилпуруна пеш меравем. Модели хоси давлатдорӣ миллии Тоҷикистони соҳибистиклолро ҷаҳони муосир эътироф намуд ва кишвари мо мақому манзалати шоистаи худро дар ҷомеаи башарӣ пайдо кард, ки ин бузургтарин дастоварди мо дар интиҳои асри XX ва ибтидои асри XXI махсус мешавад. Ташаккул ёфтани низомӣ фарогири равоҷоти сиёсӣ иқтисодӣ, иҷтимоӣ фарҳангӣ ва иттилоотӣ маънавӣ гардидааст [5, 99].

Имрӯз Тоҷикистон дар шоҳроҳи рушди устувор ва таҳкими пояҳои истиклолияти давлатӣ ва аркони давлатдорӣ миллӣ қарор дорад. Дар чунин марҳила тамоми кӯшишу талошҳои мо бояд ба он сафарбар карда шаванд, ки истиклолият дар радиҳои “миллат”, “ватан” ва “ваҳдат” ба мафҳуми ҷудонашавандаи ҳастиву шуур, ҷаҳонбинӣ ва арзиши бунёдии зиндагии ҳар як шаҳрванди кишвар мубаддал гардад. Гуфтан зарур аст, ки истиклолият, ваҳдат, сулҳ, ягонагӣ, инҳо калимаҳои мебошанд, ки барои ҳар як тоҷику тоҷикистонӣ азизу муқаддас ба ҳисоб рафта, номаи тақдири мо, шартӣ пешрафти кишварамон ба сӯи ояндаи ободу осуда ва муҳимтар аз ҳама, кафили сарчамъию хушбахтии имрӯзу ояндаи халқамон аст.

Ҳамон тавре, ки тамоми халқи Тоҷикистон ба ёд дорад, баробари ба даст овардани истиклолият мардуми мо ба гирдоби муҳолифату низоъҳои дохилӣ ва оқибат ба ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ гирифта гардид ва кор ба ҷое расид, ки масъалаи ҳастии миллату давлати тоҷикон зери хатар қарор гирифт. Яъне хатари пароканда шудани миллати тоҷик ва аз байн рафтани давлати тоҷикон ба воқеияти бисёр талху даҳшатноки рӯз таъдил ёфта буд. Дар чунин шароити ниҳоят сангину фоҷиабар ягона воситаи аз вартаи парокандагӣ ва маҳвшавӣ наҷот додани миллату давлат ҳарчи зудтар хотима бахшидан ба ҷангу хунрезӣ, ба ҳамдигарфаҳмиву ризоят даъват кардани мардум, сарчамъ намудани миллати тоҷик ва фароҳам овардани заминаҳои ваҳдати миллӣ буд. Зеро бе давлати миллии соҳибистиклол тамоми орзуву омоли таърихӣ миллати тоҷик ва ҳадафу барномаҳои насли имрӯзу фардои он маъноӣ худро аз даст медод [3, 466].

Мо дар муддати сию панҷ соли истиклол тавонистем, ки бо вучуди мушкilotу монеаҳои зиёди дар боло зикргардида пешрафти устувори ватанамонро таъмин кунем, мақоми онро дар арсаи байналмилалӣ боло бардорем, пояҳои давлатдорӣ худро тақвият бахшем. Хушбахтона, бо ташаббуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон пуштибонии самимона ва бо таъя ба хиради сулҳҷӯнаву таҳаммулгароёнаи мардуми шарифи Тоҷикистон ин раванди сарнавиштсоз вусъат бахшида шуд, сулҳу салоҳ дар кишвар таъмин гардида, фирориён ва гурезаҳои иҷборӣ ба Ватан ва маҳалли зисташон баргардонида шуданд.

Истиклол ва ваҳдати миллӣ ба халқу мамлакати мо қувваи тавонӣ бахшида, барои пешрафти ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ фазои мусоиду озод фароҳам овард ва имрӯз мо дилпуруна метавонем гӯем, ки Тоҷикистон дар кӯтоҳтарин муддат ба дастовардҳои хеле назаррас ноил гардид.

Яке аз дастовардҳои давраи мазкур эҳё ва барқарор намудани аркони давлатдорӣ миллии ва ниҳодҳои асосии он буд. Қабули Конституцияи Тоҷикистон дар таърихи

давлатдории мо саҳифаи наvero оғоз намуда, асосу пойдевори давлати соҳибистиклоли Тоҷикистон гардид. Минбаъд тақмили Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо роҳи ворид намудани тағйиру иловаҳо имкон фароҳам овард, ки дар кишвар парламенти касбии дупалатагӣ таъсис дода шавад.

Қобили зикр аст, ки ин солҳо Тоҷикистон миёни ҷумҳуриҳои собиқ шӯравӣ дуҷумин давлате буд, ки ба тариқи раёйпурсии умумихалқӣ Конститутсияи кишвар ва баъдан таъсиси парламенти касбии дупалатагиро бо роҳи интиҳоботи озод ва бо майлу иродаи мардум қабул намуд.

Қатъи хунрезӣ, расидан ба сулҳу субот ва ваҳдати миллӣ яке аз дастовардҳои бузурги таърихӣ ва арзиши муқаддаси оғози даврони истиқлол мебошад, ки бо саъю кӯшишҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ва майлу хоҳиши мардуми сулҳхоҳи таҳаммулгарои тоҷик муяссар гардид, яъне ин дастоварди таърихӣ, пеш аз ҳама дастоварди бузурги роҳбарияти сиёсии Тоҷикистон мебошад.

Имрӯз 180 кишвари ҷаҳон давлати Тоҷикистонро ба расмият мешиносанд. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд карда буданд, ки Тоҷикистон бо 178 кишвари ҷаҳон муносибати дипломатӣ дорад [1]. Ҷумҳурии Тоҷикистон аъзои фаъоли зиёда аз 58 созмони байналмилалӣ, минтақавӣ ва ниҳодҳои байналмилалӣ молиявӣ мебошад. Ҳар сол миёни Тоҷикистон ва беш аз 100 кишвари ҷаҳон табодули мол сурат мегирад. Соли 2013 Ҷумҳурии Тоҷикистон узви комилҳуқуқи яке аз созмонҳои бонуфузтарини дунё – Созмони Умумиҷаҳонии Савдо гардид. То имрӯз Тоҷикистон бо кишварҳои гуногуни олам беш аз 1200 ҳуҷҷати дучониба ба имзо расонидааст, ки масъалаҳои муносибату ҳамкориҳои дучонибаро дар соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, тичоратӣ, ҳарбӣ-техникӣ, амният, илм, фарҳанг, маориф, тандурустӣ, сайёҳӣ ва дигар самтҳо фаро мегиранд. Ҳоло дар Душанбе сафоратҳои 22 кишвари хориҷӣ фаъолият намуда, 65 давлати дигар сафирони ғайримукими худро дар Тоҷикистон таъйин кардаанд, инчунин намоёндагҳои аксари созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ ва ниҳодҳои молиявӣ ҷаҳонӣ дар қаламрави ҷумҳурӣ фаъолият мекунанд. Дар 29 кишвари ҷаҳон сафоратҳои Тоҷикистон фаъолият менамояд. Дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ибтиқори Президенти кишвар таҳким ва густариши робитаҳо дар доираи сохторҳои ҳамкориҳои байналмилалӣ минтақавӣ, ҳамчунин, созмонҳои байналмилалӣ молиявӣ аҳамияти хосса пайдо кард. Мухтарам Эмомалӣ Раҳмон муаллифи панҷ ташаббуси бузургест, ки дар сатҳи ҷаҳонӣ амалӣ мешаванд: «Соли байналмилалӣ оби тоза, 2003», «Даҳсолаи байналмилалӣ амалиёт «Об барои ҳаёт, 2005-2015», «Соли байналмилалӣ ҳамкорӣ дар соҳаи об, 2013», «Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор, 2018-2028» ва «Соли байналмилалӣ ҳифзи пиряхҳо, 2025».

Бо талошу кӯшишҳои пайгиронаи Эмомалӣ Раҳмон Тоҷикистон дар созмонҳои ҳамгирой – ҷӣ дар фазои пасошӯравӣ ва ҷӣ дар минтақа ва ҷаҳон, - аз ҷумлаи СММ, Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастаҷамъӣ, Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо, Созмони Ҳамкориҳои Шанхай, Машварати Ҳамкорӣ ва Эътимод дар Осиё ва дигар созмону ниҳодҳои ҳамгирой, симои вижа ва ширкати фаъолона дорад [7, 18].

Бо шарофати истиқлолият нуфузи эътибори Тоҷикистон дар арсаи ҷаҳон пайваста боло меравад ва ташаббусҳои кишвари мо ба хоҳири саодати тамоми сокинони сайёра дар сатҳи ҷаҳонӣ пазируфта мешаванд. Аз ҷайзу баракати истиқлолият, сулҳу субот ва ваҳдати миллӣ самтҳои афзалиятноку муҳимтарини сиёсати дохилии давлати соҳибистиклоламон тарҳрезӣ ва муайян карда шуданд, ки мо онҳоро дар доираи ҷаҳон ҳадафи стратегӣ расидан ба истиқлолияти энергетикӣ, раҳон аз бунбасти коммуникатсионӣ, ҳифзи амнияти озуқаворӣ ва саноатикунони босуръати кишвар зина ба зина татбиқ карда истодаем.

Натиҷаи сиёсати оқилона ва дурбинонаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон аст, ки бо иштироки сармояи давлат ва ширкатҳои бонуфузи Федератсияи Россия нерӯгоҳи барқии обии “Сангтӯда –1” ва бо ҷалби сармояи Ҷумҳурии Ислонии Эрон ва маблағгузориҳои дохилӣ нерӯгоҳи барқии обии “Сангтӯда-2” бунёд гардиданд, хатҳои баландшиддати интиқоли барқ кашада шуданд, роҳҳо, пулҳо, нақбҳои мошингузар, корхонаҳои зиёди ватанию муштарақ сохта шуданд [7, 21]. Сохта ба истифода дода шудани агрегатҳои Нерӯгоҳи Барқи Обии Роғун бошад, Тоҷикистонро ба кишвари нур табдил дод.

Яке аз муҳимтарин масъалаҳое, ки баъди расидан ба истиқлолияти давлатӣ пеш омад, раҳҳои бахшидани кишвар аз маҳдудиятҳои коммуникатсионӣ, яъне қушодани роҳҳои мошингард, оҳану ҳавой ва таъмини робита ба тамоми минтақаҳои мамлакат ва кишварҳои дигар мебошад. Дар даври Истиқлолияти давлатӣ ҷиҳати расидан ба ҳадафҳои гузошташуда дар соҳаи нақлиёт зиёда аз 45 лоиҳаи давлатии сармоягузорӣ ба маблағи умумии зиёда аз 12 миллиард сомони татбиқ шуда, беш аз 2000 километр роҳҳои мошингард бунёду азнавсозӣ гардиданд, инчунин, 190 километр хатти нави роҳи оҳан ва зиёда аз 30 километр нақбҳои мошингузар мавриди баҳрабардорӣ қарор дода шуданд [6, 79].

Инчунин дар яке аз суҳанронҳои худ Пешвои миллат баён намуданд, ки “Тайи солҳои охир дар натиҷаи бунёди шохроҳҳои мошингарди байналмилалӣ ва пайвастании Тоҷикистон бо роҳҳои Ҷумҳурии Мардумии Чин, Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон, Ҷумҳурии Қирғизистон қушода шудани роҳи оҳан ва 16 гузаргоҳи сарҳадӣ бо Ўзбекистон кишвари мо аз бунбасти коммуникатсионӣ раҳӣ ёфт ва ҳадафи дуҷонибаи стратегиямон амалӣ гардид” [8].

Дар баҳши амнияти озуқаворӣ муҳимтарин корҳо ба анҷом расиданд. Дар даври соҳибистиқлолӣ барои амнияти озуқаворӣ бо назардошти афзоиши аҳолии кишварамон ва зиёд гардидани талабот ба маҳсулоти кишоварзӣ 9,6 ҳазор гектар замин ба гардиши кишоварзӣ ворид карда шуд. [6, 91].

Барои расидан ба ҳадафи ҷаҳоруми стратегӣ, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон амалишавии барномаҳои соҳавии қабулгардида ва татбиқи лоиҳаҳои сармоягузориро, таҳти назорати қатъӣ қарор додааст. Бинобар ин, айни замон Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолиятҳои доир ба ҷалби сармояи мустақим, бунёди корхонаҳои навъи истеҳсолӣ, ба қор андохтани корхонаҳои аз фаъолият бозмонда ва ташкили ҷойҳои қорӣ, вусъат бахшида истодааст. Тадбирҳои ҳавасмандгардонӣ доир ба ташкили истеҳсолоти ивазкунандаи воридот имкон доданд, ки аҳоли аз ҳисоби истеҳсолоти ватанӣ бо молҳои асосии хӯроқворӣ, асбобҳои рӯзгор ва масолеҳи сохтмон таъмин гардида, ҳаҷми воридоти маводи ғизоӣ аз хориҷи кишвар дар давоми се соли охир қариб се миллиард сомонӣ ё 31 фоиз қоҳиш дода шавад.

Ҳулоса, истиқлолият дастоварди муҳимтарин, бузургу бебаҳо ва таърихӣ миллати мо, ормони ҷандинасраи фарзандони асилу огоҳ ва маҳсули талошҳои садҳо ҳазор муборизони роҳи бақои давлати тоҷикон мебошад. Истиқлол муқаддастарину азизтарин неъмат, рамзи саодат ва асолати миллат, шарафу номуси ватандорӣ ва нишонаи пойдориву бақои давлат мебошад. Ҳар гоҳ суҳан аз истиқлоли давлатӣ ё миллӣ меравад, мо бояд ёдовар шавем, ки ҳадафҳои асосии талоши ҳар халқ барои озодӣ таъсиси давлати миллӣ ва идораи мустақилонаи қорҳои давлатдорӣ аст. Зеро омили ҳастии ҳар як миллат андешаи истиқлол ва бунёди давлати мустақили миллӣ мебошад. Имрӯз, яъне баъд аз сию панҷ соли соҳибхитиёрии тоҷикон бо тамоми масъулият метавон гуфт, ки маҳз бо шарофати истиқлолият мо тавонистем раванди худшиносӣ ва ифтихор аз давлатдорӣ миллиро ба сатҳи сиёсати давлатдорӣ расонем. Имрӯз Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибистиқлол ҷойгоҳи худро дар арсаи байналмилалӣ пайдо кардааст.

Адабиёт:

1. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 январи соли 2021. Сомонаи расмӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.
2. Раҳмон Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Ҷилди дувоздаҳум. – Душанбе: Ирфон, 2016, 560 саҳ.
3. Раҳмон Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Ҷилди сиздаҳум. – Душанбе: Ирфон, 2016, 560 саҳ.
4. Раҳмон Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Ҷилди понздаҳум. – Душанбе: Ирфон, 2017, 576 саҳ.
5. Раҳмон Э. Рушди маориф асоси таҳкими аркони давлат. -Душанбе, 2009, 335 саҳ.
6. Раҳмон Э. Уфуқҳои Истиқлол. – Душанбе: Ганҷ – нашриёт, 2018. – 436 саҳ.
7. Сарвари давлат, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар бораи масъалаҳои мубрам ва ибтикороти сиёсат хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Мураттиб муаллифи пешгуфтор Зафар Шералӣ Сайидзода. – Душанбе: ҶДММ “Контраст”, 2019. -366 саҳ.
8. old.ttu.tj/2019/02/19/8685/ (Санаи вуруд 8.09.2026).

**ГОСУДАРСТВЕННАЯ НЕЗАВИСИМОСТЬ И РЕАЛИЗАЦИЯ
НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕЛЕЙ**

Статья посвящена вопросам государственной независимости и реализации национальных целей. В ней представлены сведения о независимости Таджикистана, политической обстановке в стране в первые годы после ее обретения, вкладе Лидера нации в укрепление государственной независимости, а также о признании Таджикистана зарубежными странами и международными организациями.

Также рассматриваются глобальные инициативы Таджикистана в сфере водных ресурсов и климата и ход реализации стратегических целей страны.

В заключение отмечается, что независимость – это священный и бесценный дар, символ счастья и самобытности нации, воплощение патриотизма, а также залог стабильности и жизнеспособности государства. Говоря о государственной или национальной независимости, необходимо помнить, что главная цель борьбы любого народа за свободу – это создание национального государства и самостоятельное управление государственными делами.

Ключевые слова: государственная независимость, Республика Таджикистан, национальные цели.

STATE INDEPENDENCE AND THE REALIZATION OF NATIONAL GOALS

The article is devoted to the consideration of the subject of state independence and implementation of national goals. The article provides information on the independence of Tajikistan, the political situation of Tajikistan in the first years of independence, the contribution of the leader of the nation to the strengthening of state independence, the recognition of Tajikistan by foreign countries and international organizations.

It also covers issues of Tajikistan's global initiatives in water and climate issues and the implementation of Tajikistan's strategic goals.

In the conclusion, it is pointed out that independence is the most sacred and precious gift, a symbol of the happiness and originality of the nation, the honor of patriotism and a sign of the stability and survival of the state. Whenever we talk about state or national independence, we must

remember that the main goal of every nation's struggle for freedom is the establishment of a national state and independent management of state affairs.

Key words: state independence, Republic of Tajikistan, national goals.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Саидов Бахтиёр Латифович - муаллими факултети таърих ва ҳуқуқи Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобочон Ғафуров. e-Mail: saidov-b-1995@mail.ru, тел.: 928188009.

Сведения об авторе:

Саидов Бахтиёр Латифович - преподаватель факультета истории и права Худжандского государственного университета имени академика Б. Гафурова. e-Mail: saidov-b-1995@mail.ru, тел.: 928188009.

Information about the author:

Saidov Bakhtiyor Latifovich - lecturer at the faculty of history and law at the Academician B. Ghafurov Khujand State University. e-Mail: saidov-b-1995@mail.ru, тел.: 928188009.

**ХУДШИНОСИИ МИЛЛӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ ТАҲКИМИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ ДАВЛАТӢ
(ДАР МИСОЛИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН)**

Сайдуллаева Г. Р.

Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон

Дар мақола худшиносии миллӣ ҳамчун яке аз омилҳои бунёдии таҳким ва пойдории истиқлолияти давлатӣ дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Моҳият ва таносуби мафҳумҳои «худшиносии миллӣ», «хувияти миллӣ», «миллат», «истіқлолияти давлатӣ» ва «манфиатҳои миллӣ» аз ҷиҳати илмӣ баррасӣ гардида, нақши ҳотираи таърихӣ, забони давлатӣ, фарҳанги миллӣ, ваҳдати ҷомеа ва тарбияи ватандӯстӣ дар ташаккули худшиносии шаҳрвандон муайян карда мешавад. Дар асоси таҳлили назарияҳои муосири миллат ва хувияти миллӣ, инчунин таҷрибаи давлатдорӣ Тоҷикистони соҳибистіқлол асоснок карда мешавад, ки худшиносии миллӣ на танҳо падидаи фарҳангиву маънавӣ, балки захираи муҳими сиёсӣ ва иҷтимоии таҳкими давлатдорӣ миллӣ мебошад.

Калидвожаҳо: худшиносии миллӣ, хувияти миллӣ, истиқлолияти давлатӣ, давлатдорӣ миллӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳотираи таърихӣ, забони давлатӣ, фарҳанги миллӣ, ваҳдати миллӣ, ватандӯстӣ, манфиатҳои миллӣ.

Дар шароити ҷаҳони муосир масъалаи ҳифз ва таҳкими истиқлолияти давлатӣ танҳо ба таъмини соҳибхотирӣ сиёсӣ, муқаддасӣ марзҳо ва ғайроти ниҳодҳои давлатӣ маҳдуд намегардад. Чи хеле ки таҷрибаи гуногуни мидҳад, ки суботи давлат дар баробари омилҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва ҳуқуқӣ ба мавҷудияти таҳкурсии устувори маънавию иҷтимоӣ низ пайваста аст. Яке аз таҳкурсии зерин худшиносии миллӣ аст.

Масъалаи таносуби миллат ва давлат дар назарияҳои муосири миллатшиносӣ мавқеи муҳим дорад. Эрнест Геллнер миллатгароиро ҳамчун принсипи сиёсӣ тафсир мидҳад, ки

тибқи он воҳиди сиёсӣ ва воҳиди миллӣ бояд бо ҳам мувофиқат намоёнд [2]. Ин ақида баён мекунад, ки таносуби миллат ба давлат яке аз масъалаҳои меҳварии давлатдорӣ муосир аст.

Маъруфтарин муҳакики соҳаи миллатгароӣ (национализм) Энтони Д. Смит бошад, миллатро ҳамчун ҷомеаи дорои номи муштарак, сарзамини таърихӣ, афсонаҳо ва хотираҳои умумӣ таърихӣ, фарҳанги оммавӣ, иқтисоди муштарак ва ҳукуку уҳдадорӣҳои умумӣ муайян менамояд [7]. Аз ин нуқтаи назар бармеояд, ки миллат танҳо умумияти этникӣ набуда, балки як низомӣ мураккаби робитаҳои таърихӣ, фарҳангӣ, ҳукукӣ ва иҷтимоӣ аст.

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи мазкур дорои аҳамияти хос аст. Ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ дар соли 1991 барои халқи тоҷик на танҳо марҳалаи нави сиёсӣ, балки имконияти таърихӣ таҳкими давлатдорӣ миллӣ, эҳёи хотираи таърихӣ, боло бурдани мақоми забони тоҷикӣ ва рушди худшиносии ҳувияти миллӣ гардид.

Худшиносии миллӣ падидаи мураккаби иҷтимоӣ ва маънавӣ буда, муносибати огоҳонаи шахсро ба миллат, таърих, фарҳанг, забон, сарзамин ва давлати худ ифода менамояд.

Дар сохтори худшиносии миллӣ метавон якҷанд қисмҳои муҳимро муайян намуд: хотираи таърихӣ; эҳсоси мансубият ба миллат; забон; фарҳанг ва анъанаҳо; эҳсоси Ватан; ифтихори миллӣ. Дар ин самт, назарияи Энтони Смит аҳамияти муҳим дорад. Ба назари ӯ, ҳувияти миллӣ ба мавҷудияти маҷмӯи арзишҳо, рамзҳо ва анъанаҳои муштарак таъйин мекунад, ки аз ҷомеа аз умумияти мероси таърихӣ ва фарҳангии худ огоҳ месозанд [7].

Худшиносии миллӣ танҳо донишмандони мансубияти этникӣ нест, он муносибати огоҳона ба гузашта, имрӯз ва ояндаи миллат аст. Шахси дорои худшиносии миллӣ на танҳо ба мероси гузашта ифтихор мекунад, балки барои рушди давлат ва ҷомеаи худ масъулият эҳсос менамояд.

Манфиатҳои миллӣ ва масъулияти шаҳрвандӣ.

Дар чунин фаҳмиш худшиносии миллӣ се сатҳи асосиро дар бар мегирад: шинохти гузашта, дарки воқеияти имрӯз ва масъулият барои оянда.

Дар адабиёти илмӣ ибораҳои «худшиносии миллӣ» ва «ҳувияти миллӣ» бо ҳам алоқаманд бошанд ҳам, мазмунӣ онҳо қомилан яксон нест.

Ҳувияти миллӣ пеш аз ҳама эҳсоси мансубияти шахс ба ҷомеаи муайяни миллӣ аст. Худшиносии миллӣ бошад, зинаи ғайбӣ ва огоҳонаи ҳамин мансубият буда, донишмандони таърих, фарҳанг, манфиатҳо ва масъулияти шаҳрвандиро низ дар бар мегирад.

Бенедикт Андерсон дар китоби машҳури худ «Ҷомеаҳои тасаввуршуда» (Imagined Communities) соли 1983 миллатро чун «ҷомеаи сиёсӣ тасаввуршуда» меномад, ки ҳамзамон ҳамчун ҷомеаи маҳдуд ва соҳибхотӣ тасаввур карда мешавад [1]. Ба ақидаи ӯ, аксари узви ҳатто миллати нисбатан хурд ҳеҷ гоҳ ҳамаи ҳаммиллатони худро нахоҳад шинохт, вале дар тафаккури онҳо тасаввуроти умумияти миллӣ мавҷуд аст.

Ин андеша барои таҳлили худшиносии миллӣ аҳамияти калон дорад, зеро нишон медиҳад, ки ягонагии миллат танҳо дар робитаҳои бевоситаи байни афрод нест. Он инчунин тавассути хотираи муштарак, таърих, рамзҳо, забон, фарҳанг ва тасаввуроти умумӣ дар бораи Ватан ташаккул меёбад.

Андерсон ҳамчунин таъкид менамояд, ки миллат ҳамчун **соҳибхотӣ** тасаввур мешавад ва рамзи ин озодӣ давлати соҳибхотӣ мебошад [1]. Аз ин нуқтаи назар, робитаи ҳувияти миллӣ ва истиқлолияти давлатӣ хусусияти бунёдӣ пайдо мекунад.

Истиқлолият дар Ҷумҳурии Тоҷикистон имконияти нав барои ташаккули давлатдорӣ миллӣ ва бозшиносии арзишҳои таърихӣ фарҳангӣ фароҳам овард.

Тибқи моддаи 1 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Тоҷикистон **давлати соҳибхотӣ, демократӣ, ҳукуқбунёд, дунявӣ ва ягона** мебошад [3]. Мафҳуми соҳибхотӣ дар ин маврид на танҳо мустақилияти сиёсӣ, балки ҳукуку давлат ва ҷомеа барои муайян намудани роҳи рушди худ ифода менамояд.

Давраи истиқлолият имкон дод, ки арзишҳои таърихӣ миллат аз нав эҳё шавад ва мавриди омӯзиш қарор гиранд, ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ ҳифз шаванд, забони давлатӣ рушд ёбад ва нақши шахсиятҳои бузурги таърихӣ дар ташаккули тамаддуни тоҷикон бештар муаррифӣ гардад.

Аз ин рӯ, истиқлолиятро метавон на танҳо падидаи сиёсӣ, балки **фазои таърихӣ эҳёи худшиносӣ** арзёбӣ кард. Робитаи худшиносии миллӣ ва истиқлолияти давлатӣ хусусияти дучониба дорад. Аз як тараф, истиқлолияти давлатӣ барои рушди забон, фарҳанг, илму маориф, таърихшиносӣ ва арзишҳои миллӣ шароит фароҳам меорад. Аз тарафи дигар, шаҳрвандони дорои худшиносии баланд заминаи иҷтимоӣ ва маънавӣ ҳифзи ҳамин истиқлолиятро ташкил медиҳанд.

Энтони Смит таъкид менамояд, ки ҳувияти миллӣ вазифаҳои муҳими дохилӣ ва берунӣ иҷро карда, тавассути арзишҳо, рамзҳо, анъанаҳои муштарак, ҳукуку уҳдадориҳо ва иҷтимоишавии шаҳрвандон ба муттаҳидсозии ҷомеа мусоидат менамояд[7].

Аз ин рӯ, истиқлолияти устувор бояд на танҳо дар санадҳои ҳуқуқӣ, балки дар шуури шаҳрвандон низ ҷойгоҳ дошта бошад. Вакте шаҳрванд истиқлолиятро ҳамчун шартӣ амният, озодӣ, рушди фарҳанг, забон ва ояндаи фарзандони худ дарк мекунад, муносибати ӯ ба давлат хусусияти масъулона пайдо менамояд.

Яке аз муҳимтарин унсурҳои худшиносии миллӣ хотираи таърихӣ мебошад.

Хотираи таърихӣ на танҳо шакли пайванди маънавӣ наслҳо аст, балки маҷмӯи маълумот дар бораи рӯйдодҳои гузашта низ мебошад. Он ба ҷомеа имкон медиҳад, ки таҷрибаи таърихӣ худро нигоҳ дошта, аз дастовард ва сабақҳои гузашта барои муайян намудани самти оянда истифода намояд.

Дар таҳқиқоти муосири илмҳои ҷомеашиносӣ ва таърихшиносии Тоҷикистон, **хотираи таърихӣ** ҳамчун таҳкурсии асосии **худшиносӣ ва ҳувияти миллӣ** эътироф шудааст. Барои ҳалқи тоҷик масъалаи хотираи таърихӣ аҳамияти муҳим дорад. Таърихи давлатдорӣ тоҷикон, мероси давраи Сомониён, анъанаҳои илмию адабӣ ва шахсиятҳои таърихӣ фарҳангӣ ҷузъи муҳими сармояи маънавӣ миллат мебошанд. Дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомали Раҳмон аз 26 декабри соли 2019 махсус таъкид шудааст, ки дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рушди технологияҳои иттилоотӣ воридшавии унсурҳои бегона ба фарҳанги миллӣ осон гардида, рӯ овардан ба таърих ва огоҳӣ аз аслу насаб, махсусан барои ҷавонон, зарур мебошад. Раҷабова У.Р. қайд мекунад, ки эҳёи суннатҳои миллӣ ва ҳифзу тарғиби мероси таърихиву фарҳангӣ барои баланд бардоштани ватандӯстӣ ва худшиносии шаҳрвандон, хусусан наврасону ҷавонон, аҳамияти муҳим дорад[5].

Бинобар ин омӯзиши таърих бояд танҳо ба эҳсоси ифтихор маҳдуд нашавад. Худшиносии баркамол омӯзиши воқеъбинонаи дастовардҳо, шикастҳо, мушкilot ва сабақҳои таърихиро талаб мекунад.

Аз ин рӯ, **хотираи таърихӣ ҳангоми пайвастан бо тафаккури интиқодӣ ба омили рушди худшиносии солим табдил меёбад.**

Забон дигар унсурҳои асосии ташаккули миллат ва худшиносии миллӣ мебошад. Тавассути забон фарҳанг, таҷрибаи таърихӣ, анъана, дониш ва ҷаҳонбинӣ миллат аз як насл ба насли дигар интиқол меёбад.

Моддаи 2 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар менамояд, ки **забони давлатии Тоҷикистон забони тоҷикӣ мебошад.** Ҳамзамон, ҳукуқи ҳамаи миллату халқиятҳои сокини ҷумҳурӣ барои истифодаи озодонаи забони модарии худ кафолат дода шудааст [3].

Моддаи 3 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» низ муқаррар мекунад, ки забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон забони тоҷикӣ буда, давлат истифода, ҳимоя ва рушди онро таъмин менамояд[4].

Муҳаққиқ Ҳасан Султон забони тоҷикиро яке аз унсурҳои муҳими ҳувияти миллии ва пояи фарҳангии халқи тоҷик арзёбӣ намуда, забонро бо мавҷудият ва рушди таърихӣ миллат робитаи ногуфтаи меҳнат[6]. Ҳамин тавр, дар шароити Тоҷикистон забони давлатӣ ҳамзамон чанд вазифаи иҷро менамояд: воситаи муошират, нигоҳдорандаи фарҳанг, омили ягонагии иҷтимоӣ ва рамзи давлатдорӣ миллии.

Бо вуҷуди ин, ҳифз ва рушди забони тоҷикӣ набояд ҳамчун муҳолифат ба омӯзиши забонҳои дигар фаҳмида шавад. Дар ҳақиқати муосир шахси соҳибмаърифат метавонад забони миллии худро дар сатҳи баланд донад ва ҳамзамон забонҳои хориҷиро аз худ намояд.

Таҷрибаи таърихӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки ваҳдати ҷомеа яке аз шартҳои асосии ҳифзи истиқлолият ва давлатдорӣ мебошад.

Ваҳдати миллии на танҳо созиши сиёсӣ, балки эҳсоси мансубияти шаҳрвандон ба як давлат, сарзамин ва тақдирӣ муштарак мебошад. Маҳз дар ҳамин нуқта ваҳдати миллии бо худшиносии миллии пайваст мешавад.

Худшиносии миллии дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон бояд хусусияти фарогир дошта бошад. Он набояд ба маҳал, минтақа ё доираи маҳдуди иҷтимоӣ таъяс кунад, балки шаҳрвандонро дар атрофи арзишҳои умумӣ – Тоҷикистон, истиқлолият, Конституция, забони давлатӣ, фарҳанг, сулҳ ва манфиатҳои миллии муттаҳид созад.

Ин гуна худшиносӣ ба ташаккули **ҳувияти ягонаи шаҳрвандӣ** мусоидат менамояд ва барои суботи дарозмуддати давлат замина мегузорад.

Худшиносии миллии танҳо дар сатҳи эҳсос ё шиор набояд боқӣ монад. Шакли амалии он ватандӯстӣ ва масъулияти шаҳрвандӣ мебошад.

Ватандӯстӣ на танҳо дӯст доштани сарзамин, балки муносибати масъулона ба давлат ва ҷомеа аст. Он дар эҳтиром ба қонун, меҳнати софдилона, ҳифзи моликияти ҷамъиятӣ, пардохти андоз, саҳмгузори ба рушди иқтисод, ҳифзи табиат, эҳтиром ба фарҳанг ва омодагӣ барои ҳимояи манфиатҳои давлат ифода меёбад.

Аз ин рӯ, худшиносии миллии бояд аз **ифтихори рамзӣ** ба **масъулияти амалӣ** гузарад.

Ба андешаи мо, яке аз нишондиҳандаҳои асосии худшиносии баланди шаҳрвандӣ он аст, ки шахс муваффақияти давлатро аз фаъолияти худ ҷудо наменамояд, балки дар рушди ҷомеа саҳми шахсии худро мебинад.

Фарҳанг воситаи муҳими эҳёи хотираи таърихӣ ва ҳувияти миллии мебошад.

Адабиёт, мусиқӣ, театр, кино, меъморӣ, ҳунарҳои мардумӣ, ҷашнҳо ва расму оинҳо арзишҳои аз як насл ба насли дигар интиқол медиҳанд, ки ҳисси мансубияти шахсро ба ҷомеаи миллии устувор мегардонанд.

Рамзҳои давлатӣ низ дар ин раванд нақши махсус доранд. Мутобиқи моддаи 3 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон Парчам, Нишон ва Суруди Миллии рамзҳои давлатии Тоҷикистон мебошанд[3].

Маъноии рамзҳои давлатӣ танҳо дар намуди зоҳирии онҳо нест. Онҳо таҷассумгари истиқлолият, давлатдорӣ, таърих ва ягонагии ҷомеа мебошанд.

Дар давраи рақамӣ фарҳанги миллии бояд дар шаклҳои муосир низ муаррифӣ шавад. Филм, аниматсия, барномаҳои электронӣ, китобҳои рақамӣ, осорхонаҳои виртуалӣ ва муҳтавои босифати шабакаҳои иҷтимоӣ метавонанд барои ҷавонон воситаи муассири шинохти таърих ва фарҳанги миллии гарданд.

Таҳлили адабиёти илмӣ нишон медиҳад, ки раванди ташаккули ҳувияти миллии Тоҷикистон ба омилҳои забонӣ ва таърихӣ сахт пайваст мебошад.

Дар шароити муосир мафҳуми амнияти миллии танҳо амнияти ҳарбӣ ва иқтисодиро дар бар намегирад.

Амнияти маънавӣ, фарҳангӣ ва иттилоотӣ низ аҳамияти калон пайдо кардааст.

Ҷомеае, ки шаҳрвандони он таърих, забон, фарҳанг ва манфиатҳои давлатии худро хуб дарк мекунад, дар муқобили таблиғоти ғаразнок ва таҳдидҳои идеологӣ устувортар мебошад.

Аммо худшиносии миллӣ набояд ба худбартарбинӣ, инкор намудани фарҳангҳои дигар ё миллатгароии ифротӣ табдил ёбад.

Худшиносии солими миллӣ бояд дар асоси се принсип ташаккул ёбад:

- **эҳтиром ба миллати худ;**
- **эҳтиром ба дигар миллатҳо;**
- **масъулият дар назди давлати худ.**

Танҳо чунин худшиносӣ метавонад ба омили ваҳдат ва субот табдил ёбад.

Қайд кардан зарур аст, ки худшиносӣ танҳо тавассути таблиғ ташаккул намеёбад. Он пеш аз ҳама ба **маориф, таҷриба, ҷазои солими иҷтимоӣ ва иштироки воқеии шаҳрванд дар ҳаёти давлат** ниёз дорад.

Баррасии масъала нишон медиҳад, ки худшиносии миллӣ яке аз омилҳои муҳими таҳким ва пайдории истиқлолияти давлатӣ мебошад.

Соҳибхитиёрӣ барои инкишофи озодонаи забон, фарҳанг, таърих, маориф ва давлатдорӣ миллӣ шароит фароҳам меорад. Дар навбати худ, ҷомеаи дорои худшиносии баланд пояи иҷтимоӣ ва маънавии ҳифзи истиқлолиятро ташкил медиҳад.

Дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон метавон гуфт, ки пас аз ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ масъалаҳои эҳёи хотираи таърихӣ, рушди забони давлатӣ, шинохти мероси фарҳангӣ, ваҳдати миллӣ ва ташаккули ҳувиати шаҳрвандӣ аҳамияти нав пайдо намуданд.

Таҳлил ҳамачунин нишон медиҳад, ки худшиносии миллӣ падидаи азали ғайбӣ нест. Он дар таъсири таҳаввулоти сиёсӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва иттилоотӣ пайваста рушд ва такмил меёбад.

Худшиносии воқеӣ на танҳо ифтихор аз гузашта аст, он масъулият дар назди кишвар, ҷомеа ва халқ мебошад.

Дар ҳамин асос метавонем қайд намоем, ки худшиносии миллӣ ҳамчун захираи стратегӣ давлатдорӣ ба таҳкими ваҳдати ҷомеа, суботи сиёсӣ, ҳифзи манфиатҳои миллӣ ва пайдории истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат менамояд.

Маҳз шаҳрванде, ки таърихи худро медонад, забон ва фарҳанги худро эҳтиром мекунад, ҳуқуқи ҳақдорӣҳои худро дарк менамояд, ба дигар халқҳо эҳтиром мегузорад ва барои ободии Ватан масъулият эҳсос мекунад, метавонад пояи воқеии давлати соҳибистиклол бошад.

Адабиёт:

1. Андерсон Б. Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма / пер. с англ. В.Г. Николаева. – М.: Кучково поле, 2016.
2. Геллнер Э. Нации и национализм / пер. с англ. Т.В. Бердиковой, М.К. Тюнькиной. – М.: Прогресс, 1991.
3. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994, бо тағйири иловаҳои солҳои 1999, 2003 ва 2016.
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 5 октябри соли 2009, № 553, бо тағйири иловаҳо.
5. Раҳмон Э. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 26 декабри соли 2019; Раҷабова У.Р. Ҳифзи арзишҳои миллӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ // Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши АМИТ.

6. Султон Хасан Баротзода. Таджикский язык и национальная идентичность // Scientific Collection «InterConf». – 2021. – № 71. – С. 165–166.

7. Smith A.D. *National Identity*. – Reno: University of Nevada Press, 1991. – P. 16.

НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ КАК ФАКТОР УКРЕПЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ (НА ПРИМЕРЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН)

В статье национальное самосознание рассматривается как один из фундаментальных факторов укрепления и поддержания государственной независимости на примере Республики Таджикистан. С точки зрения науки рассматривается сущность и взаимосвязь понятий «национальное самосознание», «национальная идентичность», «государственная независимость» и «национальные интересы», определяется роль исторической памяти, государственного языка, национальной культуры, социального единства и патриотического воспитания в формировании самосознания граждан. На основе анализа современных теорий национализма и национальной идентичности, а также опыта Республики Таджикистана, обосновывается, что национальное самосознание является не только культурно-духовным феноменом, но и важным политико-социальным ресурсом укрепления национальной государственности. Особое внимание уделяется вопросу защиты национальной идентичности в условиях глобализации, информационного пространства и эволюции ценностей.

Ключевые слова: национальное самосознание, национальная идентичность, государственная независимость, национальная государственность, Республика Таджикистан, историческая память, государственный язык, национальная культура, национальное единство, патриотизм, национальные интересы.

NATIONAL IDENTITY AS A FACTOR IN STRENGTHENING STATE INDEPENDENCE (IN THE EXAMPLE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN)

The article examines national self-consciousness as a fundamental factor in strengthening and maintaining state independence, specifically in the case of the Republic of Tajikistan. From a scholarly perspective, it analyzes the essence and interrelationships of concepts such as "national self-consciousness," "national identity," "nation," "state independence," and "national interests," while defining the roles of historical memory, the state language, national culture, social unity, and patriotic education in shaping citizens' self-consciousness. Based on an analysis of contemporary theories regarding the nation and national identity, as well as the experience of independent Tajikistan's statehood, the article argues that national self-consciousness is not merely a cultural and spiritual phenomenon but also a vital socio-political resource for strengthening national statehood.

Key words: national self-consciousness, national identity, state independence, national statehood, Republic of Tajikistan, historical memory, state language, national culture, national unity, patriotism, national interests.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Сайдуллаева Гульнора Рафиевна - номзоди илмҳои фалсафа, дотсенти кафедраи ҷанҳои гуманитарии Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, . e-Mail: sgulnora_@mail.ru, тел.: +992-90-788-64-44.

Сведения об авторе:

Сайдуллаева Гульнора Рафиевна - кандидат философских наук, доцент кафедры гуманитарных наук Технологического университета, e-Mail: sgulnora_@mail.ru, тел.: +992-90-788-64-44.

Information about the author:

Gulnora Rafieva Saydullaeva – Phd philosophical sciences, Associate Professor of the Humanitarian Disciplines, Technological University of Tajikistan, e-Mail: sgulnora_@mail.ru, Phone: +992-90-788-64-44.

ЛОЛА ВА СИЁВУШ ҲАМЧУН РАМЗҲОИ ФАРҲАНГИ МИЛЛӢ

Сафарзода Ғ. Ғ.

Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

Дар мақола ҷойгоҳи гули лола ва гули Сиёвуш дар низоми рамзҳои фарҳанги миллии тоҷикон баррасӣ мешавад. Ҳадафи таҳқиқ муайян намудани мазмуни таърихӣ, асосӣ, эстетикӣ ва тарбиявӣ ин рамзҳо дар ташаккули худшиносӣ ва хотираи фарҳангӣ мебошад. Бо истифода аз усулҳои таҳлили таърихӣ, муқоисавӣ ва фарҳангшиносӣ ривояти Сиёвуш дар «Шоҳнома», анъанаҳои Гулгардонӣ ва Сайри лола, инчунин бозтоби нақши гул дар адабиёт, хунаҳои мардумӣ ва ҷаҳонбинии тоҷикон таҳлил гардидааст. Натиҷаҳо нишон медиҳанд, ки гули Сиёвуш рамзи покӣ, вафо ва ҷовидонии хотира буда, лола мафҳумҳои зебӣ, ишқ, эҳёи табиат ва фидокорию ифода мекунад. Хулоса мешавад, ки омӯзиш ва муаррифии илмӣ ин рамзҳо барои ҳифзи мероси фарҳангӣ, тарбияи ҷавонон зебопарастӣ ва таҳкими ҳувияти миллии насли ҷавон аҳамияти назаррас дорад.

Калимаҳои калидӣ: лола, Сиёвуш, фарҳанги миллӣ, рамзшиносӣ, худшиносӣ, мероси фарҳангӣ, анъанаҳои мардумӣ.

Дар замони пурҳаводисӣ ҷаҳонишавӣ масъалаи шинохти миллӣ, ҳифзи хотираи таърихӣ, эҳёи тамаддуни миллат, тарбияи насли ҷавону ояндасоз беш аз пеш афзалият пайдо карда истодааст. Миллате, ки таърих, фарҳанг ва арзишҳои миллиро мешиносад, метавонад ҳувияти худро ҳифз намуда, дар роҳи пешрафт ва ободии ҷомеа муваффақ гардад. Аз ин дидгоҳ, метавон худшиносиро пояи устувори ваҳдати миллӣ, ватандӯстӣ ва рушди тафаккури фарҳангии ҳар як миллат маънидод кард.

Дар таҳқиқоти фарҳангшиносӣ худшиносиро ба маънои шинохт, донишҳои таърихӣ фарҳанг, забон, арзишҳо ва мақом дар ҷомеа мефаҳманд. Мафҳуми худшиносӣ ба инсон кӯмак мекунад, ки асли худро дарк ва роҳи ояндаро дуруст интихоб кунад. Гузаштагонанон дар осори гаронбаҳои худ пайваста зикр кардаанд, ки худшиносӣ аз шинохти шахсият оғоз шуда, ба шинохти миллат ва сохоби фарҳангӣ оварда мерасонад. Яъне, худшиносии миллӣ огоҳии халқу миллатро аз таърих, забони модарӣ, фарҳангу анъана, арзишҳои миллӣ, шинохту арҷгузорӣ ба қаҳрамонон ва шахсиятҳои таърихӣ мебошад.

Ҳар як миллате, ки қобилияти дарки худшиносии миллӣ дорад, метавонад фарҳанг ва истиқлолияти худро ҳифз намояд. Миллати худшинос мардумро аз фаромӯш кардани решаҳои миллӣ ва пайравии кӯр-кӯрона ба фарҳангҳои бегона нигоҳ медорад. Бо таъки ба андешаҳои бузургон, худшиносӣ мардумро ба шинохти таърих даъват карда, асоси камолоти инсон маҳсуб меёбад ва яке аз муҳимтарин омилҳои рушди шахс ва миллат мебошад. Ҳар як инсон аввал бояд худро бишносад, то худшинос гардаду шинохти ҷаҳон барояш осон.

Дар заминаи баррасии фарҳанги баланди халқи тоҷик аз гузаштаи дур ба сӯи зебогӣ нафосат, аз ҷумла эҳтиром гузоштан ба гул - яке аз қадимтарин падидаҳои фарҳангии

инсоният, ки тибқи шаҳодати сарчашмаҳо ба давраҳои мерасад, ки инсон худро чузъи табиат медонист ва ҳар падидаи зебои табиатро муқаддас мешуморид, метавон ба эҳтиром гузоштан ба гул ҳамчун яке аз падидаҳои қадимии фарҳангӣ таваҷҷуҳ намуд. Дар ҳақиқат, одамони қомеаи бостон ба гул ҳамчун рамзи ҳаёт, ҳосилхезӣ, зебӣ, эҳёи табиат ва пайванди инсон бо ғарбҳои осмонӣ муносибат доштанд. Онҳо мушоҳида мекарданд, ки баъди зимистони сард тӯлонӣ аввал гулҳо чун оғозбахши фасли шукуфтани зебӣ мӯҳтарам аст. Аз ин рӯ, онҳо шукуфтани нахустин гулҳо дар табиат нишонаи пирӯзии ҳаёт ба марг медонистанд.

Дар фарҳанг ва ҷаҳонбинии ориёиёни қадим табиат муқаддас буд ва дар баробари ҷаҳор унсур: оташ, об, замин, бод мардум ба ғиёҳу гулҳо низ ҳамчун неъматҳои офаридгор эҳтироми хоса доштанд. Гулҳо чун рамзи покӣ, нуру рӯшноӣ, некиву зебӣ дар маросимҳо ва ҷашнҳо, хоса дар ҷашни Наврӯз мақоми махсус доштанд.

Гул дар тафаккури фалсафӣ дорои маъноҳои гуногун аст, аз ҷумла зебӣ - арзишҳои асосии ҳаёт, нопойдорӣ – чун умри гул зиндагӣ кӯтоҳ аст ва инсон бояд ба қадри зиндагии гузарон бирасад ва ҳар лаҳзаи онро бояд қадр кунад. Фалсафаи қомоли гул - аз дона ё пиёзак то гули шукуфон расидан рамзи тақомули инсон аст дар маънии ирфонияш гул рамзи қомоли офаридгор, ишқи ҳақиқӣ ва таҷаллии зебогии Худованд дар рӯи замин ва табиат аст.

Эҳтиром ба гул дар анъанаҳои дигар халқҳои рӯи олам низ ҷойгоҳи махсус дорад. Онро чун рамзи ҳаёт ва эҳё дониста, ҳатто дар маросимҳои динӣ истифода мекунанд ва ба гул чун рамзи покино неки эҳтиром мегузоранд. Дар баъзе аз фарҳангҳо бошад, онро мардум намерастанд, танҳо таваҷҷути гул ба зебӣ, табиат ва офариниши Офаридгор эҳтиром мегузоранд.

Дар як қатор кишварҳои олам ба таври расмӣ ва анъанавӣ, баъзе аз намудҳои гулу рустаниҳо ба гунаи рамзи муқаддаси фарҳангӣ, милли ё динӣ эҳтиром мекунанд. Ба гунаи мисол, дар Ҳиндустон гули «Нилуфар» (лотос) - рамзи покӣ, маърифат ва офариниш дар ҳиндуия ва буддоия, дар Чин гули «Пион» - покӣ, шараф ва саодат, дар Ҷопон «Сакура» - рамзи зебӣ ва гузарон будани зиндагӣ, дар Непал «Рододендрон» - рамзи табиат ва ҳувиати милли, дар Мисри қадим «Нилуфари қабуд» - рамзи офтоб ва эҳёи ҳаёт, дар Эрон «Лола» - рамзи шаҳодат, қоннисорӣ ва муҳаббат, дар Туркия «Лола» - рамзи зебӣ, бихишт ва фарҳанги усмонӣ, дар Покистон гули «Ёсуман», Фаронса гули «Савсан», Россия гули «Бобуна», Украина гули «Офтобпараст», Молдова «Райҳон» ва дигар кишварҳои ақсои олам эҳтироми махсус бо мазмуну муҳтавои хос ба ин офаридаи табиат доранд.

Тоҷикон аз қадим гулдӯстдору зебоипараст ҳастанд ва дар бораи навъи гулҳои лолаву бунафша, наргису сиёҳгӯш, садбаргу настан, бойчечак, ёсуман, нилуфар ва даҳҳо намуди дигар суруд, афсона, қиссаву ривоятҳо эҷод намуда, ба муносибаташон ҷашнҳо барпо мекарданд. Маросимҳои машҳури «Гулгардонӣ», «Сайри лола» дар ҷашни Наврӯз аз он шаҳодат медиҳанд, ки гул барои рӯзгори тоҷикон ҳамчун рамзи баҳору умед, зебӣ ва зиндагии нав пазируфта шудааст. Яъне, ҳикмати гул аз дарки инсон нисбат ба табиат сарчашма мегирад ва онро дар баробари фарҳангҳои ҷаҳон мо низ дар асл эҳтиром ба ҳаёт, табиат ва ҳикмати офариниш медонем.

Дар фарҳанги мардумии тоҷик номи гули «Сиёвуш» аз қадим маъмул аст; дар баъзе минтақаҳо онро ба номҳои «Сиёҳгӯш» ё «Бойчечак» низ нисбат медиҳанд, ҳарчанд аз нигоҳи ботаникӣ ин номҳо метавонанд ба рустаниҳои гуногун ишора намоянд. Он яке аз гулҳои зебои ороишӣ буда, дар фарҳанги тоҷикон рамзи зебӣ, таровати баҳор ва эҳёи табиат ба шумор меравад. Гарчанде, ки дар сарчашмаҳои таърихӣ қадим маълумоти зиёд дар бораи ин гул вуҷуд надорад, он дар муҳити боғдорӣ ва фарҳанги мардумӣ ҷойгоҳи хос дорад. Гули «Сиёвуш» нисбат ба лола дар сарчашмаҳои ҳатти қамтар ёд шудааст, аммо дар фарҳанги мардумӣ ва боварҳои маҳаллӣ ҷойгоҳи хос дорад ва онро аз аввалин паёмрасонҳои фасли баҳор, оғози кишту қор ва зиндашавии табиат медонанд. [1]

Нисбат ба гули «Сиёвуш» аз қадим дар баъзе аз маҳалҳо бовар доштанд, ки баракат ва файзи баҳорро ба хона меорад. Аз ин рӯ, онро дар рӯзҳои аввали баҳор ҷамъоварӣ мекарданд ё дар хона нигоҳ медоштанд. Мувофиқи ривояти дар китоби «Шоҳнома»-и Абулқосим Фирдавӣ омада ва боварҳои мардумӣ, аз хуни рехтаи қаҳрамони асотири - Сиёвуш дар рӯи замин гуле мерӯяд, ки онро гули «Сиёвуш» ё «Сиёвушон» меноманд. Дар мазмуни дoston Сиёвуш бегуноҳ кушта мешавад ва марги ӯ яке аз ғамангезтарин қиссаҳои «Шоҳнома» аст. Мардуми Эрон ва Турон аз ин ҳодиса мотам мегиранд. Он муборизаи ҳақ бар зидди ноҳақӣ, покӣ бар зидди фитна ва адолатро таҷассум мекунад. Аз ҳамин сабаб номи Сиёвуш ва гули «Сиёвуш» то кунун дар фарҳанг ва адабиёти тоҷик зиндаву побарҷо мондааст. Ривояти рӯидани гул аз хуни Сиёвуш нишон медиҳад, ки ҳақиқат ва некӣ ҳатто баъд аз марг низ дар хотираи мардум ҷовидон мемонад ва рӯидани ин гулро рамзи бақои рӯҳ медонистанд. Гули «Сиёвуш» то ҳол яке аз рамзҳои машҳури покӣ, вафо ва ҷоннисорӣ дар фарҳанги тоҷикон боқӣ мондааст. Ин гулро чун рамзи бегуноҳӣ, покдоманӣ, ҷоннисорӣ ва ёдгории қаҳрамони Сиёвуш шумурда, чун пурмаънотарин рамзе аз фарҳанги форсу тоҷик, ба он эҳтиром мегузоштанд. [1; 2]

Дар баробари гули «Сиёвуш» гузаштагонамон ба гули «Лола», ки яке аз рамзҳои қадимтарин ва машҳуртарини зебогӣю нафосат дар фарҳангу тамаддуни тоҷикон ба шумор меравад, то ба ҳол эҳтиром доранд. «Лола» бо рангҳои сурх, зард, сафед, гулобӣ, бунафш ва рангоранг дар мавсими гулкунӣ (март-май) зиннатбахши дашту даман мегардад. Ин гул аз замони бостон дар сарзамини тоҷикон мерӯид ва дар адабиёт, санъат, расму ойинҳо ва ҷаҳонбинии мардум ҷойгоҳи махсус дошт. Осиёи Марказӣ, аз ҷумла сарзамини таърихӣ тоҷикон, яке аз марказҳои асосии паҳншавии лола дар дунё ба ҳисоб меравад. Дар кӯҳҳо ва даштҳои Тоҷикистон дахҳо намуди лолаи худрӯй мерӯяд. Бисёр олимон бар он назаранд, ки баъзе аз навъҳои лола аз ҳамин минтақа ба дигар кишварҳо паҳн шудаанд. Ҳанӯз аз замони қадим шукуфтани лоларо дар фасли баҳор мардум нишонаи бедории табиат, оғози зиндагии нав, тараддуи деҳқони донапош ва фарорасии ҷашни Наврӯз маънидод мекарданд. Дар он давра мардум барои тамошои лолазорҳо ба сайру гашт мебаромаданд ва ин анъана то кунун дар баъзе аз минтақаҳо нигоҳ дошта шудааст. [3]

Аз қадим то ба ҳол лола дар зиндагӣ, адабиёт, санъат ва расму ойинҳои тоҷикон ҷойгоҳи арзишманд дошта, яке аз нишонаҳои муҳимми фарҳанги миллӣ ба шумор меравад. Аҳли қалам, баҳусус адибони тоҷик дар осорашон лоларо ҳамчун рамзи зебӣ, ҷавонӣ, муҳаббат, покӣ ва бархе шаҳодату ҷоннисорӣ васф кардаанд. Дар мазмуни яке аз ривоятҳои мардумии тоҷику форс - афсонаи хуни дилдода гуфта мешавад, ки ҷавоне дар роҳи ишқ ҷонро аз даст медиҳаду аз қатраҳои хуни ӯ дар саҳро лолаҳои сурх мерӯянд. Аз ҳамин сабаб гули лола ҳамчун рамзи ишқи поку вафодорӣ, ҷоннисорӣ дар роҳи ишқ ва ҷавонӣ маъмул гардидааст. Ё дар андешаи фалсафии гузаштагонамон «Лола»-ро рамзи ҳаёт ва марг ва аз гузарон будани зиндагӣ ва нопойдории ҷаҳон медонанд. Дар он рамзи ишқ ва фидокорӣ - ранги сурх, рамзи ишқи сӯзон, ошиқи ҳақиқӣ, муҳаббат ва доғи сиёҳи миёни лоларо аз доғи ишқи поки ошиқ мепиндоранд. Сар аз хок баровардани «Лола»-ро рамзи эҳёи табиат, навшавӣ ва пирӯзии зиндагӣ бар марг меҳисобиданд. [4]

Ҳунармандону наққошон аз муҳаббати зиёде, ки ба он доранд, нақши лоларо дар гулдӯзӣ, чакан, қандакорӣ, наққошӣ, заргарӣ ва ғайра фаровон истифода мебаранд. Дар намунаҳои бисёри чакани тоҷикӣ нақши лола яке аз унсурҳои асосии ороишӣ мебошад. Бе муҳоббо, дар айни замон лолазорҳои кишвар диққати сайёҳони дохиливу хориҷӣ ва дӯстдорони табиатро ҷалб карда, яке аз рамзҳои зебоии табиати Тоҷикистон, ҳатто рамзи миллӣ маҳсуб мешавад. [4]

Қобили қайд аст, ки яке аз ойинҳои қадимии баҳорӣ дар фарҳанги тоҷикон «Гулгардонӣ» мебошад, ки пеш аз ҷашни Наврӯз ё дар рӯзҳои аввали баҳор баргузор мегардад. Гулгардонӣ истифода аз гули «Сиевуш» суруди маъмулӣ дошт ва он дар баъзе аз минтақаҳо каме фарқ мекард, вале мазмун он асосан як буд. Ин маросим ба истиқболи бедории табиат, омадани баҳор ва оғози соли нав бахшида мешавад. Дар он кӯдакон ва наврасон аввалин гулҳои баҳориро ҷамъ намуда, хона ба хона мегарданд ва бо хондани сурудҳои махсус омадани баҳорро мужда медиҳанд. Соҳибхонаҳо ҳамчун рамзи эҳтиром ба навиди баҳору рӯзи нав ба кӯдакони саршори шодӣ ширинӣ, мева, кулчақанду нон ва ё тухфаҳои муносиб медиҳанд. Ин анъана дар русуми мардуми маҳаллӣ ҳамчун рамзи дӯстию меҳрубонӣ ва шодмонии мардум махсус мешуд. [5]

Боиси тазаккур аст, ки дар замони Истиқлол ҳамчун арҷгузорӣ ба анъана ва суннатҳои миллии аҷдодонамон ибтидо аз 13 декабри соли 2018 дар асоси Амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳар сол ҷашни «Сайри гули лола» бо баргузориҳои озмуни ҷумҳуриявӣ ва ҷашни умумимиллӣ роҳандозӣ мегардад. Ҳадафҳои асосӣ аз амали ин ташаббус ободу зебо гардонидани шаҳру деҳот, рушди фарҳанги гулпарварӣ, бедор намудани завоки зебоипарастӣ, ҳифзи муҳити зист ва баланд бардоштани маърифати экологӣ ва муҳимтар аз ҳама, эҳёи анъанаҳои қадимаи тоҷикон вобаста ба сайри гули лола мебошад. [6]

Аз таҳлил бармеояд, ки бояд устуворона амаликунандаи андешаҳои хирадсолоронаи Пешвои муаззами миллат ва дар ҳама ҷанбаи эҳёи миллӣ муаррифкунанда ва эҳёгари таъриху тамаддуни миллат бошем. Нагузорем, ки фарҳангу тамаддуни ҳазорсолаҳо бунёдгузостаи аҷдодонро бегонагон аз худ кунанд. Зеро миллат бо гиромидошти таъриху фарҳангаш зиндаву побарҷо мемонад.

Ҳамин тавр, лола ва гули марбут ба симои Сиевуш дар фарҳанги тоҷикон танҳо унсурҳои табиӣ ё ороишӣ набуда, дорои мазмунӣ таърихӣ, ахлоқӣ ва ҳувиётсоз мебошанд. Пайванди онҳо бо Наврӯз, Гулгардонӣ, адабиёти классикӣ ва ҳунари мардумӣ нишон медиҳад, ки рамзҳои табиӣ дар интиқоли хотираи фарҳангӣ нақши муассир доранд. Аз ин рӯ, омӯзиши минбаъдаи ин мавзӯ бояд бо муқоисаи манбаъҳои хаттӣ, маводи мардумшиносӣ ва маълумоти ботаникӣ идома ёфта, натиҷаҳои он дар қорҳои таълимию тарбиявӣ ва муаррифии мероси миллӣ истифода шаванд.

Адабиёт:

1. Абулқосим Фирдавсӣ, Шохнома. - Душанбе: Адиб, 2008.
2. Ғафуров, Б.Ғ. Тоҷикон: таърихи қадимтарин, қадим, асрҳои миёна ва давраи нав. - Душанбе: Ирфон, 1998.
3. Овчинников, П.Н. (таҳр.). Флораи Тоҷикистон. Ҷилди 2. - Москва; Ленинград: Нашриёти Академияи илмҳои СССР, 1963. - 454 с.
4. Сафарзода, Ғ. Маориф дар масири таърих: маҷмӯаи мақолаҳои илмӣ-оммавӣ. - Бохтар: Ношир-С, 2022. - 161 с.
5. Энциклопедияи миллии тоҷик. Ҷилди 1-10. - Душанбе: Сарредаксияи илмӣи Энциклопедияи миллии тоҷик, 2011-2023.
6. Амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 декабри соли 2018 оид ба баргузориҳои озмуни ҷумҳуриявӣ «Сайри гули лола» [Манбаи электронӣ]. URL: <https://www.president.tj/> (санаи муроҷиат: 18.09.2026).

ТЮЛЬПАНЫ И СИЯВУШ КАК СИМВОЛЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ

В статье рассматривается место тюльпана и цветка Сиявуша в системе символов национальной культуры таджиков. Цель исследования заключается в определении

исторического, мифологического, эстетического и воспитательного содержания этих образов в формировании самосознания и культурной памяти. На основе исторического, сравнительного и культурологического методов анализируются предание о Сиявуше в «Шахнаме», традиции Гулгардони и Сайри лола, а также отражение цветочной символики в литературе, народных ремёслах и мировоззрении таджиков. Результаты показывают, что цветок Сиявуша выражает идеи чистоты, верности и вечности памяти, тогда как тюльпан связан с красотой, любовью, возрождением природы и самоотверженностью. Сделан вывод о значимости научного изучения и популяризации этих символов для сохранения культурного наследия, воспитания эстетического вкуса и укрепления национальной идентичности молодёжи.

Ключевые слова: тюльпан, Сиявуш, национальная культура, символика, самосознание, культурное наследие, народные традиции.

TULIPS AND SIYAVUSH AS SYMBOLS OF NATIONAL CULTURE

The article examines the place of the tulip and the flower associated with Siyavush in the system of symbols of Tajik national culture. The study aims to identify the historical, mythological, aesthetic, and educational meanings of these images in the formation of self-awareness and cultural memory. Historical, comparative, and cultural approaches are used to analyse the legend of Siyavush in Shahnameh, the traditions of Gulgardoni and Sayri Lola, and floral symbolism in literature, folk crafts, and the Tajik worldview. The findings show that the Siyavush flower conveys purity, loyalty, and the continuity of memory, while the tulip represents beauty, love, the renewal of nature, and self-sacrifice. The article concludes that scholarly interpretation and promotion of these symbols contribute to safeguarding cultural heritage, cultivating aesthetic awareness, and strengthening the national identity of younger generations.

Key words: tulip, Siyavush, national culture, symbolism, self-awareness, cultural heritage, folk traditions.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Сафарзода Ғазалшоҳ Ғуломалӣ - номзади илмҳои таърих, мушовири ректори Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон, e-Mail: Safarzodaghazalshoh@gmail.com

Сведения об авторе:

Сафарзода Ғазалшоҳ Ғуломали - кандидат исторических наук, советник ректора технологического университета Таджикистана, e-Mail: Safarzodaghazalshoh@gmail.com

Information about the author:

Safarzoda Gazalshoh Gulomali - candidate of Historical Sciences, Advisor to the Rector of the Technological University of Tajikistan, e-Mail: Safarzodaghazalshoh@gmail.com

ХУДШИНОСИИ МИЛЛӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ ТАҲКИМИ ҲУВИЯТ ВА СОЗАНДАГИИ ҶОМЕА

Сафарзода Ғ. Ғ.

Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон

Дар мақола худшиносии миллӣ ҳамчун омили бунёдии таҳкими ҳувиати шаҳрвандӣ, ваҳдати миллӣ ва созандагии ҷомеа таҳлил мегардад. Ҳадафи таҳқиқ муайян намудани робитаи худшиносӣ бо шинохти таърих, забон, фарҳанг, мероси маънавӣ ва масъулияти

шаҳрвандӣ мебошад. Дар асоси усулҳои таҳлили таърихӣ, муқоисавӣ ва мазмунӣ мавқеи Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, осори таърихиву адабӣ ва нақши маориф дар ташаккули ҷаҳонбинии насли ҷавон баррасӣ шудааст. Натиҷаҳо нишон медиҳанд, ки омӯзиши низомманди таърихи миллӣ, тарғиби забони давлатӣ, мутолиаи «Тоҷикон» ва «Шоҳнома», инчунин ҳифзи ёдгориҳои фарҳангӣ ба таҳкими хотираи таърихӣ ва тафаккури созанда мусоидат менамоянд. Хулоса мешавад, ки худшиносии миллӣ танҳо эҳсоси ифтихор набуда, балки низоми дониш, арзиш ва амали масъулонаи шаҳрванд дар назди давлат ва ҷомеа аст.

Калимаҳои калидӣ: худшиносии миллӣ, хувияти миллӣ, ваҳдати миллӣ, хотираи таърихӣ, мероси фарҳангӣ, тарбияи ватандӯстӣ, созандагӣ.

«Мо вазифадорем, ки дар баробари ифтихор кардан аз мероси оламшумули аҷдоди худ онро соҳибӣ кунем, омӯзем, идома диҳем ва барои наслҳои оянда ҳамчун ганҷинаи бебаҳои хувиятсоз ба мерос гузорем». – Эмомалӣ Раҳмон [1]

Ҷамасола Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии кишвар бо дарназардошти вазъи ҷаҳон ва минтақа, таъмини амният ва субот, яқпорчагӣ ва таҳкими истиклолият, мавқеи шоиста касб кардан дар арсаи байналмилалӣ ва таҳкими робитаҳо бо кишварҳои хориҷӣ ва созмонҳои байналхалқию минтақавӣ, қадам ба сӯи шукуфӣ ва рушд гузоштан, дар ниҳоди шаҳрвандони кишвар тарбия намудани ҳисси баланди ватандӯстӣ ва пуштибонӣ аз манфиатҳои миллӣ, вусъати корҳои ободонию созандагӣ ва дигар масъалаҳои муҳими давлатдорӣ равона мегарданд. [1]

Дар Паёми навбатии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соли 2026-ро соли вусъат додани корҳои ободониву созандагӣ ва тақвияту таҳкими худшиносиву ҳудогоҳии миллӣ ба ифтихори ҷашни муқаддас ва бузургии миллӣ - 35-солагии Истиқлоли давлатӣ эълон карда шуд, ки ин бесабаб нест.

Ба таъбири С.С. Ятимов дар мақолаи “Хуршеди мулкпарвару Султони додгар” (аз китоби «Ёддоштҳо», ҷилди 2, саҳ 647-658) нигоштааст, “...барои мо арзишмандии табиат ва нақши шахсияти Раҳбар (Эмомалӣ Раҳмон) дар тулуи мушкилнафаси давлатдорӣ миллӣ, шароити ниҳоят сангини гирдоби таърихӣ, даврони тақдирсоз, қонунмандии ҷараёни тараққиёти ҷамъиятии замон чун оина равшан аст. [3, с. 647-658]

Волотарин сифати роҳнамо дар қудрати қабули қарор ва амалӣ кардани он дар ҷаҳорҷӯбаи таъмини суботи миллӣ ва рушду тараққиёти мамлакат аён мегардад.

Таҳлили назария ва амалияи сиёсии Сарвари кишвар аз он шаҳодат медиҳад, ки идеали асосии ӯ сохтани давлати миллӣ тавассути тарбияи ҳисси ҳештаншиносӣ ва худшиносии миллӣ, таъмини ваҳдати миллӣ бар пояи баланд бардоштани некуахлоқии мардум аст.”

Моҳияти худшиносӣ ва ҳудогоҳии миллӣ

Воқеъан, худшиносии миллӣ ҳамчун дарки шахс аз мансубияти худ ба миллат, забон, фарҳанг ва таърих фаҳмида мешавад. Ҳудогоҳии миллӣ зинаи олии худшиносӣ буда, дар он шахс масъулияти шаҳрвандӣ ва иҷтимоии худро дар назди давлат ва ҷомеа дарк менамояд. Аслан маънои худшиносӣ шинохтани худ аст на танҳо ба зоҳир, балки шинохти ботини инсон бо назардошти ҳислат, қобилият, арзишҳо, ормонҳо, сарнавишт ва масъулияти ӯ мебошад. Ба ифодаи содатар, худшиносӣ донишгари он ки “ман кӣ ҳастам?” ва “ҷойи ман дар ҷомеа чист?”, “аз пушти кӣ ҳастам?” ва “ба кадом миллат тааллуқ дорам?” фаҳмида мешавад. Дарки маълумоти зарурӣ оид ба фарҳанг, забон, таърих, шахсиятҳои таърихсозу ворисону қаҳрамонони миллатро донишгари он аст. Гуфтаи дорои мазмуни амиқи фалсафӣ ва моҳиятдори

Пешвои муаззами миллат: “Ман аввал тоҷикам, баъд мусулмон” дар шароити зудтағйирёбандаи ҷаҳони муосир хеле бамавқеъ ва зарурӣ барои пойдорӣ ва ҳастӣ бояд аз ҷониби аҳли ҷомеа қабул карда шавад.

Аз дидгоҳи иҷтимоӣ, ҳар касе, ки бар пояи худшиносӣ мерасад, ба худ боварӣ пайдо карда, ба қудрати худ эътимод дорад, роҳи дурустро пайдо мекунад, барои ҳуду дигарон ва ҷомеа чӣ масъулиятро бояд ба душ гирад, дуруст дарк карда метавонад. Барои миллат худшиносӣ дар ҷодаи ҳифзи забону фарҳанг, пешрафт ва созандагӣ, муттаҳидии миллат нақшпазир буда, милате, ки ҳудро мешиносад, ҳеҷ гоҳ таҳқирпазир намешавад. Ё метавон гуфт, ки худшиносӣ - ин шинохтан ва қадришносии инсон ё миллат аз худ, аз таърих, аз забон, аз фарҳанг, аз арзишҳо ва қудрати хеш аст.

Дар суҳанронҳои Пешвои миллат афкори бузургтарин мутафаккирон ва файласуфони ҷаҳон оид ба худшиносӣ инъикос ёфта, дарки ин мавзӯъ заминаи камолоти инсон арзёбӣ мегардад. Яъне, худшиносӣ маънои дарк кардани худ, шинохти моҳият, қобилият, камбудӣ, арзиш ва мақсади зиндагиро дорад. Ин раванди ботинӣ инсонро ба дигаршиносӣ, ҷомеашиносӣ ва дар ниҳоят ба камолоти фикрӣ ва ахлоқӣ оварда мерасонад.

Дар таърихи афкори фалсафӣ, шиори маъруфи фалсафаи донишмандони ҷунунӣ, аз қабилӣ Сукрот «Худатро бишно!» аст. Ба назари Сукрот, тамоми хирад аз он оғоз мешавад, ки инсон аввал аз худ оғоз кунад, нафси ҳудро бишносад ва метавонад ҳақиқатро биёбад. Афлотун бошад, худшиносиро асоси “ҷаҳони ботинӣ” медонад. Мегӯяд танҳо касе, ки нерӯҳои ботинии ҳудро мешиносад, метавонад ба ҳикмат ва зиндагии ахлоқӣ бирасад. Ё ба андешаи Арасту худшиносӣ ба маърифати ахлоқӣ меорад, зеро одам бояд бидонад кӣ аст, то бифаҳмад чӣ бояд шавад.

Мероси таърихӣ фарҳангӣ ҳамчун заминаи ҳувият

Мафҳуми худшиносӣ дар замони пуртазоти ҷаҳонишавӣ барои кишварҳои рӯ ба рушд, махсусан Тоҷикистон ниҳоят муҳиму тақдирсоз аст. Гузаштангони фарҳангсолори миллати тоҷику форс низ дар боби худшиносӣ ва ҳудогоҳӣ басо ҳикматҳои таъсиргузор ба ояндагон мерос гузоштаанд. Мавзӯи худшиносӣ - ошноӣ бо худ, дарки ҳастӣ, эҳёи ифтихори миллӣ ва шахсият, яке аз меҳварҳои асосии адабиёт ва эҷодиёти фарҳангии тоҷикон аст, ки решаҳои амиқи таърихӣ дорад. Ин идея аз давраҳои ориёӣ оғоз шуда, дар адабиёти классикӣ, адабиёти асрҳои миёна ва то замони муосир идома меёбад. Дар адабиёти классикӣ шакли ахлоқӣ ва фалсафӣ гирифта, дар давраи нав ва муосир ба эҳёи ҳувияти миллӣ, забон ва фарҳанг пайваست мешавад ва ҳамеша инсонро ба шинохтани худ, қадри миллат ва фарзандии миллатро доништан даъват мекунад.

Зимни Паёми наватбӣ Пешвои муаззами миллат қайд карданд, ки «Дар ин давра бо дастури Роҳбари давлат 3 миллиону 200 ҳазор нусха китоби «Тоҷикон»-и аллома Бобоҷон Ғафуров ва «Шоҳнома»-и безаволи Абулқосими Фирдавсӣ chop ва ба аҳолии мамлакат ройгон тухфа карда шуд. Мероси таърихӣ фарҳангӣ шиносномаи миллати куҳанбунёди тоҷик мебошад». Ин тадбир суҳани андаку содда нест. Роҳбари давлати азизамон аз камназиртарин роҳбарони давлатҳои олам аст, ки барои баланд бардоштани ҳисси ҳудогоҳӣ ва қамоли худшиносии миллаташ ҳона ба ҳона, ба дасти ҳар як хонаводаи кишвараш китоб ҳадя намуд, асарҳое, ки бо хонданаш рӯҳи миллат тарбияву ташаккул меёбад ва дар замони пурҳаводиси имрӯзи ҷаҳони пурмоҷаро аз ҳудаш дифоъ карда метавонад. [1]

Воқеъан, дар «Шоҳнома»-и безаволи Абулқосим Фирдавсӣ идеяи ифтихори миллӣ, эҳёи таърихи ориёӣ ва ҳифзи ҳувият дар ташаккули давлатдории миллӣ ҷойгоҳи марказӣ дорад. “Тоҷикон”-и аллома Бобоҷон Ғафуров аз таърихи ташаккули миллат дар замонҳои қадимтарин, қадим, асрҳои миёна ва давраи нави гузаштаи пурифтихори таърихи тоҷиконро

бозгӯӣ мекунад. Дигар шахсиятҳои беамсоли миллат чун; Аҳмади Дониш, Садриддин Айнӣ, Мирзо Турсунзода, Лоик Шералӣ, Бозор Собир, Давлат Сафар, Фарзона, Гулрухсор ва даҳҳо нафарони дигар ба бедории фикрӣ, донишу равшанфикрӣ ва ҳудогоҳии ҷомеа даъват карда, худшиносии миллиро бо мубориза барои ҳукуку озодӣ мепаиванданд. Бо забони одӣ ва таъсирбахш ба худшиносии мардум нерӯ бахшидаанд, эҳёи арзишҳои миллий, ҳифзи забон, нақши шахс дар ҷомеа, дарки асли инсон ва решаҳои фарҳангӣ бо эҷоди ҷасурунаи онҳо роҳи бедории ҳувиятро нишон дода, руҳи худшиносии миллиро боло мебардоранд. [4; 5]

Ҳамзамон, барои тарбияи маънавии миллат аз гузаштагони соҳибфарҳанги мо зарбулмасалу мақолҳои зиёде андар боби худшиносӣ ва ҳудогоҳии миллий эҷод шудааст, ки мебояд хеле бамавқеъ ва фаровон аз он дар тарбияву камолоти насли миллат истифода намоем. Ба монанди: «Инсонро худшиносӣ ба камол мерасонад», «Худтанқидӣ роҳ ба ҳудогоҳӣ аст», «Забони модар - рӯҳи миллат», «Ба забон ифтихор кун, то миллат зинда бимонад», «Миллати бедор ҳаргиз зору асир намешавад», «Ҳар кӣ таърих надонад, оянда надорад», «Ватан модар аст - модарро намефурӯшанд», «Ба ҳоки ватан намакдор бош, ки намакдонро нашиканӣ», «Ҷавонмардӣ аз худшиносист» ва ҳоказо.

Нақши маориф ва сиёсати фарҳангӣ дар ташаккули худшиносӣ

Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 декабри соли 2025 ба масъалаи таълиму тарбияи шоистаи насли наврасу ҷавон, тарбияи ватандӯстӣ таваҷҷуҳи хос зоҳир менамояд. Дар ин маврид соҳаи маориф бояд шахсиятеро тарбия намояд, ки манфиатҳои миллиро аз манфиатҳои шахсӣ боло гузорад. Нақши омӯзиши фанни таърих ва фарҳанг дар барномаҳои таълимӣ бояд арзишҳои баланди ахлоқӣ, фарҳангӣ ва маънавиро дар шуури насли ҷавон устувор намояд. Омӯзиши таърихи миллий ва мероси фарҳангӣ бояд бо усулҳои таҳлилӣ ва муосир амалӣ гардад, то хонандагон тавонанд робитаи гузашта, имрӯз ва ояндаро амиқан дарк намоянд. Ҳудогоҳиро чун ҳолати бедории фикрӣ ва маънавӣ эҳсос карда, донанд ки он инсонро аз қорҳои бемаъно, аз хатогиҳо ва аз гумроҳӣ нигоҳ медорад. Инсон ё миллат вақте ҳудогоҳ аст, ба ояндаи нек роҳ меёбад. [1; 6; 7]

Дигар паҳлуе аз Паёми навбатӣ қобили қайд аст, ки дар баҳши болоравии ҳувияти миллий масъалаҳое, чун ба Феҳристи мероси ҷаҳонии ЮНЕСКО ворид шудани 11 ёдгории мероси фарҳангии Хуттали қадим, қабули «Устувонаи Куруш: Эъломиаи ибтидоии ҳукуки гуногунрангии фарҳангӣ», қабул шудани қатъномаҳо дар мавриди эътирофи шаҳри Панҷакент ҳамчун «Шаҳри ҷаҳонии ҳунарҳои дастӣ барои сӯзанидӯзӣ» ва бузургдошти 1050-солагии Робияи Балхӣ дар солҳои 2026 - 2027 далели ҷойгоҳи ҳосаи меросу арзишҳои фарҳангиву маънавии тоҷикон дар тамаддуни умумибашарӣ буда, муаррифгари ҳадафмандонаву шоиста аз ҷониби Пешвои муаззами миллат дар арсаи байналмилалӣ мебошад. [1; 8]

Ба нақша гирифтани бунёди Конуни Маркази тамаддуни ориёӣ дар пойтахти кишвар ва таъсиси Маркази байналмилалӣ Наврӯз бо дарназардошти омӯзиш, эҳё ва тарғиби суннату анъанаҳои башардӯстонаи он барои тарбияи наслҳои оянда аз аҳамияти худшиносии миллий оӣ нест. Боварӣ дорем, ки амалӣ намудани ин иқдомот аз ҷониби Роҳбари давлат далели раднопазири муаррифии таъриху фарҳанги беш аз шашҳазорсолаи тоҷикон дар арсаи ҷаҳон хоҳад гардид. [1]

Дар ҷамъбасти таҳлил бо суҳанони пурҳикмати Пешвои муаззами миллат ҳусни анҷом дода, боварӣ дорам, ки ҳар як масъули самти таълиму тарбия, волидон ва умуман ҳар шахсияти ҳудогоҳи ҷомеа ҳудро дар қанор нагирифта, дар тарбияву камолоти насли ҷавону ояндасоз саҳмгузор хоҳад гардид. Ҷуноне, ки барҳақ Роҳбари азизи давлатамон фармуда: «Бедор намудани хотираи таърихӣ дар таҳкими ҳисси миллии шаҳрвандон, махсусан, ҷавонон, ки ояндаи миллат ва давлат мебошанд, нақши бисёр муҳим дорад. [1]

Мо бояд дар хотир дошта бошем, ки ояндаи давлату миллат аз насли босаводу донишманд, соҳибкасбу соҳибхунар, соҳибмаърифату соҳибфарҳанг, дур аз таассубу хурофот, ватандӯсту ватанпараст ва дорои ҳисси баланди худшиносии миллӣ вобастагии амиқ дорад. [1]

Бо истифода аз фурсат, меҳоҳам ба падару модарон, омӯзгорон ва аҳли ҷомеа муроҷиат карда, бори дигар таъкид намоям, ки ба масъалаи нигоҳубин ва таълиму тарбияи дурусти фарзандон бо камоли масъулият муносибат намоянд». [1]

Ҳамин тавр, таҳлил нишон медиҳад, ки худшиносии миллӣ дар ҳамбастагӣ бо маърифати таърихӣ, забони давлатӣ, мероси фарҳангӣ ва тарбияи шахрвандӣ ташаккул меёбад. Барои тақвияти он зарур аст, ки омӯзиши манбаъҳои таърихӣ ва осори бунёдӣ дар муассисаҳои таълимӣ бо усулҳои таҳлилӣ ба роҳ монда шуда, робитаи дониш бо фаъолияти созанда ва масъулияти иҷтимоии ҷавонон тақвият дода шавад. Дар чунин сурат худшиносӣ аз сатҳи эҳсос ба омили амалии ваҳдат, субот ва рушди устувори ҷомеа табдил меёбад.

Адабиёт:

1. Эмомалӣ.Раҳмон. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 16 декабри соли 2025 [Манбаи электронӣ]. URL: <https://www.president.tj/> (санаи муроҷиат: 17.09.2026).
2. Президенти Тоҷикистон. Рамзи «Соли вусъат додани қорҳои ободониву созандагӣ ва тақвияту таҳкими худшиносиву ҳудӯғҳои миллӣ» [Манбаи электронӣ]. URL: <https://www.president.tj/event/news/55473> (санаи муроҷиат: 17.09.2026).
3. Ятимов, С.С. Хуршеди мулкпарвару Султони додгар // Ёддоштҳо. Ҷилди 2. - С. 647-658.
4. Ғафуров, Б. Ғ. Тоҷикон: таърихи қадимтарин, қадим, асрҳои миёна ва давраи нав. - Душанбе: Ирфон, 1998.
5. Фирдавсӣ, Абулқосим. Шохнома. - Душанбе: Адиб, 2008.
6. Сафарзода, Ғ. Маориф дар масири таърих: маҷмӯаи мақолаҳои илмӣ-оммавӣ. - Бохтар: Ношир-С, 2022. - 161 с.
7. Сафарзода, Ғ. Рушди маорифи минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI: монография. - Душанбе: Эр-граф, 2024.
8. Вазорати қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Хуттали қадим ба Феҳристи мероси ҷаҳонии ЮНЕСКО ворид гардид, 12 июли соли 2025 [Манбаи электронӣ]. URL: <https://mfa.tj/tg/main/view/17316/khuttali-qadim-ba-fehristi-merosi-jahonii-yunesko-vorid-gardid> (санаи муроҷиат: 17.09.2026).

НАЦИОНАЛЬНОЕ САМОСОЗНАНИЕ КАК ФАКТОР УКРЕПЛЕНИЯ ИДЕНТИЧНОСТИ И КОНСТРУКТИВНОСТИ ОБЩЕСТВА

В статье национальное самосознание рассматривается как основополагающий фактор укрепления гражданской идентичности, национального единства и созидательного развития общества. Цель исследования состоит в выявлении связи самосознания с познанием истории, языка, культуры, духовного наследия и гражданской ответственности. На основе исторического, сравнительного и содержательного анализа рассматриваются положения посланий Президента Республики Таджикистан, историко-литературные источники и роль образования в формировании мировоззрения молодёжи. Результаты показывают, что системное изучение национальной истории, поддержка государственного языка, чтение трудов «Таджики» и «Шахнаме», а также сохранение культурных памятников укрепляют

историческую память и созидательное мышление. Сделан вывод, что национальное самосознание представляет собой не только чувство гордости, но и систему знаний, ценностей и ответственного поведения гражданина по отношению к государству и обществу.

Ключевые слова: национальное самосознание, национальная идентичность, национальное единство, историческая память, культурное наследие, патриотическое воспитание, созидание.

NATIONAL IDENTITY AS A FACTOR OF STRENGTHENING THE IDENTITY AND CONSTRUCTIVENESS OF SOCIETY

The article examines national self-awareness as a fundamental factor in strengthening civic identity, national unity, and the constructive development of society. The study aims to reveal the relationship between self-awareness and knowledge of history, language, culture, spiritual heritage, and civic responsibility. Historical, comparative, and content-analysis methods are used to consider the addresses of the President of the Republic of Tajikistan, historical and literary sources, and the role of education in shaping the worldview of young people. The findings show that systematic study of national history, support for the state language, reading The Tajiks and Shahnameh, and safeguarding cultural monuments reinforce historical memory and constructive thinking. It is concluded that national self-awareness is not merely a feeling of pride but a system of knowledge, values, and responsible civic action toward the state and society.

Keywords: national self-awareness, national identity, national unity, historical memory, cultural heritage, patriotic education, constructive development.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Сафарзода Ғазалшоҳ Ғуломалӣ - номзоди илмҳои таърих, мушовири ректори Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, e-Mail: Safarzodaghazalshoh@gmail.com

Сведения об авторе:

Сафарзода Ғазалшоҳ Ғуломали - кандидат исторических наук, советник ректора технологического университета Таджикистана, e-Mail: Safarzodaghazalshoh@gmail.com

Information about the author:

Safarzoda Gazalshoh Gulomali - candidate of Historical Sciences, Advisor to the Rector of the Technological University of Tajikistan, e-Mail: Safarzodaghazalshoh@gmail.com

ТАШАККУЛИ МЕХАНИЗМИ ҲАМКОРИИ БАЙНИ ДАВЛАТ ВА БАХШИ ХУСУСӢ ДАР ШАРОИТИ САНОАТИКУНОӢ

Сафозода Ҳ. С.

Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

Аз суҳанони дар боло зикргардида чунин ҳулоса баровардан мумкин аст, ки хусусияти ҳоси бисёр мамлакатҳои рӯ ба рушд асосан аз он иборат аст, ки аксари онҳо дар давраи дувуми рушди шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ қарор доранд. Таҷрибаи баррасишудаи ҷаҳонӣ як қатор кишварҳои тараққиқунанда ва рӯ ба тараққӣ исбот мекунад, ки чунин

чорабиниҳои гаронарзишро, ба монанди таҷдиду навсозӣ ва сохтмони иншооти ватани инфрасохторӣ дар фосилаи кӯтоҳи замони наметавон танҳо бо маблағгузорию бучет иҷро кард. Дар ин ҷо шаклҳои омехтаи иштироки давлат ва бизнес бо назардошти манфиатҳои иқтисодии ҳарду ҷониб ва то ҳадди ақал кам кардани хароҷоти транзаксионии ҳар яке аз тарафҳо тақозо карда мешавад, дар иқтисоди давраи гузариши Ҷумҳурии Тоҷикистон лоиҳаҳои шарикии давлатию хусусӣ ба иҷрои Барномаи давлатии баланд бардоштани некӯахлоқии аҳолии мамлакат бояд мусоидат кунад.

Калидвожаҳо: бахши хусусӣ, иқтисодиёти миллӣ, низоми шарикии давлат, ҳамкориҳои давлат, сармоягузорӣ, фазои иттилоотӣ, иқтисодиёти мамлакат.

Дар сиёсати иқтисодии имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар он бештар ба рушди устувори иқтисоди миллӣ таваҷҷуҳ зоҳир мегардад, истифодаи механизми шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар татбиқи вазифаҳо ва ҳадафҳои рушди стратегияи мамлакат аз ҷумла «Барномаи дастгирии давлатӣ ва рушди бахши хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2030» дар асоси супориши Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади таъмини рушди минбаъдаи бахши хусусӣ, беҳтар намудани фазои соҳибкорӣ сармоягузорӣ фароҳам овардани шароити мусоиди фаъолият барои субъектҳои соҳибкорӣ дар ҷумҳурӣ ва ҷиҳати таъмини рақобатпазирӣ иқтисодиёти миллӣ мавқеи калидӣ дорад.

Дар марҳалаи кунунии рушди муносибатҳои иқтисодии ҷаҳонӣ, равандҳои ҳамгирӣ, рушди босуръати пешрафти илмию техникӣ, захираҳои маҳдуди табиӣ, афзоиши мунтазами аҳолии сайёра ва талаботи афзояндаи инсоният ба афзоиши рақобат миёни иқтисодиёти кишварҳои ҷаҳон мусоидат мекунанд. Бояд қайд кард, ки рушди минбаъдаи иқтисодиёти миллӣ ва истифодаи потенциали шарикии давлат ва бахши хусусӣ ба суръатбахшии татбиқи стратегияи баланд бардоштани сатҳи некӯахлоқии мардум дар кишварҳои дар марҳилаи гузариш буда мусоидат мекунад ва аз ин рӯ, фароҳам овардани фазои мусоиди сармоягузорӣ ва рушди бахши хусусӣ самтҳои афзалиятноки ислоҳот дар кишвар мебошанд.

Дар айни замон аз ҷониби давлат ва бахши хусусӣ дар татбиқи лоиҳаҳои муштарак, ки дар заминаи механизмҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ амалӣ мегарданд, таваҷҷӯҳи тарафайн афзоиш меёбад. Манфиат аз нуқтаи назари давлат ба ин лоиҳаҳо дар истифодаи имконпазирӣ иқтисодӣ (молиявӣ, таҷрибаи касбӣ, идоракунии захираҳои инсонӣ, техникаю технологӣ, инноватсионӣ) бахши хусусӣ барои татбиқи лоиҳаҳои муҳим, ки ба ҳалли мушкилоти инфрасохтор ва рушди рақобатпазирӣ иқтисодиёти миллӣ саҳм мегузоранд, ифода ёфтааст.

Низоми шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар худ ҳамкориҳои баробари давлат ва бахши хусусиро дар мавриди тақсими баробари хатарҳо ифода мекунад. Ҳамчунин, яке аз иштирокчиёни шарикии давлат ва бахши хусусӣ ҳокимияти маҳаллӣ эътироф шудааст, аз ин рӯ шакли махсуси лоиҳаи шарикии давлатӣ ва бахши хусусӣ лоиҳаҳои шарикии давлатию маҳалиро ҷудо кардан мумкин аст. Яке аз ҷузъҳои муҳими низоми тараққиёбандаи шарикии давлат ва бахши хусусиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар сатҳи минтақаҳо дониш мумкин аст. Зеро шумораи бештари лоиҳаҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар сатҳи минтақаҳои мамлакат амалӣ мегарданд. Баробари ин дар низоми шарикии давлатӣ ва бахши хусусӣ нақши муҳимро машваратчиёни берунӣ ҳангоми гузаронидан ва иҷрои шарикии давлатию хусусӣ мебозад.

Дар шароити муосир шарикии давлат ва бахши хусусӣ воситаи муҳими таъмини рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии давлат, манбаи ҷалби захираҳои молиявӣ ба лоиҳаҳои махсус меёбад, ки дар онҳо мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ назоратро нигоҳ медоранд ва бо сармоягузoron ҳамкориҳоро барқарор мекунанд. Ба ақидаи

мо, рушди муносибатҳо дар ҷараёни татбиқи барномаҳои рушд, ки ба лоиҳаҳои сармоягузорӣ асос ёфтаанд, шартҳои муҳими ташкили ҳамкорӣҳои мутақобилан судманд байни ташкилотҳои давлатӣ ва бахши хусусӣ мебошад. Бояд қайд кард, ки ин муносибатҳо ҳатмӣ ва мушаххас мебошанд. Зимнан ба арзёбии самаранокии татбиқи лоиҳаҳои мушаххаси шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ дар соҳаи инфрасохтор аҳамияти муҳим дода мешавад. Шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ, новобаста аз шакли он, як қатор имкониятҳоро фароҳам меорад ва барои ҳар як шарик афзалиятҳои муайяно таъмин мекунад. Барои афзалиятҳои тичорати хусусӣ ин афзалиятҳо ва имкониятҳо дар ба даст овардани бозори доимӣ ва калони фурӯш, инчунин беҳтар кардани нуфуз ҳангоми иштирок дар татбиқи лоиҳаи иҷтимоӣ ва ҳамзамон афзоиши гардиши пули нақд аз сабабҳои зерин зоҳир мешаванд, оқилонатар кардани идора ва истифодабарии объектҳои амволи давлатӣ, ки ба ихтиёрдории муваққатӣ дода шудааст ва сармоягузорӣ ба коғазҳои қиматнок, ки махсус барои дастгирии лоиҳаҳои муҳими иҷтимоӣ бароварда мешаванд.

Барои таҳлили вазъи муносири шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ дар шароити иқтисодии минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон зарур аст, ки амалишавии лоиҳаҳои бахши давлатӣ бо истифода аз шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ ба роҳ монда шавад. Ба андешаи баъзе олимони ватанӣ шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ ҳамчун механизми иқтисодӣ баромад менамояд, ки тавассути он метавон бисёре аз лоиҳаҳои давлатиро мавриди истифода қарор дод ва дар амалишавии он бахши хусусӣ иштирок намояд.

Имрӯзҳо лоиҳаҳои шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ дар татбиқи лоиҳаҳои инфрасохторӣ ва коммуникатсионӣ, махсусан дар сохтмони роҳҳои мошингард ва роҳҳои оҳан муносибгардонии хароҷоти давлатиро нишон медиҳанд. Инчунин, таҷрибаи ҷалби бахши хусусӣ дар ҳалли мушкилоти хоҷагии манзилию коммуналӣ мавҷуд дида мешавад.

Шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ бо иштироки сармояи хориҷӣ кишварро барои ҳамгироӣ ба иқтисодии ҷаҳонӣ, инчунин таҷрибаи зарурӣ ва технологияҳои инноватсионӣ дастгирӣ менамояд. Бояд қайд кард, ки ин шарикӣ истифодаи усулҳои дипломатияи иқтисодиро барои ҳавасмандгардонии рушди иқтисодии миллӣ дар назар дорад, яъне давлат дар якҷоягӣ бо корпоратсияҳои фаромиллӣ дар заминаи глобалӣ кор мекунад, ки ин нигоҳдорӣ ва афзоиши рақобатпазирии иқтисодии миллиро нишон медиҳад, рушди даврии иқтисодӣ ба рушди шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ ба таври баробар таъсир намекунад, зеро иқтисоди бозаргонӣ ноустувор аст. Масалан, пас аз давраи рушди бомуваффақияти саноат, инчунин шукуфоии умумии иқтисодӣ, ҳамеша давраи таназзул ба назар мерасад.

Афзоиши соҳибкорӣ тичорати ба фаъолияти субъектҳои хоҷагидорӣ таъсири мусбӣ мерасонад ва баръакс зухуроти бӯҳронӣ чун қоида, ба мавқуфгузориҳои лоиҳаҳои инвеститсионӣ ва барномаҳои мақсаднок оварда мерасонад. Дар ин давраҳо, лоиҳаҳои шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ ба ҳавасманд кардани талабот ҳамчун як имконияти иловагӣ барои ба эътидол овардани иқтисодӣ, тақсимот ва ба ин васила коҳиш додани хавфҳои, ки дар давраи бӯҳрон барои шарикон меафзоянд, имконият дода ҷалби маблағҳои дарозмуддатро дар лоиҳа таъмин мекунад. Шароити мусоиди ташаккули шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ таъмин будани ҷумҳурӣ бо захираҳои табиӣ ва вазъи мусоиди иқтисодӣ ва ҷуғрофӣ мебошад.

Қайд кардан зарур аст, ки иқтисодии бузурги табиӣ-захиравии ҷумҳурӣ доираи истифодаи имконпазири шарикӣ давлат ва бахши хусусиро ба самти истифодаи мувофиқи захираҳои мавҷуда афзоиш медиҳад, зеро механизмҳои ин шарикӣ, ки тичорати бомуваффақияти иқтисоди миллиро таъмин мекунад, метавонанд воситаи таҳия ва татбиқи технологияҳои нав бошанд. Дар баробари ин, аз нуқтаи назари зичии сармояи лоиҳаҳои шарикӣ давлат ва бахши

хусусӣ, афзалиятҳои лоиҳаҳо дар соҳаи энергетика ва хадамоти нақлиётӣ бартарӣ доранд. Ҳамин тавр, бо назардошти самаранокии татбиқи лоиҳаҳои шарикӣ, мо боварӣ дорем, ки ҷалб намудани захираҳои сармоягузори хусусӣ дар татбиқи лоиҳаҳо дар соҳаи маориф, тандурустӣ ва хоҷагии манзилию коммуналӣ мувофиқи мақсад аст.

Адабиёт:

1. Аҳмадов Р.Р. Фаъолгардонии механизми шарикӣ давлат ва баҳши хусусӣ дар соҳаи иҷтимоӣ // Вестник Таджикского национального университета (научный журнал). Серия экономических и общественных наук.-Душанбе: «Сино», 2020. №111.-С. 96-103

2. Варнавский В.Г., Кондратьев В.Б., Куренков Ю.В. Разработка в России механизмов государственно-частного партнерства (ГЧП) при финансировании крупных, имеющих общегосударственное значение инвестиционных проектов. М.: ИМЭМО РАН, 2006. 78 с.

3. Гладов А.В., Исупов А.М., Мартышкин С.А. и др. Зарубежный опыт реализации государственно-частного партнерства: общая характеристика и организационно-институциональные основы // Вестник СамГУ. 2008. №7(66). С.40–65.

4. Делмон Дж. Государственно-частное партнёрство в инфраструктуре: практическое руководство для органов государственной власти. М.: Мировой банк, 2010. 214 с.

5. Кабашкин А.В. Возможности использования различных форм государственно-частного партнерства в регионах Российской Федерации // Экономика. 2008. №3. С. 64.

6. Делмон Дж. Государственно-частное партнёрство в инфраструктуре: практическое руководство для органов государственной власти. М.: Мировой банк, 2010. 214 с.

7. Мукаддасода Ф.М. Проблемы и перспективы инвестиционного развития сферы рыночных услуг в условиях государственно-частного партнерства / Ф.М.Мукаддасода// Вестник Российско-таджикского (славянского) университета №4(56). -Душанбе: РТСУ, 2016. -С.119-124.

8. Shah Anwar Capitalization and the Theory of Local Public Finance: An Interpretive Essay // Journal of Economic Surveys. – 1998. – № 2 (3). – Р. 209-243; Перспективы участия частного сектора в решении социально-экономических задач на государственном и муниципальном уровнях/Н.И. Морозова//Современная экономика: проблемы и решения №9 (45)2013.-С.21-28.

ФОРМИРОВАНИЕ МЕХАНИЗМА СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ ГОСУДАРСТВОМ И ЧАСТНЫМ СЕКТОРОМ В ПРОМЫШЛЕННЫХ УСЛОВИЯХ

На основании вышеизложенного можно сделать вывод, что характерной чертой многих развивающихся стран является то, что большинство из них в настоящее время находятся на втором этапе развития государственно-частного партнерства. Мировой опыт различных развивающихся и формирующихся экономик показывает, что дорогостоящие проекты – такие как реконструкция, модернизация и строительство объектов инфраструктуры – не могут быть реализованы в сжатые сроки исключительно за счет бюджетного финансирования. Это обуславливает необходимость применения смешанных форм участия государства и бизнеса, учитывающих экономические интересы обеих сторон и минимизирующих транзакционные издержки для каждой из них; в условиях переходной экономики Республики Таджикистан проекты государственно-частного партнерства должны способствовать реализации государственной программы, направленной на повышение благосостояния населения.

Ключевые слова: частный сектор, национальная экономика, система государственного партнерства, государственное сотрудничество, инвестиции, информационная среда, экономика страны.

ESTABLISHING A PUBLIC-PRIVATE COOPERATION MECHANISM IN AN INDUSTRIAL CONTEXT

Based on the foregoing, it can be concluded that a characteristic feature of many developing countries is that the majority of them are currently in the second stage of public-private partnership development. Global experience across various developing and emerging economies demonstrates that high-cost projects—such as the reconstruction, modernization, and construction of infrastructure facilities—cannot be implemented within tight timeframes relying solely on budget funding. This necessitates the use of mixed forms of state and business participation that take into account the economic interests of both parties while minimizing transaction costs for each; within the context of the Republic of Tajikistan's transitional economy, public-private partnership projects should facilitate the implementation of the state program aimed at improving the population's well-being.

Key words: private sector, national economy, public partnership system, state cooperation, investments, information environment, country's economy.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Сафозода Ҳ.С. - доктор PhD., дотсенти кафедраи иқтисодиёт ва идораи Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. e-Mail: safoev2017@mail.ru, тел.: (+992) 93-868-68-89.

Сведения об авторе:

Сафозода Ҳ.С. - доктор PhD., доцент кафедры экономики и управления Технологического университета Таджикистана, e-Mail: safoev2017@mail.ru, тел.: (+992) 93-868-68-89.

Information about the author:

Safozoda H.S. - PhD, Associate professor, department of Economics and Management, Technological university of Tajikistan. e-Mail: safoev2017@mail.ru

ИНВЕСТИЦИИ В БУДУЩЕЕ ТАДЖИКИСТАНА: ОБРАЗОВАНИЕ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ЖЕНЩИН И ДЕВОЧЕК

Тошматова З. М.

Технологический университет Таджикистана

Проблема бедности остается одной из самых острых в современном мире. Миллиарды людей страдают от крайней нищеты, что подрывает экономическую стабильность и социальное развитие. Однако исследования показывают, что инвестиции в женщин и девочек могут существенно изменить ситуацию, приводя положительным экономическим и социальным результатам. Данная статья посвящена анализу роли инвестиций в образовании женщин и девочек как стратегического инструмента для достижения устойчивого развития и сокращения уровня бедности. На основе международных примеров и статистических данных демонстрируется, что инвестиции в женщин и девочек способствуют не только улучшению их индивидуальной ситуации, но и стимулируют рост экономики и социальное благополучие в целом. В статье подчеркивается необходимость внедрения государственных и международных программ, ориентированных на повышение инвестиций в гендерное

равенство, а также обсуждаются основные барьеры на пути реализации этих стратегий. Итоги исследования показывают, что целенаправленные усилия по инвестированию в женщин и девочек являются важным шагом к искоренению бедности и созданию инклюзивного развития.

Ключевые слова: инвестиции, образования, бедность, стратегия, гендерное равенство.

Образования является ключевым аспектом развития любой страны. Предоставление качественного образования способствует развитию ценного человеческого ресурса. Обучение профессиональным навыкам и создание высококвалифицированных рабочих мест способствуют развитию человеческого капитала, а это развитие является главным условием для искоренения бедности и построения более сплоченного и справедливого общества. Одним из важных составляющих в этом вопросе отводиться образованию женщин и девочек. Веками женщины оказывали значительное влияние на экономическое развитие во многих странах. Если рассмотреть историю, экономика своими успехами во многом была обязана женщинам. «Образованная мать, образованна целая нация».

Образование помогает женщинам получить навыки, необходимые для занятия руководящих должностей на местном и национальном уровнях. Образованные женщины чаще избираются на руководящие должности, позволяющие им участвовать в принятии решений, затрагивающих их жизнь и жизнь их сообществ.

Образование девочек также напрямую влияет на производительность труда и участие в рабочей силе. По данным Всемирного банка, каждый дополнительный год образования для женщин и девочек увеличивает их годовой доход на 10-20 процентов. В сельских общинах образование женщин может повысить производительность труда до 9 процентов.

Однако более 115 миллионов детей во всем мире не получают даже начального образования. Большинство из них – 61,6 миллиона – девочки. Эта проблема важна, поскольку она является нарушением прав человека. Конвенция о правах ребенка гласит, что ни один ребенок не должен подвергаться дискриминации по признаку пола и что все дети должны иметь равный доступ к образованию. Этот аспект также важен, поскольку девочки подвергаются дискриминации во всем мире, особенно в сфере образования.

От образования девочек выигрывают как население, так и страны. Образованные женщины лучше осведомлены о питании и здравоохранении, и их дети, как правило, здоровее. Они чаще участвуют в формальном рынке труда и получают более высокие доходы.

Недавнее исследование Всемирного банка показало, что «ограниченные возможности получения образования для девочек и препятствия на пути к завершению 12-летнего обучения обходятся странам от 15 до 30 триллионов долларов США», что отражает экономические потери, вызванные этой проблемой.

Данные статистического исследования в отношении женщин в 174 странах демонстрируют, что лучшим предвестником мира в стране является не богатство, не политическая структура и не этнические и религиозные характеристики. Именно благополучие и образование женщин и девочек стали решающими показателями в этом вопросе.

Основатель мира и национального единства-Лидер нации, Президент страны уважаемый Эмомали Рахмон в своих ежегодных посланиях подчеркивает роль женщин и их вклад в развитии всех сфер жизни общества и государства. Если мы хотим вырастить здоровую, образованную нацию нам необходимо уделять большое внимание образованию детей, а именно девочек. Известно, что обучение девочек приносит пользу не только им самим, но и сообществам, к которым они принадлежат. У женщин, которые не имеют

образования или имеют только начальное образование, вероятность трудоустройства в три раза ниже по сравнению с женщинами, имеющими среднее или высшее образование.

В эпоху грандиозных социальных трансформаций и политических потрясений, научно-технического прогресса и глобализации вместе с социально-экономическими, политическими и культурными изменениями в обществе меняется и социальный статус женщины.

В современных условиях женщины продолжают вносить огромный вклад в экономику, преодолевая стереотипы и барьеры. В культурах, которые ценят послушание превыше всего, женщины обычно должны быть самыми послушными. Но прогресс человечества, инновации и развитие проистекают не из тех обществ, которые навязывают подчинение. Они проистекают из самовыражения, свободного обмена идеями, всплеск критики и звона споров. И во всех этих элементах женщины должны играть центральную роль. Ни одно общество не может реализовать свой потенциал в достижении прогресса, если не дает действовать половине своего народа. Несмотря на достигнутый прогресс в области обеспечения гендерного равенства в Таджикистане, в этой области остаются значительные проблемы. **Основными барьерами на пути достижения цели являются:**

- Социальные стереотипы и культурные традиции, ограничивающие возможности женщин и девочек;
- Недостаточность инфраструктуры и ресурсов;
- Недостаток политической воли и финансирования;
- Отсутствие институциональной поддержки и правовой базы.

Уровень участия женщин в сфере труда является сравнительно низким, около 69 процентов женщин трудоспособного возраста не занимаются оплачиваемой деятельностью, а вклад женщин в валовой национальный доход в 4,5 раза меньше, чем среди мужчин.

По данным международной организация труда (МОТ), женщины составляют 49,6% трудоспособного населения мира, но на их долю приходится всего 37% глобального ВВП. Например, в Индии, доля занятых женщин - 24%, вклад в ВВП составляет 18%. В странах же Восточной Европы и Центральной Азии 47% работающих - женщины, вклад в ВВП составляет 41%.

Эффект от роста экономического потенциала женщин может быть эквивалентен появлению в бизнесе и на рынке миллиарда работников. Это явление, стимулирующее мировую экономику, часто называют "Третий миллиард". Появление "третьего миллиарда" будет иметь куда более мощный эффект, чем демографический взрыв XX века. Практически одномоментно появятся новые потребители, работники, будут созданы новые рынки.

Учитывая важность этого аспекта Правительства Республики Таджикистан приняла Национальную стратегию активизации роли женщин в Республике Таджикистан на 2021-2030 годы.

Ключевыми стратегическими направлениями являются:

- Обеспечение равного доступа к качественному образованию;
- Повышение уровня здравоохранения женщин и девочек;
- Развитие программ поддержки женского предпринимательства;
- Борьба с дискриминацией и гендерными стереотипами;
- Обеспечение прав и возможностей для участия женщин в принятии политических решений.

Создание условий для полного и равноправного участия женщин в политической, экономической, социальной и культурной сферах жизни общества является приоритетом

государственной политики Республики Таджикистан. Экономическое, социальное и политическое развитие страны требует активного участия женщин во всех сферах жизни общества, в связи с чем обеспечение гендерного равенства и активизация роли женщин в обществе способствует устойчивому развитию страны.

Инвестирование в женщин и девочек – это не только вопрос социальной справедливости, но и эффективная стратегия для достижения устойчивого развития и борьбы с бедностью.

Литература:

1. World Bank (2020). “Women, Business and Low 2020”.
2. UN Women. (2021). “Progress of the World’s Women 2021: Safety and Security”.
3. Malhotra, A., & Schuler, S. R. (2005). “Women’s Empowerment as a Variable in International Development” .
4. http://portali-huquqi.tj/publicadliya/view_qonunhovview.php?showdetail=&asosi_id=24741

САРМОЯГУЗОРӢ БА ОЯНДАИ ТОҶИКИСТОН: МАОРИФ ВА ИМКОНИЯТҲОИ ИҚТИСОДИИ ЗАНОН ВА ДУХТАРОН

Камбизоатӣ яке аз масъалаҳои муҳимтарини ҷаҳони муосир боқӣ мемонад. Миллиардҳо нафар аз камбизоатии шадид азият мекашанд, ки суботи иқтисодӣ ва рушди иҷтимоиро халалдор мекунад. Аммо, таҳқиқот нишон медиҳанд, ки сармоягузорӣ ба занон ва духтарон метавонад вазъиятро ба таври назаррас беҳтар созад ва ба натиҷаҳои мусбати иқтисодӣ ва иҷтимоӣ оварда расонад. Дар ин мақола нақши сармоягузорӣ ба таҳсилоти занон ва духтарон ҳамчун воситаи стратегӣ барои ноил шудан ба рушди устувор ва коҳиши камбизоатӣ таҳлил карда мешавад. Бо таъкид ба мисолҳои байналмилалӣ ва маълумоти омӯрӣ, он нишон медиҳад, ки сармоягузорӣ ба занон ва духтарон на танҳо вазъи инфиродии онҳоро беҳтар мекунад, балки рушди иқтисодӣ ва неқӯҳволии иҷтимоиро низ ҳавасманд мекунад. Дар мақола зарурати барномаҳои миллӣ ва байналмилалӣ, ки ба афзоиши сармоягузорӣ дар баробарии гендерӣ нигаронида шудаанд, таъкид шудааст ва монеаҳои асосии татбиқи ин стратегияҳоро баррасӣ мекунад. Натиҷаҳои таҳқиқот нишон медиҳанд, ки талошҳои мақсаднок барои сармоягузорӣ ба занон ва духтарон як қадами муҳим дар роҳи решакан кардани камбизоатӣ ва эҷоди рушди фарогир мебошанд.

Калидвожаҳо: сармоягузорӣ, маориф, камбизоатӣ, стратегия, баробарии гендерӣ.

INVESTING IN THE FUTURE OF TAJIKISTAN: EDUCATION AND ECONOMIC OPPORTUNITIES FOR WOMEN AND GIRLS

Poverty remains one of the most pressing issues in the modern world. Billions of people suffer from extreme poverty, undermining economic stability and social development. However, research shows that investing in women and girls can significantly improve the situation, leading to positive economic and social outcomes. This article analyzes the role of investing in women's and girls' education as a strategic tool for achieving sustainable development and poverty reduction. Drawing on international examples and statistical data, it demonstrates that investing in women and girls not only improves their individual situation but also stimulates economic growth and social well-being. The article emphasizes the need for national and international programs aimed at increasing investment in gender equality and discusses the key barriers to implementing these strategies. The study's findings demonstrate that targeted efforts to invest in women and girls are an important step toward eradicating poverty and creating inclusive development.

Key words: Investment, education, poverty, strategy, gender equality.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Тошматова Зулфия Маҳмудовна – муаллими калони кафедраи иқтисодиёт ва идораи Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, e-Mail: zulfia_toshmatova@mail.ru, Тел.: (+992) 901009602.

Сведения об авторе:

Тошматова Зулфия Махмудовна – старший преподаватель кафедры экономика и управления Технологического университета Таджикистана, Email: zulfia_toshmatova@mail.ru, Тел.: (+992) 901009602.

Information about author:

Toshmatova Zulfia Makhmudovna – Senior Lecturer, Department of Economics and Management, Technological University of Tajikistan, e-Mail: zulfia_toshmatova@mail.ru, phone: (+992) 901009602.

**РЕАЛИЗАЦИЯ ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ – ОДИН ИЗ
АСПЕКТОВ КАЧЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ВУЗЕ**

Хусанова Т. К.

Технологический университет Таджикистана

В данной статье автор рассматривает один из основных аспектов подготовки конкурентоспособных специалистов. Более эффективной является разработка определенного вида практических занятий, в которых студенты с самого начала смогут занимать активную позицию по решению задач и проблем, касающихся выбранной ими специальности.

Основной деятельностью, реализующейся на таких занятиях, является игра. Именно участие в такого рода занятиях позволит студентам чувствовать себя источником собственного обучения.

Другая проблема организации личностно-ориентированного высшего образования - это самостоятельная работа студентов. Обычно она предполагает работу с литературой по специальности.

В качестве важнейшего вида самостоятельной работы следует отметить и научную работу студентов, в процессе которой у них должна сложиться исследовательская позиция. В любом случае, решая научную проблему, студент будет пользоваться полученным теоретическим багажом и имеющимися практическими навыками.

Ключевые слова: конкурентоспособность, личность, специалист, теория, практика, качество, литература по специальности, самостоятельная работа.

Конкурентоспособность будущих специалистов, их профессиональная мобильность должны обеспечиваться высоким качеством результатов образовательной деятельности, системная интеграция которой обеспечивает формирование мобильной личности, личности свободной и ответственной, способной к творческой деятельности, готовой к масштабной реализации своих потенциальных возможностей.(2)

Реализация задачи построения личностно-ориентированного обучения предполагает изменение и логики обучения. В настоящее время большинство программ высшего образования построены таким образом, что на первых курсах изучаются теоретические

дисциплины, тогда как практические курсы и собственно практика проводятся со студентами старших курсов. Подобная схема обучения аргументируется тем, что сначала надо получить теоретические основы, а затем реализовать полученные знания на практике. На первый взгляд, данная логика имеет серьезные основания. Но в таком случае обучение студентов носит во многом отчужденный характер. (7) Даже если у пришедших в вуз студентов есть какая-то реальная цель, то, как правило, ее достижение происходит не сразу, а требует изучения разнообразных дисциплин, которые (часто только внешне) не имеют прямого отношения к интересующей их проблеме. Если учесть, что большинство абитуриентов имеют весьма приблизительные представления о той профессии, которую они собираются получить, становится понятно, что уровень профессиональной ориентации молодых специалистов во многом оставляет желать лучшего. Кроме того, этим фактом можно объяснить огромное количество взрослых людей, стремящихся по окончании вуза получить второе и даже третье образование, так как они не могут реализоваться и найти свое место в жизни.

В некоторых случаях трансформации отчужденного обучения в личностно-ориентированное помогает «погружение» студентов в практическую работу по той специальности, которую они собираются получать в вузе. Это с самого начала дает целостное представление о профессии и о той деятельности, к которой они будут готовиться в процессе обучения в вузе. Это может стать механизмом формирования внутренней мотивации, и тогда все последующее обучение будет иметь осмысленный характер.(9)

Разговор о погружении студентов начальных курсов в практическую деятельность не означает, что они должны постоянно присутствовать в научно-исследовательских институтах и центрах или на производстве, где можно реализовать определенные специальные навыки. В значительном числе случаев такого присутствия недостаточно. Гораздо более эффективной является разработка определенного вида практических занятий, в которых студенты с самого начала смогут занимать активную позицию по решению задач и проблем, касающихся выбранной ими специальности.

Основной деятельностью, реализующейся на таких занятиях, является игра. Она позволяет студентам:

- занимать позиции (играть роли) разных специалистов в выбранной ими профессии;
- видеть целостный смысл как конкретных ситуаций, которые они проигрывают, так и осваиваемой специальности в целом;
- не бояться ошибиться; способствует развитию экспериментирования и выработке исследовательской позиции.

Деятельность студентов на такого рода занятиях позволяет им сформулировать определенные вопросы и проблемы, которые будут решаться в процессе обучения. Именно участие в такого рода занятиях позволит студентам чувствовать себя источником собственного обучения.

Введение разнообразной практической работы в начале обучения совсем не означает, что не должно быть другой практики, предусматривающей использование обучающимися знаний, умений и навыков, получаемых в процессе обучения. Такая практика должна быть обязательно предусмотрена учебными планами. Однако если ограничить практическую работу только ею, то и она, и весь образовательный процесс оказываются малоэффективными.

Таким образом, построение личностно-ориентированного обучения, т.е. обучения, в процессе которого происходит развитие личности человека, предполагает соблюдение трех условий, касающихся в первую очередь отношения обучающегося к самому процессу обучения.

Особенности личностно-ориентированного обучения в рамках вузовского образования связаны с особой социальной ситуацией развития будущих молодых специалистов. В отличие от предыдущих ступеней образования, эффективное обучение в вузе предполагает конструирование условий для создания модели разнообразной работы в рамках специализации того или иного факультета или института. Например, подготовка психологов, которая в настоящее время осуществляется практически в любом университете, предполагает, что студенты в стенах вуза смогут познакомиться и даже опробовать себя как в теоретической, так и практической работе. Причем вначале они будут только наблюдать за теоретизированием педагогов, их практическими приемами, смогут присутствовать на разных методологических семинарах и конференциях. Другими словами, эффективная подготовка психологов, равно как и других специалистов, предполагает организацию насыщенной научной и практической жизни.(8)

Многие «профессиональные» педагоги высшей школы выступают против подобных приемов, апеллируя к тому, что не всякий ученый и практик сможет быть хорошим преподавателем. С этим можно было бы согласиться, но необходимо учесть специфику самого высшего образования и возраста людей, которые приходят его получать. Высшее образование невозможно получить, ограничив обучение слушанием лекций и восприятием других видов теоретической работы преподавателей. Педагог высшего образования выступает в первую очередь специалистом в той или иной области, и именно этим он интересен студентам. Его занятия должны сочетаться с другой работой, в которой он является «мастером». Более того, его лекции не должны воспроизводить содержание учебника или другого учебного пособия. Они могут дополнять содержание учебных и научных книг, вводить и готовить обучающихся к их восприятию или рассматривать совсем иные аспекты, чем разделы учебника. (12)

Затронутый вопрос очень тесно связан еще с одной проблемой организации личностно-ориентированного высшего образования. Это так называемая самостоятельная работа студентов. Обычно она предполагает работу с литературой по специальности. Принимая во внимание важность работы будущих специалистов с учебной и научной литературой, отметим два обстоятельства, которые следует учитывать при ее организации.(11)

Во-первых, как показывает практика, современные студенты, приходящие учиться в вуз, не умеют самостоятельно работать с литературой, в лучшем случае, они способны пересказывать прочитанное. Однако обучение в высшей школе предполагает не пересказ, а знакомство с разными видами теорий и концепций, получение полного представления об изучаемом материале, нахождение аргументов в пользу той или иной точки зрения. Как уже указывалось, работа с литературой по специальности является самостоятельным аспектом обучения. И важно в начале обучения уделить особое внимание формированию навыков работы с литературой по специальности:

- сопоставлять разные точки зрения;
- вставать на позицию автора в решении разных теоретических и практических проблем;
- выделять главную мысль в том или ином тексте;
- подбирать примеры, иллюстрирующие разные позиции;
- находить положительные моменты в разных позициях ученых и педагогов;
- критически осмысливать самые известные и общепринятые точки зрения в науке и практике.

Во-вторых, работа с литературой по специальности не является единственным видом самостоятельной работы. В качестве важнейшего вида самостоятельной работы следует отметить научную работу студентов, в процессе которой у них должна сложиться исследовательская позиция. Высококвалифицированный специалист может не только (и не столько) воспроизвести то, чему учили в вузе, но и определить, какие виды его умений необходимы для решения той или иной проблемы, какие условия требуются для реализации конкретного практического навыка, какие аргументы следует учесть при формировании собственной концепции. Он должен уметь не воспроизводить особенности той или иной теории, а перевоплощаться в представителя любой научной школы и с этих позиций оценивать разные проблемные и практические ситуации.

Конечно, говорить о научно-исследовательской работе студентов только как об их самостоятельной работе было бы преувеличением. Не вызывает сомнения, что вначале она существует и реализуется как коллективная, в некоторых случаях как коллективно-распределенная работа студента и педагога. Однако даже на начальных этапах в рамках коллективной деятельности студент имеет возможность реализовать самостоятельность и инициативу. При этом очень важно, чтобы исследования, которые выполняют студенты, имели реальную значимость, а не повторялись бы из года в год. Ценность данного вида работы значительно повышается тогда, когда исследование, которое выполняют студенты, реализуется в их коллективной (совместно с другими студентами) работе. Это позволит увеличить сложность и проблемность выполняемой работы, а также будет способствовать становлению и развитию содержательного общения между студентами, что скажется не только на качестве научной работы, но и поможет организовывать разного рода интересные и содержательные занятия. В любом случае, решая научную проблему, студент будет пользоваться полученным теоретическим багажом и имеющимися практическими навыками, а главное, будет чувствовать себя источником собственной деятельности, следовательно, будет реализовываться личностно-ориентированное обучение.

Литература:

1. Ангеловский А.А. Формирование конкурентоспособности студентов в процессе профессиональной подготовки в вузе - монография. Челябинск, 2006.
2. Андреев В.И. Конкурентология: учебный курс для творческого саморазвития конкурентоспособности. – Казань: Центр инновационных технологий, 2004. – 468 с.
3. Болотов В.А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В.А. Болотов, В.В. Сериков // Педагогика.-2003.-№10.- С. 8-14.
4. Большой энциклопедический словарь.
5. Бондаревская Е.В. Личностно ориентированное образование: опыт разработки парадигмы. – Ростов-на-Дону, 1997.
6. Борисов П.П. Компетентностно-деятельный подход и модернизация содержания общего образования // Стандарты и мониторинг в образовании. - 2003. - №1.
7. Зеер Э.Ф. Личностно ориентированное профессиональное образование. – Екатеринбург, 1998.
8. Митина Л.М. Психология развития конкурентоспособной личности. – М., Воронеж, 2002. – 115 с.
9. Муродова, Ш.С. Интеграция цифровых и человеческих компетенций в образовательный процесс: путь к конкурентоспособности студентов / Ш.С. Муродова, Р.С. Назарзода // Вестник Технологического университета Таджикистана. – 2025. – № 3 (62). – С. 114-123. – EDN: MKDJHE.

10. Муродова, Ш.С. Цифровое информационное сопровождение формирования профессиональных качеств будущих учителей в системе «вуз-школа» / Ш.С. Муродова, Р.С. Назарзода // Материалы республиканской научно-практической конференции на тему «Научные инновации и изобретения в точных и инженерных науках как ключевой фактор устойчивого развития», посвящённой 35-летию Государственной независимости Республики Таджикистан и «2020-2040 годам: Двадцатилетию изучения и развития естественных, точных и математических наук в области науки и образования» (Технологический университет Таджикистана, город Душанбе, 24-25 апреля 2026 года). – С. 386-390. – EDN: JQPYEZ.

11. Назарзода, Р. С. Мухити рақамии таълим ва технологияҳои рақамӣ дар низомии таҳсилоти муосир / Р. С. Назарзода, У. М. Ризвонова // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Навовариҳои илмӣ ва ихтироъкорӣ дар фанҳои дақиқ ва муҳандисӣ ҳамчун омили калидии рушди устувор» бахшида ба 35-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва «Солҳои 2020-2040: Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» (Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, 24-25 апрели соли 2026). – С. 390-398. – EDN: BCJQZX.

12. Назарзода, Р. С. Таҷдид ва тақмили раванди тадрис дар пояи истифодаи воситаҳои рақамӣ / Р. С. Назарзода, У. М. Ризвонова // Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. – 2025. – № 4 (58). – С. 229-236. – EDN: SXMDAV.

13. Назарзода, Р. С. Технология ва воситаҳои рақамии арзёбии донишҳои назариявӣ ва малакаю маҳоратҳои амалӣ // Маводи форуми байналмилалӣ дар мавзӯи «Саҳми Донишгоҳи технологии Тоҷикистон дар татбиқи саноатикунории босуръати кишвар» (Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, 1 ноябри соли 2025). – С. 320-324. – EDN: HMIZBD.

14. Подосинникова Е.А. Психологические условия развития конкурентоспособности молодых специалистов в процессе профессиональной деятельности. Дисс.раб.2006.-152с.

15. Панфилова А.П. Инновационные педагогические технологии: активное обучение: Учеб. пособие для вузов. – М.: Академия, 2009. – 192 с.

16. Шоев Н.Н. Педагогические доминанты воспитательно-образовательных технологий в системе высшего образования – Душанбе, «Ирфон», 2004. - 302 с.

17. Шоҳиён Н.Н. Модель формирования вариативного стиля мышления будущих специалистов в условиях цифровой трансформации образования и применения искусственного интеллекта [Текст] / Н. Н. Шоҳиён, Ш. С. Муродзода, Р. С. Назарзода // Вестник Технологического университета Таджикистана. – 2026. – № 3 (66). – С. 132-141. – EDN: YCIPEO.

18. Якиманская И.С. Технология личностно-ориентированного образования. – М: «Сентябрь», 2000 г.

ҶОРӢ НАМУДАНИ ТАЪЛИМИ БА ДОНИШҶӢ НИГАРОНИДАШУДА: ҶАНБАИ СИФАТИ ТАҲСИЛОТИ ОЛӢ

Дар ин мақола муаллиф як ҷанбаи калидии омодазории мутахассисони рақобатпазирро баррасӣ мекунад. Як равиши самараноктар таҳияи намудҳои мушаххаси машғулиятҳои амалиро дар бар мегирад, ки ба донишҷӯён имкон медиҳанд аз ҳамон ибтидо дар ҳалли вазифаҳо ва масъалаҳои марбут ба соҳаи интихобкардашон нақши фаъол дошта бошанд.

Фаъолияти асосӣ дар ҷунин машғулиятҳо бозӣ аст. Маҳз иштирок дар ҳамин гуна фаъолиятҳо ба хонандагон имкон медиҳад, ки худро сарчашмаи раванди омӯзиши худ эҳсос кунанд.

Боз як мушкилӣ дар ташкили таҳсилоти олии ба донишҷӯ нигаронидашуда, кори мустақилонаи донишҷӯён мебошад. Одатан, ин кор бо адабиёти марбут ба соҳаи таҳсилро дар бар мегирад.

Корҳои тадқиқотии донишҷӯёро низ бояд ҳамчун шакли муҳими омӯзиши мустақилона қайд кард, зеро дар чараёни онҳо аз донишҷӯён ташаккули тафаккури тадқиқотӣ интизор меравад. Дар ҳар сурат, ҳангоми ҳалли масъалаи тадқиқотӣ, донишҷӯ ба донишҳои назариявӣ андӯхта ва малакаҳои амалии мавҷудаи худ така мекунад.

Калидвожаҳо: рақобатпазирӣ, шахсият, мутахассис, назария, амалия, сифат, адабиёти тахассусӣ, кори мустақилона.

IMPLEMENTING LEARNER-CENTERED EDUCATION: AN ASPECT OF QUALITY HIGHER EDUCATION

In this article, the author examines a key aspect of training competitive specialists. A more effective approach involves developing specific types of practical sessions that enable students to take an active role from the very beginning in solving tasks and problems related to their chosen field.

The primary activity in such sessions is play. It is precisely participation in these types of activities that enables students to feel they are the source of their own learning.

Another challenge in organizing student-centered higher education is independent student work. Typically, this involves working with literature relevant to the field of study.

Student research work should also be highlighted as a crucial form of independent study, during which students are expected to develop a research-oriented mindset. In any case, when addressing a research problem, the student will draw upon their accumulated theoretical knowledge and existing practical skills.

Key words: competitiveness, personality, specialist, theory, practice, quality, specialized literature, independent work.

Сведения об авторе:

Хусанова Т.К. - к.п.н. доцент кафедры русского языка и профессионального обучения Технологического университета Таджикистана, e-Mail: tamara-07-03@mail.ru

Маълумот дар бораи муаллиф:

Хусанова Т.К. - номзоди илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи забони русӣ ва таълимоти касбии Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, e-Mail: tamara-07-03@mail.ru

Information about the author:

Khusanova T.K., Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Russian Language and Vocational Training Technological University of Tajikistan, e-Mail: tamara-07-03@mail.ru.

БАЛАНД БАРДОШТАНИ САМАРАНОКИИ ХАРОҶОТИ БУҶЕТИ ДАВЛАТӢ БА БАХШИ ҲОКИМИЯТИ ДАВЛАТӢ ВА ИДОРАКУНӢ

Ҳасанов А. Р.

Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

Дар мақола масъалаҳои баланд бардоштани самаранокии хароҷоти буҷети давлатӣ дар бахши ҳокимияти давлатӣ ва идоракунии баррасӣ мешаванд. Таркиби хароҷотҳои бахши ҳокимияти давлатӣ ва идоракунии мувофиқи ғуруҳбандии вазифавӣ буҷетӣ оварда шудааст.

Хароҷоти буҷети давлатӣ ба баҳши ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ таҳлил карда шуда, ҳиссаи онҳо дар хароҷоти умумии буҷети давлатӣ ва таносуби онҳо ба ММД барои солҳои 2010-2024 муайян карда шудааст. Инчунин таҳлили хароҷоти буҷети маҳаллӣ барои нигоҳдории мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ дар ноҳияи Муъминободӣ вилояти Хатлонӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2023-2025 гузаронида шудааст. Дар асоси ин таҳлилҳо чораҳо барои такмили хароҷотҳои буҷетӣ барои нигоҳдории баҳши ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ ва мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ пешниҳод карда шудаанд.

Калидвожаҳо: буҷети давлатӣ, буҷетҳои маҳаллӣ, хароҷоти буҷет, гуруҳбандии вазифавии буҷетӣ, баҳши ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ, мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ, самаранокӣ хароҷотҳои буҷетӣ, таҳлили хароҷотҳои буҷетӣ.

Хароҷоти буҷет - ин на танҳо маблағҳое мебошанд, ки барои таъминоти молиявии вазифаҳои давлат ва мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ҷудо карда мешаванд. Онҳо муносибатҳои иқтисодӣ мебошанд, ки аз танзими меъёрӣ - ҳуқуқӣ ва тақсимои маблағҳои давлат, ки барои маблағгузории хароҷотҳо ба хизматрасониҳои давлатӣ пешбинӣ шудаанд ва истифодаи онҳо аз руи таъиноти соҳавӣ, мақсаднок ва ҳудудӣ ба вуҷуд меоянд. Ҳаҷм ва сохтори оқилонаи хароҷоти давлатӣ – ин яке аз фишанги пурқудрати таъсиррасонӣ ба иқтисодиёт мебошанд. Дар паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 декабри соли 2025, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намуда буданд, ки "Махсус таъкид менамоям, ки самаранокӣ хароҷоти давлатӣ бояд ба натиҷаҳои аз ҳар вақти дигар бештар нигаронида шавад" [1].

Мувофиқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳокимияти давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси принсипи тақсимои он ба шохҳои қонунгузорӣ, иҷроия ва судӣ асос ёфтааст [2]. Ба хароҷоти идоракунӣ давлатӣ хароҷотҳои мансубанд, ки бо иҷрои вазифаҳои хоҷагидорӣ - ташкилӣ аз ҷониби давлат мансубанд ва фаъолияти системаи қонунгузорӣ ва иҷроия, мақомоти молиявӣ ва фискалӣ, идоракунӣ амволи давлатӣ ва дигар хароҷоти давлатиро таъмин менамоянд, дохил мешаванд. Идоракунӣ давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби мақомоти ҳокимияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ амалӣ карда мешавад. Тақсимои салоҳият ва ваколатҳои байни мақомоти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ аз ҷониби Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар қонунҳои танзим карда мешавад. Ба хароҷоти таъмини мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ хароҷоти марбут ба иҷрои вазифаҳои идоракунӣ ва ташкилӣ, ки барои ҳалли масъалаҳои дорои аҳамияти маҳаллӣ равона шудаанд, дохил мешаванд.

Фаъолиятҳои мушаххаси идоракунӣ ва иҷрои вазифаҳои хоҷагидорӣ - ташкилии давлат хароҷоти буҷети давлатиро барои мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ тақозо мекунад. Ин хароҷот асоси моддӣ ва молиявии фаъолияти мақомоти давлатиеро ташкил медиҳанд, ки иқтисодиётро идора мекунад. Ин моддаи хароҷоти давлатӣ бахсбарангезтарин аст, зеро хароҷоти идоракунӣ аз як тараф бо афзоиши доимӣ ва аз тарафи дигар набудани меъёрҳои баҳодихии натиҷанокӣ он тавсиф мешаванд.

Таъминоти (маблағгузории) мақомоти давлатии идоракунӣ ва худидоракунӣ маҳаллӣ хароҷоти заруриро талаб мекунад. Маблағгузорӣ барои таъминоти мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ ҳар сол ҳамчун як қисми хароҷоти буҷети дахлдор тасдиқ карда мешавад.

Қайд кардан зарур аст, ки ба маблағҳои худ, ҷомеа аз давлат хизматҳои ҷамъиятиро - маориф, тандурустӣ, таъминоти иҷтимоӣ, танзимкунии иқтисодиёт, кафолатҳои бехатарӣ ва тартиботи ҳуқуқӣ, ҳифзи манфиатҳои сиёсати хориҷӣ, ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандӣ ва Ҳама

чизеро, ки бозор таъмин карда наметавонад ва аз ҷониби ҳар як шаҳрванд алоҳида пардохт карда шуда наметавонад, "харидорӣ мекунад".

Мувофиқан, шаҳрвандон - ҳам ҳамчун андозсупорандагон ва ҳам ҳамчун истеъмолкунандагони хизматҳои давлатӣ - бояд итминон дошта бошанд, ки маблағҳое, ки онҳо ба ихтиёри давлат интиқол медиҳанд, шаффоф ва самаранок истифода мешаванд ва барои ҷомеа дар маҷмӯъ, барои ҳар як оила ва барои ҳар як шахс натиҷаҳои мушаххас ва ҷеншаванда медиҳанд. Дар алоқамандӣ бо ин, бояд қайд кард, ки маҳз мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ вазифадоранд, ки ниёзҳои мардумро қонеъ гардонанд ва самаранокӣ ва натиҷанокии моддаҳои хароҷоти буҷетро дар ҳама сатҳҳо назорат кунанд. Хароҷотҳо барои таъмини мақомоти марказии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар шароити кунунии кишвар аҳамияти бештар пайдо мекунанд, зеро маҳз аз сифати идоракунии ояндаи ҳамаи сокинони мамлакат вобаста аст.

Аҳамияти хароҷоти буҷетро барои ҳокимияти давлатӣ ва идоракунии баррасӣ намуда, омӯхтани таркиб ва сохтори хароҷот барои таъмини мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва идоракунии ва мақомоти маҳаллии идоракунии зарур мешуморем.

Мувофиқи гуруҳбандии вазифавии буҷетӣ, хароҷоти бахши ҳокимияти давлатӣ ва идоракунии фаъолияти мақомоти идоракуниро фаро мегирад, ки ба хизматрасонии шахсони инфиродии ҳуқуқӣ ва воқеӣ вобастагӣ надорад. Ин фаъолият сиёсати андозию буҷетӣ ва сиёсати умумии кадрҳо, харидорӣ ва хизматрасониҳои марказонидашуда, ба роҳ мондани сиёсати берунӣ, инчунин амнияти давлатӣ ва тартиботро фаро мегирад. Ин хизматрасониҳо ба гурӯҳҳои алоҳидаи муайяни истифодабарандагон расонида намешавад [8. С. 10-12].

Мувофиқи гуруҳбандии вазифавии буҷетӣ, хароҷоти бахши ҳокимияти давлатӣ ва идоракунии аз хароҷоти зербахшҳо ва категорияҳои зерини хароҷот иборат аст:

011. Мақомоти иҷроия ва қонунгузорӣ, сиёсати молиявӣ ва андозию буҷетӣ, фаъолияти сиёсати берунӣ, ба истиснои кӯмаки иқтисодӣ ба давлатҳои хориҷӣ.

- 01101. Мақомоти иҷроия ва қонунгузорӣ;
- 01102. Сиёсати молиявӣ ва андозию буҷетӣ;
- 01103. Фаъолияти сиёсати берунӣ;
- 01104. Дигар мақомоти давлатӣ, ки ба категорияҳои дигар дохил карда нашудаанд.

012. Кӯмаки иқтисодӣ ба давлатҳои хориҷӣ.

- 01201. Кӯмаки иқтисодӣ ба кишварҳои рӯ ба тараққӣ;
- 01202. Кӯмаки иқтисодӣ, ки аз тариқи ташиқоти байналмиллалӣ расонида мешавад;
- 01203. Кӯмаки иқтисодӣ ба давлатҳои хориҷие, ки ба категорияҳои дигар ворид карда нашудаанд.

013. Таҳқиқоти бунёдӣ, амалӣ ва илмӣ.

- 01301. Таҳқиқоти бунёдӣ;
- 01302. Таҳқиқоти амалӣ ва корҳои озмоишӣ.

014. Хизматрасониҳои хусусияти умумидошта

- 01401. Мақомоти идоракунии хизмати давлатӣ;
- 01402. Мақомоти банақшагирӣ ва хадамоти оморӣ;
- 01403. Хизматрасониҳои дигари хусусияти умумидошта.

Хароҷоти буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар бахши ҳокимияти давлатӣ ва идоракунии баррасӣ мекунем. Динамикаи хароҷоти буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010–2024 дар ҷадвали 1 оварда шудааст.

Чадвали 1.

Хароҷоти буҷети давлатӣ барои бахши ҳокимияти давлатӣ ва идоракунии дар ҚТ барои солҳои 2010-2024

№ р/т	Солҳо Нишондиҳандаҳо	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	Хароҷоти умумии буҷети давлатӣ, млн. сомонӣ	6712,6	16277,4	18294,3	22264,2	24187,4	23806,6	24812,5	29342,7	35338,9	43034,8	45836,1
2	Хароҷоти буҷети давлатӣ ба бахши ҳокимияти давлатӣ ва идоракунии, млн. сомонӣ	384,3	1 521,1	1 556,8	1 651,2	1 647,0	1 423,2	1 380,0	1 947,7	1 941,3	2 284,7	2 579,7
3	Хароҷоти буҷети давлатӣ ба бахши ҳокимияти давлатӣ ва идоракунии ба ММД, %	1,6	3,1	2,9	2,7	2,4	1,8	1,7	2,0	1,7	1,7	1,7
4	Хароҷоти буҷети давлатӣ ба бахши ҳокимияти давлатӣ ва идоракунии ба хароҷоти умумии буҷети давлатӣ, %	5,7	9,3	8,5	7,4	6,8	6,0	5,6	6,6	5,5	5,3	5,6

Манбаъ: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон – 2011 (нашри расмӣ). Тоҷикистон: 20 соли истиқлолияти давлатӣ (маҷмӯаи оморӣ) – Душанбе, Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2011. – 832 с.; Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон – 2020 (нашри расмӣ) – Душанбе, Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2020. – 494с., Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон - 2025 (нашри расмӣ) – Душанбе, Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2025–441с.

Тавре ки аз ҷадвали 1 дида мешавад, хароҷоти умумии бучети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010–2024 тамоюли афзоишро дорад. Дар соли 2024 хароҷоти умумии бучети давлатӣ ба маблағи 2801,3 млн. сомонӣ афзоиш ёфт ва 45836,1 млн. сомониرو ташкил дод. Хароҷоти бахши ҳокимияти давлатӣ ва идоракуни 295,0 млн. сомонӣ афзоиш ёфта, 2579,7 млн. сомониро ташкил дод. Дар соли 2025 хароҷоти умумии бучети давлатӣ 5755,3 млн. сомонӣ ё 12,5% афзоиш ёфта, 51591,4 миллион сомониру ташкил дод [4]. Аммо, дар соли 2025 хароҷот барои бахши ҳокимияти давлатӣ ва идоракуни нисбат ба давраи қаблӣ 373,8 миллион сомонӣ кам карда шуд. Дар соли 2026 афзоиши умумии хароҷоти бучети давлатӣ ба андозаи 15403,8 млн. сомонӣ ё 29,9% ба нақша гирифта шудааст. Ҳамин тариқ, афзоиши хароҷоти бахши ҳокимияти давлатӣ ва идоракуни ба андозаи 314,5 млн. сомонӣ ё 14,3% ба нақша гирифта шуда, ба 2520,4 млн. сомонӣ расонида мешавад [4].

Хароҷоти бучети давлатӣ ба бахши ҳокимияти давлатӣ ва идоракуни барои солҳои 2010–2024 динамикаи ноустувор дорад. Масалан, дар соли 2017 ин хароҷот ба андозаи 94,4 млн. сомонӣ ё 6,1% афзоиш ёфта, ба 1 651,2 млн. сомонӣ баробар шуд. Дар соли 2018 хароҷот нисбат ба соли 2017 ба андозаи 4,2 млн. сомонӣ ё 0,25% коҳиш ёфт. Дар соли 2019 ин хароҷот нисбат ба соли 2018 ба андозаи 223,8 миллион сомонӣ ё 13,6% коҳиш ёфта, ба 1 423,2 миллион сомонӣ баробар шуд. Дар соли 2020 ин хароҷот нисбат ба соли 2019 3,0% коҳиш ёфт. Аз соли 2023 сар карда, ин хароҷот афзоиш меёбад: аввал, дар соли 2023, нисбат ба соли 2022, хароҷот дар бахши ҳокимияти давлатӣ ва идоракуни ба таври назаррас 343,4 миллион сомонӣ ё 17,7% ва дар соли 2024, нисбат ба соли 2023, 295,0 млн. сомонӣ ё 12,9% афзоиш ёфтааст.

Ҳиссаи хароҷотро ба бахши ҳокимияти давлатӣ ва идоракуни дар хароҷоти умумии бучети давлатӣ таҳлил мекунем. Дар ҷадвали 1 ҳиссаи хароҷоти бахши ҳокимияти давлатӣ ва идоракуни дар хароҷоти умумии бучети давлатӣ барои солҳои 2014–2024 оварда шудааст. Ҳиссаи хароҷоти бахши ҳокимияти давлатӣ ва идоракуни дар хароҷоти умумии бучети давлатӣ дар соли 2010 5,7% буд. Дар соли 2015 онҳо то 9,3% афзоиш ёфтанд ва сипас то соли 2020 тадриҷан то 5,6% коҳиш ёфтанд. Дар соли 2021, ҳиссаи онҳо дар ҳаҷми умумии бучети давлатӣ нисбат ба соли гузашта 1% афзоиш ёфт ва 6,6%-ро ташкил дод. Дар солҳои 2022–2024, саҳми ин хароҷот дар ҳаҷми умумии давлатӣ нисбатан устувор боқӣ монда, аз 5,3% то 5,6%-ро ташкил дод. Дар назар аст, ки дар соли 2026 хароҷоти бахши ҳокимияти давлатӣ ва идоракуни 3,8%-и хароҷоти умумии бучаи давлатиро ташкил диҳад [4].

Таносуби хароҷоти бахши ҳокимияти давлатӣ ва идоракуни ба ММД дар солҳои охир дар сатҳи устувор боқӣ мондааст ва 1,7%-ро ташкил медиҳад, гарчанде дар баъзе солҳо он аз 2,4% (2018) то 3,1% (2015) афзоиш ёфтааст. Дар назар аст, ки ин таносуб дар соли 2026 ба 1,3% мерасад [4].

Хароҷоти бучети маҳаллии ноҳияи Мӯъминободи вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистонро барои таъминоти мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва идоракуни баррасӣ мекунем. Динимикаи хароҷоти бучети маҳаллӣ дар ноҳияи Мӯъминободи вилояти Хатлон барои солҳои 2023–2025 дар ҷадвали 2 оварда шудааст.

Тавре, ки аз ҷадвали 2 дида мешавад, хароҷоти бучети маҳаллии ноҳияи Мӯъминободи вилояти Хатлон барои таъминоти мақомоти идоракуни дар солҳои 2023–2025 динамикаи мусбӣ дорад. Дар соли 2024 ин хароҷотҳои бучет ба 205561 сомонӣ афзоиш ёфта, 3487276 сомониру ташкил дод. Дар соли 2025 хароҷоти умумии бучети маҳаллӣ ба 31671366 сомонӣ ё 33,6% афзоиш ёфт. Хароҷоти таъминоти мақомоти идоракуни нисбат ба давраи қаблӣ 1955544 сомонӣ ё 56,1% афзоиш ёфт. Дар назар аст, ки дар соли 2026 хароҷот барои нигоҳдории мақомоти идоракуни 98972 сомонӣ афзоиш ёфта, 5541792 сомониру ташкил диҳад. Афзоиши хароҷоти бучети маҳаллии ноҳияи Мӯъминободи вилояти Хатлон барои нигоҳдории мақомоти идоракуни аз ҳисоби афзоиши интиқолҳои байнибучетӣ ба амал омадааст.

Чадвали 2.

Хароҷоти буҷети маҳаллии ноҳияи Мӯъминободи вилояти Хатлон барои таъминоти мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ ва идоракунӣ барои солҳои 2023-2025

Номгӯи хароҷотҳои буҷети маҳаллии ноҳияи Мӯъминободи вилояти Хатлон	Солҳо		
	2023	2024	2025
Хароҷоти умумии буҷети маҳаллӣ, сомонӣ	76592637	94182387	125853753
Хароҷот барои таъминоти мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ, сомонӣ	3281715	3487276	5442820
Ҳиссаи хароҷот барои таъминоти мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ дар ҳаҷми умумии хароҷотҳои буҷети маҳаллӣ, %	4,3	3,7	4,3

Дар соли 2023 ҳиссаи хароҷоти таъминоти мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ дар буҷети маҳаллии ноҳияи Мӯъминободи вилояти Хатлон 4,3%-и хароҷоти умумии буҷети маҳаллиро ташкил меод. Дар соли 2024 ин ҳиссаи хароҷотҳо ба ин мақсад то 3,7% коҳиш ёфт. Дар соли 2025 ин ҳисса то 4,3% афзоиш ёфт. Дар нақша аст, ки ҳиссаи ин хароҷотҳо дар соли 2026 ба 4,4% расад.

Дар чадвали 3 ҳиссаи хароҷоти буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва буҷети маҳаллии ноҳияи Мӯъминободи вилояти Хатлон барои таъминоти мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ дар тӯли якчанд сол оварда шудааст.

Чадвали 3.

Ҳиссаи хароҷоти буҷети давлатии ҚТ ва буҷети маҳаллии ноҳияи Мӯъминободи вилояти Хатлон (БМ НМ) барои таъминоти мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ, %.

Номгӯи хароҷотҳо	2023		2024		2025		2026	
	ҚТ	БМ НМ	ҚТ	БМ НМ	ҚТ	БМ НМ	ҚТ	БМ НМ
Ҳамагӣ хароҷотҳо	100	100	100	100	100	100	100	100
Ҳиссаи хароҷотҳо ба бахши ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ дар ҳаҷми умумии хароҷоти буҷети давлатии ҚТ ва буҷети маҳаллии ноҳияи Мӯъминободи вилояти Хатлон	5,3	4,3	5,6	3,7	4,3	4,3	3,8	4,4

Дар умум ҳиссаи ин хароҷотҳо динамикаи ноустувorro дорад. Дар сатҳи буҷети маҳаллӣ, хароҷот барои таъминоти мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ нисбат ба буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2023 - 2024 ҳиссаи каме камтарро ташкил медиҳад. Дар соли 2025 онҳо баробар шуда ва дар соли 2026 афзоиши ҳиссаи хароҷот ба бахши ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ дар хароҷоти умумии буҷети маҳаллии ноҳияи Мӯъминободи вилояти Хатлон дар муқоиса бо ҳиссаи ин хароҷот дар буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нақша гирифта шудааст.

Бо мақсади мукамалгардонии хароҷоти буҷет барои таъминоти мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва идоракунӣ ва мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, ба андешаи мо, як қатор чораҳо бояд андешида шаванд:

1. Ба таври возеҳтар муайян кардани ваколатҳои мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва идоракунии марказӣ ва мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ барои таъмини иҷрои самараноки вазифаҳои худ, аз ҷумла маблағгузории самтҳои аҳамияти иҷтимоӣ дошта.

2. Такмили базаи қонунгузорӣ, барои баланд бардоштани сатҳи истифодаи самараноки маблағҳои буҷетӣ.

3. Муайян намудани захираҳо барои истифодаи оқилонатари маблағҳои буҷетӣ барои таъминоти мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва идоракунии маҳаллӣ.

4. Кам кардани хароҷот ба сафарҳои хизматӣ ва нигоҳдории биноҳои маъмурӣ, аз ҷумла тавассути татбиқи чораҳои барномавӣ оид ба кам кардани истеъмоли захираҳои энергетикӣ.

5. Гузаронидани назорати пайваста (мониторинг) дар соҳаи беҳсозии сохтори мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатӣ, шумораи ҳади аксари кормандони онҳо ва ҳудуди шумораи воситаҳои нақлиёти хизматӣ.

6. Идомаи татбиқи сиёсати зиддикоррупсионии мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти идоракунии маҳаллӣ.

Адабиёт:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (16 декабри соли 2025) // www.president.tj.

2. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (бо тағйиру иловаҳо дар раёйпурсии умумихалқӣ 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016) // www.president.tj

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи молияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон" // www.moliya.tj.

4. Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи Буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2001-2026 // www.moliya.tj.

5. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 - Душанбе, 2016. - 104 саҳ.

6. Дастурамал "Оид ба таҳияи нишондиҳандаҳои Буҷети давлатии ҚТ барои солҳои 2024-2026" (Марҳилаи 1) // www.moliya.tj.

7. Золотарёва Г.И. Бюджетная система Российской Федерации: учебник / Г.И. Золотарева, М.И.Смородинова. – КНОРУС, 2021. – 232 с.

8. Гурӯҳбандии вазифавии буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дастурамали истифодабарии он. - Душанбе, Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2022. - 36 саҳ.

9. Ҳасанов А.Р., Содиков Р.Ҳ. Буҷети давлатӣ (китоби дарсӣ) - Душанбе, Ирфон, 2018. – 366 саҳ.

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ РАСХОДОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА НА СЕКТОР ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ И УПРАВЛЕНИЯ

В статье рассматриваются вопросы повышения эффективности расходов государственного бюджета на сектор государственной власти и управления. Приводится структура расходов сектора государственной власти и управления согласно функциональной бюджетной классификации. Анализированы расходы государственного бюджета на сектор государственной власти и управления и определены доля этих расходов в общем объеме расходов государственного бюджета, а также отношение этих расходов к ВВП за 2010-2024 гг. Проведен анализ расходов местного бюджета Муминабадского района Хатлонской области Республики Таджикистан на содержание местных органов государственной власти и

управления за 2023 – 2025 гг. На основе проведенного анализа предложены меры по совершенствованию бюджетных расходов на содержание органов государственной власти и управления и местных органов государственной власти.

Ключевые слова: государственный бюджет, местные бюджеты, бюджетные расходы, функциональная бюджетная классификация, сектор государственной власти и управления, органы государственной власти и управления, эффективность бюджетных расходов, анализ бюджетных расходов.

INCREASING THE EFFICIENCY OF STATE BUDGET EXPENDITURES ON PUBLIC GOVERNANCE AND ADMINISTRATION

This article examines ways to improve the efficiency of state budget expenditures on public administration and governance. It presents the structure of public administration and governance expenditures according to the functional budget classification. State budget expenditures on the public administration and governance sector are analyzed, and their share in total state budget expenditures, as well as their ratio to GDP for 2010–2024, are determined. An analysis of local budget expenditures for the maintenance of local government bodies in the Muminabad district of the Khatlon region of the Republic of Tajikistan for 2023–2025 is provided. Based on the analysis, measures are proposed to improve budget expenditures on the maintenance of government bodies and local government bodies.

Key words: state budget, local budgets, budget expenditures, functional budget classification, public sector, public authorities, budget expenditure efficiency, budget expenditure analysis.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Хасанов Абдурахим Раҳмонович – Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи молия ва қарз. e-Mail: ab10101959@mail.ru, ORCID: 0009-0009-7519-2696, тел.: 919 29 88 69.

Сведения об авторе:

Хасанов Абдурахим Раҳмонович – кандидат экономических наук, дотсент кафедры финансов и кредита. Технологический университет Таджикистана. e-Mail: ab10101959@mail.ru, ORCID: 0009-0009-7519-2696, тел.: 919 29 88 69.

Information about the author:

Hasanov Abdurakhim Rakhmonovich – PhD in Economics, associate professor of the Department of Finance and Credit. Technological University of Tajikistan. e-Mail: ab10101959@mail.ru, ORCID: 0009-0009-7519-2696, Phone: 919 29 88 69.

СУЛҲ, СУББОТ ВА ОСОИШТАӢ – АСОСИ РУШДИ ҚОМЕА ВА ДАВЛАТ

Шамсова Б. Қ.

Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

Дар мақола аҳамияти сулҳ, суббот ва осоиштагӣ дар рушди устувори қомеа ва давлат баррасӣ мегардад. Сулҳ ҳамчун арзиши муҳими иҷтимоӣ ва шартҳои асосии таъмини амният, пешрафти иқтисодӣ, рушди маорифу фарҳанг ва таҳкими муносибатҳои иҷтимоӣ таҳлил карда мешавад.

Ҳамчунин нақши ваҳдати миллӣ, эҳтироми қонун, таҳаммулпазирӣ ва ҳамкории шаҳрвандон дар нигоҳ доштани суботи ҷомеа мавриди баррасӣ қарор мегирад.

Дар мақола таҷрибаи Тоҷикистон дар роҳи таҳкими сулҳ ва ваҳдати миллӣ ҳамчун яке аз масъалаҳои муҳими давлатдорӣ баён мешавад. Нақши ҷавонон дар ҳифзи сулҳу субот ва шароити асосии нигоҳдории озоиштагӣ низ мавриди таҳлил қарор гирифтааст.

Калидвожаҳо: сулҳ, субот, озоиштагӣ, амният, ваҳдати миллӣ, ҷомеа, давлат, рушди устувор, таҳаммулпазирӣ, ҳамдигарфаҳмӣ.

Сулҳу субот ва озоиштагӣ аз муҳимтарин арзишҳои инсоният ба шумор мераванд. Таърихи башар нишон медиҳад, ки ҷомеа танҳо дар шароити амният ва оромӣ метавонад ба рушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ, илмӣ ва фарҳангӣ ноил гардад.

Дар сурати мавҷуд набудани сулҳ, ғайолияти муътадили ниҳодҳои давлатӣ, рушди иқтисод, таълиму тарбия ва зиндагии озоиштаи мардум ҳалалдор мегардад.

Сулҳ танҳо набудани ҷанг нест. Он муҳитест, ки дар он ҳуқуқи озодиҳои инсон эҳтиром мешаванд, ихтилофҳо тавассути муколама ва роҳҳои озоишта ҳал мегарданд ва шаҳрвандон барои ояндаи ҷомеа масъулияти муштарак эҳсос мекунанд.

Мафҳуми сулҳ дар илми ҷомеашиносӣ ҳамчун ҳолати муносибатҳои ором ва созанда байни инсонҳо, гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва давлатҳо фаҳмида мешавад. Сулҳи устувор на танҳо ба катъи низоъ, балки ба бартараф намудани омилҳои вобаста аст, ки метавонанд боиси ихтилоф ва нооромӣ гарданд.

Субот бошад, ҳолатест, ки дар он низоми сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодии ҷомеа ба таври муътадил ғайолият мекунад. Суботи давлатӣ ба эҳтироми ҳуқуқи шаҳрвандон, риояи қонун ва масъулияти иҷтимоии аҳоли вобастагии зиёд дорад.

Озоиштагӣ натиҷаи ҳамкории байни давлат ва ҷомеа буда, барои фароҳам овардани шароити муносиб барои зиндагии шоиста замина мегузорад.

Сулҳ ва субот барои рушди ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷомеа аҳамияти калон доранд. Пеш аз ҳама, онҳо барои рушди иқтисодӣ заминаи мусоид фароҳам меоранд. Дар шароити ором соҳибкорӣ, истеҳсолот, соҳтмон, савдо ва дигар соҳаҳои иқтисодӣ метавонанд мунтазам ғайолият кунанд.

Дар соҳаи иҷтимоӣ низ сулҳ аҳамияти махсус дорад.

Бо фароҳам будани муҳити озоишта давлат имконият пайдо мекунад, ки ба рушди муассисаҳои таълимӣ, тандурустӣ, фарҳанг ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли тавачҷуҳи бештар зоҳир наояд.

Дар соҳаи илм ва маориф муҳити сулҳомез барои ғайолияти омӯзгорон, олимон ва донишҷӯён шароити зарурӣ фароҳам меорад. Аз ин рӯ, сулҳро метавон яке аз омилҳои муҳими рушди сармояи инсонӣ арзёбӣ кард.

Ваҳдати миллӣ яке аз пояҳои муҳими суботи ҷомеа мебошад. Вақте шаҳрвандон манфиатҳои умумимиллӣ, қонуният ва арзишҳои муштаракро эҳтиром мекунанд, имконияти ба вучуд омадани ихтилофҳои ҷиддӣ коҳиш меёбад.

Ваҳдат маънои онро надорад, ки ҳамаи одамон бояд яқсон фикр кунанд. Баръакс, ҷомеаи солим метавонад дорои андешаҳо ва мавқеъҳои гуногун бошад. Аммо ихтилофи назар бояд тавассути муколама, эҳтироми ҳамдигар ва роҳҳои қонунӣ ҳал карда шавад.

Ваҳдати миллӣ инчунин ба ҳамдигарфаҳмӣ, таҳаммулпазирӣ ва эҳсоси масъулияти шаҳрвандӣ таъя мекунад. Ҳар қадаре ки шаҳрвандон барои ҳифзи манфиатҳои умумии ҷомеа масъулиятшинос бошанд, ҳамон қадар заминаи суботи иҷтимоӣ устувортар мегардад.

Таҷрибаи муосири Тоҷикистон нишон медиҳад, ки ба даст овардани сулҳ ва ҳифзи он барои ҷомеа аҳамияти таърихӣ дорад. Пас аз давраи низоъ ва нооромӣ дар кишвар, музокироти байни ҷонибҳои мухталиф барои расидан ба созиш идома ёфт.

27 июни соли 1997 Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллий дар Тоҷикистон ба имзо расид. Ин рӯйдод дар таърихи навини кишвар марҳилаи муҳим ба ҳисоб меравад.

Пас аз истиқрори сулҳ масъалаҳои таҳкими субот, барқарорсозии иқтисодиёт, рушди иҷтимоӣ ва эҷоди фазои созанда дар ҷомеа аҳамияти бештар пайдо карданд. Таҷрибаи Тоҷикистон аҳамияти муколама, гузаштҳои тарафайн, эътимодсозӣ ва иштироки ҷомеаро дар раванди сулҳ нишон медиҳад.

Ҳифзи сулҳ танҳо вазифаи давлат нест. Ҳар як шаҳрванд бо риояи қонун, эҳтироми дигарон, муносибати масъулona ва иштироки созанда дар ҳаёти ҷомеа метавонад дар таҳкими субот саҳм гузорад.

Чавонон қисми муҳими ҷомеа буда, дар нигоҳдорӣ ва таҳкими арзишҳои сулҳу субот нақши муҳим доранд. Омӯзиши таърих, эҳтироми фарҳанг ва арзишҳои миллий, гирифтани таҳсилоти босифат, риояи қонун ва муносибати масъулona ба ҷомеа аз омилҳои мебошанд, ки метавонанд ба рушди ҷомеаи озоишта мусоидат кунанд.

Тарбияи чавонон дар рӯҳияи таҳаммулпазирӣ ва эҳтироми дигарон низ аҳамияти калон дорад. Мактаб, донишгоҳ ва дигар ниҳодҳои иҷтимоӣ дар ташаккули ҷаҳонбинии чавонон таъсири назаррас мерасонанд.

Чавонони босавод, ҷафол ва масъулиятшинос метавонанд дар рушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии кишвар саҳми арзанда гузоранд. Аз ин рӯ, фароҳам овардани имкониятҳои муносиб барои таҳсил, рушди касбӣ ва иштироки чавонон дар ҳаёти ҷомеа яке аз самтҳои муҳими таҳкими субот мебошад.

Барои нигоҳ доштани сулҳу субот як қатор омилҳои муҳим мебошанд:

Эҳтироми Конституция ва қонунҳо;

- ✓ Ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон;
- ✓ Таҳкими ваҳдати миллий;
- ✓ Рушди маориф ва маърифати ҳуқуқӣ;
- ✓ Эҳтироми фарҳанг ва арзишҳои миллий;
- ✓ Таҳаммулпазирӣ ва эҳтироми ақидаҳои гуногун;
- ✓ Пешгирии низоъҳо тавассути муколама;
- ✓ Рушди иқтисодӣ ва фароҳам овардани имкониятҳои иҷтимоӣ;
- ✓ Баланд бардоштани масъулияти шаҳрвандӣ;
- ✓ Таҳкими ҳамкории давлат ва ҷомеа.

Ин омилҳо ба ҳамдигар алоқаманд буда, танҳо дар сурати ҷафолӣ ҳамоҳанги давлат ва ҷомеа метавонанд натиҷаи устувор диҳанд.

Сулҳ, субот ва озоиштагӣ арзишҳои мебошанд, ки барои рушди устувори ҳар як ҷомеа аҳамияти бунёдӣ доранд. Дар шароити сулҳ давлат метавонад иқтисодиётро рушд диҳад, сатҳи маориф ва тандурустиро баланд бардорад, фарҳанг ва илмро дастгирӣ намояд ва барои бештар гардидани сатҳи зиндагии аҳоли шароит фароҳам созад.

Таҷрибаи Тоҷикистон нишон медиҳад, ки сулҳ ва ваҳдати миллий барои суботи ҷомеа ва рушди давлат аҳамияти таърихӣ доранд. Дар баробари ин, нигоҳдории сулҳ танҳо масъулияти давлат набуда, иштироки ҷафолonaи ҳар як шаҳрвандро низ талаб мекунад.

Эҳтироми қонун, таҳаммулпазирӣ, ҳамдигарфаҳмӣ, эҳтироми ақидаҳои гуногун ва ҳал намудани ихтилофҳо тавассути муколама аз шартҳои муҳими нигоҳдории сулҳу субот

мебошанд. Ҷавонон низ ҳамчун кишри ғаёли ҷомеа метавонанд дар таҳкими ин арзишҳо ва бунёди ояндаи устувори кишвар саҳми назаррас гузоранд.

Аз ин рӯ, сулҳу суббот ва озоиштагиро бояд на танҳо ҳамчун натиҷаи муҳими таърихӣ, балки ҳамчун арзишҳои арзёбӣ намуд, ки ҳамеша ба ҳифз, таҳким ва масъулияти муштараки давлат ва ҷомеа ниёз доранд.

Сулҳу суббот ва озоиштагӣ заминаи муҳими зиндагии шоиста, рушди ҷомеа ва ояндаи устувори кишвар мебошанд.

Адабиёт:

1. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон.
2. Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон, 27 июни соли 1997.
3. Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикистон дар останаи асри XXI-Душанбе: Ирфон, 2000
4. Эмомалӣ Раҳмон. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Ҷилди 2 Душанбе: Ирфон, 2002
5. Набиев А. Таърихи халқи тоҷик-Душанбе

МИР, СТАБИЛЬНОСТЬ И МИРОЛЮБИЕ – ОСНОВА РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА И ГОСУДАРСТВА

В статье рассматривается значение мира, стабильности и спокойствия для устойчивого развития общества и государства. Мир анализируется как важнейшая социальная ценность и фундаментальное условие обеспечения безопасности, экономического прогресса, развития образования и культуры, а также укрепления общественных отношений.

В статье также рассматривается роль национального единства, уважения к закону, толерантности и гражданского взаимодействия в поддержании общественной стабильности. Освещается опыт Таджикистана в укреплении мира и национального единства – ключевых аспектов государственного строительства, – а также анализируются роль молодежи в обеспечении мира и стабильности и основополагающие условия поддержания спокойствия.

Ключевые слова: мир, стабильность, спокойствие, безопасность, национальное единство, общество, государство, устойчивое развитие, толерантность, взаимопонимание.

PEACE, STABILITY AND PEACEFULNESS ARE THE BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIETY AND THE STATE

The article examines the importance of peace, stability, and tranquility for the sustainable development of society and the state. Peace is analyzed as a vital social value and a fundamental prerequisite for ensuring security, economic progress, the advancement of education and culture, and the strengthening of social relations.

The article also examines the roles of national unity, respect for the law, tolerance, and civic cooperation in maintaining societal stability. It outlines Tajikistan's experience in strengthening peace and national unity–key aspects of state-building–and analyzes the role of youth in safeguarding peace and stability, as well as the fundamental conditions for maintaining tranquility.

Key words: peace, stability, tranquility, security, national unity, society, state, sustainable development, tolerance, mutual understanding.

Маълумот дар бораи муаллиф:

Шамсова Бибихосият Қудратовна - н.и.п., муаллими калони кафедраи забонҳои хориҷӣ Донишгоҳи технологии Тоҷикистон. моб.: (+992) 907 70 31 32

Сведения об авторе:

Шамсова Бибихосият Кудратовна - к.п.н. старший преподаватель кафедры английского языка Технологического университета Таджикистана, тел.: (+992) 907 70 31 32

Information about the author:

Shamsova Bibikhosiyat Kudratovna - c.p.s. senior lecturer of the English language Department of Technological University of Tajikistan. phone: (+992) 907 70 31 32

ТОҶИКИСТОН – КИШВАРИ СОҶИБИСТИҚЛОЛ

Шамсова Б. Қ., Нурова Ш. Ғ.

Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

Дар мақола аҳамияти сулҳ, суббот ва озоиштагӣ дар рушди устувори ҷомеа ва давлат баррасӣ мегардад. Сулҳ ҳамчун арзиши муҳими иҷтимоӣ ва шартҳои асосии таъмини амният, пешрафти иқтисодӣ, рушди маорифу фарҳанг ва таҳкими муносибатҳои иҷтимоӣ таҳлил карда мешавад.

Ҳамчунин нақши ваҳдати миллий, эҳтироми қонун, таҳаммулпазирӣ ва ҳамкории шаҳрвандон дар нигоҳ доштани суботи ҷомеа мавриди баррасӣ қарор мегирад.

Дар мақола таҷрибаи Тоҷикистон дар роҳи таҳкими сулҳ ва ваҳдати миллий ҳамчун яке аз масъалаҳои муҳими давлатдорӣ баён мешавад. Нақши ҷавонон дар ҳифзи сулҳу суббот ва шароити асосии нигоҳдории озоиштагӣ низ мавриди таҳлил қарор гирифтааст.

Калидвожаҳо: сулҳ, суббот, озоиштагӣ, амният, ваҳдати миллий, ҷомеа, давлат, рушди устувор, таҳаммулпазирӣ, ҳамдигарфаҳмӣ.

Истиқлолияти давлатӣ яке аз муҳимтарин дастовардҳои таърихӣ ҳар як миллат ба ҳисоб меравад. Барои мардуми тоҷик низ ба даст овардани истиқлолият орзуи дерина ва натиҷаи муборизаҳои тӯлонӣ буд. Ҷумҳурии Тоҷикистон 9-уми сентябри соли 1991 истиқлолияти давлатии худро эълон кард ва аз ҳамон рӯз сар карда, ҳамчун давлати мустақил дар арсаи байналмилалӣ қадамҳои устувор гузошт.

Истиқлолият барои Тоҷикистон на танҳо озоӣ аз тобеияти сиёсӣ, балки имконияти эҳёи арзишҳои миллий, фарҳангӣ ва таърихиро фароҳам овард. Дар давраи пеш аз истиқлолият Тоҷикистон ҳамчун як ҷумҳурии Иттиҳоди Шӯравӣ ҷаъолият мекард ва бисёр масъалаҳои муҳим дар сатҳи марказӣ ҳал мешуданд. Бо ба даст овардани истиқлолият, тоҷикон имконият пайдо карданд, ки сарнавишти худро мустақилона муайян намоянд ва сиёсати дохилию хориҷии худро ба роҳ монанд.

Солҳои аввали истиқлолият барои Тоҷикистон осон набуданд. Ҷанги шаҳрвандӣ, ки дар солҳои 1992–1997 ба вучуд пайваست, ба иқтисод ва иҷтимоӣ кишвар зарари калон расонд. Ин ҷанг сабаби талафоти ҷонӣ, муҳоҷирати аҳоли ва вайроншавии инфрасохтор гардид. Бо вучуди ин, халқи тоҷик бо сабру таҳаммул ва иродаи қавӣ тавонист аз ин озмоиши душвор гузарад.

Ба имзо расидани Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллий соли 1997 барои барқарорсозии сулҳу субот заминаи устувор гузошт.

Баъд аз барқарор шудани сулҳ, Тоҷикистон марҳилаи нави рушди худро оғоз намуд. Давлат ба рушди иқтисод, сохтмони роҳҳо, нерӯгоҳҳо, муассисаҳои таълимӣ ва тиббӣ диққати

чиддӣ дод. Истиқлолият имкон дод, ки Тоҷикистон захираҳои табиӣи худро самаранок истифода барад ва барои бехтар кардани сатҳи зиндагии мардум чораҳои зарурӣ андешад.

Яке аз дастовардҳои муҳими даврони истиқлолият ин эҳёи фарҳанг ва анъанаҳои миллӣ мебошад. Забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатӣ мақоми баланд пайдо кард ва барои рушди он шароити мусоид фароҳам оварда шуд. Ҷашнҳои миллӣ, аз қабили Наврӯз, Меҳргон ва Сада бо шукӯҳу шаҳомати хоса таҷлил мегарданд. Ин ҳама нишонаи эҳёи худшиносии миллӣ ва ифтихори мардум аз таърихи худ мебошад.

Дар арсаи байналмилалӣ низ Тоҷикистон ҳамчун давлати мустақил мавқеи худро пайдо кардааст. Кишвар бо давлатҳои гуногун муносибатҳои дипломатӣ барқарор намуда, узви созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ гардидааст. Иштирок дар барномаҳои иқтисодӣ ва гуманитарӣ барои рушди минбаъдаи кишвар мусоидат мекунад.

Истиқлолият ҳамзамон масъулияти бузургро низ ба дӯши шаҳрвандон мегузорад. Ҳар як шаҳрванд бояд барои ҳифзи сулҳу субот, рушди иқтисод ва пешрафти ҷомеа саҳми худро гузорад. Ватандӯстӣ, эҳтиром ба қонун ва арзишҳои миллӣ аз омилҳои муҳими таҳкими истиқлолият мебошанд.

Имрӯз Тоҷикистон дар роҳи рушд ва пешрафт қарор дорад. Бо вучуди мушкilotи ҷаҳонӣ, давлат кӯшиш менамояд, ки сатҳи зиндагии мардумро бехтар намуда, иқтисоди миллиро таҳким бахшад. Ҷавонон ҳамчун нерӯи пешбарандаи ҷомеа бояд аз имкониятҳои истиқлолият истифода бурда, барои ободии Ватан саҳмгузор бошанд.

Хулоса, истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон неъматӣ бебаҳост, ки бо заҳмату талошҳои зиёд ба даст омадааст. Ҳифз ва таҳкими он вазифаи муқаддаси ҳар як шаҳрванди кишвар мебошад. Танҳо бо ваҳдат, меҳнатдӯстӣ ва эҳтиром ба арзишҳои миллӣ метавонем Тоҷикистонро ба як давлати пешрафта ва шуқуфон табдил диҳем.

Истиқлолият ҳамчун рамзи озодӣ, ифтихор ва масъулияти бузург барои ҳар як шаҳрванди Тоҷикистон боқӣ мемонад. Танҳо бо ваҳдат, меҳнатдӯстӣ ва эҳтиром ба арзишҳои миллӣ метавонем Тоҷикистонро ба як давлати пешрафта ва шуқуфон табдил диҳем.

Истиқлолият ин барои Тоҷикистон имконият фароҳам овард, ки сиёсати иқтисодии мустақилро пеш барад. Бо гузашти вақт, кишвар ба татбиқи барномаҳои муҳими стратегӣ оғоз намуд, ки ба рушди соҳаҳои гуногуни иқтисоди миллӣ равона шудаанд. Аз ҷумла, соҳаи энергетика яке аз самтҳои афзалиятнок гардид. Тоҷикистон дорои захираҳои бузурги обӣ мебошад ва бо истифода аз онҳо нерӯгоҳҳои барқӣ сохта мешаванд, ки на танҳо талаботи дохилро таъмин меkunанд, балки имконияти содироти нерӯи барқро низ фароҳам меоранд.

Соҳаи кишоварзӣ низ дар давраи истиқлолият рушд ёфт. Бо ворид намудани технологияҳои нав ва дастгирии давлатӣ, деҳқонон имконият пайдо карданд, ки ҳосилнокиро баланд бардоранд ва бозорҳои навро пайдо намоянд. Истиқлолият ба рушди соҳибкорӣ низ тақвину чиддӣ бахшид. Шумораи корхонаҳои хурду миёна афзоиш ёфта, барои аҳоли ҷойҳои нави корӣ фароҳам оварда шуданд.

Дар соҳаи маориф низ дигаргуниҳои муҳим ба амал омаданд. Мактабҳо ва донишгоҳҳои нав таъсис дода шуданд, барномаҳои таълимӣ такмил ёфтанд ва барои ҷавонон имкониятҳои бехтар барои таҳсил фароҳам омад. Ҳамзамон, донишҷӯён имконият пайдо карданд, ки дар хориҷи кишвар таҳсил намуда, дониш ва таҷрибаи худро ба Ватан баргардонанд.

Тандурустӣ яке аз самтҳои муҳими сиёсати иҷтимоии давлат мебошад. Дар соҳаи истиқлолият, беморхонаҳо ва марказҳои тиббӣ навсозӣ гардида, бо таҷҳизоти муосир таъмин карда шуданд. Ин ҳама барои бехтар гардидани сатҳи хизматрасонии тиббӣ ба аҳоли мусоидат мекунад.

Истиқлолият инчунин ба рушди инфрасохтор таъсири мусбат расонд. Роҳҳои автомобилгард, пулҳо ва нақбҳо сохта шуда, минтақаҳои гуногуни кишварро ба ҳам

мебайванданд. Ин ба рушди иқтисодӣ ва беҳтар гардидани шароити зиндагии мардум мусоидат мекунад. Лоиҳаҳои бузурги сохтмонӣ Тоҷикистонро ба як кишвари транзитӣ табдил медиҳанд.

Нақши ҷавонон дар таҳкими истиқлолият хеле муҳим аст. Онҳо бояд бо ҳисси баланди ватандӯстӣ, дониш ва малакаҳои замонавӣ барои пешрафти кишвар саҳмгузор бошанд. Давлат барои дастгирии ҷавонон барномаҳои гуногунро амалӣ намуда, барои рушду камолоти онҳо шароити мусоид фароҳам меорад.

Дар баробари дастовардҳо, Тоҷикистон бо як қатор мушкилот низ рӯ ба рӯ мебошад. Масъалаҳои муҳочират, бекорӣ ва таъсири омилҳои беруна ба иқтисоди миллӣ аз ҷумлаи онҳо мебошанд. Аммо бо сиёсати дуруст ва талошҳои муштарақ, кишвар метавонад ин мушкилотро паси сар намояд.

Ваҳдати миллӣ яке аз пояҳои асосии истиқлолият мебошад. Бе сулҳу субот ва ҳамдигарфаҳмӣ, рушди устувори кишвар имконнопазир аст. Аз ин рӯ, ҳифзи ваҳдат ва эҳтироми арзишҳои миллӣ вазифаи ҳар як шаҳрванд аст.

Истиқлолият барои Тоҷикистон роҳи навро боз кард – роҳи худшиносӣ, рушд ва пешрафт. Дар тӯли солҳои истиқлолият, кишвар тавонист мавқеи худро дар ҷаҳон мустаҳкам намояд ва ба сӯи ояндаи дурахшон қадам гузорад.

Дар анҷом метавон гуфт, ки истиқлолияти давлатӣ на танҳо як санаи таърихӣ, балки рамзи озодӣ, ифтихор ва масъулияти бузург мебошад. Ҳар як шаҳрванди Тоҷикистон бояд ин неъматӣ бебаҳоро қадр намуда, барои ҳифз ва рушди он саҳми арзандаи худро гузорад. Танҳо дар ин сурат Тоҷикистон метавонад ҳамчун давлати мустақил, демократӣ ва пешрафта рушд намояд.

Адабиёт:

1. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон.
2. Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон, 27 июни соли 1997.
3. Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикистон дар останаи асри XXI-Душанбе: Ирфон, 2000
4. Эмомалӣ Раҳмон. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Ҷилди 2 Душанбе: Ирфон, 2002
5. Набиев А. Таърихи халқи тоҷик-Душанбе

ТАДЖИКИСТАН – НЕЗАВИСИМАЯ СТРАНА

В статье рассматривается значение мира, стабильности и спокойствия для устойчивого развития общества и государства. Мир анализируется как важнейшая социальная ценность и фундаментальное условие обеспечения безопасности, экономического прогресса, развития образования и культуры, а также укрепления общественных отношений.

В статье также рассматривается роль национального единства, уважения к закону, толерантности и гражданского взаимодействия в поддержании общественной стабильности. Освещается опыт Таджикистана в укреплении мира и национального единства – ключевых аспектов государственного строительства, – а также анализируются роль молодежи в обеспечении мира и стабильности и основополагающие условия поддержания спокойствия.

Ключевые слова: мир, стабильность, спокойствие, безопасность, национальное единство, общество, государство, устойчивое развитие, толерантность, взаимопонимание.

TAJIKISTAN IS AN INDEPENDENT COUNTRY

The article examines the importance of peace, stability, and tranquility for the sustainable development of society and the state. Peace is analyzed as a vital social value and a fundamental

prerequisite for ensuring security, economic progress, the advancement of education and culture, and the strengthening of social relations.

The article also examines the roles of national unity, respect for the law, tolerance, and civic cooperation in maintaining societal stability. It outlines Tajikistan's experience in strengthening peace and national unity—key aspects of state-building—and analyzes the role of youth in safeguarding peace and stability, as well as the fundamental conditions for maintaining tranquility.

Key words: peace, stability, tranquility, security, national unity, society, state, sustainable development, tolerance, mutual understanding.

Маълумот дар бораи муаллифон:

Шамсова Бибихосият Қудратовна - н.и.п., муаллими калони кафедраи забонҳои хориҷӣ Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон. тел.: (+992) 907 70 31 32.

Нурова Шарбону Ғайратшоевна - ассистенти кафедраи забонҳои хориҷӣ, Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон.

Сведения об авторах:

Шамсова Бибихосият Қудратовна - к.п.н. старший преподаватель кафедры английского языка Технологического университета Таджикистана, тел.: (+992) 907 70 31 32.

Нурова Шарбону Ғайратшоевна - ассистент кафедры английского языка Технологического университета Таджикистана.

Information about the authors:

Shamsova Bibikhosiyat Kudratovna - c.p.s. senior lecturer of the English language Department of Technological University of Tajikistan. phone: (+992) 907 70 31 32.

Nurova Sharbonu Gayratshoevna - the assisent of the English language Department of Technological University of Tajikistan.

Шакли электронии маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи «Худшиносии миллӣ ва созандагӣ – заминаҳои рушди устувори ҷомеа» бахшида ба ҷашни 35-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (шаҳри Душанбе, Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, 30 сентябри соли 2026) дар сомонии расмӣ Донишгоҳи технологии Тоҷикистон ва китобхонаи илмӣ электронии eLibrary.ru (ШИИР) гузошта мешавад.

* * * * *

Электронная версия материалов республиканской научно-теоретической конференции «Национальное самосознание и созидание – основы устойчивого развития общества», посвящённой празднованию 35-летия Государственной независимости Республики Таджикистан (город Душанбе, Технологический университет Таджикистана, 30 сентября 2026 года) размещается на официальном сайте Технологического университета Таджикистана и научной электронной библиотеки eLibrary.ru (РИНЦ).

* * * * *

The electronic version of the Proceedings of the Republican Scientific and Theoretical Conference «National Self-Awareness and Creation: Foundations of the Sustainable Development of Society» dedicated to celebration of the 35th anniversary of the State Independence of the Republic of Tajikistan (Dushanbe city, Technological University of Tajikistan, 30 September 2026) will be posted on the official Web-site of the Technological University of Tajikistan and the Scientific Electronic Library eLibrary.ru (RSCI).